

SAMLING

INDHOLD

Kirsten Marie Raahauge SAMLING OG SAMLERE Introduktion	5
Kirsten Ramløv NOGLE TANKER OMKRING FLYTNING	13
Mikael Bøgh Rasmussen J. F. WILLUMSENS „GAMLE SAMLING“ Vurderingens omskiftelighed og samlerens strategier	23
Inger Sjørslev DEN OPLØSTE SAMLING OG DEN MAGISKE MATERIE	35
Nana Vaaben AF UPRAKTISKE GRUNDE Om samlinger blandt danske musikfans	45
Mark Vacher FORTÆLLINGERNES MUSEUM	59
ENQUETE	
Niels Fock: Om „Samlingen“ som genre	65
Lars Kjærholm: At samle på lyde	67
Orvar Löfgren: Souvenirhyllan	69
Anders Linde-Laursen: Sovietski collection	71
Merete Kjær Christensen: Grænser for samling?	73
Poul Mørk: Grænser for samling – eller ikke	75
Trine Jørgensen: Objets trouvés	79
Hanne Veber SAMLING, SAMLERE OG JÆGER-SAMLERE Primitiv erhvervskultur og civilisationens fix	81
Espen Wæhle FIKSE OG TRIKSE, ORDNE OG MIKSE! Etnografisk Kongosamling i tre epoker	109
Hans Harrestrup Andersen TWITCH AND SHOUT!	119

Bryan Cleal CENSURERENDE KONTEKSTER At finde en virtuel samlings værdi	123
Torkil Funder DEN SIAMESISKE SAMLING I EBELTOFT	139
Rolf Gilberg AT SAMLE ELLER IKKE AT SAMLE	147
Jørn Duus Hansen TINGENE SLADRER En ganske uvidenskabelig tur gennem danskernes trang til kollektiv individualisme	155
Kirsten Winther Jørgensen KATEGORIALE SAMLINGER Eller hvordan man fik indført en vis orden i universet i det 18. århundredes britiske zoologi	163
Lene Otto BIOGRAFISKE SAMLINGER Subjektivitet, identitet og materielle livshistorier	189
Jens Paaske KVARKER, LEPTONER OG DEN OVERFLØDIGE SAMLING Jagten på en teori for alting – og ingenting	203
ILLUSTRATIONER	217
Billedfortegnelse	232
Vibeke Petersen STATENS MUSEUM FOR KUNST Et museum for kunsthistorien og samtidskunsten	233
INTERVIEW	
FAR SIMULERER Interview ved Lars Holmberg	243
REVIEW	
Kennet Pedersen og Dorthe Nyland Sørensen FUGLEN OG DEN FATTIGE	255
Hanne Veber TRIVIAL PURSUIT I hælene på jæger-samlere	259
ANMELDELSER	
John R. Campbell & Alan Rew (eds.): <i>Identity and Affect. Experiences of Identity in a Globalising World.</i>	269

Anmeldes af Karen Fog Olwig	
Den Ny Verden 32 (2) <i>Kina – 50 år: Lavindkomstland og industrination.</i>	271
Anmeldes af Mikkel Bunkenborg	
Thomas Hylland Eriksen & Finn Sivert Nielsen: <i>A History of Anthropology.</i>	272
Anmeldes af Jonathan Schwartz	
Alf Hornborg & Gísli Pálsson (eds.): <i>Negotiating Nature: Culture, Power, and Environmental Argument.</i>	274
Anmeldes af Kenneth R. Olwig	
Jesper Olesen: <i>Børn som tv-seere.</i>	276
Anmeldes af Beth Juncker	
 FORFATTERLISTE	 279
 ENGLISH SUMMARIES	 281
 GAMLE OG KOMMENDE NUMRE	 288

SAMLING OG SAMLERE

Introduktion

Engang fik Diderot en ny slåbrok. Da han tog den i brug, opdagede han, at hans pibe var sur, lænestolen slidt, og efterhånden sine øvrige ejendes udtjenthed – han måtte, som tiden gik, have ny pibe, ny stol, nyt biblioteksbord, nye slippers, paryk, gardiner, gulvtæpper og så videre for at matche slåbrokken. En dag gik det op for ham, at hans gamle bibliotek ikke længere var sig selv – med alle de nylige udskiftninger havde det ændret karakter, Diderot var forsvundet fra sit eget herreværelse.

I denne sammenhæng er det ikke interessant, hvorvidt Diderots herreværelse faktisk indeholdt en samling eller blot en ophobning. Anekdoten tager fat i visse implikationer vedrørende måden, nyanskaffelser får konsekvenser for orden og nyfortolkning, og vedrørende et menneskes afhængighed af sine ting og hans fortolkning af tingenes samspil.

Muligvis er anekdoten usand, og måske klæber den netop til Diderot, fordi den klæder encyklopædisten, ikke desto mindre er dette *Diderots syndrom* at genfinde mange steder. Fænomenet samling balancerer hårfint mellem konsolidering og omkalfatring, uanset om en nyanskaffelse sker i institution eller i privat regi, er det altid en intrikat operation. Spillet mellem øget kompleksitet og spredning: det er samlerens balancegang. Samlinger indebærer – i modsætning til ophobninger – afgrænsning, indlemmelse og udelukkelse.

Samlingsantropologi

Tidsskriftet Antropologi præsenterer med „Samling“ en række bidrag om samlinger og samlere. I det følgende vil mere generelle temaer ved samling blive slået an. I forbindelse med de mere overordnede overvejelser henvises specifikt til de af „Samlings“ tekster, der behandler nærliggende emner. Teksterne er langt rigere på perspektiver og emner, end det har været muligt at medtage her, så kun en af tonerne slås an for hver tekst.

Faget antropologi står samlingsbegrebet og samlerfiguren nær. Historisk er antropologi sammenvævet med såvel museernes materialsamlinger som ekspeditioners og feltarbejders sommerfuglesamlinger af mennesker og deres vaner og skikke, ritualer og my-ter. Antropologi og samling er i den forstand to sider af samme sag, hvad angår indsamlingspraksis. Også i den analytiske praksis, antropologer ofte betjener sig af, er faget for-bundet til samling: vi studerer gerne samfund som helheder af sociale organiseringer.

Antropologer har desuden tit haft interesse for, hvordan (og hvorvidt) folk rundt om i verden samler, hvorved samleren som figur har været ombejlet. Al denne samling har smittet af på fagets form, og en vis samlingssamnesi i disse år har måske at gøre med en form-ændring i faget og i verden i øvrigt. Samling glider ud af fokus, efterhånden som nye og mere spredende strategier glider ind.

Uden for institutionen

I modsætning til museumsinstitutionen, der har oplysningsforpligtelse, kan private samlinger tillade sig ikke at have andet mål end den pågældende samling, fra frimærke- til plattesamlinger. Samlingsbegrebet står under stadig nytænkning, således for eksempel Per Højholt i sit Lynmuseum og Andy Warhol med sine *Time Capsules*. Per Højholt fortæller i „Lynmuseet“ fra *Praxis 4, Lynmuseet og andre blindgyder* (1982) om en Willy Lund fra Sig, der faktisk blev i stand til at indfange og opmagasinere lyn i en labyrint af blindgyder, han sindrigt havde udtænkt og opstillet til formålet. Om blot for en stund blev lyn holdt indespærret, naturbegivenheden samlet og kraften holdt fangen i en orden, indtil lynet slap ud igen. Andy Warhol forsøgte at oprette samlingsrum for konsum- og masseproducerede varer. Han shoppede for cirka 1 million dollars om året, og de ting, han købte, endte som regel i papkasser, en skøn pærevælling af uspecificeret junk. Når papkassen var fuld, blev den lukket og gemt som en *Time Capsule*. Som stærkt neurotisk kunstner var det Warhol magtpåliggende at få dagens impulsindkøb transformeret gennem samlerens systematik. Løsningen var *Time Capsules*, standard-flyttekasser, som fyldtes med ting i en vilkårlig orden. Warhol søgte at finde en ny måde at udsøge, indsamle og katalogisere sin samtids ting på. Lynsamleren Willy Lund samler på lyn, glimt, intense øjeblikke og enestående begivenheder. Popkunstneren Andy Warhol samler derimod på industriproducerede replika, glimmer, kitsch og tingeltangel.

Forholdet til vore ejendele er mangfoldigt. Hjemmet tager flere bidragydere udgangspunkt i, men på vidt forskellig måde. *Jørn Duus Hansen* fortæller således om sladrede ting, *Lene Otto* viser erindringspotentialer i ting, og *Orvar Löfgren* tager os med til souvenirhylden. Andre skribenter tager udgangspunkt i personen, for eksempel *Lars Kjerholm*, hvis samling af lyde både er privat og åbner mod andre verdner, og *Merete Kjer Christensen*, der beretter om en vifte af forskelligartede samlinger. Gennem sin samling samler samleren ofte på minder og stemninger, som *Nana Vaaben* viser det i sin gennemgang af musikfans og deres autografjageri. Det er dog ikke altid tilfældet; samlere kan også være interesserede i ting, de ikke har nogen personlig tilknytning til jf. *Anders Linde Laursens* påpegning af det marked, der retter sig mod samlere og falbyder købte, ikke personligt indsamlede ting. Der samles også på data, som hos *Hans Harrestrup Andersen*, hvor fugle registreres og opleves, og på oplevelser, som det sker i *Lars Holmbergs* interview med en virtuel luftkaptajn.

Museum

Museernes opkomst hænger sammen med samlings flytning fra de private raritetskabinetter til offentlige udstillingsinstitutioner. Museumsidéen og de private samlere har således fra starten været sammenvævede. Det giver *Poul Mørk* et eksempel på i sin tekst

om Kjersmeiers samling. Den engang så tætte forbindelse mellem offentligt museum og private samlere bliver dog stadigt svagere. Ansvar er overgået til professionelle, inspektører og kuratorer, som *Niels Fock* blandt andet påpeger i sin tekst om rammer for samling.

De musealiserede samlinger viser udad. Etnografika henviser således til de miljøer, de er hentet i, mens kunstværker viser til de genrer, de spiller op ad. Samlingerne henviser også indad: De henviser til en formodning om, at der kan oversættes.

Som kulturelle spejl tjener museumsiscenesættelsen af samlinger til at reflektere det omgivende samfunds værdier, både i valg af genstande og valg af udstillingsmåder. Denne spejling er lige så vel til stede i de foranderlige egenskaber ved museumsinstitutionen, som i de træge. Nu, hvor museumsinstitutionens praksis og dens forhold til samlingerne er under forandring, reflekterer den samfundsmæssige forandringer såvel som skift inden for institutionen.

Betydning og inerti

Hvilke faktorer bestemmer, hvordan en samling flyder sammen og bliver enestående? Selektive samlingsstrategier såvel som tilfældets spil, genstandenes interne relationer såvel som samlerens aftryk er elementer i konstellationen.

I offentlige samlinger er det tydeligt, men det findes også i private samlinger: Samlingen indebærer en henvisning til en overordnet meta-diskurs, eller, som Frederik Stjernfelt formulerer det, den er underkastet et „princielt blik“, en „transcendental modtager“ (1993:93,95). Også Krzysztof Pomian skriver om dette (Pomian 1990). Alle samlinger deler en reference til en usynlig verden udenfor tid og rum, pointerer Pomian (op.cit.:23-4).¹ Det er dette punkt af fravær uden for samlingen selv, der giver samlingen betydning. Og det er dette punkt, der indebærer en vis træghed. Samlinger er en vigtig ingrediens i vort samfund, fordi tilfældigheder gennem dem fremstår som ordnede og meningsfulde, og fordi de har henvisningspotentiale til den transcendentale modtager, en henvisning, der indgiver betydning og sammenhæng. Det er også kasketten fra denne transcendentale modtager, man tager på, når man som samler vælger til og fra.

Valget og dets overordnede begrundelser er et væsentligt tema i *Kirsten Ramløvs* artikel om flytninger af ting inden for institutionen Nationalmuseet (hvad skal udstilles?) og uden for, i privaten (hvad skal kasseres?). *Vibeke Petersen* overvejer ligeledes den overordnede henvisningsfigur gennem sin diskussion af udstillingsmåder som underlagt forskellige tiders fortolkninger. Samtidig med, at vi lader os guide af et principielt blik på samlingen (i valget, gennem udstillingen), giver situation, person og konkret ramme også sit til, hvilke valg, der træffes. Det viser *Rolf Gilbergs* indsamling af et mongolsk telt, her inddrages personen. I *Espen Wæhles* artikel diskuteres forskellige strategier for indsamling gennem congolesiske eksempler, her inddrages de skiftende museale strategier.

Hvor lidt skal der til, før en samling er påbegyndt? Hvornår bliver en tingfinder en samler? Hvor stor skal en samling være, for at kunne sætte dagsorden for andre samlinger? Kan man opbygge den komplette samling? Den slags afgrænsninger har at gøre med samlingens abstrakte betydning (henvisningen til det, der er større end den selv), og den inerti, den er underlagt i sin konkrete væren (tid og ting).

Dekonstruktion, repræsentation og oplevelse

Store dele af de humanistiske fag, efterhånden også antropologi, har siden 1970'erne været under dekonstruktion. Efter en samler kommer en spredter, og dekonstruktion betyder også spredning, dekonstruktion *dekonstruerer* netop enhver samling. Konstruktion og dekonstruktion er to sider af samme sag: socialkonstruktivismen hviler på dekonstruktive metoder, og dekonstruktion på en forståelse af omverdenen som konstrueret. Den spredende metode (analyse) har altid fandtes side om side med den samlende metode (syntese), det er der ikke noget nyt i. Men det store fokus på „de-“, det mindre på „konstruktion“ har betydet en forflyttelse af nogle positioner i det antropologiske landskab, også „samling“. Samling angår dog måden, vi tænker både den verden og de ting, der omgiver os, og følgelig måden, vi negerer og dekonstruerer disse tankeformer. Spillet mellem konstruktion og dekonstruktion findes i de mere overordnede videnskabssteoretiske overvejelser på meget forskellig vis. *Hanne Vebers* bidrag fokuserer på kategorien jæger-samler (egentlig samler-jæger) fra et dekonstruktivt perspektiv, *Jens Paaske* fortæller om implikationerne ved og fremkomsten af det periodiske system og andre store samlinger i fysikken, *Kirsten Winther Jørgensen* undersøger betingelserne for zoologiens opkomst, for den første store videnskabelige taksonomisering af dyr, og *Bryan Cleal* overvejer virtuelle samlinger og sociale fællesskaber.

I 1980'ernes repræsentationsdebat bliver samling, museer og genstande tematiseret. Det bliver pointeret, at samlinger, udstillinger, ting altid er for nogen, altid er at forstå i kontekst. Omgangen med ting og samling illustrerer på glimrende vis en hermeneutisk tilgang til omverdenen, omdrejningspunktet for repræsentationsdebatten; samtidig er der tale om en refrasering af dekonstruktive pointer og tænkemåder. Dette tankelandskab blev visualiseret på Nationalmuseets særudstilling *Museum Europa* (1993). *Tidsskriftet Antropologi* bidrog til debatten med „Ordentlige ting“ (1990).

I 1990'erne bliver overvejelserne efterhånden mere praktiske. Samling havde hørt hjemme i såvel universiteter som museer, men flytter efterhånden ind i museerne, i hvis gange den af og til og nogle steder forsvinder. Det interessante bliver stadigt oftere, hvorledes museerne og deres samlinger kan give brugerne en oplevelse. Der er i den forbindelse gjort brug af virtuelle udstillinger, interaktivitet og andre måder at udstille på i de ofte nye og anderledes tilbygninger eller ombygninger. Dette anvendte fokus på samlingerne, giv-dem-en-oplevelse-fokuset, giver anledning til to bevægelser: fra at have været målet, bliver samlingerne i nogle tilfælde museernes middel til et nyt mål, oplevelse. Det betyder, at de særegne, unikke steder, som museerne ofte var, står i fare for at blive til globale replika: ethvert kunstmuseum sin Warhol, Beuys, Picasso. Der samles, som i lynmuseet, på intense øjeblikke. Derved normaliseres det ekstraordinære. Alt dette fører i nogle tilfælde til blindhed i forhold til selve samlingen og somme tider også i forhold til det repræsentative fokus på samlinger, de-betyder-noget-for-nogen.

Fra antropologisk side er der holdt forbindelse til temaer i omegnen af samling de seneste år, men den tidligere så nære kontakt mellem antropologi og samling har ikke været særlig vital. Dog er temakredsen for tiden taget op igen. *Folk Journal of the Danish Ethnographic Society's* ganske nye udgivelse „Exhibiting Objects. Collections in Policy and Practice“ (2001) og *Jordens Folks* temanummer om Etnografisk Samling fra 1999 (begge i forbindelse med Etnografisk Samlings 150-års jubilæum) er, som „Samling“ eksempler herpå.

Samling er en evergreen, der i nogle år har fristet en stille tilværelse. Når samling har

været glemt, og repræsentationsdebatten glider bort fra de materielle genstande, mens museerne fokuserer på oplevelser, kunne man se det som tegn på, at der er nye konstellationer på vej, hvad angår måderne, samling og samfund forbinder sig til hinanden. De noget tilsandede pipelines mellem antropologi og samling og nogle steder efterhånden også mellem institution og samling er måske ved at ændre deres løb.

Her & nu

Det var erfaringen fra repræsentationsdebatten, at enhver samling indgår i et net af fortolkninger, men på hvilke måder? Den hermeneutiske tilgang kan i dag anvendes, idet den forstås som en præmis snarere end pointen.

1990'erne viste, hvad der kunne ske, hvis man kontekstualiserede samlingerne væk fra sig selv, hvis man glemte „varen“ for „kunden“ og „oplevelsen“. Skal det være en præfabrikeret „oplevelse“ at erfare en samling? Der dukker straks andre spørgsmål op som for eksempel: Er der forskel på de valg, der bliver truffet som baggrund for private og offentlige samlinger? Kan der overhovedet skelnes? Hvorledes spiller den rumlige organisering ind? Hvordan har genstandes erindringspotentiale betydning for samlere? Hvorledes forbinder konservering og kassation sig til hinanden? Og hvad med destruktion? *Inger Sjørnslev* fortæller om emner, der angår dette felt, i sin artikel om en samlings transformation, dens destruktion og rekonstruktion.

Skellet mellem offentlige museumssamlinger og private, ja, personlige samlinger bliver stadig tydeligere, efterhånden som samlingerne forsvinder fra museerne i en implosion af tilrettelæggelse. De private samlinger træder tydeligere frem, i takt med at nogle af de offentlige bliver mere strømlinede og derved utydelige. *Torkil Funder* giver et eksempel på et privat museum med en egen karakter og frihed, Siam Museet i Ebeltoft. Der er en tendens til, at samling som fænomen bliver mere synlig i det private regi, oplevelsen i det offentlige. Det offentlige rum er under annullering, bliver det ofte spået, og det er måske denne tendens, vi er vidne til i samlingsregi. De passionerede samlinger, de anderledes steder, de private rum, der dukker frem med fornyet styrke, efterhånden som de offentlige annulleres, bliver nye foki, derhjemme i skuffen, i gallerierne eller der, hvor det særegne stadig får plads i musealt regi. *Mark Vacher* skriver om sådan et museum på Saltholm. Den decentrale tendens har sine fordele: up to date-udgaver af kunstkammerets kuriositeter finder atter vej som alternativ til de strømlinede pakkelsninger.

Levende døde

Indsamling, registrering, konservering, forskning og formidling, disse ved lov vedtagne krav til museer er ofte (om end i svingende grad) frivillige ingredienser i ikke-museale samlinger. Det er handlinger, der fører tingen fra det flux af liv og omskiftelighed, den befandt sig i, til sin endestation. På den måde er samlingen dødelig for sine ting. Indsamlede æg får andre repræsentative roller i samlingen end i reden. Samtidig forvandles de levende æg til døde skaller. I bekendtgørelse om æggesamlinger gøres de derefter, og som tredje endestation for æggene, ulovlige, hvilket *Trine Jørgensen* viser i sit bidrag. Ting, der er endt i den dødelige samling, kan dog leve et liv som levende døde her:

om-verdenens og samlerens fortolkning af dem skifter over tid. Tid som rum, kategoriseringsmetoder som kontekster, alt dette gør samlingen foranderlig, og giver genstandene nye roller at spille.

På Rosenborg Slot var jeg ude for en hændelse, som antydede et forhold mellem samling og gengangeri: „Er der spøgelse på Rosenborg?“ spurgte jeg en kustode, som var vaks ved havelågen: „Nej, jeg har ikke set ét eneste spøgelse i de 300 år, jeg har været på dette sted,“ svarede han og forsvandt bag nogle montrer.

Jeg følte mig udsat for en mangfoldighed af spøgeri, for bortset fra, at kustoden nok spøjte, forekom pludselig alle museumsgenstandene så stærkt løsrevet fra deres gængse kontekst, at slottet virkede som spækket med håndgribelige spøgelser. I 1997 var det min påstand, at tingene bliver til gespenster gennem musealisering (Raahauge 1997). Men måske behøves ikke så stærke kræfter: muligvis er selve indlemmelsen af en genstand i en samling tilstrækkeligt til gespenstificering. Måske er endda samlerens begær i sig selv nok til at gøre tingene til offer for en samling.

Etnografiske museers verdensspejl, kunstmuseers åndsspejl, og alle de andre museers og samlings forskellige spejle justerer sig hele tiden, så de kan spejle den tid og det samfund, de er en del af. *Mikael Bøgh Rasmussen* giver et eksempel på en sådan spejling i sin receptionshistoriske gennemgang af J. F. Willumsens Gamle Samling. Samtidig med at genstandene afsjæles, får samlingen (paradoksalt nok) liv: Den bliver uregerlig, mere og mere, faktisk, efterhånden som genstandene hober sig op inden for dens idégrænse. Der kan ske det, at samlingen vokser ud over alle bredder, den kan vokse sig for stor til at være en samling. En sådan hypertrofi kan betyde, at samlingen holder op med at være en samling og bliver til en uforståelig hoben ting. Den kan også betyde, at samlingen opsplittes i to eller flere samlinger. Omvendt kan flere samlinger pludselig samles til én, som det sker i større museer, når de opkøber eller får doneret samlinger til den STORE samling. Samlinger kan eksplodere og blive til mange eller implodere og blive til ingen, eller de kan elastisk indoptage underkategorier af samlinger i sig.

Believe-it-or-not

For ikke så længe siden var jeg i den københavnske udgave af Believe-it-or-not-museet lige ved Rådhuspladsen. Her er store oplevelser i vente for den besøgende. Faktisk er ordet „oplevelse“ her på sin plads. At man så befinder sig ved montrer, hvor man kan se fakta og oplysninger, er en anden sag. De står lige ved siden af montrer, der leger med de oplysninger, de er fulde af – muligheden for fup, historier, løgn er en del af rammen. Her er der rum for vidtløftigheder, fusentasterier og fantasmer.

Believe-it-or-not-museet befinder sig på grænsen. Det er en franchised global gesjæft, som samtidig har unika, der relaterer sig til deres lokalitet (for eksempel et værk, cirka 100 x 150 cm, forestillende dronning Magrethe omtrent i naturlig størrelse, udført som maleri med lommeuld af forskellige farve). Det er en replikeret model, som samtidig er fuld af unika (for eksempel Taj Mahal bygget af tændstikker). Det befinder sig mellem banal kedsomhed og hysterisk eksotisme. Det stiller samleren, en excentriker ved navn Ripley, i centrum gennem filmoptagelser af ham i de varme lande, opstillinger af hans kontor med mere, og peger således i al sin sluddervornhed også på en grundlægger, en berettigelse for hele showet. Believe-it-or-not-museet kan tillade sig at tone rent flag som

kommerciel oplevelsesgenerator og også tænke kontekstuel, indramme tingene på tve-tydige måder, lege med fortolkningerne hos de forskellige gæster og være en interaktiv oplevelse.

Believe-it-or-not-museet mimer (og persiflerer måske endda) desuden de museer, vi kender til bevidstløshed, de replikerede, globale institutioner. Believe-it-or-not-museet kan føre en linie tilbage til raritetskabinettet. Det er dette slægtskab, eller snarere, den fælles glæde, de to har ved verdens forunderlighed, dens mysterier og overraskelser, der gør, at Believe-it-or-not-museet eksisterer ikke blot merkantilt, men også som museums-genre, der dyrker det ekstraordinære.

Gennemkommercialiseret, stjernedyrt, prædesignet, replikeret, privatiseret rum er, hvad Believe-it-or-not-museet kan tilbyde. Det er et typisk barn af tiden. Men det griber også tilbage til tidligere tiders glæde ved det eksotiske og anderledes, forbløffelsen ved verdens mærkværdigheder og grotesker, et af de drivende incitamenter for samlere (og forhåbentlig også antropologer!). Her kan det lykkes, fordi konteksten er klar: believe it or not.

Samling

Med „Samling“ lagde redaktionen op til en undersøgelse af samling og samlere i dag, perspektiveret på flere ledder. Bidragene til „Samling“ krydser på tværs af diverse skel og kategorier; emnet overvejes og eksemplificeres på nye måder. Det var lige netop det, redaktionen håbede på. Vi fik, hvad vi bad om og mere til. „Samling“ indeholder 16 artikler og et interview, to reviews og fem anmeldelser. Indlagt i nummerets artikelfølge er *de grå sider* og *de glittede sider*. *De grå sider*, enqueten med syv bidrag, gjaldt „grænser for samling“. „Man kan nemt genkende en samling, når man ser en, men hvad er det egentlig, der adskiller en samling fra en simpel ophobning?“, spurgte vi de indbudte skribenter. Enquetens egen afgrænsning er, at den kun blev sendt ud til antropologer.² Artiklernes skribenter, derimod, er en fagligt mere spredt gruppe. *De glittede sider* er påtrykt illustrationer til visse af artiklerne, så man må følge henvisningerne mellem tekst og illustration for at finde vej. Og så til sagen!

Noter

1. Tak til Kirsten Winther Jørgensen for henvisningen til denne vigtige passus hos Krzysztof Pomian.
2. Redaktører af enqueten er Kirsten Winther Jørgensen og Kirsten Marie Raahauge.

Litteratur

- Braae, Christel, Michael Harbsmeier & Inger Sjørslev (eds.)
2001 Exhibiting Objects. Museum Collections in Policy and Practice. Folk Journal of the Danish Ethnographic Society 43.
- Højholt, Per
1982 Lynmuseet. Praxis 4. Lynmuseet og andre blindgyder. København: Gyldendal.

- Jordens Folk
1999 Etnografisk Samling – 150 år. Dansk Etnografisk Forening.
- Pomian, Krzysztof
1990 Collectors and Curiosities. Paris and Venice, 1500-1800. Cambridge: Polity Press.
- Raahauge, Kirsten Marie
1997 Museumsrum. Tidsskriftet Antropologi 35/36:199-206.
- Sjørlev, Inger et al.
1990 Ordentlige ting. Tidsskriftet Antropologi 21/22.
- Stjernfelt, Frederik
1993 Trines dusk og løvhytten – eller: det imaginære museum på nye æventyr. Den jyske Historiker 64:91-101.
- Wagner, Michael F. et al.
1993 Museum Europa – Om tingenes orden. Den jyske Historiker 64.

NOGLE TANKER OMKRING FLYTNING

Et fælles træk for alle samlinger er, at de udgør en eller anden form for – ofte akkumulerende – ophobninger af ting. Derfor er det sandsynligt, at de med mellemrum må flyttes, og lige så sandsynligt er det, at der til flytningen, om end ikke altid, er knyttet en udskillelse eller kassation af nogle af tingene. Desuden vil en flytning, om end heller ikke altid, stille krav om, at de flyttede ting, de ting der er blevet bevaret, opstilles på en ny måde. I begge tilfælde vil flytning derfor i reglen være præget af valg, og det er da netop også valgsituationerne og de mere eller mindre åbenlyse kriterier, der er i spil i forbindelse med valgene, som giver anledning til overvejelser, der siden kan samles op som erfaringer. Jeg skal her beskæftige mig med to meget forskellige flytninger, hvor valgene i den første angik nyopstillingen, og hvor udskillelsen var et nødvendigt resultat af denne, mens det i den anden flytning var udskillelsen og kassationen, der vejede tungest, og hvor valgene i forbindelse med nyopstillingen overvejende var af praktisk karakter. Til sidst vil jeg komme ind på begrebet identitet, sådan som det er dukket op i relation til de overvejelser, som flytningerne førte med sig.

Museumsflytningen

Den første flytning, der også er den største og mest omfattende, som det er faldet i min lod at deltage i, drejede sig om Etnografisk Samlings totale nedpakning og midlertidige udflytning af sine samlinger i forbindelse med Nationalmuseets ombygning og den efterfølgende nyopstilling af genstandene, der skulle stå klar til museets genåbning i 1992. Nedpakningen, der fulgte en velorganiseret procedure, indebar ingen valg, alt skulle med uanset den enkelte genstands art og tilstand, intet måtte kasseres, selv de mindste fragmenter, som end ikke kunne sættes i relation til noget som helst, blev registreret og nedlagt i flyttekasser i et optimistisk håb om, at de ved en senere lejlighed kunne tilføjes deres rette sammenhæng.

Det var først da nyopstillingen tog sin begyndelse, at nødvendigheden af at træffe valg dukkede op i al sin barskhed. Blandt de tusinder af ting, som samlingerne indeholdt, skulle der foretages valg af det, der skulle indgå i de nye permanente udstillinger, mens alle andre genstande indtil videre henvistes til en slags ikke-eksistens i magasinernes mørke. Valgene var i høj grad overladt til det museumspersonale, der var ansvarlig for de

enkelte regioner, men naturligvis var de også underlagt nogle overordnede retningslinier, som forinden var blevet formuleret efter mange drøftelser. Nogle kriterier var der altså at holde sig til, men alligevel kunne situationen forekomme noget kaotisk.

Nu forholdt det sig ikke sådan, at man kunne gå rundt blandt genstandene og plukke det ud, som man efter bedste overbevisning og eftertanke fandt egnet til udstilling. Alt var jo pakket ned og utilgængeligt. Valgene måtte derfor træffes på grundlag af det billedmateriale, som ved hjælp af en helt ny teknik var blevet etableret under nedpakningen, hvor hver enkelt genstand blev fotograferet i farver. Siden var alle billederne blevet overført til en diskette, som kunne bruges i en computer. Det gjorde det muligt på skærmen at se samtlige genstande, som hørte til de enkelte regioner, og da der tilmed til hvert genstandsbillede var oplysninger om genstandenes mål og de materialer, de var fremstillet af, var man set fra en praktisk synsvinkel trods alt ikke så dårligt rustet.

I virkeligheden var vanskelighederne med at træffe valg da også mest af alt knyttet til det indholdsmæssige. Hvad skulle udstillingen dreje sig om, hvad var det vigtigt at få vist om den region, man havde ansvar for – og når man endelig mente at have fundet frem til nogle væsentlige temaer, fandtes der så genstande, der var egnede til at (re)præsentere og belyse disse efter ens opfattelse særligt betydningsfulde fænomener eller områder inden for regionen. Undertiden kunne det være nødvendigt at gå den modsatte vej og undersøge, om der i samlingerne var nogle tyngdepunkter, hvor genstandsmaterialet var særlig omfattende og righoldigt, eller hvor det på anden vis tiltrak sig opmærksomhed, og på grundlag heraf forsøge at udmønte en tematik, som også ville være i harmoni med det, som man betragtede som karakteristisk i denne region. Begge fremgangsmåder krævede mange opmærksomme gennemsyn af billedmaterialet på skærmen, hvor det drejede sig om dels at være agtpågivende for ikke at overse det indlysende, dels at være forberedt på at opfange nye muligheder i genstandsmassen. Under alle omstændigheder sad man af og til tilbage med en fornemmelse af, at nogle beslutninger snarere var resultat af en vis sik-sakken-sig frem og tilbage end af helt overbevisende og lodige kriterier. Samtidig spøjte der også i ens hoved elementer af det tankegods, som i de senere år med stigende intensitet var dukket op i den antropologiske litteratur vedrørende genstandes identitet og repræsentative muligheder i en museumskontekst, løstrevet som de var fra den kultur, hvor de var blevet skabt og brugt. Endelig kunne frygten for at være styret af ikke erkendte etnocentriske ideer i valget af både temaer og genstande heller ikke uden videre manes i jorden. Altsammen forhold der under hele forløbet var med til at fastholde en ubehagelig, men trods alt måske ikke ganske uhensigtsmæssig usikkerhed.

Den region, jeg var ansvarlig for, var den indiske, og til den var der stillet to rum til rådighed. Til rådighed var også et stort og differentieret genstandsmateriale, hvor især to indsamlere, Eduard Løventhal (1841-1917) og Werner Jacobsen (1914-79), havde forsynet de indiske samlinger med mange genstande, der blandt andet udmærkede sig ved ikke blot at vidne om indisk højkultur, men også mange, der stammede fra de mere folkelige lag. Dette gjaldt ikke mindst de genstande, som var knyttet til hinduismen, hvor den dyrkelse, der fandt sted i de indiske landsbyer og blandt byernes jævne eller fattige befolkning, blandt andet var repræsenteret ved særlige guddomme, der kunne tilbedes i forbindelse med forskellige sygdomme og andre af dagliglivets ulykkelige hændelser. Det faldt derfor ret naturligt at vie det ene rum til hinduismen, både som den kom til udtryk i de store templer, og som den udfoldede sig på det folkelige niveau, ikke blot fordi der altså var mange egnede og for en museumssamling ualmindelige genstande inden for

dette felt, men først og fremmest fordi den religiøse dimension er så tæt sammenvævet med indisk liv og de synlige udtryk for dens betydning så talrige.

Hvad angik den overordnede beslutning om dette rums indhold, bød valget således ikke på store vanskeligheder, men udvælgelsen af genstande og ikke mindst ordningen og præsentationen af dem i rummet var naturligvis ikke uden problemer, hvis man skulle gøre sig noget som helst håb om at få formidlet bare et beskedent indtryk af disse to sider af det religiøse univers. Jeg er da også langt fra overbevist om, at dette lykkedes, og at ret mange vil opfatte denne forskel, ikke mindst fordi opstillingen af genstandene var underlagt et udstillingsregi, hvor selv meget moderate scenografiske virkemidler ikke var tilladt.

Fødelinien – for nu at bruge et litterært analyseudtryk – til det andet rum var en lille samling meget ramponerede, men troværdigt udformede lerfigurer, som forestillede personer, der tilhørte de lavere eller laveste lag af befolkningen og udførte det mindre eller mindst respekterede arbejde. Ved udstillingen af denne lille samling, som tilsyneladende aldrig havde påkaldt sig særlig opmærksomhed og derfor aldrig var nået frem til en udstillingsmontre, og ved at supplere den med andre figurer af mennesker, der også befandt sig på samfundets bund, var et tema slået an, som drejede sig om de store hierarkiske forskelle, der kendetegner det indiske samfund både økonomisk, socialt og kulturelt. Der var ikke tale om at tage direkte udgangspunkt i kastesystemet, fordi dette ville kræve en længere tekstlig udredning, som ikke hørte hjemme i en udstilling, men blot indirekte at lade det komme til syne, hvor det genstandsmæssigt lod sig gøre. Til at vise hierarkiets anden ende var der meget at vælge mellem i form af genstande af fin håndværksmæssig og kunstnerisk kvalitet, der blandt andet stammede fra indiske fyrstefamilier eller andre fornemme huse, som i forbindelse med ændrede politiske forhold efter Indiens selvstændighed midt i 1900-tallet havde måttet sælge ud af deres ejendele.

Dette rum var altså ikke blevet tildelt et på forhånd selvskrevet tema, sådan som det havde været tilfældet i det første med hinduismen, men havde fået sin udformning på grundlag af nogle få uanselige og dårligt bevarede figurer, som havde gjort indtryk ved den virkelighed, de syntes at spejle. At også dette rum havde fristet til en slags tosidig præsentation, som der genstandsmæssigt var mulighed for at etablere, var vel ikke i sig selv mærkværdigt, men det kan ikke uden videre afvises, at denne modstilling snarere var et resultat af udstillerens – *in casu* mit – ønske om at lade den fattige verden komme til orde over for den rige, at sammenholde de fattiges righoldige udtryksformer, der emmede af liv og fantasi – men ikke af en nøjeregnende finish – med de velstillede fornemmere udformning af deres univers.

Ved gennemgangen af billedmaterialet dukkede også andre småsamlinger op, som appellerede til udstilling, for eksempel mange mindre dyrefigurer, der af indsamleren var betegnet som legetøj. Med dem kunne der gøres opmærksom på dyrs centrale placering i den indiske forestillingsverden, både i den del af den, der angår det religiøse, men også på et dagligdags plan. Jeg havde desuden et ønske om at give den indiske kvinde en særlig plads i udstillingen, fordi det kvindelige aspekt i form af moderskikkelsen og som gudinder i det hinduistiske gudeparnas har så stærk en position. Men for mig var det magtpåliggende også at få dagligdagens kvinder med i udstillingen, og havde det ikke været for det scenografiske forbud, havde jeg gerne anbragt en lille gruppe kvinder omkring en brønd iklædt farverige sarier og bærende deres formfuldendte vandkrukker på hovedet. Måske et temmelig traditionelt interiør, men formidlingsmæssigt ikke til at kimse af, og med stor æstetisk appel. Kvinderne kom da også med i form af giner be-

hængt med sarier – dette for Indien helt enestående beklædningsstykke, der først bliver til en dragt, når de seks-syv meter stof med stor kyndighed vikles om kvinden, og som samtidig er et udtrykfuldt vidnesbyrd om Indiens ældgamle og høje placering inden for tekstilfremstilling, farvning og mønsterudformning, i sig selv et vigtigt tema. Ginerne var bedre end ingenting, men kvindetemaets potentiale, og også sariens kunne måske ha-ve været udnyttet mere virkningsfuldt.

Da rummene endelig stod færdige, var det dog ikke uden en vis tilfredshed, jeg så mig omkring i dem – det forekom mig, at der var opnået en rimelig tematisk konsistens, og at genstandene tilsammen gav rummene en atmosfære af liv og farve og afspejlede noget af den mangfoldighed, som man forbinder med Indien. På den anden side voksede min tilfredshed heller ikke ind i himlen, for naturligvis tålte rummene ingen sammenligning med den brogede virkelighed, man ville møde under et besøg i Indien, ligesom det også var sandsynligt, at en inder ikke nødvendigvis ville finde deres indhold dækkende for forholdene i sit hjemland.

Den almindelige flytning

„Du kan ikke tage det med dig!“ Talemåden kan let være den, der hyppigst dukker op, når man skal skifte bolig fra flere til færre kvadratmeter, forudsat flytningen foregår i et overflodssamfund. Den får efterhånden næsten karakter af kommando til det, man er i færd med, selvom talemåden snarere er møntet på den ultimative flytning fra det dennesidige til det hinsidige, hvor ejendele bliver til efterladenskaber, og hvor det er op til andre at bestemme over tingenes videre eksistens. I begge tilfælde er der tale om brud på relationen mellem person og ting, men i det første er man dog endnu den, der er herre over, hvor bruddene skal ske. Situationen er ubehagelig, i hvert fald besværlig, for også den almindelige flytning indebærer valg, der tilmed ofte må træffes under et vist tidspres. Men i modsætning til museumsflytningen, hvor den ovennævnte sentens er vendt på hovedet, og hvor valgsituationen først dukker op i flytningens anden fase, nyopstillingen, forekommer valgene nu allerede i den første og er desuden endegyldige, der er ingen fortrydelsesret: det fravalgte bliver bragt uden for ens rækkevidde ved destruktion eller anden form for afhændelse. De kriterier, valgene træffes på grundlag af, er også mere flydende, mindre retningsgivende, når der ses bort fra indlysende begrundelser som pladshensyn.

Med en del ting, først og fremmest brugsting, går det dog relativt nemt, fordi de lader sig sortere ud fra kriterier som funktion, æstetik og pietet. Men står man med tre ting af samme art, for eksempel tre skåle, som hver især udmærker ved et af disse kriterier, kan valget i hvert fald tvinge til en vis selvransagelse: er man mest til det praktiske, det pæne eller det nostalgiske. Situationen er til at bære, så længe det drejer sig om tre skåle, der er ingen grund til panik. Men hvis øvelsen gentager sig mange gange – og det gør den som regel – kan man risikere at få et indblik i sin egen habitus, som måske ikke helt harmonerer med den opfattelse af sig selv, som man hidtil i god tro har nærret.

Noget værre bliver det, når man kommer til de ting, som ikke har nogen praktisk funktion, det vil sige alt det uensartede gods i form af pyntegenstande, hyggeudstyr, gaver, souvenirs, som i tidens løb har hobet sig op, ting der hyppigt repræsenterer en eller anden lille hændelse i ens liv. Man tvinges ikke bare til en ofte lidt vemodig tur i erindringens vildnis, men også, når valg skal træffes, til en vis selvransagelse, til at se

sig selv i øjnene og beslutte sig til, hvem man nu egentlig er eller i hvert fald gerne vil opfattes at være. Man kommer sejt og langsomt gennem processen, fårene bliver skilt fra bukkene, og man ønsker sig ingen vej tilbage, dertil har processen været for tyngende.

Bøgerne udgør dog en endnu sværere kategori. Pladshensynet er ubønhørligt, noget kan følge med, det meste må væk. En lang række valg, mange næsten smertelige, venter på at blive realiseret, men efter hvilke retningslinier? Funktionelle kriterier sikrer håndbøgernes fortsatte tilstedeværelse i ens nærhed, æstetiske kan være udslagsgivende for andre. Men hvad med de fiktive forfatterskaber. Yndlingsforfatterne er vel et must, for kan man overhovedet leve videre med sin identitet i behold uden at have dem inden for rækkevidde. Man sender en medfølelse og undskyldende tanke til denne verdens mange flygtninge, som har måttet lade alting bag sig - er det ikke udtryk for en lovlig forskruet og forkælet tankegang, at ens identitet skulle afhænge af bestemte bøgers tilstedeværelse i ens private univers. Det er det sandt at sige nok, men på den anden side noget må man vel have lov til at anse for indiskutabelt. Man svinger mellem trods og tvivl, og i den sindstilstand går valgprocessen videre. Alt for hurtigt er det tilladte antal kasser fyldt op med de bøger, der kan komme med, uden man dog føler sig helt overbevist om, at de trufne valg alle er lige velbegrundede. Reolerne er stadigvæk fulde, dog ikke helt genkendelige, spækket med tomme huller som de nu er. Men endnu har de ikke tabt deres kraft, det er stadigvæk dem, der bevarer rummenes fortrolighed, selvom deres indhold i virkeligheden allerede er forrådt, sådan fornemmes det - eller også er det sig selv, man har forrådt - og i dagene før antikvarboghandleren fjerner alt, har man et temmelig uafklaret forhold til de tilbageblevne bøger på reolerne. Først da disse står gabende tomme, forstår man det fulde omfang af, hvad man har måttet give afkald på - den gabende tomhed forplanter sig til ens eget jeg. Det åndelige landskab, man i så mange år har færdedes i, eksisterer ikke mere. Man står tilbage på valpladsen, vemodet får tag i en.

Lige så slemt er det, om ikke værre, når man kommer til skufferne med fotografier, breve og andre papirer. Ved synet af de mange bunker, hvoraf en stor del bærer præg af langvarig og uhensigtsmæssig opbevaring, lyder straks fristende toner i ens ører: „Du kan bare tage dem med dig - nok fylder de op, men det går nok alligevel.“ Fristelsen afvises resolut. Nu er man jo i gang med oprydningssprocessen - i ens iver efter at få gjort kål på det overflødige og bringe orden i det uordnede, bliver flytning næsten umærkeligt og ikke helt realistisk pludselig omdefinert til oprydning - nu skal der gøres rent bord, der skal ikke slæbes videre på usorterede masser, som vil være en hæmsko for det ubebyrdede liv, der lokker forude - endelig skal det lykkes at få sat sig selv fri.

Og så er man desuden kommet i tanker om en scene, man engang overværede, hvor et par unge nevøer og niecer skulle rydde en gammel ugift, nylig afdød onkels bolig, og som til sidst sad tilbage med en sort affaldspose, hvori de havde proppet de breve, fotografier og papirer, de var stødt på undervejs. Disse klenodier, de resterende vidnesbyrd om et langt livs fornøjelige og mindre fornøjelige hændelser, blev nu genstand for en ungdommelig inspektion, der snarere appellerede til lattermilde kommentarer og små-filosofiske overvejelser end til forstående og medfølelse betragtninger. Som drejede det sig om en lodtrækning, blev dokument efter dokument draget frem fra posen og af den hurtigst læsende underkastet et hastigt gennemsyn for at finde passager, der egnede sig til oplæsning. Lidt hjerteløst måske, men også en ganske sund reaktion hos dem, der endnu havde det meste af livet til gode, og som nok mente, at de selv kunne leve det mere muntret og utvungent, befriet for de bindinger og i deres øjne unødvendige konventionelle

begrænsninger, der kom til syne i papirerne, men også et lidt skræmmende memento om ikke at kaste hvad som helst i grams til næste generation.

Der er altså ingen vej udenom, man må i gang. Men inden længe befinder man sig i en situation, hvor ens hu mest af alt står til at gøre kort og effektiv proces – ud med hele herligheden, hvorfor ligge under for gængse forestillinger om pietet, om vigtigheden af at bevare håndgribelige minder eller mindelser om forgangent liv. Alene tanken om at skulle gennemse og gennemleve mangt, som glemslen ellers havde befordret ud af ens bevidsthed, svækker ens mentale energi, der er mere parat til at lade sig bruge på fremtiden end på fortiden. Måske vil noget dukke op, som kalder på glædelig erindring, men frygten for at andet kan vise sig, som vil genopleves pinligt eller smertefuldt – i hvert fald set i lyset af det, der siden er sket – forekommer lige så sandsynligt.

Samtidig melder tanken om pligten til at bevare noget af alt dette, som nok her og nu kan betragtes som ens ejendom, men som ret beset også har andre tilhørsforhold, medspiller som en del af det er i andres livshistorier. Man kommer i tanker om arvingers undertiden letsindige omgang med breve og lignende, som af en eftertid måtte betragtes som nationens eje, og som ingen – knap nok den oprindelige indehaver – havde beføjelser til at destruere. Ganske vist er det ikke den nationale historie, der risikerer at lide overlast ved en beslutning om at skille sig af med hele molevitten, højst ens families, men parallellen er trods alt til at få øje på og kan ikke uden videre sættes på porten. Men hvis man alligevel ikke har hals- og håndsret over alle disse besværlige bunker, er der så nogen mening i at kæmpe videre med dem? Til sidst opgiver man ævred og følger den første fristende indskydelse til at udsætte den ganske sag til efter flytningen i et fladt og ikke særlig overbevisende håb om, at man til den tid vil være bedre rustet til at betræde sorteringens gyldne midelvej. De gustne og modstridende overlæg har sejret. „Du må hellere tage det hele med dig“, lyder det nu efter den mislykkede og u gennemførte proces.

En dag er tiden endelig kommet til at fragte de fravalgte ting, hvoraf en del er forsøgt afhændet til venner og allehånde genbrugsorganisationer, til den kommunale affaldsplads. Ens humør er stigende, ingen grund til fortrydelse, nu mangler kun den endelige overgivelse af tingene til de rette containere, som vil bringe deres indhold til endelig destruktion. Det føles som en befrielse, til syvende og sidst har man fået gjort ende på sin relation til disse ting, de tilhører ikke mere ens sfære, de har ingen kontekst ud over containernes indhold af andres destruktionsdømte fravalg. Livet kan gå videre – dog led-saget af en lille bitter smag af troløshed, men befriet for meget, som i en forstand fungerede som ballast, men i en anden føltes som byrde. Det er som at have fået styr på sin have. Planter er blevet fjernet, der er blevet luget ud, man har fået kontrol. Man gribes næsten af eufori og lover sig selv aldrig mere at lade sig løbe over ende af ting. Man orker ikke mere tingenes dominans, ikke mere at skulle forsøge at kontrollere den fysiske og mentale uorden, som de giver anledning til, fordi uorden tilsyneladende ikke kun i det kosmiske, men helt ned i hverdagen har en iboende tilbøjelighed til at brede sig på det ordnedes bekostning. Fra nu af skal livet være overskueligt.

Identitet

I det foregående er ordet identitet dukket op et par gange både i forbindelse med muse-

umsflytningen, hvor det angik genstandene, og med den almindelige flytning, hvor det vedrørte den flyttende. Ordet identitet betyder vel i sin snævrere definition ikke meget mere, end at noget i kraft af visse specifikke egenskaber lader sig bestemme som det ene eller andet. Nu kan det naturligvis være særdeles nyttigt, at en kop kan identificeres og genkendes som en kop, men denne identitetsbestemmelse svarer næsten til en klassifikation, hvor genstanden på grundlag af et udvalgt og accepteret kriterium kan placeres i en bestemt kategori.

Mere interessant bliver det, hvis genstandens identitet vokser ud over den indlysende klassifikation, og det sker især, hvis den optræder i relation til eller i sammenhæng med andre genstande, eller hvis den befinder sig inden for en eller anden særlig sfære. Koppen er stadigvæk en kop også under disse omstændigheder, men for nu at bestemme og forstå dens identitet er det nødvendigt at gøre sig klart i hvilket samspil med andet, den befinder sig. Dette så meget mere som samspillet ikke sjældent vil tildele genstanden et symbolsk indhold, som kun lader sig afkode, hvis den iagttagende er fortrolig med den givne kulturs mange bagvedliggende forestillinger.

Det følgende lille eksempel fra det udstillingsrum, der handlede om hinduismen, kan måske belyse dette forhold. For at præsentere en af de vigtigste hinduistiske guddomme, den lille tykmavede elefantgud Ganesa, var der i en montre samlet nogle figurlige forestillinger af ham foruden nogle genstande, som vedrørte dyrkelsen af denne populære gud, der er så nært forbundet med indernes daglige liv. I bunden af montren var anbragt en siddende Ganesafigur og foran den en lille pande, der havde stor lighed med en almindelig æbleskivepande, og som ifølge indsamlerens oplysninger havde været brugt til at bage kager i, som skulle serveres for Ganesa, der i den indiske forestillingsverden tillægges stor hang til søde sager. Hensigten med denne lille sammenstilling var naturligvis at give et indtryk af denne tilbøjelighed hos Ganesa, en oplysning der blev givet i den korte tekst, som ledsagede det lille sceneri, der imidlertid for at blive forstået altså forudsatte enten læsningen af tekstschildet eller en forhåndsviden om denne meget menneskelige egenskab hos Ganesa. De to genstande lod sig naturligvis umiddelbart bestemme hver for sig som gudefigur og pande, men det var deres indbyrdes relation, sammenstillingen, der gav mening, hvis den blev afkodet som symbol på Ganesas kagetrang, der igen var symbol på hans menneske-lighed og uhøjtidelighed – egenskaber som i sidste instans måske også tildels kunne forklare hans popularitet som guddom.

Eksemplet tjener desuden til at sætte spørgsmålstejn ved den lidt arrogante påstand, som af og til fremsættes, at genstandene i en udstilling taler for sig selv. En sådan antagelse udtrykker tilsyneladende en respekt for den besøgende til selv at gå på opdagelse (også en yndet museumsfrase) blandt de udstillede genstande, uforstyrret af udstillerens fortolkninger, der måske for dem, hvis besøg er motiveret af ønsket om at beskæftige sig med tingenes synlige udtryk, deres æstetik, og for hvem deres kulturelle indhold er underordnet, vil kunne forekomme omklamrende. Men den kan også opfattes modsat – som en mangel på respekt for de besøgende, der hverken har så meget forhåndsviden, at de kan orientere sig blandt de fremmedartede genstande, eller en så gavmild fantasi, at den på en eller anden måde kan give tingene mæle og identitet. Nogle af disse besøgende vil stille sig tilfreds med den eksotiske tur gennem samlingerne, andre vil forlade udstillingen med en vis følelse af afmagt.

Det er måske det førstnævnte publikum – de, der kom for at undersøge genstandenes æstetiske eller håndværksmæssige kvaliteter – en udstiller har i tankerne med sin påstand om tingenes talen-for-sig-selv, men det forekommer ubetænksomt at slå alle besøgende i

hartkorn og hævde, at tingene taler så højt, at de kan fange alles opmærksomhed og opnå en eller anden forståelse hos de fleste. Og det forekommer arrogant ved at sætte sin lid til tingenes egentale at ville unddrage sig en formidlingsmæssig dialog med publikum, en dialog, der bør komme til udtryk både i udstillingsregiet og det tekstlige supplement til dette. Det er da også sjældent, at udstillinger vil være præget af en ensidig puritansk indstilling, men den enkelte udstiller kan vægte det formidlingsmæssige ansvar meget forskelligt.

En helt anden betænkelighed – men måske ikke uden en vis relation til det lige nævnte – drejer sig om den frygt, man som udstiller og formidler altid nærer for, at man – enten af uvidenhed eller i sin iver efter på en fiffig måde at belyse et særligt tema (som i det lille Ganesa-sceneri) – risikerer at overskride eller misbruge genstandenes kulturelt bestemte identitetspotentiale ved at placere dem i sammenhænge, som ville være fremmede for den pågældende kultur. Derfor ligger de overvejelser, der angår tingenes identitet, som en stadig anfægtelse ikke blot under selve udvælgelsesprocessen, men i lige så høj grad i forbindelse med opstillingen af de valgte genstande.

Under den almindelige flytning meldte spørgsmålet om identitet sig især, når det drejede sig om særlig belastende fravalg, hvor man kunne få en fornemmelse af, at man ved at skille sig af med dette eller hint gjorde vold mod sig selv, satte sin identitet på spil. Det var også identitetsfornemmelsen, der rørte på sig i forbindelse med den selvransagelse og konfrontation med sig selv, som valgsituationerne indimellem gav anledning til. Det er klart, at det i disse situationer drejede sig om den personlige identitet, der måske kan opfattes som et særligt konglomerat af egenskaber og træk, karakteristisk for et bestemt individ, om end der næppe vil være fuld overensstemmelse mellem det, som et menneske selv fornemmer som sin identitet, og det som den udefra af andre synes at være. Men det er også klart, at årsagen til de overvejelser, der opstod i valgsituationerne, drejede sig om samspillet mellem den personlige identitet og identiteten af de ting, som valgene angik. Dette samspil ligger tilsyneladende også til grund for brugen af begrebet identitet i den meget almindelige talemåde, hvor det hævdes, at de ting, man omgiver sig med, er udtryk for ens identitet – selvom identitet her sandsynligvis af og til burde erstattes eller suppleres med begrebet image. Forskellen mellem identitet og image ligger blandt andet i selve arten af den relation, der består mellem person og ting, hvor relationen for identitets vedkommende snarest er ureflekteret og resultat af personlige præferencer, mens den i forbindelse med image er mere eller mindre bevidst etableret ud fra ønsket om at påvirke andres opfattelser og vurderinger af ens person.

Det kan være fristende at kalde image for manipuleret identitet, fordi der er tale om en manøvre, der går ud på at sløre eller helt at udviske forskellen mellem de ting, der virkeligt repræsenterer identitet, og de ting, hvis tilstedeværelse er begrundet af deres mulighed for at udsende bestemte ønskede signaler. Altså ting, der er ude i et særligt ærinde, og hvor målet netop er, at de skal forveksles med de ting, hvis relation til personen er kendetegnet ved et utvetydigt tilhørsforhold.

Et grelt eksempel på en sådan manipulation er den skæbne, som undertiden overgår usælgelige, men fint indbundne bøger, når disse befries for deres trykte sider, og kun bogryggene er tilbage, parate til at påklæbes tomme hylstre og til derefter at sættes ind på reoler i hjem, hvor bøgernes signalfunktion vejer tungt, mens deres indhold er ligegyldigt. Så ekstrem en form for manipulation er vel sjælden, men næppe de mere moderate forsøg. Selv havde jeg som sagt en fornemmelse af, at visse fravalg truede identiteten, mens det måske snarere var i forbindelse med tilvalgene: det der skulle bevares, at der

af og til var tale om at tilgodese imaget.

Det er vanskeligt at sammenholde identitetsovervejelserne i de to flyttesituationer, fordi der i den første er tale om tings identitetspotentiale, i den anden om samspillet mellem personlig identitet og tings identitet. Fælles for overvejelserne er dog, at det i begge tilfælde drejer sig om tings repræsentative og kommunikative muligheder, selvom det i det ene tilfælde angår et kulturelt univers, i det andet et enkelt menneske.

J. F. WILLUMSENS „GAMLE SAMLING“

Vurderingens omskiftelighed og samlerens strategier

Jens Ferdinand Willumsen (1863-1958) var et usædvanligt alsidigt menneske. Både som kunstner og som samler var han i dansk sammenhæng en ener, der konstant var på jagt efter noget nyt, der kunne udfordre og inspirere – helst noget, der havde en særlig karakter, noget enestående over sig. På hans museum i Frederikssund, der blev indviet i 1957, befinder sig i dag ikke blot det store udsnit af hans kunstneriske produktion, som han overlod den danske stat i 1947, men også hans omfattende, såkaldte „Gamle Samling“. Når museets projekterede ombygning bliver en realitet indenfor de næste par år, vil denne få en langt mere synlig position end den har i dag, hvor den må nøjes med et par glasmontrer.

„Gamle Samlings“ reception i Danmark

Willumsens „Gamle Samling“ var uløseligt knyttet til kunstnerens gave til den danske stat fra 1947, og da Willumsen som led i doneringen udstillede sine egne værker på en stor retrospektiv udstilling i den af ham selv tegnede Frie Udstillingsbygning på Oslo Plads i København, blev der samtidig afholdt en stor udstilling af den „Gamle Samling“ på Charlottenborg.

For Willumsen var de to samlinger to sider af samme sag, nemlig hans virksomhed. Han opfattede sig som en slags *uomo universale*, altfavnende menneske, der brugte sin tilstedeværelse på jorden til at gå skabende og forstående i konfrontation med verden.

Forbindelsen mellem de to samlinger skabte en del problemer, fordi der var udbredt enighed om, at Willumsen nok var en meget væsentlig kunstner, hvis livsværk burde sikres og bevares, eventuelt i et eget museum, men at den „Gamle Samling“ nok mere var et udslag af en skurril hobby end en egentlig kunstsamling, som det var værd at bruge plads og ressourcer på, og som man meget nødt ville forpligte sig til at udstille, som Willumsen forlangte det.

Willumsens gave til den danske stat var altså et særlig markant eksempel på det problem, som næsten alle samlergaver til det offentlige udgør, idet der til gaven knytter sig en forpligtelse, som kan forekomme så stor eller så forstyrrende for modtagernes ønsker, at det kraftigt overvejes at takke nej til gaven. Samlergaver skaber næsten altid proble-

mer. Ofte viser det sig dog, at disse problemer for modtagerne er meget tidsbundne, og at gevinsterne er ulig meget større på længere sigt end ulemperne er det på kort sigt. Hirsch-sprungs Samling var et problem, fordi den skulle have sin egen bygning, men fremstår i dag som en perle, netop i kraft af at være en selvstændig samling med en særlig vinkel. Rumps Samling på Statens Museum for Kunst var et problem, fordi den skulle vises samlet og ikke måtte lånes ud, men i dag, efter at statutterne er blevet ændret, er den et af museets stærkeste kort i udvekslingen af værker til udstillinger med andre museer.

For Willumsens gave gjaldt det altså, at mens kunstnerens eget skabende virke mentes at være en berigelse, betragtedes det, som han selv mente var en anden meget væsentlig kilde til forståelsen af ham, mere som en byrde. Der synes at have været en konflikt mellem to forskellige kunstsyn her: På den ene side Willumsens, der mente, at hans kunst var udtryk for hans person, og at det i sidste ende var personen, det særlige menneske eller geniet, der var interessant. På den anden side opfattelsen af kunstværket som en særlig, selvstændig sfære, der skal forstås på sine egne iboende præmisser. På trods af Willumsens ønsker endte det da også med, at „Gamle Samling“, da J. F. Willumsens Museum endelig blev en realitet, blev en magasin-samling – svært tilgængelig i de snævre kælderrum under udstillingssalene i Frederikssund.

Willumsens gave fra 1947 var i virkeligheden længe undervejs. I et radiointerview 2. 8. 1947, mens udstillingerne af gaverne stadig stod på, udtalte han således, at tanken om gaven egentlig tog form ved hans 60 års fødselsdag 1923, da Staten bestilte hans mest monumentale værk, *Det store Relief*, til en svimlende sum af 200.000 kr. – en bestilling, som ved afsløringen i 1927 vakte tilsvarende debat som donationen af kunstnerens samlinger 20 år senere.¹ Willumsen havde selv i 1934 tegnet planer til et museum og tilbudt samlingerne til Staten.² I 1937 var der således i dagspressen rygter om et Willumsen-museum i København,³ rygter, som snart blev konkrete, da man i starten af 1938 kunne præsentere tegningen til et museum med indbygget æresbolig ved Garnisons Kirkegård i København, ikke langt fra Willumsens egen Frie Udstillingsbygning, der, hvor den amerikanske ambassade ligger i dag. Både Willumsens selv og Ivar Bendtsen kom med forslag til bygningen.⁴ I dette museum er der tilsyneladende ikke lagt særlig vægt på „Gamle Samling“. Planerne bliver dog ikke til noget.

I 1939 dukker „Gamle Samling“ op i en artikel om Willumsens kommende erindringsbog (som først udkom i 1953) og omtales her som indeholdende „uvurderlige Skatte“.⁵ Den følges snart op af andre artikler, især i Politiken, der i løbet af 1939 tillader Willumsen at promovere samlingen og flere gange knytter forbindelsen til et eventuelt kommende museum.⁶ Efter nogle års pause lægger Politiken i 1943, i forbindelse med Willumsens 80-års fødselsdag, igen ud med en kampagne for et Willumsen-museum i Danmark. Willumsen har nu besluttet at testamentere sin samling af egne værker og ældre kunst til staten.⁷ Tidligere testamentariske bestemmelser om et særligt museum til samlingen er nu faldet bort. „Gamle Samling“ roses i høje toner som værende „Millioner værd“, selvom Politikens skribent efter et besøg i samlingen dog med stor tilbageholdenhed tilføjer:

Men lad os sætte, at andre [end Willumsen selv] over for nogle af Arbejderne kunde have deres Tvivl og maaske i Stedet for at sige f Eks. en Tizian vilde foretrække 'fra Tizians skole' – Kunsteksperten er aldrig enige – ja, lad os – blot som et Tankeeksperiment – paa-staa, at kun en Tiendedel af Værkerne er ægte, saa er dog Samlingen helt enestaaende i Ver-den. Tag tre Ting ud, - og de vil dække alle Omkostninger, slaa enhver Kritik ned. Og over for Eksperters mulige Divergens staar Willumsens Autoritet.⁸

Kort efter er planerne om hjemtransport af samlingerne i fuld gang,⁹ men transporten løber ind i problemer på grund af krigen, og når først frem efter krigen i 1947.¹⁰

I Svikmøllen tager man dog allerede ved juletid 1943 forskud på glæderne og håner Willumsens hjemkomst med sin samling i satiriske vendinger som et triumftog i hvilke hundredevis af – falske – Rembrandter, Rubens'ere og Donatello'ere kastes i grams fra de „fem Tusind store Flytteomnibusser“. Man aner en begyndende skuffelse eller måske ligefrem ærgrelse over den så højt roste samling:

Billeder af Raphael solgtes Dagen efter under Haanden for femten Kroner Stykket – to for femogtyve, – hvilket ganske vist var mere, end Mesteren selv havde givet for dem, men dog en ringe Pris, naar Hensyn tages til, hvor vanskeligt det er at male den Slags Signaturer efter, ja, tre Billeder af Renoir blev byttet bort for en Autograf af Ebbe Rode. [...] Vi fik ganske vist ikke et Willumsens Museum i Lighed med Thorvaldsens, men alle Antikvitets-handlerens Butikker og hver Sjakres Kælder blev for et Museum at regne, og medens vi før havde maattet købe en Masse Ragelse i Udlandet, saa vil det nu i Fremtiden blive de andre Lande, der maa købe den Slags hos os.¹¹

Forventningerne til, hvad samlingen egentlig indeholdt, var altså allerede før dens ankomst meget blandede. Fra en samling, der var „Millioner værd“ til „en Masse Ragelse“, selvom man naturligvis må tage det satiriske blads udtalelser med et vist forbehold for komisk overdrivelse.

Ved samlingens ankomst blev der fra Willumsens side fremsat krav om, at man ikke måtte sælge ud af samlingen, at hans egne værker skulle udstilles samlet, og at man skulle modtage gaven i sin helhed.¹² Samtidig begyndte spekulationerne for alvor at rulle ved-rørende et eventuelt museums beliggenhed. København var begyndt at fortone sig som mulighed, men Århus var interesseret, Aalborg måske?¹³ Willumsen selv havde året før udtrykt muligheden for Frederikssund, hvorfra hans fars familie stammede.¹⁴

Willumsen-udstillingerne blev sommeren 1947's store kulturelle begivenhed og debatten i dagbladene var intens både op til udstillingerne og efter deres åbning. Mens Den Fries udstilling af Willumsens egne værker blev imødeset med spænding og over en bred front blev modtaget med overbevisning og begejstring som et klart signal om det rette i oprettelsen af et museum for kunstneren, var „Gamle Samling“, allerede før nogen havde set den, genstand for skepsis.

Da „Gamle Samling“ blev udstillet på Charlottenborg var reaktionerne blandede. Allerede før udstillingsåbningen var Willumsen på vej med sagsanlæg mod „ubeviste Paastande om hans Samlings Underlødighed“. ¹⁵ Udstillingen af „Gamle Samling“ blev af den grund oven i købet midlertidigt aflyst, mens debatten om dens kvalitet spidsede til i sommeren 1947. ¹⁶ En af grundene var, at et panel bestående af fire af landets førende kunsthistorikere, Leo Swane, Jørgen Sthyr, Jørn Rubow og J. P. Riis, havde udtalt sig skeptisk med hensyn til „Gamle Samlings“ kvalitet, og at formanden for komiteen for Willumsen-udstillingen på Den Frie, Struckmann, ikke ønskede at debatten om „Gamle Samling“ skulle risikere at ødelægge muligheden for at få oprettet et Willumsen-museum. ¹⁷ Men Politiken, som fra først af havde været mest entusiastisk for „Gamle Samling“, trådte til og lejede Charlottenborgs udstillingsbygning for at muliggøre udstillingen, der kom til at vare fra 24.7. til 10.8.

En anmelder af udstillingen skrev lettere ironisk, at man gik derfra „let i sind“ over ikke at behøve at tage imod et sagsanlæg til 6 millioner kroner, og at samlingen havde en værdi og rummede en række væsentlige værker. Han får dog også markeret, at han

nok skal nære sig for at „kritisere de rædselsfulde Billeder af Tizian og Rembrandt“.¹⁸ Flertallet var mere skeptisk. Skepsis gjaldt egentlig primært Willumsens ofte meget optimistiske tilskrivninger til kunsthistoriens store navne, som for størstedelens vedkommende ikke holdt og holder for et nærmere eftersyn.¹⁹ Det gjaldt blandt andet Jan Zibrandtsen, der mente, at samlingen primært havde værdi som „Kunstnerens private ‘Kunstkammer’ [...] Det er udtryk for Willumsens *hobby*“.²⁰ Men at den rummede nogle gode og interessante ting. Andre – de fleste – var mere skeptiske og kritiserede samlingen som helhed, ofte ud fra den dagsorden, der var sat ved forslaget om etableringen af et egentligt museum til genstandene. Lars Rostrup Bøjesen fremførte, at tilskrivningerne „oftest staar i mildest talt omvendt proportionalt Forhold til Værkernes kunstneriske Værdi“²¹ og Statens Museum for Kunsts direktør, Leo Swane, udtrykte: „Hvad der for Alvor er forstemmende er den Mangel på Kvalitet, denne Samling viser, dens haabløst lave Gennemsnitsniveau.“²² Den skarpeste tunge i dette kor var Glyptotekets direktør, Vagn Poulsen. I anledning af den store udstilling med mesterværker fra Wiens Kunsthistorisches Museum, som under efterkrigstidens usikre politiske forhold og optrækkende koldkrig var bedst tjent ved at rejse rundt på vandredstilling fjernt fra den sovjetiske besættelsesmagt, og som nu nåede til København, udtalte han om Willumsens „Gamle Samling“:

Det er kun sjældent, at Kunst af Verdensformat har fundet Vej til vort Land, men vi har dog ikke i Mands Minde været truet af en sådan Springflod af kunstnerisk Elendighed. Det maa i al Tydelighed siges, at en permanent offentlig Udstilling af den af Willumsen tilbudte Samling vil forringe vor Anseelse udadtil og rumme en tydelig Fare for at forkvakle vort eget Folks Forestillinger om gammel europæisk Kunst.²³

Kritikken var i høj grad medvirkende til, dels at planerne om et Willumsen-museum i København blev endelig grundskudt, dels at der ikke blev plads til at udstille „Gamle Samling“ i det ny museum, som efter udstillingerne i 1947 mere og mere så ud til at skulle ligge i Frederikssund. Med undervisningsminister Hartvig Frischs energiske opbakning lykkedes det at få museet til at blive en realitet. Staten modtog gaven. Men selv i årene derefter bølger debatten frem og tilbage om museet overhovedet skal oprettes og i givet fald hvor og med hvilke midler?²⁴ I løbet af sommeren 1952 opgiver Københavns Borgerrepræsentation endelig opførelsen og Frederikssund tager over. Og 14.9. 1953 kan man endelig i Frederikssund byråd beslutte opførelsen af museet. Det blev besluttet, at arkitekt Tyge Hvass skulle stå for projektet, selvom Willumsen reagerede noget skuffet over udkastene, som han mente lignede „et Savværk i Alperne“.²⁵ På det tidspunkt var der dog ingen, der længere orkede at diskutere længere. Museet fik den form, det har i dag, med „Gamle Samling“ bogstavelig talt stuvet ned i kælderen. Willumsen selv nåede aldrig at se det færdigt. Ved indvielsen var han for syg til at rejse fra Cannes og han døde ikke længe efter.

Men, som det ofte sker, har tiderne skiftet for samlingen. Selvom „Gamle Samling“ i årtier var gemt af vejen, dømt af den skæbne, som kritikerne havde bebyrdet den med, og derfor ikke blev hverken kendt eller undersøgt, kom tiden for cirka tyve år siden til en revaluering af den, en revaluering som stadig er i gang og som stigende grad betyder opdagelsen af, at „Gamle Samling“ faktisk indeholder en lang række væsentlige værker og genstande af høj værdi. Ikke mindst takket være museets direktør Leila Krogh og blandt andet Den kongelige Kobberstiksamlings nuværende overinspektør Chris Fischer har en

egentlig kritisk gennemgang af samlingen været i gang over en årrække, foretaget både af museets personale og af udefrakommende specialister på forskellige områder. Og i de sidste år er undersøgelserne yderligere suppleret med forskellige studier i samlingens proveniens, dens generelle karakter og i Willumsens samlerstrategi. Disse undersøgelser er langt fra færdige, men både Willumsen selv og efterfølgende museet har gennem ihærdig indsats skabt et yderst omfattende arkivmateriale af breve, dagbøger, notesbøger, kvitteringer etcetera, som danner det bedst mulige grundlag for undersøgelserne.

„Gamle Samling“ er således ved at genopstå af asken, som kritikkens fortærende bål efterlod sig i 1947. En af grundene er, at både interessen og kundskaben er en anden i dag end den var for 50 år siden. Kunstneriske udtryk, som dengang blev anset for forføjede eller depraverede, har i dag langt større interesse. Og antallet af kunstnere, som man interesserer sig for, kender til og forstår, er vokset væsentligt.

Hele tiden føjes der på denne baggrund nye dele til samlingens kerne af substantielle værker. Som så ofte, når der er tale om en blanding af skidt og kanel, er det ikke kanelet, der dominerer. Men det grundige arbejde med sorteringen gør uvægerligt duften bedre i bageriet i Frederikssund.

Samlingsstrategier

Ser man på „Gamle Samlings“ knap 2000 inventariserede værker og genstande, er det første indtryk, man får, en overvældende og tilsyneladende rodet mangfoldighed. Det er et indtryk, der kun bekræftes af et blik på Willumsens egen inventarprotokol eller på hans håndskrevne koncept til den.²⁶ Willumsen samlede tilsyneladende på alt muligt: Møbler, kunsthåndværk, keramik, malerier, tegninger, skulpturer, mønter, grafik, medaljer fra an-tikken til hans egen tid, fra det fjerne Østen til Danmark. Der er en vis hovedvægt på tegninger, især italienske fra 16. til 18. århundrede, som gør, at tegningssamlingen er den fjerdestørste i Norden. Men ellers synes den som et Babylon af kunstneriske udtryk, en encyklopædisk interesse for menneskets kunstneriske frembringelser, mere samlet ud fra et ønske om at få det hele med, end fra en målrettet smag eller interesse.

Alligevel er der, når „Gamle Samling“ nærmere gennemgås, visse grupper der skiller sig ud, og som peger i retning af, at Willumsen faktisk havde nogle strategier i anlæggelsen af samlingen, selvom disse måske nok var noget blandet op med en ubændig interesse for alt muligt kombineret med en ditto købetrang.

J. F. Willumsen købte primært ind på sine mange rejser. Hans tidligste erhvervelse, ser man bort fra nogle få tidligere modtagne gaver, er således fra Granada i foråret 1889, hvor han køber et krucifiks, som han mener er af den spanske barokkunstner Alonso Cano.²⁷ Det er indtil videre kun lykkedes at fastslå de umiddelbare provenienser for cirka fyrre procent af „Gamle Samlings“ vedkommende, så konklusioner med hensyn til, hvor og hvornår de væsentligste indkøb er foretaget, må naturligvis tages med forbehold. Men det lader ikke overraskende til, at Willumsens købetrang for alvor blev stimuleret i årene lige efter Første Verdenskrig, da han selv var begyndt at tjene mange penge ved salg af værker og bestillinger af skulpturer, samtidig med, at mange af de ikke mindst engelske privatsamlinger blev solgt, hvilket skabte et voldsomt udbud af især tegninger. Det er således i årene 1919 til 1922, at størstedelen af tegningssamlingen bliver anlagt, primært ved køb i London. Herefter er det svært at fastslå den nøjagtige takt, men der er i hvert

fald dokumentation for en god mængde indkøb i slutningen af 1920'erne i Italien og i perioden 1938-1942 i Nice, hvor Willumsen havde boet siden 1916.

Noget af det egentlig interessante ved Willumsens „Gamle Samling“ er hans grunde til at samle. Og det synes, som om der er fire slags motiver, som Willumsen samler ud fra.

Dels synes Willumsen at samle som inspiration til sit eget arbejde. „Den er udtryk for min Personlighed og min Inspiration“, som han i 1947 fortalte Jan Zibrandtsen.²⁸ Som Pia Guldager Bilde har anført i sit katalog om Willumsens antiksamling, havde hans interesse for oldtidskunst i visse tilfælde en direkte forbindelse til hans egne eksperimenter med kunstneriske udtryksmidler. Således er hans symbolistiske maleri med indlagt re-lief, som kaldes „Den gyldne Gemse“, påvirket af fremstillingsmåder, som kendes fra den oldægyptiske og den mesopotamiske kunst, og det samme gælder dele af hans kera-miske produktion fra 1890'erne. Willumsens interesse for den manieristiske franske keramiker Palissy, som han mente at eje hele 15 værker af, stammer måske også fra hans egen keramiske virksomhed.²⁹

Et oplagt eksempel på denne forbindelse mellem kunstner og samling er Willumsens store interesse for senmanieristen Domenicos Theotokopoulos, kaldet El Greco (1541-1614). Willumsen købte i 1911 et mindre billede, forestillende *Hyrdernes Tilbedelse* (se side 222-3), en modificeret kopi efter den romerske maler fra slutningen af 16. århundrede, Taddeo Zuccaros, billede. Ekspressionismen var på dette tidspunkt på sit højdepunkt, og ikke mindst de tyske kunstnere søgte tilbage i tiden efter forbilleder uden for den klassiske, akademiske kunsttradition. Nogle tog udgangspunkt i folkelig kunst, nogle i middelalderkunst, andre fandt en stærk inspiration i den forkætrede senrenæssance, som i disse år fik den betegnelse vi bruger i dag, manierismen. Blandt manieristerne var det især El Greco, der som en tilsyneladende fuldstændig antiklassisk kunstner med voldsomme forvrængninger og ekstreme farve- og lysvirkninger blev fundet frem som et forbillede eller i det mindste én fortidig kunstner, som man kunne identificere sig med og lade sig inspirere af.

Willumsen fik mistanke om, at han havde gjort et fund, en tidlig El Greco. Og han kastede sig ud i en grundig undersøgelse af billedet, som til sidst, i 1927, førte til udgivelsen af et enormt tobindsværk på knap 1350 sider, *La jeunesse du peintre El Greco*, som grundlæggende var en argumentation for, at hans køb var af den manieristiske mester i den periode, hvor han skulle finde sin egen karakteristiske stil i brydningen mellem den ikontradition han kom fra og den venetianske senrenaissance.³⁰ Forskningen har siden givet Willumsen ret, og maleriet hører i dag til de væsentligste værker på Willumsens Museum, ligesom det anses for at være et af de centrale værker i El Grecos tidlige produktion.

Willumsen spejlede sig i El Greco, eneren, der fulgte sit eget spor – og Willumsens maleri blev stærkt påvirket af maleren, hvilket ses i den måde, hans penselarbejde og farvebrug udvikler sig i årene op mod 1920. Men det synes også, som om El Greco-maleriet fik en afgørende indflydelse på Willumsens „Gamle Samling“. En stor del af samlervirk-somheden op til udgivelsen af bogen synes faktisk at være bygget op omkring dette billede af El Greco. Dels gik Willumsen nu efter ting, som han mente ligeledes var af El Greco.³¹ Dels begyndte han at indkredse området omkring kunstneren. Det skete ved indkøb af ikoner, primært kretiske, eftersom El Greco kom fra en karriere som ikonmaler på Kre-ta,³² og ved at kortlægge området omkring hans tidlige udvikling ved Tizians og Tintoret-tos værksteder i Venedig.³³ Desuden interesserede han sig for

maler-brødrene Zuccaro, hvoraf den ene jo havde leveret forlægget for Willumsens eget maleri, og for andre kunstnere af manieristisk observans, som på den ene eller den anden måde kunne anses for at være betydningsfulde for El Greco. Interessen bredte sig altså som ringe i vandet i en for-skende interesse for at søge at forstå og argumentere for El Grecos udvikling.

Et af resultaterne af denne interesse blev indkøbet i London i 1921 af et andet topstykke i danske samlinger, Francesco Parmigianinos lille blæktegning fra 1522-24, *Maria med Jesus-barnet og Johannes Døberen som barn* (se side 220).³⁴

Interessen for El Greco var på den måde også interessen for manierismen og den intellektuelle interesse i rekonstruktionen af en kunstnerfælles udvikling gik hånd i hånd med Willumsens egen udvikling under indflydelse af eller i spejling med en anden tids ekspressive farve-, lys- og figurstil.

I interessen for El Greco kombineredes derfor to af de væsentlige interesser i anlæggelsen af Willumsens kunstsamling. Og med de briller på – eller det, der lidt mere fagsprogligt konformt hedder „med denne optik“ – træder „Gamle Samling“ da også mere i karakter, end den gør ved det første øjekast. Der er centre af interesse, hvori samlingen har sin tyngdekraft. El Greco og hans væsen er et af dem.

Et andet, som er blevet fremdraget for få år siden, er kunstneren Adolphe Monticelli. Monticelli er i dag stort set ukendt, men var i slutningen af det 19. århundrede og i begyndelsen af det 20. både kendt og beundret som én af de moderne mestre.

J. F. Willumsens interesse for Monticelli følger en generel, opblomstrende interesse for ham midt i 1920'erne, og han køber i en periode stort ind af ham.³⁵ Som det sås med El Greco, og som det desuden er blevet observeret med hensyn til de hellenistiske terrecottafigurer kaldet *Tanagra*, er Willumsens interesse og mængde af indkøb næsten eksplosiv, så pludselig og intens er den.

Willumsen synes her at følge samme strategi, som han gjorde i forbindelse med El Greco, nemlig fra tyngdepunktet i en enkelt kunstners værk at have spredt sin interesse til også at indkredse kunstneren med beslægtede værker. Når det gælder Monticelli ser Willumsen dog i ringere grad ud til at have været interesseret i spørgsmål om oprindelse og udvikling, men mere i, hvad man kunne betegne som en „stil-genre“, et slægtsskab i virkemidler og stilistiske karakteristika. Således samler Willumsen i denne periode også på Felix Ziem og Alexandre-Gabriel Decamps.³⁶ Og allerede i starten af 1920'erne køber han ind af, hvad han mener er den franske rokokomaler Antoine Watteau, om nogen en form for forbillede for Monticelli.³⁷

Ud over at der også her kan ses en form for parallel til temaer, som Willumsen selv arbejder med på samme tid, ligger det egentlig interessante ved denne interesse for Monticelli i to ting. Dels begynder denne interesse kort før El Greco-bogen udkommer, det vil sige på et tidspunkt, da temaet El Greco er ved at være udtømt og afsluttet for Willumsen. Dette kunne tyde på, at Willumsen simpelthen mangler et nyt projekt at kaste sig over, og at det bliver Monticelli. Men endnu mere interessant er det, at Willumsen søger at iscenesætte sin interesse for Monticelli som noget ganske uafhængigt af den Monticelli-mode, der netop på samme tid florerede i Europa. Ifølge Willumsens eget udsagn kendte han end ikke til denne maler, før han tilfældigvis faldt over et af hans billeder hos en kunsthandler. Interessen kom af en umiddelbar fascination af kunstneren – kunstner til kunstner så at sige – ikke af noget andet. Netop dette udsagn virker utroværdigt og lader skinne igennem, at Willumsen kan have haft yderligere dagsordener i anlæggelsen af sin „Gamle Samling“, end de allerede nævnte.

J. F. Willumsen må, som Chris Fischer har demonstreret i en artikel, have kendt

Monti-celli allerede i 1890'erne, hvor de blandt andet havde samme kunsthändler, og hans pludselige interesse for kunstneren kan altså ikke have været helt så spontan og uafhængig af andres udsagn, som han gerne ville fremstille den.³⁸ Men hvorfor ville han så gerne fremstille det således?

Her kommer man ind på et område, som Willumsen måske ikke selv ville have brudt sig om skulle fremtræde som en del af hans indsamlingsstrategi. Willumsen prøvede gen-tagne gange at afsætte sin „Gamle Samling“ til staten. Meget tyder på, at han i hvert fald fra tiden omkring afslutningen af El Greco-projektet bevidst har arbejdet og samlet hen i mod, at samlingen skulle overdrages til staten. Han påbegynder en inventarisering af samlingen i 1927, sandsynligvis som en følge af sine tanker om at tilbyde den til staten.³⁹ Denne tanke ville have været særlig aktuel i forbindelse med afsløringen af *Det store Relief*, eftersom det jo var bestillingen af dette, der gav Willumsen indskyldelsen til gaven i første omgang.

Da han endelig i 1947 er ved at få afsat sin dobbelte gave til staten, skriver han i sin vejledende folder til udstillingen af „Gamle Samling“:

Hver Dag i min Fritid, naar jeg var træt af at male, var det mig en Fornøjelse at besøge Anti-kvitetshandlerne for at finde Kunst. For at gøre et Udvalg i de udstillede Ting. Det var ikke så få tusind Ting, der saaledes passerede mine Øjne og min Hjerne. Jeg maa dog have lært meget deraf og faaet forstaaelsen af, hvad der var godt og ægte. Jeg har med mit kunstneriske Talent faaet en større Opfattelse af god Kunst, end den stuelærde Kunsthistoriker, hvis Skrivebord er fyldt af Bøger og Fotografier. Saaledes at gaa rundt til Kunsthandlerne i alle Europas Byer og se den Masse Kunst af alle Slags, som var udstillet til Salg, gav mig naturligvis en enestående Øvelse i at se paa Kunst, dømme den, at udvælge det, der var godt, og forkaste det, der var daarligt. Det gjaldt aldeles ikke om at sige, hvem der kunne være Skaberen af den eller den Ting, men at bestemme, om den var god eller interessant.⁴⁰

J. F. Willumsen mener sig altså i dette nærmest som forsvarstale formulerede udsagn i stand til med en evne, der rækker ud over eksperternes, at se sig frem til den store eller den interessante kunst. Med sine ord søger han at komme den kritik i forkøbet, som kort efter blev rejst af netop de samme evner. Hvis kunsthistorikere og andre eksperter har noget at anfægte ved hans samling, synes han at sige, skyldes det deres døde boglærdom og mangel på kunstnerisk indsigt, ikke hans egne manglende dømmekraft i visse tilfælde.

Både stikpillerne til andre kunstkere og hans påstand om, at det slet ikke var berømte navne han var interesseret i, afslører dog her Willumsen som selvscenesætter. Willumsen brugte megen tid og energi på at undersøge, hvem der var kunstnerne bag hans køb, ligesom han meget ofte købte ind efter netop bestemte kunstnernavne, eller efter, hvad mente var bestemte kunstners værker. Det viser både hans notesbøger, hans breve og hans inventarprotokol. Når han således ønsker at fralægge sig den slags moti-ver, må det være fordi han ønsker at føre sig selv frem som et særligt geni, der med kunstnerens umiddelbare forståelse for en anden kunstner formår at skille skidt fra kanel og leve sig ind i selve det kunstneriske ved tingen, helt uafhængigt af en eventuel kanonisering af værket som god kunst af en berømt kunstner. Det væsentlige var „at bestemme, om den var god eller interessant.“ Willumsen fremstiller på den måde sin kunstsamling som resultatet af en så at sige „uskyldig“ interesse for kunst, en interesse, der udspringer af at være kunstner, og en interesse for Kunsten selv, rensat for ydre ambitioner eller lærde interesser.

I dette lys kan man muligvis se Willumsen som spejlende sig i ét af sine store forbille-

der, billedhuggeren Bertel Thorvaldsen. Allerede 1913 fik han til sin 50-års fødselsdag Thorvaldsens urkæde foræret af sin hjælper og mæcen Alice Bloch. Og i tiden derefter ser det ud til, at han i stigende grad kunne have identificeret sig med Thorvaldsen, og i hvert fald gjorde det på det tidspunkt, da samlingerne endelig kunne foræres til den danske stat. Som Thorvaldsen valgte han et langvarigt frivilligt eksil for sent i sit liv at skænke sit værk til Danmark. Som Thorvaldsen skabte han ikke blot selv, men samlede også. Som Thorvaldsen ønskede han ikke kun et museum for sine egne ting, men også for sin samling. At han i 1947, netop samtidig med udstillingerne og gaven, fik tildelt Thorvaldsen-medaljen, det danske kunstlivs fineste hædersbevisning, syntes således absolut på sin rette plads, også med Willumsens øjne. Sammenligningen var da også gentagne gange fremme i debatten om både Willumsens gave til staten og især om Willumsens museum, eftersom han ville være – og blev – den første danske kunstner siden Thorvaldsen, der fik sit eget museum.

„Gamle Samling“ blev som nævnt ikke kun positivt modtaget, men led længe en krank skæbne. Eftertiden har både givet Willumsen ret og uret i hans opfattelse af samlingens værdi. Holdningen i dag er omtrent som den, de mest positive af kritikerne gav udtryk for i 1947, med tendens til stigende værdsættelse. Længe var „Gamle Samling“, på grund af sin stormomsuste entré i landet, helst glemt, men i stigende grad viser det sig, at samlingen faktisk rummer store værdier, selvom det måske ikke altid er i de samme dele af samlingen, som Willumsen selv troede. Men trods sin selvhævdelse som kender og sit had til professionelle kunstkere, som man alt for let kan latterliggøre, har han ikke haft ganske uret. Jo bedre samlingen bliver undersøgt, jo flere af dens ting viser sig faktisk at være „gode eller interessante“, ja, den rummer oven i købet meget væsentlige værker.

Noter

1. Referat i Politiken 3.8. 1947.
2. „Willumsen vil stævne Rygtespredere med Erstatningskrav op til 6 Millioner“, Berlingske Tidende 7.7. 1947. Referat af radioens interview med Willumsen dagen før i Berlingske Tidende 3.8. 1947.
3. Ekstrabladet 28.10. 1937 og Social-Demokraten 28.10. 1937.
4. Politiken 9.1. 1938; Politiken 6.6. 1943.
5. Camilla C. Pers: „Et Besøg hos Maleren J. F. Willumsen“, Politiken 26.3. 1939.
6. Politiken 21.5. 1939; J. F. Willumsen: „Willumsens sidste Fund“, Politiken 27.8. 1939.
7. „En Appel til Kunstinteresserede“, Politiken 6.6. 1943, hvori Den frie Udstillings formand Erick Struckmann og højesteretssagfører Alb. V. Jørgensen appellerer om at skaffe de fornødne midler til etablering af et sådant museum. Andreas Vinding: „Willumsen skænker sine kostbare Kunstsamlinger til Danmark“, Politiken 6.6. 1943.
8. Andreas Vinding: „Willumsen skænker sine kostbare Kunstsamlinger til Danmark“, Politiken 6.6. 1943.
9. Nationaltidende 21.7. 1943 og 22.7. 1943; B.T. 21.7. 1943; Ekstrabladet 21.7. 1943; Politiken 22.7. 1943.
10. „Willumsens-Samlingen er kommet“, B.T. 21.1. 1947.
11. „Mesterens Hjemkomst“, Svikmøllen 1943.

12. Politiken 23.1. 1947.
13. Berlingske Tidende 23.1. 1947.
14. Andreas Vinding: „Willumsen kommer hjem med sine Samlinger“, Politiken april 1946.
15. „Willumsen vil stævne Rygtespredere med Erstatningskrav op til 6 Millioner“, Berlingske Tidende 7.7. 1947.
16. „Willumsens Privatsamling giver fortsat Hovedbrud“, Berlingske Aftenavis 8.7. 1947.
17. Jan Zibrandtsen: „Willumsens egne Værker maa være afgørende for et Willumsen-Museum“, Nationaltidende 11.7. 1947.
18. Daniel Hvidt: „Willumsens Udstilling af gammel Kunst“, København 24.7. 1947.
19. Det gælder blandt andet Kai Flors anmeldelse i Berlingske Tidende 24.7. 1947.
20. Jan Zibrandtsen: „Willumsens ‘Kunstammer’ paa Charlottenborg“, Nationaltidende 24.7. 1947.
21. Lars Rostrup Bojesen: „Kunsthistorisk danse macabre“, Berlingske Aftenavis 24.7. 1947.
22. „Meningerne brydes om Willumsen-Samlingen“, Politiken 27.7. 1947.
23. „Apropos Willumsen“, Politiken 21.1. 1948. Det pointeres i den notits, hvori Poulsen citeres, at det var ham særlig magtpåliggende at få netop denne kommentar frem, hvorfor den blev bragt på dette sene tidspunkt i forhold til både Willumsen-udstillingerne og den wienske udstilling, som den var skrevet i anledning af.
24. Talrige avisudklip om museets skæbne findes på Kunstakademiets Bibliotek i Hjalmar Bruhns Udklips-samling og i JFWM's arkiv.
25. Dagens Nyheder 23.3. 1955.
26. Begge dele i JFWM's arkiv.
27. G. S. 1.
28. Jan Zibrandtsen: „Willumsen om sit Museum“, Nationaltidende 9.7. 1947.
29. G. S. 981, 1101, 1103, 1328, 1380, 1474, 1503, 1625, 1626, 1627, 1663, 1678, 1679, 1691 (tilskr. efterfølger), 1704, 1731. Alle erhvervet mellem 1926 og 1936
30. J. F. Willumsen, *La jeunesse du peintre el Greco : Essai sur la transformation de l'artiste byzantin en peintre européen*, 2. Bd. Paris 1927.
31. G. S. 26, 345, 346, 347, 348, 363, 375, 474 og 505, alle erhvervet mellem ca. 1910 og 1921.
32. Eksempelvis de i inventarkataloget anførte „græsk-byzantinske“ ikoner G. S. 41, 43, 44, 51, 61, 63, 64, 70 og 72, eller de „venetiansk-byzantinske“ G. S. 28, 45, 48, 75 og 79, alle erhvervet 1913 og 1914 i Athen, Venedig, Perugia, Taormina, Catania, Brescia, Napoli og Rom
33. Det er ikke mindst her, at der blev gjort store indkøb af tegninger, dels dem, der af Willumsen blev tilskrevet Tintoretto (G. S. 354, 355, 366, 383, 392, 393, 421, 452, 453, 454, 455, 456, 461, 464, 466, 488, 492, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 684 og 723), Jacopo Bassano eller Tizian, dels manierister som Parmigianino (grafik: G. S. 222-229, tegninger, alle købt i London 1919-1922: G. S. 361, 470, 471, 472, 521, 531, 532, 637 og 681), Pontormo eller Schiavone.
34. Inv. nr. G. S. 531.
35. Monticelli-tilskrivningen gælder følgende G. S.-numre: 928, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 949, 950, 952, 953, 954, 959, 961, 962, 963, 974, 975, 976, 995, 1096, 1326, 1327, 1332, 1344, 1382, 1454, 1455, 1456 og 1560. Alle disse køb stammer fra 1926.
36. Under tilskrivningen til Decamps findes følgende G.S.-numre: 929, 951, 955, 956, 957, 960, 1338, 1370, 1475 1883, 1885 og 1908. Disse køb er primært fra omkring 1926.

37. G. S. numrene 413, 542, 543, 590, 626, 697 og 698, der alle tilskrives Watteau af Willumsen, er således verificeret som erhvervet mellem 1919 og 1922.
38. Se Chris Fischer (1999).
39. Dette er sandsynligvis den måde, man må forstå et notat i konceptet til inventarprotokollen efter inv. nr. G. S. 1304, hvor det hedder, at alle inventarnumre derefter er købt efter den 1.10. 1927. Eftersom størstedelen af inventariseringen før dette tidspunkt er samlet i grupper og tilsyneladende inventariseret i flere lange stræk, må man forestille sig, at et egentligt inventarium først bliver til retrospektivt i tiden op til oktober 1927, efter hvilket tidspunkt inventariseringen mere eller mindre følger accessionen.
40. Jens Ferdinand Willumsen, *Noter til „Gamle Samling“* (1947)

Kilder

J. F. Willumsens Museums arkiv, Frederikssund.
Hjalmar Bruhns udklipssamling, Kunstakademiets Bibliotek, København.

Litteratur

- Krogh, Leila
1998 El Greco i Frederikssund. Jul i Frederikssund:21-7.
- Krogh Leila (red.)
1987 Løvens breve. J. F. Willumsens breve til Alice Bloch 1899-1923. Frederikssund.
- Krogh, Leila & Pia Guldager Bilde (red.)
1997 Pegasus og Tanagra. Antikken i J. F. Willumsens kunst og samling. Udstillingskatalog. J. F. Willumsens Museum, Frederikssund 4.10.-30.12.
1997 Tanagra. J. F. Willumsen og hans antiksamling. Udstillingskatalog. Antikmuseet, Århus 7.9.-20.10. 1996 og J. F. Willumsens Museum, Frederikssund 4.10.-30.12.
- Fischer, Chris
1984 Italian Drawings in The J. F. Willumsen Collection. Udstillingskatalog. J. F. Willumsens Museum, Frederikssund 14.4.-3.6.
1988 Italian Drawings in The J. F. Willumsen Collection II. Udstillingskatalog. J. F. Willumsens Museum, Frederikssund 29.6.-14.8.
1999 Monticelli/Leroy : Den uldne kunst. J. F. Willumsens Monticellisamling og malerier af Eugène Leroy. I: J. Thage (red.): Udstillingskatalog. Gl. Holtegaard, Holte, 8.10.-14.11.
- Willumsen, Jens Ferdinand
1947 Noter til „Gamle Samling“. J. F. Willumsens Samlinger af Ældre Kunst, udstillet paa Charlottenborg 24.7.-10.8. København.

ENQUETE

Om „Samlingen“ som genre

Samlingen har – ligesom de ting der udfylder den – en typisk livshistorie, en begyndelse og en slutning. Ser man på Nationalmuseets Etnografiske Samling i historisk perspektiv, så har den sine aner i Det kongelige Kunstkammer, der oprettedes i 1600-tallet som et „Rarietetskabinet“. Dengang bestod samlingen af alverdens mærkværdigheder, misfoster, naturhistoriske sjældenheder og etnografika foruden malerier ikke mindst af de vilde. Den var aldeles uden systematik, kronologi, regionalisering og det eneste udvælgelseskriterium var kongen, Frederiks III's subjektive smag for det ekstraordinære. Her taler vi om den private samling, den som hver anden af os genkender fra barndommens land, hvor et ferieophold fik os til at samle på muslingskaller, fugleæg eller frimærker. Den personlige interesse og subjektive kriterier er grundelementerne i den private samling, og som sådan er den grænseløs.

Imidlertid bliver en samling sjældent ret gammel, førend samleren fristes til at vise den frem. Ved at gå fra den private og hemmelige samling til den offentligt tilgængelige, fra skattekisten til hylden eller museumsmontren, sker der radikale forandringer. Igen kan det sidestilles med den udvikling, der fandt sted ved enevældets ophør, hvor kongens privatsamling blev statens eje og eksponeredes for et borgerligt publikum. Når en samling udstilles – bliver offentlig – antager den intersubjektiv betydning på vejen mod en egentlig intentionalitet. Den bliver sammenlignelig med andre tilsvarende samlinger, og samleren antager også rollen som kurator og begynder at anlægge alment acceptable kriterier for samlingens begrænsninger, systematik og kvalitet.

Der sker intet mindre end et paradigmekollaps, når samlingen går fra privat til offentligt regi. I sit udspring er samlingens enkelte genstande subjektivt udvalgt og illustrerer hyppigt samlerens identitet igennem det, han finder ekstraordinært, mens den offentlige samling successivt opbygges over genstandenes indbyrdes relation, altså objektive kriterier, der forholder sig til den ordinære verden. Samlingens enkelte genstande blive dog i en vis forstand ved med at være ekstraordinære, nemlig i kraft af at være rykket ud af deres oprindelige kontekst. Så mærkeligt det end kan lyde, så opleves tingene netop som autentiske, fordi de er fjernet fra deres naturlige sammenhæng, og som en slags gesandter optræder i en ny rolle i for eksempel museets udstilling. Og – lige så vigtigt – det er samme forhold, der gør alle tingene – også de naturhistoriske – til kulturelle produkter, underkastede et eller andet menneskeskabt klassifikationssystem.

Det hænger sammen med at tingene, nu adskilte fra deres oprindelige, naturlige kontekst, drages ind i en ny, kunstig kontekst, nemlig „Samlingen“. Gåseøjnene henviser til at samlingen er omgivet af en usynlig ramme, ligesom en parentes i en tekst, der fortæller at tekstens indhold er underkastet specielle betingelser, at der for eksempel er tale om forfatterens private kommentar eller en digression til et andet regi.

En samlings ramme indeholder altid en appel, en appel om at blive godtaget som noget uden for dagliglivet. Den stenøkse, der ligger i en arkæologisk samling bag glas, og som end ikke må berøres, er langt fra den samme økse, vore forfædre ryddede skovene

med, den har mistet sin nytteværdi, den der lå i den oprindelige kontekst, og er blevet en skueret, der nu vurderes for eksempel æstetisk eller teknologisk-typologisk. Ikke denne ting, men den slags ting, brugte man dengang; det er tingens autenticitet, at den optræder som metafor for en hel fortidskultur. Det er i det hele taget karakteristisk, at samlingen består af eksemplarer frem for tilfældige ophobninger; derfor følges en samling ofte af en „dubletsamling“, der har som formål at fjerne gentagelser og tvivlsom kvalitet fra selve „Samlingen“, således at denne kan stå med uantastet autoritet.

Samlingens ramme er som en kommentar til publikum: „Her skal I bare se! Disse ting er ikke, hvad de umiddelbart giver sig ud for“. På samme måde som Magritte på sit billede af en pibe skrev: dette er ikke en pibe, så er øksen jo heller ikke en økse til at tage op og fælde træer med, men en indrammet økse. Virkningen kan yderligere forstærkes ved, hvad man kunne kalde klenodieffekten, hvor en særlig fremragende genstand i samlingen tildeles stjernestatus og får sin egen ekstra indramning i form af spærringer og tyverialarmer. Det kendes især fra malerisamlinger og tænkes at kaste glans også over resten af kollektionen; men det er samtidig med til at nedbryde udstillingen som samling.

For nu til slut at gå tilbage til samlingen som livsforløb, må man spørge, hvornår en samling ophører med at være en „Samling“. Det bliver et spørgsmål om definitioner. Når samlingen bliver offentlig og institutionaliseret og blandes med andre samlinger på et museum, fortøner det subjektive udvælgelsesprincip sig, og professionelle kuratorer tager ansvaret fra indsamleren.

Måske kan man skelne mellem primære og sekundære samlinger, hvor de sekundære faktisk er samlinger af samlinger, der efterhånden mister deres individuelle præg. Etnografisk Samling på Nationalmuseet er et tydeligt eksempel herpå, hvor man stadig kan opleve en genuin „Samling“, nemlig Knud Rasmussens store eskimosamling, der afspejler indsamlerens subjektive interesse. Knud Rasmussen udgav også for eksempel eskimoiske myter og sagn i den personlige samlings form. Hovedparten af Etnografisk Samling har imidlertid været udsat for professionelle kurators fragmentering og æstetisering og fortjener næppe ordet „Samling“ længere.

I en snæver forstand er en samling altså en genre, hvis charme beror på, at en del af verden, et semantisk domæne er set og udvalgt igennem et personligt temperament, med de blinde pletter, som det medfører. Samlinger har det med at gå til grunde i professio-nalismens tidsalder, men for øvrigt også under en post-modernistisk påvirkning som den, der ramte museerne i 1980-90-erne, og som præcis gjorde en dyd af det fragmenterede, multivokale og ucentrerede udtryk. Det var at gå stik imod „Samlingens“ ide, ja i nogle tilfælde ligefrem at gå „fra sans og samling“.

Niels Fock, antropolog

At samle på lyde

Blandt de første ting, jeg begyndte at samle på, var muslingeskaller og konkylier. Disse forunderlige variationer over et simpelt grundmønster fascinerede mig som barn. Jeg gentog sådan set indsamlingens historie i Europa, for i den tidlige renæssance var det præcis de samme ting, som endte i diverse fyrsters og potentaters allerførste raritet-skabinetter. Denne fascination overførte jeg til musik og sang fra alverden. I de tidlige teenageår begyndte jeg at samle på grammofonplader med musik fra hele verden, stærkt hjulpet på vej af en grammofonpladehandler på Ryesgade i Århus, hvor man kunne købe musik fra alle verdens riger og lande. Denne forunderlige pladebutiks beskedne størrelse stod ikke i noget rimeligt forhold til dens enorme udbud af musik. Det var i lp'ens storhedstid fra 1960 til 80, hvor der pludselig kom tekniske muligheder for at repræsentere verdens musik ordentligt. Jeg var så heldig at opleve den periode, hvor man kunne samle på musik fra hele verden. Der var ikke den plet på kloden, som ikke var repræsenteret. Det var fra de mest ydmyge steder, de største overraskelser kom: Afrikanske pygmæers simple, men utroligt stærke musik var en åbenbaring, som lærte mig én ting: der findes ikke primitiv musik eller primitive folk. Med en blanding af vokal og kun én fløjtetone kan en pygmæsanger skabe et fuldstændig hypnotisk musikalsk udtryk.

Siden fulgte en udforskning af musik fra alle lande og folk. Jeg lyttede til japansk *gagaku* hofmusik, indisk klassisk musik, ekstatisk sang fra Azerbaidjan, *gamelan* musik fra Indonesien. Ligesom den tidligere samling af muslingeskaller og konkylier viste denne samling af musik, at simple grundformer kan føre til en uendelighed af skønhed og variation. Musikindsamlingen lærte mig, at alle verdens folk behersker musik og sang, og deres måder at udnytte mulighederne i vokal- og instrumentalmusik er forunderlige og fulde af endeløse overraskelser. Det gav mig en indgang til at forstå og udforske andre folk, kulturer og samfund. Men for at kunne få dette udbytte af en sådan indsamling må man kunne lytte til fremmed musik og sang. Alle kan betragte og glæde sig over de smukke former i muslingeskaller og konkylier, men desværre er det sådan, at de fleste menneskers ører „lukker af“ for fremmede musikudtryk efter de atten år. Det var mit store held, at jeg fik lukket ørerne op på et så tidligt tidspunkt, at jeg fik lov at erfare den skønhed, der findes i menneskehedens udtryk i musik og sang. Desværre regner mange antropologer musik og sang for uvæsentlige områder, som man med sindsro kan ignorere. *Suya*, et indianerfolk i Amazonområdet, bruger mere tid på at synge end nogen anden aktivitet. De finder altså sang og musik vigtigt. Alligevel præsterer antropologer at studere folk som dem uden at ofre deres sang opmærksomhed.

Da jeg fik fat i en lp med en stor musiker, som spillede klassisk musik på den syndiske *vina*, var jeg straks klar over, at jeg ville derhen, hvor man lavede den slags musik. Sådan indledtes en specialisering i Tamil Nadu i Sydindien. Siden hen fandt jeg i Indien et musikinstrument, som til min store glæde forenede min tidlige interesse for *gastropoda*, *lamellibranchia* og musik: Et blæseinstrument, simpelthen en stor konkylie med et hul boret i den spidse ende. Det er et helligt instrument, som hinduer blæser i under tordenvejr for at afværge lynnedslag. Jeg har stadig min store samling af musikoptagelser, men mine musikinstrumenter fra den ganske verden har jeg ét efter ét skilt mig af med, undtagen konkylietrompeten fra Indien. Den indeholder alle mulighederne i svøb.

Lars Kjørholm, antropolog

Souvenirhyllan

I bokhyllor och vitrinskåp samlas souvenirerna. Många av dem hamnar efterhand som ett slags resandets drivved i källare och på garderobshyllor. När jag står nere i källaren och rotar bland mina gamla minnessaker slås jag av att dessa små ting har en starkare magi än fotot eller resedagboken, trots att dess lokala förankring kan verka vag.

Arga kritiker har i decennier attackerat souvenirbutikerna för att pracka på folk muggar eller askfat från Taiwan vars enda platsanknytning handlar om att någon snabbt målat dit „Ikast“, „Rom“ eller „Las Palmas“. Men branschen blomstrar och askfaten står där fortfarande i förförliska rader, som en påminnelse om att det inte behöver vara äktheten som ger minnessakens dess lokala förankring, utan de sätt på vilka den förmår lagra och forma minnen. Kraften kan lika gärna komma från att saken är köpt på platsen som att den hört till platsen.

Minnessakens tredimensionalitet skapar svängrum för dagdrömmar. Den lilla dockan i folkloreträ, Frihetsgudinnan i grön plast eller bubblan med Oslo rådhus i snö innehåller alla vad den franske filosofen Gaston Bachelard kallat miniatyrens förmåga att förmedla det stora genom det lilla. Småsaker är lätta att ta med hem, men de är också „bra att tänka med“. De fungerar fint som minnets rockhängare.

Hemma på hyllan kan samlingen av souvenirer skapa en bedräglig aura av orörlighet och oföränderlighet, ting utan andra funktioner än att lagra minnen. Muggar som man inte dricker ur, glödrerade skärbräden som aldrig hamnar på köksbordet, komiska hattar som inte får lämna kroken på väggen. Men dessa stillsamma ting är förstås i ständig förändring. De reser i tid och rum, som den amerikanske folkloristen Henry Glassie påpekar i sin kärleksfulla skildring av fru Cutler's souvenirhylla hemma i köket i den irländska byn Ballymenone. Här paraderar alla slags minnessaker, en docka i kilt, rader av souvenirtallrikar, en medfaren anka, en liten man med åsna och kärra i glas, rader av helgonfigurer i porslin och mycket mer. Fru Cutler flyttar ständigt på dem, putsar dem, ordnar dem i nya rader, och i allt detta handhavande skapar hon nya berättelser eller dammar av gamla minnen. Tingen kan se triviala ut, men de lever, skriver Henry Glassie, genom sin magiska förmåga att ge liv åt händelser och människor. De är inte konstverk i kraft av sin materia, de blir konst genom berättande och dagdrömmar.

Så släpper dessa alldagliga ting in världen i ett irländskt kök eller ett svenskt vardagsrum. De blir inte bara depåer för minnen utan aktörer som flyttar runt på hyllorna och möblerar om i medvetandet, kopplar samman eller skapar mellanrum och spänningar. De blir redskap som pekar ut samband och riktningar. Deras handfasta materialitet möter vi när vi fingrar på dem, håller dem i handen ett ögonblick och låter tankarna fara.

Så vad är en souvenir: en fetisch, ett stycke nostalgi, ett objekt utan bruksvärde, en massprodukt, en ingång till en berättelse. Svaret är: kanske det. För mig är minnessakens mest slående drag dess öppenhet, dess förmåga att föra tankar och handlingar ut i alla väderstreck. Det finns troligen miljoner små Eiffeltorn spridda över världen, men det finns inte två som bär på samma innehåll och potential. Souvenirhyllan är en samling med suveränt förakt för gränser i tid och rum.

Orvar Löfgren, etnolog

Sovietski collection

Hvordan jeg er blevet indlemmet i den samling af mennesker, som modtager et katalog fra *Sovietski collection* i San Diego, Californien, er ikke klart. Jeg formoder, de har købt min adresse fra et af de bureauer, som handler med den slags. I god tid inden jul modtog jeg i alle tilfælde kataloget „Holiday Preview, 2001“, som indeholder tilbud på ting, som giver „*direct access* to imperial and Cold War history“ (s. 2, min kursivering). Her er rustninger, ure, kikkerter, uniformsdele og flag, men også for eksempel legetøj, glas, samovarer og ikoner. Samlingen indeholder både kopier og originale genstande, som „Sasha (our man in Moscow...)“ har fundet frem af lagre og gemmer (s. 2).

Arjun Appadurai har diskuteret, hvorledes nutidige konsumptionsformer blandt andet er kendetegnede ved en form for nostalgi, der er løsrevet fra en forankring i en personlig eller social erindring (1996:75-9). En drivende kraft i det at samle er derfor i dag at opnå umiddelbar adgang til en fortid: at tilvejebringe mindet om et tab, som personen aldrig selv har lidt. Vi konsumerer således i en “ny økonomi”, hvor tids-rum er blevet kommer-cialiserede, gjort emotionelle og nostalgiske. Der er her ingen forskel på den kulturelle kvalitet af ting, som sælges i markedet for eksotiske repræsentationer for andre rum, som afrikanske masker eller tibetanske bedemøller, og den nostalgi for en historisk periode, som Sovietski collection promoverer: „Today, the Cold War is but a chilly memory. These *historic relics* remind us of a time we would be well served never to forget“ (s. 22, min kursivering). Men den amerikanske middelklasse, som Sovietski sælger til, erfarede og erfarer langt fra den kolde krig og de andre tids-rum, som markedsføres i kataloget. Chancen for, at konsumenterne glemmer den afstand, er uendelig meget større end muligheden for, at de personligt erindrer, hvordan det var at leve i den kolde krigs Øst.

Derfor bliver „forbrugeroplysning“ af afgørende betydning: Hvad er det, vi skal huske, vi har mistet, når vi berøres af denne genstand? Tingene i kataloget forsynes med en historie, som naturligvis skal overbevise konsumenten om at købe, men som også oplyser om varens nostalgiske kvaliteter. I en del tilfælde er yderligere informationer også inkluderet i købet: „Story card included“ (*Soviet military patches*, s. 25). Gennem historierne føres “kundskab” om andre tids-rum desuden videre til kommende generationer – hvis forventede fremtidige nostalgi i øvrigt allerede nu kan markedsføres: „Adds a touch of nostalgia to your table... destined to be a heirloom“ (*Your babushka's flatware*, s. 42).

Min personlige favorit i samlingen af små historier, jeg og andre modtagere af kataloget ikke kan erindre os, er:

Authentic Swedish M 1914 bayonet

During the Great War (WWI), brave Swedish soldiers charged the enemy with only one round in the chamber and a bayonet like this affixed to the end of their M94-14 carbine. Here's a blade you can count on – still in excellent condition nearly a century later! Crown and anchor insignia and the initials EJAB (Eskiltuna Jern Manufacturing, Inc) engraved on the base of the 12½" blade (s. 14).

For \$59 får du en troværdig repræsentation for svensk heroisme og europæisk krigshistorie, som du kan vise frem og fortælle om. Det spiller ingen rolle, at du ikke var med ved Stormen på Hallandsåsen eller Slaget ved Tomelilla. Gennem andre medier, historie-

bøger, film og så videre, er imaginære landskaber for denne del af din samling allerede trukket op. Du behøver blot at berøre din tilhører med det historiske relikvie, for at hun/han skal få umiddelbar adgang til den samme nostalgiske oplevelse, du selv allerede har erfaret, af at have mistet noget du aldrig havde: erindringen om Verdenskrig, heroisme og social kontekst – de andre tapre svenske soldater.

Det er vel her, grænsen for en samling erhvervet i dagens marked går. Hvis ikke konsumenten oplever nostalgi frigjort fra egen erindring, men forankret i det konkrete objekt som et relikvie, så er en samling enten didaktisk, som museerne ofte var tænkt, en investering, eller blot en simpel ophobning af ting; således som kataloget fra Sovietski collection naturligvis også kan læses af den, som ikke er samler.

Anders Linde-Laursen, antropolog

Henvisninger

2001 Sovietski collection. Unique Russian and Eastern European Gear, Gifts and Collectibles.
Holiday Preview (se også: www.sovietski.com).

Appadurai, Arjun
1999 Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization. Minneapolis: University of

Grænser for samling?

For et årstid siden kom min søn sjældent hjem uden lommerne fulde af småsten. Nu er han tre år, og enhver gåtur resulterer i, at han har de små næver fast knyttet om pinde og store blades stilke. Disse ting bliver samlet op og siden samlet i adskilte bunker inden døre. Mit ukyndige voksne blik har kun med ringe held formået at afdække, efter hvilke kriterier en genstand samles op eller ej. Hvad sten angår, synes karakteristiske farver dog at spille en vis rolle (hvilket også gælder plastikdimser af enhver slags); med hensyn til pinde er størrelse ikke uvæsentlig. Der er tale om anvendte samlinger i den forstand, at sten igen og igen lægges på række og ind i modelbilers bagagerum, mens pinde bliver til sværd og skjolde, når hjemmet skal forsvares mod drager og tigre. Jeg glæder mig over, at ambitionen for min søn ikke synes at være komplette samlinger af diverse træsorter og stenarter. Men, er der overhovedet tale om samlinger her? Ja, på den måde, at interessen er koncentreret om bestemte typer af naturskabte objekter; de bliver udvalgt blandt mange andre mulige og indgår i en kulturel organisering på drengens værelse. Og alligevel nej, da man kan hævde, at disse ophobninger tilhører kategorierne bunker, stakke og an-dre delmængder. Sådanne opstår formentlig alle steder med menneskelig beboelse.

Min veninde samler på nakkemærker fra herreskjorter, hun gemmer alle dem, hun kan få fat på, også dubletter. Kriteriet er netop mængde. De enkelte mærker registreres ikke efter firmanavn, type, årstal eller andet. Den eksisterende bunke af skjortemærker har aldrig været tænkt som samling; den er en ikke-ordnet delmængde, der med tiden vil kunne genopstå i en ny form, eventuelt ved at mærkerne syes sammen til et billede, når der er mange nok. Den stak Information'er og Weekendavisen, der kan være truende nær ved at vokse nogle af os over hovedet, er også blot en stak, som man helt bestemt vil læse en dag, man får bedre tid, og derefter kassere. Stakken ved siden af med udklip af artikler om, lad os sige den danske folkeskole eller WA's bogtillæg, måske lige fra man blev abonnent, har man derimod tænkt sig at gemme. Og har man de fleste numre, kan stakken transformeres til en samling.

Blandt egentlige samlinger skelner jeg mellem to typer. Den ene er tematiske, hvor målet ikke nødvendigvis er en komplet samling, men hvor samleren har en personlig af-fektion for en bestemt slags ting og samler mange variationer af den. Der vil i sjældne tilfælde være tale om anvendte samlinger, da man næppe bruger alle 700 tekander i det daglige. Til den anden type samlinger hører de mere klassiske, hvor mange mennesker deler samme interesse. Her er komplette samlinger et mål og ofte ét, man må betale dyrt for. Visse genstande som for eksempel frimærker og mønter samles i præfabrikerede albums, hvor de eksemplarer, der kan gøre den aktuelle samling komplet, måske oven i købet er afbilledet. Ekslibris er et andet klassisk samlerobjekt. Det kan gøres tematisk ved at samle på bestemte motiver eller koncentrere sig om én kunstner eller stilart. „Så bliver det ikke til så mange ekslibris,“ siger en inkarneret samler, „men det er lige spændende at finde en ny.“ I tematiske samlinger, som kun en enkelt eller få personer har, og hvor der derfor ikke er en standard for, hvordan tingene skal ordnes eller registreres, må samleren selv skabe egnet opbevaringsplads. Det kan være reoler til plakater og påklædningsdukker, puder til hattenåle, plancher til uniformsknapper eller mapper til mavebælter.

Samling som investering adskiller sig fra samling som passion. I sidstnævnte tilfælde er det processen i det at opbygge en samling, der er betydningsfuld. Min far har en næsten

komplet samling af Familie Journalen fra perioden 1877-1947 inklusive alle tillæg (modelkartoner, fotorevyer, håndbøger) og en omfattende tematisk samling om Rødhætte. Den består af billedbøger med nogenlunde samme handlingsforløb, men illustreret af forskellige kunstnere, samt en række meget forskelligartede genstande med Rødhætte som motiv. Han forklarer, at oplevelsen lige såvel består i alt det, han lærer, mens han søger, som i at finde noget, han ikke havde – og som han måske slet ikke vidste fandtes. En samling skal nemlig have en retning! Retningen dirigerer samlerens søgen; den udstikker samlingens grænser og afgør, hvad der er relevant og eftertragtellesværdigt. For den passionerede samler er det den personlige interesse, der er vigtig, og kvaliteten forringes ikke af, at andre ikke deler den. Er samlingen primært en aldersrente, bør man derimod udvælge sit objekt med omhu og fremsyn, for den monetære værdi af Bjørn Wiinblads 20 juleplatter er jo helt afhængig af antallet af mulige købere. Selv om udgangspunkterne er forskellige, kan den interessebårne samling selvfølgelig godt ende med at måtte opbevares i bankboks.

Endelig skal man ikke forveksle samling som en mængde af genstande og samling som aktivitet. Udenforstående, der ikke deler samlerens passion, kan mene, at der er tale om samlermani, når rum efter rum domineres af bamser eller blikdåser, ølflasker eller æggebægere, modelskibe eller dukkehuse. Bedømmer man udelukkende samling på basis af fysisk fremtoning, har man imidlertid ikke forstået fænomenets hele mening: Ud over glæden ved at eje bestemte genstande – det være sig bryggerietiketter i ubegribeligt antal eller få og sjældne ting i jugendstil – består glæden ved samling i at være i gang med det! Det typiske svar på, hvorfor folk samler på dette eller hint, er, at de bare ikke kan lade være. Med andre ord beror det egentlig ikke på bevidste valg; tilbøjeligheden kan endog være arveligt betinget. Mange har knap nok valgt, hvilke ting de konkret samler på; snarere har enkelte begivenheder medført, at tingene nærmest valgte personen. Denne mekanisme genkender en anden veninde. Oftest er det smukke, gamle møbler og boliginventar, hun falder for. Noget beholder hun en tid og sælger det så videre eller bytter sig til andre ting. Hun præciserer, at hun er samler, men hun opbygger ikke samlinger. Omvendt kan man købe sig til en samling uden at være samler.

Dengang bogstaverne på bilers nummerplader viste, i hvilket amt bilen var hjemmehørende, indsamlede børn den hændelse, at en given bil var kørt forbi, ved at skrive nummerpladens nummer ned. Det gjaldt om at have flere end kammeraterne, og at skrive samme nummer mere end én gang var snyd. En nutidig variant af denne type indsamling, som jeg kalder dokumentarisk, udspiller sig et par gange om ugen i udkanten af Kastrup Lufthavn. Opmærksomheden er rettet mod de russiske fly, der lander og letter. Flytyper og flynumre registreres. Samlerne kender de enkelte maskiners motorer og faciliteter, og det er især spændende, når der kommer en maskine, de ikke har set før. En mand for-eviger flyafgange og landinger i lyd og levende billeder; andre tager blot faste billeder.

Som andre etnografer holder jeg af kategorier, og jeg har lige startet en indsamling af samlertyper. I løbet af få dage har jeg allerede fået en elleve-tolv karakteristiske måder at omgive sig med ting på. Der er sikkert flere.

For – er der grænser for samling? Tja. Den enkelte samling har grænser. At forestille sig grænser for mulige samlerobjekter er svært. Samling som proces er en aktivitet uden ende.

Merete Kjær Christensen, antropolog

Grænser for samling – eller ikke

Som dreng samlede jeg som mange af mine kammerater på bilnumre. Ikke nummerplader, men selve registreringsnummeret, som blev aflæst og nedskrevet fra forbipasserende eller parkerede biler. Selvom der ikke var tale om materielle genstande, fungerede bilnumrene, som om de var det. De kunne dokumenteres med tid og sted for iagttagelsen. De kunne sorteres og klassificeres efter forskellige kriterier. Man kunne være heldig at erhverve sjældenheder og måtte modstå fristelsen til at fremstille forfalskninger. Forfalskninger forekom. Afsløring medførte udelukkelse af samlernes kreds. Bare tanken om forfalskning var jo en trussel mod hele ideen med samlingen.

Jeg har siden i forbindelse med mit arbejde i museumsverdenen direkte og indirekte stiftet bekendtskab med samlere og samlinger, som afspejler mere komplicerede tankegange og større engagement eller ligefrem passion end vores indsamling af bilnumre. Men grundprincipperne for samlingen og dens tilblivelse er de samme. Ikke enhver op-hobning af ting eller data er en samling. Dertil hører et klart defineret emne, principper for indsamling, dokumentation, systematik og klassifikation, kriterier for vurdering af kvalitet og autenticitet og kravet om, at genstande, som er indgået i en samling, ikke anvendes til deres oprindelige praktiske formål.

Samlerobjekter behøver ikke nødvendigvis at have økonomisk værdi, men i forbindelse med mange kategorier kommer økonomiske aspekter ind i billedet, som var helt fraværende i vor barndoms samlerunivers. Samlerobjekter kan blive en økonomisk belastning for samleren eller give en økonomisk gevinst, som truer selve princippet om, at samlingen ikke må have anden funktion end det at være samling. Det kan ganske vist være svært, især for ejeren, at se bort fra en samlings økonomiske værdi, men at samle som investering eller måske snarere investere i samling er imod reglerne.

Medens der er klare principper for, hvad en samling er, og hvordan den bliver til, kan ifølge alle erfaringer hverken fantasien, almindelig anstændighed eller national og international lovgivning sætte grænser for, *hvad* mennesker samler på. Nogle har hævdet, at dette omfattende samleri er et fænomen, som er knyttet specielt til den vestlige verdens kultur. Andre har søgt forklaringer inden for psykiatri og psykologi, men selv om nogle samlere kan have psykiatriens interesse, kan hverken den eller psykologien forklare selve samlerfænomenets opståen. Det er nok rigtigt, at en vis type af samling, tidligst eksemplificeret ved europæiske fyrsters og lærde personers kunstkamre og videreført i en mangfoldighed af privatsamlinger og museer, er specielt knyttet til vores kultur. Museer, som vi kender dem, er først sent oprettet i andre kulturer og da efter europæisk inspiration og ofte af europæiske initiativtagere.

Medens private samlere er deres egne herrer og kan forfølge deres egne til tider bizarre ideer, er museerne anderledes forpligtede af forventninger og krav om videnskabelighed, bredde, repræsentativitet og en pædagogisk aktivitet, som til tider antager karakter af ideologiske og politiske budskaber eller ligefrem propaganda. Museernes udstillinger afspejler på én gang universets mangfoldighed og selve verdensordenen, som den tager sig ud set med forskellige tidsaldres, samfunds og ideologiers øjne. Men selvom den enkelte samler måske ikke er sig det bevidst, afspejler i virkeligheden også hver eneste lille privatsamling med sin klassifikation og systematik troen på en højere orden og trangen til at skabe orden af kaos. Denne bekræftelse af verdensordenen i sam-

lingens mikrokosmos er en af drivkræfterne bag mange tilfælde af samlervirksomhed, samtidig med at de er udslag af den i vores kultur meget udbredte trang til at erhverve og akkumulere materiel ejendom og til at benytte materiel ejendom som instrument til at demonstrere eller simulere en vis status.

Den ideelle form for erhvervelse til samlingen er *indsamling* in situ med de muligheder det indebærer for omfattende og præcis dokumentation. Men både museer og private samlere er i vidt omfang henvist til at erhverve, at *samle* deres objekter fra handlende, andre samlere eller tilfældige besiddere. Det kan ikke nægtes, at museers og private samlers konkurrence på det samme marked kan give anledning til konflikter. Det samme gælder forskellige synspunkter og prioriteringer i forbindelse med erhvervelser, noget som i øvrigt også kan give anledning til kraftige meningsudvekslinger mellem repræsentanter for forskellige fag inden for museumsverdenen.

Men samtidig eksisterer der en symbiose mellem private samlere og museer, som først og fremmest giver sig udslag i, at et meget stort antal private samlinger efter ejerens død, somme tider før, indgår i et museum. Mange private samlere besidder stor viden inden for deres specielle interesseområde og investerer arbejde og penge i etableringen af samlinger, som de færreste museer selv ville have mulighed for at skabe. Det er klart i museernes interesse at pleje forbindelsen til sådanne samlere, og mange samlere får interesse for museernes arbejde og støtter dem med donationer inden for områder, hvor der er behov for det. Men for samlerne er museerne også en mulighed for at bevare deres samling intakt efter deres død. Der er samlere, som realiserer deres samling, medens de endnu er i live, af nød, af lyst til at indkassere det økonomiske udbytte af et livs indsats som samler eller helt bevidst for at se samlingens genstande blive til glæde for andre samlere. Men for mange bliver samlingen i en sådan grad et livsværk, en del af deres tilværelse og personlighed, at tanken om dens opsplitning og tilintetgørelse efter deres død er uudholdelig. For dem er testamentarisk overdragelse af samlingen til et museum en mulighed for at sikre såvel samlingens bevaring som mindet om deres eget skaberværk.

Man kan ikke finde et bedre eksempel på disse forhold end Carl og Amalie Kjersmeier og deres samling af afrikansk kunst, som i dag befinder sig i Etnografisk Samling på Nationalmuseet. Både Amalie og Carl Kjersmeier var jurister og han ansat i Københavns Byret. Men det var som kunstkender og skønånd, han blev kendt af omverdenen. Hans interesser gik i retning af det eksotiske og samlede sig tidligt, omkring 1918, omkring afrikansk skulptur. Han begyndte at samle, og i 1931-32 rejste ægteparret til det, der i dag er Mali, Burkina Faso og Guinea, hvorfra de hjembragte flere hundrede skulpturer. Mange forblev i samlingen, medens andre blev udskilt og brugt til yderligere erhvervelser ved byttehandler med museer og andre samlere sideløbende med indkøb fra gallerier og ikke mindst danskere med en fortid i europæisk koloniadministration i Afrika.

Kjersmeier bidrog selv til samlingens og sin egen internationale berømmelse ved i 1935 at udgive værket *Centres de Style de la Sculpture Nègre Africaine*, som i vidt omfang var illustreret med eksempler fra forfatterens egen samling. Kjersmeiers hjem og hans samling blev besøgt af internationale berømtheder blandt kunstnere, kunstelskere, forskere og samlere.

Nationalmuseet modtog allerede umiddelbart efter Kjersmeiers Afrikarejse flere figurer og masker som gave, og samtidig besluttede parret, at samlingen i sin helhed skulle testamenteres til Nationalmuseet, under forudsætning af, at man dér ville opfylde hans betingelser, som var, at samlingen for altid skulle bevares og udstilles som en helhed un-

der betegnelsen Carl og Amalie Kjersmeiers samling. At man på museet undtagelsesvis accepterede sådanne betingelser, skyldtes formentlig, bortset fra samlingens kvaliteter, at Jens Yde, som dengang var ansvarlig for museets samlinger fra Amerika og Afrika, var en nær ven af ægteparret Kjersmeier og havde oplevet Kjersmeiers engagement og samlingens tilblivelse på nærmeste hold. I dag står så samlingen på Nationalmuseet som et monument over en samler og hans passion i højere grad end over den afrikanske kunst, selv om det var Kjersmeiers ambition at skabe en samling, hvori alle skulpturproducerende dele af Afrika var repræsenteret.

For Carl og Amalie Kjersmeier var samlingen ikke kun en del af deres liv og personlighed, men sikkert den vigtigste del. Til højre for hoveddøren i det kjersmeierske hjem på Vesterbro hang en evakueringsliste med oplysninger til redningsfolkene om, hvad der i tilfælde af brand skulle reddes først. Carl og Amalie Kjersmeiers navne stod ikke på listen. Måske anså de det for en selvfølge, at de skulle reddes før samlingen, men jeg er ikke sikker på, at de ville have givet sig selv første prioritet, hvis de kunne vælge.

Poul Mørk, antropolog

Objets trouvés

I juni 2001 udsendte Miljøministeriet bekendtgørelse om, at alle private samlinger af æg fra vilde fugle skulle registreres hos Skov- og Naturstyrelsen. Det har i flere år været for-budt at indsamle disse æg, men ved at registrere sin samling kunne samleren få „frit lejde“ og beholde æggene.

Fristen for registrering var 1. februar 2002. Ved fristens udløb var der indleveret anmeldelse om 24 samlinger – den mindste på 50 æg, den største på ca. 20.000 æg (Retsinfo og Radioavisen.).

Uddrag af BEK nr. 634 af 25/06/2001 (gældende): Bekendtgørelse om æg fra vilde fugle og registrering af ægsamlinger:

§ 1. Denne bekendtgørelse omfatter æg fra vilde fugle, som er naturligt forekommende i den danske natur, og æg fra andre vilde fugle, der til enhver tid er omfattet af artikel 1 i Rådets direktiv af 2. april 1979 om beskyttelse af vilde fugle (79/409/EØF), samt underarter af disse arter, uanset om underarterne ikke er naturligt forekommende i EU-medlemslandene.

Stk. 2. Bestemmelserne i denne bekendtgørelse gælder også tomme æg samt dele og produkter af æg.

Stk. 3. Skov- og Naturstyrelsen træffer afgørelse om, hvorvidt der er tale om æg fra arter omfattet af stk. 1.

§ 2. Æg omfattet af § 1, stk. 1, må ikke indsamles i naturen, opbevares eller på anden måde besiddes, modtages, købes, sælges, overdrages, udlånes, transporteres eller udstilles, medmindre det er tilladt efter anden lovgivning.

§ 3. Den, der ved denne bekendtgørelses ikrafttræden lovligt var i besiddelse af en eller flere ægsamlinger med tilsammen 20 fugleæg eller flere omfattet af § 1, stk. 1, kan uanset bestemmelserne i § 2 fortsat opbevare og besidde disse æg, forudsat at den pågældende senest den 1. februar 2002 har anmeldt den samlede besiddelse til registrering i Skov- og Naturstyrelsen i overensstemmelse med reglerne i § 9, og at anmeldelsen er godkendt af Skov- og Naturstyrelsen.

§ 4. Når flere personer i samme husstand ved denne bekendtgørelses ikrafttræden lovligt var i besiddelse af æg omfattet af § 1, stk. 1, betragtes disse æg som tilhørende en og samme samling ved afgørelsen af, om æggene er registreringspligtige efter reglerne i § 3 og § 5.

§ 5. Den, der ved denne bekendtgørelses ikrafttræden lovligt var i besiddelse af en eller flere ægsamlinger med tilsammen mindre end 20 æg omfattet af § 1, stk. 1, har uanset bestemmelserne i § 2 ret til fortsat at opbevare og besidde disse æg uden forudgående anmeldelse, jf. dog stk. 2 og § 4.

Stk. 2. Uanset bestemmelserne i stk. 1 kan den, der ved denne bekendtgørelses ikrafttræden var i besiddelse af et eller flere æg fra de i bilag 1 nævnte arter kun fortsat opbevare og besidde disse æg samt andre æg omfattet af § 1, stk. 1, forudsat at den pågældende senest den 1. februar 2002 har anmeldt alle æggene til registrering i Skov- og Naturstyrelsen i overensstemmelse med reglerne i § 9, og at anmeldelsen er godkendt af Skov- og

Naturstyrelsen.

§ 6. Når en person, som i henhold til §§ 3-5 lovligt besidder æg omfattet af § 1, stk. 1, afgår ved døden, kan arvingerne eller den, som varetager boet på arvingernes vegne, lovligt besidde æggene, medens boet behandles. Den, der arver æggene, kan uden særskilt tilladelse besidde æggene i indtil 3 måneder efter modtagelsen.

§ 9. Anmeldelsen efter § 3, § 4 og § 5, stk. 2, skal ske på en særlig blanket, der udleveres af Skov- og Naturstyrelsen. Anmeldelsen skal vedlægges fotografier, der muliggør identifikation af de af anmeldelsen omfattede æg. Anmeldelsen skal indeholde oplysninger om, hvor æggene opbevares.

Stk. 2. Anmelderen skal meddele Skov- og Naturstyrelsen eventuelle yderligere oplysninger, som er nødvendige af hensyn til identifikation og registrering af de pågældende æg. Anmelderen har pligt til at give Skov- og Naturstyrelsen adgang til besigtigelse af æggene.

Stk. 3. Skov- og Naturstyrelsen kan pålægge indehavere af fugleæg at lade disse forsyne med et identifikationsnummer eller anden form for mærkning efter Skov- og Naturstyrelsens nærmere bestemmelse. Skov- og Naturstyrelsen kan beslutte, at en sådan mærkning kan erstatte artsbestemmelse af æggene.

Stk. 4. Skov- og Naturstyrelsen kan gøre godkendelsen af en anmeldelse betinget af, at anmelderen betaler nødvendige udgifter til gennemførelsen af en registrering af æggene, der kan danne grundlag for en efterfølgende identifikation af æggene, herunder udgifter til artsbestemmelse af æggene samt udgifter til eventuel mærkning. Udgifterne skal stå i et rimeligt forhold til samlingens karakter og størrelse.

Stk. 5. Hvis der sker ændringer i de i forbindelse med anmeldelsen afgivne oplysninger, herunder ændringer i opbevaringssted, skal anmelderen senest 4 uger herefter give Skov- og Naturstyrelsen meddelelse herom.

Bilag:

Fuglearter omfattet af registreringspligten efter bekendtgørelsens § 5 stk. 2

1. Fuglearter optaget på Rødliste 1997: [74 artsnavne]
2. Andre arter, som yngler i Danmark eller i nær fremtid kan tænkes at gøre det: [22 artsnavne]

Trine Jørgensen, antropolog

DEN OPLØSTE SAMLING OG DEN MAGISKE MATERIE

Valget af temaet samling i dette tidsskrift, som har tradition for at ikke bare at tillade

skæ-ve tanker, men undertiden ligefrem opfordrer til dem, har givet inspiration til nogle refleksioner over materiens og tingenes magt og rolle inden for og uden for en samling; en samling af den slags, der findes i eller tænkes at indgå i et museum. En utilsigtet hændelse på et stadium af nogle genstandes vej mellem oprindelsessted og deres bestemmelsessted inden for museet gjorde, at de blev våde. Dette konkrete faktum blev inspirationen til at tage metaforerne „vådt“ og „tørt“ i anvendelse i et forsøg på at komme nærmere en forståelse af tings tilstande og tilstandsændringer på deres rejse gennem verden, fra oprindelsessamfund gennem transport og ledsagende transformation til den museale samling samt eventuelt videre herfra og tilbage igen. Undervejs på denne rejse tegner der sig mod-sætningspar i tingenes tilstand. Fra besjælet til livløs, fra forgængelighed til bestandighed, fra indlejret i et lokalt socialt udvekslingssystem til element i et globalt ditto.

Disse tanker har deres baggrund i en oplevelse jeg havde for en del år siden, da jeg under et feltarbejde i Brasilien havde stillet mig den opgave at indkøbe en række genstande til indførelse i Nationalmuseets etnografiske samling. Her skal en lille episode således danne udgangspunkt for nogle forsigtige pointer som vedrører materien, magien, samlingen og udvekslingen af ting.

Der var tale om en samling af omkring et halvt hundrede genstande med tilknytning til de afro-brasilianske religioner. Smykker, klæder, magiske redskaber og figurer forestillende katolske helgener, indianere, afdøde slaver og vestafrikanske guder i den visuelle udformning, de har fået i religionerne *candomblé* og *umbanda*. Alle figurer fremstillet i gips og malet i farvestrålende farver. Jeg havde efterladt dem omhyggeligt pakkede, mente jeg da, i rigeligt træuld og aviser i en stor trækasse, som ved min afrejse fra Brasilien befandt sig i et kontor i havneområdet i Salvador, og jeg havde truffet aftale med en lokal speditør om, hvornår kassen skulle afskibes. Toldpapirer, betaling og så videre skulle være i orden, og vi havde også fået løst problemet med i første omgang at have pakket samlingen på en måde, så den havde vist sig at være umulig at få ud ad døren fra det rum, hvor pakningen var foregået, nemlig, så vidt jeg husker, ved at pakke om i en mindre kasse. Men det skal ikke være nogen hemmelighed, at hele denne expeditiønsforretning havde været omgærdet af stort besvær og meget bøv. Noget kluns hele vejen igennem og i skærende kontrast til fornøjelsen ved at udvælge og indkøbe genstandene.

Emballering og spedition har sandt at sige aldrig haft min store interesse, endsige været et område inden for hvilket, jeg har haft ønske om at udmærke mig. Men begge dele er, som denne hændelse skulle vise, uomgængelige elementer i museal indsamlingsvirksomhed.

Når man kommer ned i det helt konkrete, bliver den bevægelse fra ét sted til et andet, genstande må foretage for at blive del af en museumssamling, afgørende for det blivende resultat. Om en samling som sådan er hel og fuldkommen kan overlades til filosofiske refleksioner, men om de enkelte genstande er hele, eller de er gået i stykker, kan der ikke være så megen diskussion om. Man kan se og mærke det, og når det som her drejer sig om nyindkøbte genstande, anskaffet for deres symbol- og fortællerværdi snarere end som vidnesbyrd om slid og brug, ja så skal de helst ikke være gået i stykker. Så emballeringen måtte være i orden, og det var da også blevet klaret, mente både jeg og mine ikke voldsomt engagerede hjælpere. Jeg rejste hjem med flyveren, og nogle måneder senere fik jeg besked om at samlingen var ankommet med skib, adresseret som aftalt til Nationalmuseets etnografiske samling. Den ville kunne afhentes på et kontor i Stockholmsgade.

Et kontor i Stockholmsgade? Afhentes? Denne oplysning harmonerede ikke med forventningen om at modtage en stor kasse, om end ikke en container så dog en professionel pakning, der ikke ville være sådan at transportere ved hjælp af nogen form for privat transportmiddel. Ved ankomsten til Stockholmsgade blev der imidlertid peget mod bagruden af et køretøj, som var en privatbil og langt fra af den slags, man skulle forvente til transport af større og skrøbelige museumsgenstande. Der ligger det, blev der sagt. Man så i bagruden og på bilens bagsæde nogle uformelige bunker, som skulle vise sig at bestå i våde aviser og totter af savsmuld, hvorigennem der her og dér stak en helgenarm, en magisk rekvisit eller et religiøst klædningsstykke frem. Jeg stirrede fortvivlet på ruderne. Dette var ikke en samling, det var den totale opløsning.

Nogen ordentlig forklaring på, hvordan det var gået til, og hvor trækassen var blevet af, fremkom aldrig. Der blev fremsat forskellige formodninger som relaterede resultatet til en strejke i Københavns havn, men fra rederiets side blev det fastholdt, at skaden var sket i Brasilien. Vi tog de våde plastiksække med hjem til museet, pakkede dem ud, satte op hvad der gemte sig i smuldet af papir og træuld og tilkaldte konservatorerne. Fortvivl ikke, sagde de, alt kan sættes sammen. Og det gjorde de. Satte sammen. Tørrede, lappede, reparerede, rensede og konserverede.

Der kom faktisk en slags samling ud af det, og den er i dag indført i Etnografisk Samlings arkivalier med museumsnummer og tilhørende systematik. Her vil den – i princippet – forblive for evigt. Den eneste måde, hvorpå denne samling nemlig fra nu af kan komme *ud* af museet igen, er ved at blive hjemsendt. Tilbageleveret, som det hedder i nutidens retslige sprogbrug, hvor problematikken vedrørende tilbagelevering af museumsgenstande er legalistisk udformet i UNESCO-konventioner og i ICOM's regler for overførsel af museumsgenstande.¹

Nu er der ikke nogen overvejende sandsynlighed for, at de genstande, der her er tale om, vil blive krævet leveret tilbage til deres oprindelsesland inden for en overskuelig fremtid, det vil sige formodentlig ikke de første hundrede år, om nogensinde. Ganske vist rummer samlingen figurer, der ikke fremstilles mere i lige dén form, de her blev indsamlede i. De fabrikker, der fremstiller de religiøse gipsfigurer, ændrer løbende de forme, figurerne støbes i, og allerede i dag 20 år efter vil det være svært at finde og genindkøbe visse af tingene i denne samling. Men der var ikke og er foreløbig ikke tale om nogen form for unikke sager.

En del af museets egenskab er jo imidlertid at være vidne – og undertiden årsag – til

tingenes forvandling over tid fra hverdagsting eller *ingen*-ting til *nogen*-ting. Især når det gælder de etnografiske sager, som netop i indsamlingshistoriens højglansperiode under Christian Jürgensen Thomsen og også siden under Kaj Birket-Smith blev efterstræbt ikke for deres unikke egenskaber, men for deres hverdagsagtige repræsentativitet. Ikke så få af disse sager er i tidens fylde blevet forvandlet til unika. Men foreløbig var der altså ikke tale om noget overordentligt særligt; derimod forholdsvis let tilgængelige genstande, indkøbt til brug for en umiddelbar fremvisning på en særudstilling, og deres fremmeste opgave var således at formidle oplysning og oplevelse om et bestemt område af livet i en fremmed kultur. Der var ikke tale om kostbare sager, og de vil ikke være at finde i nogen Sothebys eller Christies kataloger i lang tid fremover, om nogensinde, ligesom de ikke er samlerobjekter for velhavende liebhavere til eksotisk kunst eller etnografikaficionados. I det øjeblik tingene var indkøbt og indsamlet inden for museets regi, for et – om end beskedent – budget inden for museets ramme, og af en ved museet ansat person, blev de imidlertid uomgængeligt til museumsgenstande og dermed særlige ting.

At alt, hvad der er pakket i en „samling“, som har museet som bestemmelsessted, regnes for lige i værdi og betydning i det museale konserveringslys, afsløredes i dette tilfælde blandt andet ved, at de konservatorer, der fik til opgave at frelse den opløste samling, samvittighedsfuldt og uden at stille spørgsmål reparerede *alt*, inklusive et par ikke helt færdigbrugte sommersandaler til eget brug, som jeg havde tilladt mig at lægge oven i bunken af ting. De skulle med hjem, og jeg vidste ikke lige, hvor jeg ellers skulle gøre af dem, da jeg stod og emballerede. Konservatorerne har dog siden afsløret for mig, at de nok gjorde sig deres tanker, men for dem er der i princippet – og i denne sammenhæng betegnende nok – ingen forskel på Kong Salomon og Jørgen Hattemager, når det gælder omhuen over for ting i det, der er rammesat som museale genstande. Skoene var blevet del af en samling. Det lykkedes mig dog at redde dem ud i sidste øjeblik, før de fik museumsnummer.

De pågældende genstande var udvalgt efter principper, der prægede 70'erne og de tidlige 80'eres idéer om museal formidling. Tingene skulle være hverdagens brugsgenstande, om end de meget gerne måtte være fremmede og tydeligt demonstrere andethed. I dette tilfælde altså med henblik på en særudstilling, og således i indsamlerens øjne nok så meget med en vis midlertidighed i tankerne som med museal permanens for øje. De var indkøbt ud fra et engagement i de emner, de repræsenterede, og ud fra et ønske om at formidle tingenes betydning videre og eksperimentere med deres sprog i en udstillingssammenhæng. Der var ikke tænkt på evighedens synsvinkel, og det var derfor en besynderlig men lærerig oplevelse at være vidne til den omsorg, tingene blev omgivet med. En hel, stor, omfattende, dybt seriøs institution af konservering og musealisierung stod til rådighed til frelse af disse tings liv. Nogen form for midlertidighed, endsige brug-og-smid-væk-mentalitet fandt ingen plads her. Tingene blev sendt igennem en permanentiseringsmaskine; de blev indlemmede i en eviggørelsesinstitution. Og hvis der skulle spørges til, hvad der kunne findes værdigt til en sådan behandling, skulle det gøres fra et andet filosofisk, kunstnerisk og fagligt sted end dét, der repræsenteredes af museumsinstitutionen som sådan. Når de nu *var* ankommet, skulle de også tørres og bevares. Ironien her er, at der med denne „frelse“ af tingenes „liv“ i et andet perspektiv skete noget, der snarere må kaldes et tingsdrab. Tørret og frelst betød også udtaget fra den udvekslings-cirkulation, i hvilken tingene i første omgang, og det vil sige i deres oprindelseskontekst, havde mening. For at illustrere dette forhold yderligere skal vi om-

kring disse genstandes rolle inden for en magisk praksis.

Opløsningens magiske kraft

Det var undervejs gennem den for det fag-museale blik rystende, men i almindeligt menneskeligt perspektiv også noget komiske og absurde oplevelse med den både bogstavelige og metaforiske „tørring“ af de våde ting faldet mig ind, at den der Ford Escort, eller hvad det nu var, som stod i Stockholmsgade med de våde aviser i bagruden, kunne være et nok så interessant bevaringsobjekt i sig selv. En museal *ready made*, som kunne være indført som repræsentant for et stykke indsamlingshistorie, der kunne have dokumenteret såvel 1980'ernes symbol- og repræsentativitetsvalg som indsamlingens omstændigheder på et skrabt budget og med manglende færdigheder i ordentlig emballering.

Mere seriøst skal denne begivenhed – som altså takket være konservatorers og kollegers hjælp endte godt i den forstand, at indsamleren kunne gå beroliget hjem, forvisset om at tingene var reddet og museums- og indsamlingsinstitutionens hegemoni således foreløbigt sikret – danne baggrund for nogle refleksioner over den uordnede såvel som den ordnede materies rolle, og hvad uorden kan bruges til og orden misforstås som. For at nå dertil skal vi se nærmere på den kendsgerning at der her i betydeligt omfang var tale om magiske genstande.

Museumsinstitutionens ikonisering af genstande i udstillingssammenhænge har været rigeligt demonstreret fra 80'ernes repræsentationsdebat og frem (Karp & Levine 1991; Clifford 1986). Men allerede i indsamlings-, transporterings- og – når det som her er påkrævet – repareringsfasen, sker der, som ovenstående har vist, en forvandling, som kunne kaldes en sakralisering. I denne sammenhæng skal det imidlertid ikke, som det er set tidligere, være det religiøse der bruges som analogi til museumsgenstandenes status, men i stedet det magiske, og forholdet bliver her det omvendte: en af-magisering af genstandene snarere end den museale ikonisering.

I den lokale kontekst for netop disse magiske genstande finder man det interessante faktum, at *speditør*, på brasiliansk *despachante*, er den betegnelse, man bruger, for nogle af de roller, der rummes i figuren Exu, tricksteren i den vestafrikanske religion og djævelen i dens synkretistiske brasilianske udformning (Fry 1977; Sjørlev 1995). Exu udfører sin magi ved at bortsende dårlige kræfter. Exu står for bevægelighed, for det der går og kommer, det der kan tages ind, og det der kan sendes bort. En *despacho*, der udføres for en person, er en bortsendelse af uønskede kræfter, tyngende kropsførmelser og dårlige energier. Et magisk arbejde består ofte i, at den person, der skal renses, overhældes med forskellige former for materie, inklusive fødevarer af en passende slags, afhængigt af hvilke guder, der i øvrigt er i spil omkring den pågældende person. Det kan være majs, agurkestykker, ris, høns, maniokmel og andet og hertil ikke spiselige materialer som kul, sytråd, klædestoffer, stearinlys og lerfade. Efter at være ført ned over den pågældendes krop hældes alle ingredienser sammen i en uformelig bunke. Hvad der kan rives, rives i stykker, hvad der kan knuses, knuses, og fødevaredelene, som i modsætning til ved frembringelsen af en spiselig ret, hvor de komponeres til en harmonisk sammenhæng, blandes i en kaotisk bunke som her netop gerne må være – ulækker. Det hele samles i en kurv eller et klæde og bringes derefter bort; i byerne gerne til en korsvej, som er Exus udprægede domæne og i sin klare symbolik en overgang, en slags uorden.

Eller om muligt bringes de ud i naturen, hvor de bør sønderbrydes og opgå i altet eller blive til intet, alt efter om man anlægger en kosmologisk eller en økologisk betragtning.

Destruktionen, bortsendelsen, forsvindingen er her sagen. Ansamlingen af den kaotiske bunke og dens nedbrydning bliver symbol på det kaos, den uorden og det menneskelige og sociale snavs, der er blevet fjernet fra den tyngede person, som herved er blevet rensat og bragt tilbage i en harmonisk ordenstilstand. Ganske klassiske symbolelementer, som man kan finde dem beskrevet tilbage hos Frazer, analyseret hos Mary Douglas eller hos Mauss, som i sin generelle teori om magi understreger magiens væsentlige karakteristika som hørende hjemme inden for et univers af det abnorme, det der er modsat hverdagslivet, og det, der står i modsætning til det religiøse livs ceremonier. Materialer, der indgår i magiske ritualer skal helst være urene og de er gerne ledsaget af obstkøne praksisser. Hele det magiske foretagende er bizart og involverer kunstgreb og unaturlige træk (Mauss 1972 [1902]:50).

Det våde og det tørre

Hvis nu den samlede våde kombination af genstande var indgået i et magisk ritual, så havde selve dens opløsning været sagen. Som den fremtidige samling tog sig ud dér på bagsædet af bilen, lignede den grangiveligt resterne af en *despacho*, en ulækker bunke dårlige energier på vej mod opløsning. Vejen mod museet burde imidlertid have været vejen mod orden og bestandighed. Det var dén betydningskontrast, synet af den våde samling foranledigede, og som gav anledning til at tænke over selve materiens rolle i disse umiddelbart ganske forskellige sammenhænge. Man kunne desuden gøre sig nogle mindre filosofiske overvejelser over speditørens rolle henholdsvis forsømmelighed. I den magiske praksis er tricksteren den kosmiske speditør, som ved sin uordenssskabelse frembringer bevægeligheden og i sidste instans den store nødvendige kosmiske dynamik. I den museale praksis bør speditøren være garanten for, at den uorden, der nødvendigvis må til, for at en hoben genstande kan ende som en behersket samling, er forbi-gående. Der var måske sket en interferens mellem de to slags speditørroller på den brasilianske havnekaj?

Man kunne således, inspireret af den konkrete fysiske tilstand, de pågældende ting befandt sig i ved deres „hjemkomst“ – og hvor hjem er, skal vi om et øjeblik vende tilbage til – tænke sig metaforene vådt og tørt som billede på de kontrasterende tilstande, materielle genstande befinder sig i, henholdsvis som del af et magisk renselsesritual og som del af en samling i et museum. I det første tilfælde „våde“, i det sidste „tørre“. Det våde – eller i det mindste fugtige – er da det bevægelige, det kraftfulde, det såvel farlige som potentielt livgivende, mens det tørre er det færdige, det rensede, det pacificerede og måske livløse. Mens det, der er på vej mod opløsning, paradoksalt nok er del af en livsproces – noget vil igen opstå via materiens opløsning – er det, der er reddet fra opløsning, for evigt fastholdt og stivnet i en tilstand, der nærmest må betegnes som død.

Materiens rolle er forskellig i henholdsvis magien og samlingen. Magi udføres ved bearbejdning af materie, ud fra ligheds-, berørings- eller holistiske principper, som blandt andet Mauss har beskrevet det. I samlingen er det, ud over systematik og orden, som Baudrillard har analyseret det, materien, den fysiske konsistens i objekterne, der er forudsætningen for deres indlemmelse i institutionen. Da materiens to roller blev blandet

sammen, så man imidlertid i et glimt for sig en slags global magisk praksis. En i en anden forstand magisk opløsning af tingene med det formål at ændre deres oprindelige liv, livet omkring dem og deres rolle som rituelle redskaber i en lokal kontekst og forvandle dem til rene beskuesobjekter med en rolle som erindringsbærere for en fælles historie, en historie om forskelligheder, andethed og fremmedhed. Der var udelukkende tale om en illusion, en forestilling, som synet af selve materien gav anledning til. Det var sket på grund af nogle tilfældigheder under emballering og transport, tilfældigheder, der hvilede på andre tilfældigheder i indkøbs- og indsamlingsforløbet. Ikke desto mindre endte det med en samling. En våd ophobning blev forvandlet til en tør samling. Tingenes materialitet undergik derved en transformation, ikke bare fra én tilstand til en anden, men også en transformation som – kunne man tænke sig – repræsenterede en slags magisk ritual, en omvending af et tingenes hverdagsforhold med det formål at gøre dem til tjenere i et globalt ritual til indfangning af fremmedhed og beherskelse af andethed.²

Samlingen samlet

Museet kræver sin samling. Enhver samling er imidlertid opstået på grundlag af andet end streng systematik og ikke sjældent slet og ret en serie tilfældigheder.

En samling inden for en sådan institution, som vil udgøres af det vestlige museum, får sit særlige præg fra to forhold: materien og systematikken. Baudrillard har sagt det allermeste af hvad der er at sige om systematikken (Baudrillard 1968), mens der om materien, genstandenes materialitet yderligere kan siges i det mindste dét, at den i sin museumsegenskab repræsenterer bestandighed for ikke at sige evighed. Når man ved et tilfælde kommer til at tænke magi og opløsning ind i dette forhold, kan der altså tegne sig et billede af en global magisk praksis, med opløsning og sammensætning og med bearbejdning af dele til virkning for helheden. En splitten og sætten sammen, der som sin magiske effekt sigter mod en helhed af kontrol, indlemmelse og beherskelse. Det vestlige museum bliver i denne optik til den vestlige verdens magiske redskab til indfangning af fremmedheden.

I et historisk perspektiv skulle det ikke være vanskeligt at se en sådan forvandlingspraksis for sig, og det etnografiske museum er da også ofte blevet betegnet som eksponent for vestens kolonisering og underkastelse af de fremmede kulturer. Når det imidlertid drejer sig om forholdsvis nutidig indsamling, bliver det – eller burde det blive – sværere. Den midlertidigt våde samling genstande var da heller ikke tænkt i beherskelssens og bestandighedens lys. Men ligesom den våde halvt opløste samling kunne give anledning til refleksioner over den globale magiske praksis, kunne dens redning, tørring og accessionering give anledning til refleksioner over, hvad der derefter – i en flig af evighedens synsvinkel – skulle blive af den. Den tørre samling er den uforgængelige. Den kan ikke opløses, så længe den er i museet.

Foreløbig er den imidlertid endt dér. Tingene har fået deres museumsnummer, og dermed er de blevet næsten umulige at komme af med igen. I det danske nationalmuseum, til hvilket den etnografiske samling hører, er det overordentlig vanskeligt at de-accessionere. Man kan stort set ikke komme af med en museumsgenstand på anden måde end ved at levere den tilbage til det sted, hvor den kom fra. Man kan ikke sælge den, ikke destruere den, og konservatorerne vil altså kunne sætte næsten hvad som helst sammen

igen, hvis det går i stykker. Hvis man vil af med noget, må man derfor sende det hjem. Men hvor er nu hjem? Det skal vi om et øjeblik vende tilbage til.

Foreløbig er pointen, at samlingen i en museumssammenhæng betragtes som havende sin værdi ikke blot i kraft af det, den repræsenterer, som for eksempel kan være det brasilianske religiøse liv i slutningen af det 20. århundrede. Samlingen erhverver derudover, når den er samlet og tør, en egenskab i sig selv, en egenskab, som kan lignedes ved fetichens. Ligesom stoffet har sin fasthed og materien sin egen kraft som udnyttes i det magiske ritual netop ved at opløse det, har samlingen, den samlede samling, sin kraft og magi. Samlingen bliver, som selve navnet antyder, en ting i sig selv på samme måde som fetichen (Ellen 1988), hvis magi blandt andet ligger i, at den ikke henviser til noget *andet*, men er, hvad den er, gennem sin iboende kraft.

Tankeeksperiment om den globale udveksling

Den eneste måde, hvorpå Nationalmuseets etnografiske samling altså fra nu af kan komme af med de brasilianske religiøse genstande, indkøbt anno 1981, er ved at sende dem hjem. Men hvor er hjem? Hjemsendelse af museumsgenstande i en globaliseret tidsalder er et ret kompliceret spørgsmål. Selv uden antropologiske teorier om steder som skabte snarere end værende, ville det være svært at identificere „hjemmet“ for de allerfleste museumsgenstandes vedkommende. Tager man de genstande, der her er tale om, ja så kan man jo sige, at „hjem“ er Brasilien, men hvor og hvem i Brasilien, og uden en institution til at tage imod dem, kan museet ikke slippe dem. Inden for museumsverdenen sker hjemsendelse fortrinsvis fra institution til institution, selv om der findes enkelte eksempler på tilbagelevering til en gruppe, for eksempel en gruppe indfødte folk (Brown 1998). Men selv om det i tilfældet med de brasilianske genstande kunne lade sig gøre at finde de oprindelige ejermænd, eller fabrikken, værkstedet eller alteret, ville det dog ikke ligge inden for den legalistiske museale praksis at føre tingene hjem dertil. Og hvad skulle også meningen være med det? Pointen i dette er da heller ikke så meget at tale for en udvidelse af den „Wiedergutmachung“ fra de skyldbetyngede tidligere kolonilandes side, som – om end den kun i beskedent omfang bliver efterlevet i praksis – er etableret i form af de internationale konventioner om tilbagelevering af kulturel ejendom. I et retighedsperspektiv giver det ingen mening at sætte spørgsmålstegn ved disse udmærkede regler. Der er masser af fornuft og retfærdighed i at fastholde konventionerne om tilbagelevering, og de burde efterleves i højere grad, end de bliver det, men det er alt sammen en anden historie, som ligger uden for den mere allegoriske vinkel, der her er anlagt.

Genstande i etnografiske museer er vidnesbyrd om en global historie, hvori kolonisering og fremmedopfattelse har spillet en afgørende rolle for den måde, verden ser ud på i dag med dens skæve magtfordeling og ekstreme uligheder. Imidlertid ville kolonitidens indsamlere muligvis have påkaldt sig et vist reciprocitetsforhold i den udveksling, der fandt sted, da tingene blev erhvervet – om end de ofte blot blev betalt med nogle få ruller tobak (jf. Young 2000). Hvis man ud fra et reciprocitetsforhold ville tænke på de etnografiske museumsgenstande i et globalt udvekslingsperspektiv, kunne man forsøge at inddrage det velkendte, men ikke særligt enkle begreb *hau*, som Mauss har analyseret i forbindelse med maoriernes retsopfattelse og udvekslingsregler. Måske kunne man, ved at sætte museumstingene op over for den „sjæl“ – eller *hau* – tingene har der, hvor de

er skabt og brugt, og hvor de er indgået i et lokalt kraftfelt af menneskelig interaktion, komme et skridt nærmere forståelsen af den besjælethed – eller mangel på samme – tingene er forlenet med i museet.

Om hau siger tankegangen i maoriret, at den ting, der modtages som gave, ikke er neutral. Den er stadig en del af giveren, og giveren har gennem gaven magt over den, der har modtaget gaven, ligesom den, som er ejer af en stjålet ting, har magt over tyven (Mauss 2000 [1923-24]:25). Hos maorierne er der tale om taonga'ens hau, gavens sjæl, som kommer af dens sted, dens udgangsposition som tilhørende bestemte lokali-teter og personer. Besjælingen af tingen kommer fra dens hjemsted, fra skovens, hjemegnens og jordens hau. Og „hau'en efterstræber enhver ihænde-haver,“ siger Mauss. „Ret beset er det hau'en, der vil tilbage til sit oprindelsessted, til skovens og klanens og ejerens hellige sted,“ hævdes det, og Mauss fortsætter, at i maoriret er det retlige bånd, der knyttes gennem tingene, mest af alt et sjæleligt bånd. „For tingen selv har en sjæl, er besjælet. Heraf følger det, at det at tilbyde nogen noget, er at tilbyde noget af sig selv. Dernæst forstår man således bedre beskaffenheden af udveksling af gaver, af alt det, vi kalder totale ydelser“ (op.cit.:25-6).

Udvekslingskraften kan i sammenhængende sociale systemer identificeres som hau, således som Mauss og de etnografiske kilder, han bygger på, gør det ved at se på den sociale struktur og reglerne for udveksling inden for denne. Men hvordan forholder det sig da med museumsgenstandens hau? Giver det overhovedet nogen mening at tænke de genstande, der er udvekslede gennem en lang kompliceret række af udvekslingsformer med begrebet hau? Og er der nogen berettigelse i at se verden i historisk lys som et globalt udvekslingssystem? Det giver kun mening, hvis man fastholder, at der er tale om et illustrerende tankeeksperiment, en analogi, og ikke et forsøg på at sætte lighedstegn mellem den specifikke sociale struktur, Mauss analyserede begrebet hau inden for, og et globalt udvekslingssystem, endsi-ge redegøre for et sådant. „Hau“ er imidlertid gået over i en almen etnografik sprogbrug som udtryk for gavens ånd. Hau'en er udtryk for det bånd, man føler med noget, man har arbejdet på, som man har investeret tid og energi i, eller som man har ejet i lang tid. Hau'en er det, der besjæler tingen, og begrebet er i familie med fetich-begrebet. Ligesom fetichen gør forestillingen om hau grænserne mellem ting og personer flydende (Jackson 1998:81-2). Ud fra dette perspektiv, kan man sige, at musealiseringen af tingene befæster grænsen mellem ting og person, som frem for at holdes flydende gøres absolut.

Samlingen samler tingen i en ny, ikke bare æstetisk, men også social orden. Samlingen fjerner, når den er „tørret“, det vil sige gjort permanent, hau'en fra den enkelte genstand. Den reklassificering som sker i museet – og som blev så meget omtalt i 80'ernes debat – er samtidig en „af-sjæling“, og ikke bare det, den er også en af-socialisering. Det sociale system, samlingen vil indgå i, for eksempel ved at blive sendt tilbage, vil være et globalt socialt system, hvor hau'en så at sige er blevet retliggjort, hvor den er kommet på kontrakt. Dermed er tingene ikke mere levende på samme måde. Indlemmelsen i museet neutraliserer netop tingenes hau.

Ting og personer, liv og død. Museumsgenstandene er blevet hvad de er – nemlig museumsgenstande – ved at blive trukket ud af et socialt udvekslingssystem, hvori deres besjælethed kommer af udvekslingskraften og af den menneskelige energi og handling der er lagt ind i dem. Derefter er de blevet indlemmet i en anden slags – globalt – udvekslingssystem, hvori den besjælethed, de måtte være forlenet med, forsvinder. Dog er

de – måske – stadig besjælede. I det mindste er der de museumsgæster der oplever dem sådan, men det er en anden slags sjæl de har fået. Hvis man lytter til det digt af James Fenton over et besøg i Pitt-Rivers museet, som Clifford gjorde berømt ved at bruge det i sin diskussion af tingenes skiftende væsen gennem re-klassificering i museerne, synes besjæletheden at ligge i deres rolle som længselsrepræsentanter (Clifford 1985:236-7). Det er fascination og fare, besidderlængsel og begær og ønsket om at markere et subjektivt domæne ved at samle en materiel verden omkring sig, der styrer relationen til tingene, ikke tingenes rolle som udvekslingsobjekter og dermed såvel formidlere som i sig selv bærere af socialt liv.

Grænsen mellem personer og ting er skarp i den vestlige kultur – skarpere end der, hvor mange af tingene kommer fra. Døde ting, kalder man museumsgenstandene, og på en eller anden måde ender det ved liv og død. Vådt eller tørt, spredt eller samlet, opløst eller konserveret – det ligger nær at tænke på tingene som levende eller døde, også i metaforisk forstand. I så fald har tingene i museet uomtvisteligt lidt en social død.

Levende (mennesker) bruger magien og opløser tingene i de levendes tjeneste. Ved opløsningen dør de, kunne man hævde, men det er ikke den samme „død“ som det tingsdrab, der sker ved indlemmelse i en samling. I magien er der tale om en offerdød, som har til hensigt at skabe liv. I samlingen er der snarere tale om en spøgelsesagtig død. Måske er samlingens ting hverken døde eller levende, men midt imellem. I museet på samme tid permanente, bestandige, og dermed paradoksalt nok liminale til evig tid. Man kan ikke slippe af med dem, ej heller slå dem ihjel, og går de i stykker, kan moderne konserveratorer ganske rigtigt sætte så at sige hvad som helst sammen. Man kommer kun af med dem ved at sende dem „hjem“, og hvis det sker, sker det ud fra nogle universalistiske retskrav, som er etablerede ud fra en erkendelse af en forudgående skæv og uretfærdig udvekslings-relation, men som ikke indebærer en ny social relation, der rummer noget, der ligner det, hau'en er udtryk for. Eller gør den? Det spørgsmål kunne man naturligvis stille, men et første bud på et svar ville være, at den universalistiske retsliggørelse via UNESCO-konventionen om tilbagelevering af kulturel ejendom netop er et udtryk for, at tingenes rolle som ledsagere til og bærere af relationer inden for et sammenhængende socialt system er tabt.

Ved hjælp af sammenligningen med de magiske genstande skulle vi nu gerne have fået identificeret to slags bortsendelse. I de magiske genstandes tilfælde bortsendes til det hinsides. Her dør tingene for at få liv igen i det store kosmiske kredsløb og for at give liv til den i hvis tjeneste, de har frigjort tyngende kræfter. I museumsgenstandenes tilfælde sendes tingene, når det endelig sker, ikke tilbage til brug, men tilbage til en ny samlings-kontekst og dermed stadig en sammenhæng, hvori de er låste i en spøgelsesagtig bestanden-dighed.

Manipulationen af materien sigter i den magiske praksis mod at opløse og sætte sammen med det formål at øve indflydelse på noget andet end den konkrete materie der bearbejdes. Magien finder her kraft i at modarbejde materiens bestandighed. Samlingen i museet læner sig op ad materiens fysiske fasthed i sin stræben mod evighed og bestanden-dighed. Her modarbejdes tingenes opløsningskraft, og cirkulationen i udvekslings-systemer bliver samtidig baseret på kontraktlige forhold snarere end indlejret i et socialt system med fælles forestillinger som et selvfølgeligt grundlag for udvekslings-tingenes hau, deres liv.

Noter

1. Mens det for museer uden for Danmark ikke er helt usædvanligt at de-accessionere, sker det så at sige aldrig for danske etnografiske museers vedkommende, medmindre der er tale om tilbagelevering af kulturrel ejendom. En etisk kode for, hvordan man skiller sig af med museumsgenstande, kan findes på den internationale museumssorganisation ICOM's website: <http://www.icom.org/ethics.html#3>.
2. Kuchler har vist, hvordan salget af etnografiske genstande i visse melanesiske sammenhænge, hvor ofret har været en essentiel del af et økonomisk system, har været en bevidst måde at skille sig af med tingene på og et alternativ til at kaste dem bort eller lade dem opløses som sidste led i den rituelle proces (Kuchler 1997:39).

Litteratur

- Baudrillard, Jean
1968 Le système des objets. Paris: Gallimard.
- Brown, Michael
1998 Can Culture Be Copyrighted? Current Anthropology 39(2):193-222.
- Clifford, James
1985 Objects and Selves: An Afterword. I: George Stocking (ed.): Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Ellen, Roy
1988 Fetishism. Man 23(2):213-35.
- Karp, Ivan & Steven D. Lavine (eds.)
1991 Exhibiting Cultures. The Poetics and Politics of Museum Display. Washington D.C.: Smithsonian Institution.
- Fry, Peter
1977 Mediunidade e sexualidade. Religiao e Sociedade 3. Sao Paulo.
- Jackson, Michael
1998 Minima Ethnographica. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Kuchler, S.
1997 Sacrificial Economy and Its Objects: Rethinking Colonial Collecting. Oceania. Material Culture 2(1):39-60.
- Mauss, Marcel
1972 [1902] A General Theory of Magic. New York: W. W. Northon & Co.
2000 [1923-24] Gaven. Gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund. København: Spektrum.
- Sjørøsløv, Inger
1995 Gudernes rum. En beretning om ritualer og tro i Brasilien. København: Gyldendal.
- Young, Michael
2000 The Careless Collector: Malinowski and the Antiquarians. I: M. O'Hanlon & R. L. Welsch (eds.): Hunting the Gatherers. Ethnographic Collectors, Agents and Agency in Melanesia, 1870s-1930s. Eastbourne: Berghahn Books.

AF UPRAKTISKE GRUNDE

Om samlinger blandt danske musikfans

Det er efterhånden længe siden, at Claude Lévi-Strauss gjorde os alle grundigt opmærksomme på, at mennesker alle mulige steder i verden bruger tid og kræfter på at organisere og klassificere langt ud over, hvad der er praktisk nødvendigt. Efter at have indsamlet eksempler på dette fra forskellige egne af verden lå det for ham at se fast, at mennesker ikke kun kender til ting fordi de er nødvendige, relevante og interessante. Det forholder sig snarere omvendt – folk finder ting relevante, nødvendige og interessante, fordi de er kendte (Lévi-Strauss 1994 [1962]:18-20).

I denne artikel er jeg ude i et lignende ærinde. Hvor Lévi-Strauss beskæftigede sig med forskellige folks forhold til dyre- og plantearter og studerede, hvordan disse mennesker ud fra forskellige måder at tænke på, fik eksempelvis et spættænæb til at „passe sammen med“ en tand og derfor brugte spættænæb i forbindelse med helbredelse af tandpine, vil jeg undersøge en lignende situation i vor egen del af verden. Jeg vil analysere, hvordan fans af forskellige musikere ud fra forskellige tankemæssige sammenkoblinger får en række objekter til at „passe sammen“ og resultere i indsamling og besiddelse af en række forskellige genstande, oplevelser og viden.

Under et feltarbejde blandt musikfans blev det nemlig klart, at der findes mennesker, som samler på alt muligt – lige fra brugte billetter, autografer, billeder, guitarplektre, bøger, cd'er og piratoptagelser til viden, sladder, koncertoplevelser og minder fra „pilgrimsrejser“. Men hvor Lévi-Strauss' observationer om de såkaldt „primitive folk“ nok var mest overraskende for de antropologer, der stadig mente sig sikre på, at menneskelige handlinger bundede i rationelle overvejelser om praktisk anvendelighed og funktionelitet, så var det slående i mine observationer snarere, at det var informanterne selv, der fandt deres handlinger uforståelige, ulogiske og irrationelle. De fleste af dem havde længe spekuleret over, hvorfor det eksempelvis var absolut nødvendigt at anskaffe sig et bestemt australsk opsamlingsalbum, når det nu faktisk forholdt sig sådan, at de havde alle numrene på det i forvejen; eller på, hvorfor det mon var komplet umuligt at gå forbi et blad, i hvilket der fandtes et ikke særlig fantastisk billede af deres idol, uden at de partout måtte købe det; eller på, hvorfor de egentlig brugte tid, penge og energi på at opstøve cd'er, som de alligevel ikke nænnede at pakke ud, eftersom plasticforseglingen var det eneste synlige tegn på, at netop denne udgivelse var anderledes end de tre indspilninger af samme album, de havde i forvejen. Uden at kunne svare på disse og lignende spørgsmål, måtte de fleste informanter dog konstatere, at selvom det virkede dybt ulogisk,

ikke, at de lå fast. Hvad der blev anset som relevant og nødvendigt at anskaffe sig, blev løbende justeret i forhold til andre aspekter i livet. Børn kunne medføre, at interessen blev holdt på lavt blus i en årrække, og at man kom på internettet eller flyttede til en storby kunne omvendt betyde en enorm ekspansion af viden om mulige tilegnelser og en deraf følgende udvidelse af rammerne for, hvad der blev betragtet som relevante og helt nødvendige anskaffelser. At kriterier for relevans og uundværlighed således kunne udvides, i takt med at mulige tilegnelser blev opdaget, er en klar illustration af Lévi-Strauss' fremhævelse af, at ting bliver relevante, fordi de er kendte og ikke omvendt (1994:20).

Efterhånden som feltarbejdet skred frem, blev det imidlertid klart, at Baudrillards generelle teori om samlere slet ikke var tilstrækkelig til at indfange og begribe alle de aspekter og nuancer, der kom til udtryk i informanternes måder at samle på. At være fan og at samle på musik og „relaterede ting“ er nemlig meget andet end blot at stræbe efter en komplet serie af noget. Fans gemmer på ting og sager, der er helt umulige at begribe ud fra en sådan kompletteringstanke. Man kan næppe forestille sig et menneske, der med stor entusiasme skulle tilstræbe at tilvejebringe en komplet samling af billeder, han eller hun selv har taget af en bestemt sanger. En sådan samling vil jo altid være komplet, med mindre man altså forærer sine billeder væk. Sten fra en sangers indkørsel eller brugte billetter fra oplevede koncerter er heller ikke umiddelbart oplagte at betragte som elementer i en komplet serie. Ligeledes vil værdien af guitarplektré, vandflasker og trommestikker, som et band har brugt under deres koncerter eller gaffer, kaffekopper, pudevar, cigaretskodder og æbleskrog, indsamlet på et forladt hotelværelse efter bandets afrejse (Ihlemann 1997:21; Ehrenreich et al. 1992:86) ikke kunne begribes ud fra sådanne teorier. Heller ikke noget så udbredt at gemme på som autografer kan forstås ud fra kompletteringstanken. Den slags genstande bliver imidlertid betragtet som yderst værdifulde af fans – selvom hygiejniske hensyn naturligvis i reglen betyder at æbleskrog og cigaretskodder hurtigt bliver kasseret igen, og at kaffekopperne bliver vasket, selvom det ifølge informanterne forringer værdien væsentligt.

Så selvom en række af informanterne beskrev deres interesse og samling som „bare en hobby“ eller „vores svar på frimærker“, er det helt nødvendigt at bruge andre teorier end Baudrillards for til fulde at forstå de måder, hvorpå genstande, viden og oplevelser får symbolsk betydning gennem praksis. Her vil jeg primært beskæftige mig med forståelsen af de „relaterede ting“, som dukkede op sammen med de lange rækker af plader og cd'er i informanternes gemmer, og af disse „relaterede ting“ vil jeg lægge særlig vægt på at analysere autografers betydning. Nogle ville sikkert indvende, at sådanne genstande ikke indgår i en egentlig samling, eftersom en samling netop defineres ved at være baseret på et særligt princip eller en særlig organisering (Baudrillard 1999 [1990]:44; Stewart 1993:153). Men dels blev disse objekter helt fysisk opbevaret som en samlet helhed, der blev holdt adskilt fra informanternes øvrige besiddelser, og dels viste det sig at være nær-mest umuligt at forstå interessen for musikken og for disse andre anskaffelser separat.

At blive „hooked“

Inden jeg påbegynder en analyse af de måder, hvorpå fans forholder sig til genstande, er

ufornuftigt og irrationelt, så var det tvingende nødvendigt for dem at anskaffe sig disse ting. Det gav en eller anden form for *kick* og ubeskrivelig tilfredshed, når man endelig fik fat i et album, man havde ledt efter i årevis. Men ikke så snart var nyanskaffelsen blevet sat på plads på hylden, før begæret flyttede sig til et nyt objekt, der måtte skaffes til veje for at udfylde endnu en irriterende tom plads i samlingen.

Det var denne uforståelige „indre trang“, nogle informanter godt ville udbede sig en forklaring på, nu hvor jeg alligevel var i gang med at studere fans. For mig virkede beskrivelserne dog ikke fuldstændig overraskende. Gennem min på det tidspunkt næsten overståede opdragelse til antropolog var jeg nærmest kommet til at forvente, at symbolske betydninger og egenskaber ved objekter var langt vigtigere (og i visse henseender mere interessante) end funktioner og praktisk anvendelse. Jeg havde netop læst Baudrillards udredning om samlinger, og indtil videre passede den vældig godt. Med begrebet „rene objekter“ gør Baudrillard det legitimt at se bort fra præcis den praktiske anvendelighed, hvis fravær åbenbart forstyrrede informanterne. I stedet betragter han det at samle som en symbolsk handling, hvor et menneske forsøger gennem tilegnelse at fuldende og besidde en af de serier eller kategorier, som de i forvejen tænker ting ind i (Baudrillard 1999 [1990]:35-58). For ham er udgangspunktet altså præcis, at mennesker vægter tanke-kategorier utrolig højt – så højt at de ved visse lejligheder gerne tilsidesætter praktiske og funktionelle overvejelser for at omsætte symbolske betydninger til rituel handling.

Baudrillards beskrivelse af samlere passede som udgangspunkt næsten perfekt. Han beskriver det at samle som en intens interesse i at eje „rene objekter“. Med dette begreb mener han ikke, at en bestemt type genstande er rene og unyttige i modsætning til andre, som modsat er praktiske. „Rene objekter“ refererer snarere til en særlig *måde* at forholde sig til ting på, en måde, hvor praktisk anvendelighed ikke er det afgørende – men dette betyder ikke at den pågældende genstand ikke *kan* anvendes til noget som helst (op. cit.:44). Når fans samler på plader og bøger, gør de det både, fordi disse genstande er yderst anvendelige, hvis man gerne vil lytte og læse, men også fordi det er en fornøjelse *bare* at eje og organisere dem som „rene objekter“. Det er den sidste måde at forholde sig til ting på, der gør sig gældende, når en fan anskaffer sig andet og tredje eksemplar af en bestemt plade, som de i øvrigt ikke pakker ud, eller når vedkommende køber en italiensk bog om Springsteen uden at kunne tale sproget.

Det var ligeledes helt tydeligt, at det at samle på musik af og bøger om en bestemt musiker i den grad handlede om at tage en bestemt kategori af objekter i besiddelse, at systematisere og ordne dem og at tilstræbe en eller anden form for fuldendelse. Alle de pladesamlinger, jeg fik forevist, var sirligt arrangeret efter årstal eller udgivelsesland, og ejerne sagde ofte helt eksplicit, at deres overordnede mål var at samle alle cd'er med en eller anden kunstner. Hvordan „alle“ skulle forstås, var der dog delte meninger om. For nogle var det nok, hvis man erhvervede sig alle nationale udgivelser, mens andre fandt det nødvendigt også at købe udgivelser fra andre lande, og for endnu andre var det derudover relevant at anskaffe sig *bootlegs*, sjældne piratkopier, særudgivelser, guld- eller sølvplader, gamle lp'er, signerede eksemplarer eller sågar plader indsunget af *andre* kunstnere, som på en eller anden måde relaterede sig til den kunstner, som samlingen egentlig centrerede sig om. Selvom kriterierne for den komplette samling således hurtigt bliver temmelig abstrakte og diffuse, må man stadig sige, at de fleste fans samlede efter en eller anden form for system eller kategori, som ganske vist var særdeles fleksibel. Noget hørte med og var attraktivt, og andet lå uden for interessefeltet. Rammerne for, hvad der blev betragtet som relevant, blev defineret af samlerne selv, men det betød bestemt

alligevel opererer med meget flydende grænser mellem, hvornår noget betragtes som det ene eller det andet (Jackson 1998:7-10, 77). Mennesker bliver tingsliggjort, ligesom ting bliver menneskeliggjort, og med udgangspunkt i sådanne erkendelser betragtes intersubjektivitet i hans udlægning ikke nødvendigvis som noget, der eksisterer mellem to helt konkrete mennesker. Humlen i Jacksons brug af intersubjektivitetsbegrebet er, at man dels bør stille skarpt på relationer, og dels at en relation netop *ikke* nødvendigvis behøver at have et rigtigt levende menneske med tilhørende bevidsthed og krop i hver ende. Det er tilstrækkeligt at den ene pol af relationen udgøres af et menneske, der via sin bevidsthed og sin krop kan sanse relationen, mens det, der relateres til, udmærket kan være en kulturel idé, en ting, en tradition, en gud, en ånd, eller noget andet, der kan lades med subjektiv betydning (op.cit.:9).

I rækken af eksempler på andet, som kan lades med subjektiv betydning, kan man udmærket tilføje musik. For de fans, jeg interviewede, var der nemlig vældig flydende grænser mellem musikken og musikeren bag, og selv de fans, der konsekvent fravalgte at fordybe sig i en given musikers private liv og levned, anså som regel sangeren som en personificering af musikken. I andre tilfælde blev selve musikken ladet med menneskelige egenskaber og blev eksempelvis beskrevet som en nær ven, der kunne konsulteres efter behov. Mange fans fortalte, hvordan det kunne føles som om sangeren henvendte sig direkte til dem, vidste hvordan de havde det og ville trøste eller opmuntre dem. De forklarede, hvordan musikken var som et intimt venskab, at det følte, som om der var blevet etableret et bånd mellem dem selv og kunstneren, eller at det mærkedes, som om de og sangerne forstod hinanden som *soul mates*, selvom de aldrig havde mødtes. I alle tilfælde var de følelser, der blev vakt af musikken, emotioner eller kropsliggjort intersubjektivitet og vedrørte altså individets forhold til en social omverden. Musikken hev så at sige i kroppen for at få sin indehaver til at justere sine sociale relationer.

Netop derfor er reaktionen på en musikalsk fremkaldt kuldegysning ikke, at man tager mere tøj på, men langt oftere, at fans føler trang til at møde den kunstner, der har fremkaldt disse emotioner. Mange vil gerne gøre ham eller hende en tjeneste eller blot trykke vedkommende i hånden og sige tak for musikken, tale med vedkommende, fortælle om sig selv og i det hele taget komme til at eksistere for kunstnerens bevidsthed, på samme måde som kunstneren eksisterer for deres. De vil i reglen gerne have, at relationen kommer til at gælde begge veje, og at den lever op til de normer, vi i vores del af verden har for de relationer, i hvilke vi forventes at udveksle følelser. De vil med andre ord gerne have, at relationen så vidt muligt kommer til at ligne det, som Giddens kalder et „rent forhold“, og som er karakteriseret ved, at det præges af følelsesmæssig intimitet, gensidig respekt og interesse samt, at det ikke indgår af praktiske eller økonomiske grunde (Giddens 1999a [1991]:88ff.,95,189).

Denne trang bliver af mange fans beskrevet som at være *hooked* eller „solgt“, og det er som regel en sådan fornemmelse af at blive overmandet eller overvældet af en intens følelse, vakt af noget eller nogen uden for individet selv, der udgør kernen i de „omvend-elseshistorier“, jeg fik fortalt stribet af under mit feltarbejde. At blive fan er således ikke noget, man aktivt beslutter sig for – det er snarere noget, man passivt suges ind i efter en ekstrem kropslig oplevelse af intim forbundenhed med personificeringen af den musik, der har vakt fornemmelsen. For hovedparten af de fans, jeg talte med, var det sangeren, der blev betragtet som musikkens personificering, men for langt de fleste af dem var det uhyre kompliceret at få korrigeret forholdet til idolet på den ønskede

det centralt at forstå, hvad det er for en motivation, der overhovedet får folk til at blive fans. At definere, hvad en fan er, er ikke nemt, men alle de mennesker, jeg var i kontakt med under mit feltarbejde, og som mente at høre ind under denne betegnelse, blev sat til at forsøge. Langt de fleste startede med at opremse et antal målelige kriterier – hvor mange plader man skulle eje, hvor mange koncerter, man skulle have været til, hvor længe man skulle have elsket musikken, eller hvor langt man var villig til at rejse for at se sit idol. Men de fleste kom hurtigt til den konklusion, at det slet ikke var det, der var afgørende for, om man var en rigtig fan. At være fan var snarere en særlig slags følelse, og det var bestemt ikke noget, man som antropolog skulle gøre sig alt for store forhåbninger om at begribe – med mindre man altså selv blev en af slagsen og dermed kom til at mærke på egen krop, hvad det drejer sig om. Alligevel vil jeg nu forsøge med hjælp fra et par teoretikere, der har beskæftiget sig med følelser, at give et bud på, hvordan netop det følelsesmæssige engagement i en bestemt kunstners musik kan blive starten på en omsigribende indsamling af diverse ting og sager.

For langt de fleste fans var det at samle på plader og „relaterede ting“ nemlig noget, der var vokset ud af en intens emotionel interesse for en bestemt kunstners musik – eller i visse tilfælde for kunstneren selv. I modsætning til så mange andre sangere kunne netop denne kunstner give informanterne kuldegysninger, sugen i maven, få nakkehårene til at rejse sig eller tårerne til at trille. Det er vigtigt at hæfte sig ved denne kropslighed. For Michelle Rosaldo er det præcis kropsligheden, der adskiller en følelse fra en almindelig ikke-følt tanke, og det specielle ved sådanne kropsliggjorte tanker er, at de får individet til at føle sig direkte involveret i verden (1997 [1984]:143). Denne udlægning bakkes op af Robert I. Levy, der skriver, at det særlige ved følelser er, at de kræver individets opmærksomhed og appellerer til bevidst handling (1997 [1984]:220). Hvis man for eksempel fryser, mindes man om, at man må foretage sig noget for at korrigere sit forhold til den fysiske omverden – eksempelvis ved at tage en trøje på. Men der kan også være tale om den særlige slags følelser, der angår individets forhold til den *sociale* omverden og ikke bare til de fysiske omgivelser. En sådan følelse kan siges at være en form for kropsliggjort intersubjektivitet – altså en følt social relation. Denne specifikke type sociale følelser vil jeg fremover kalde *emotioner*, og et klart eksempel på, at de kan mærkes kropsligt og kræve bevidst handling, er forelskelsen. Er man forelsket, vil de fleste skrive under på, at det kan mærkes kropsligt, og at det bliver næsten umuligt ikke at foretage sig et eller andet bevidst for hurtigst muligt at få korrigeret (læs: etableret) sit forhold til den attråede. De fleste fans hader imidlertid forelskelses-parallellen af et godt hjerte og er trætte af evig og altid at „blive beskyldt“ for at være forelskede i deres musikalske idoler. Min pointe med eksemplet er imidlertid ikke at anklage fans for at være forelskede, men at påpege, at en emotion nøjagtig som en hvilken som helst anden følelse appellerer til bevidst handling.

En stor del af de mennesker, jeg interviewede, eller korresponderede med på internettet, gjorde et stort nummer ud af at overbevise mig om, at det var musikken og ikke musikeren, der var deres hovedinteresse. Men om det er det ene eller det andet, der er tilfældet, betyder egentlig ikke så meget for min analyse, idet musikken viste sig at kunne ud-fylde noget nær samme funktion i social henseende som relationen til en person. Dette kan uddybes, hvis man henter assistance hos Michael Jackson, der i forbindelse med lanceringen af sit intersubjektivitetsbegreb har opfordret til at nedbryde det analytiske skel mellem subjekter og objekter, eftersom mennesker i alle afkroge af verden

Det er fortærsket antropologisk viden at mennesker i forbindelse med magiske ritualer forskellige steder i verden inddrager objekter, der enten gennem berøring eller afbildning kan siges at symbolisere den person, som magien rettes imod (Frazer 1993:11-14; Mauss 2001 [1902]:80-5). Begge aspekter er relevante at inddrage i forbindelse med de genstande, der dukkede frem fra skuffedarier og kælderrum hos de informanter, jeg besøgte. Der var stabler og atter stabler af billeder af de pågældende musikere, og de fleste fans gemte desuden på de underligste dimser, som den givne sanger en gang havde ejet, brugt eller blot rørt ved. Sådanne genstande kan udmærket siges at have en særlig symbolsk betydning i kraft af de to nævnte principper, og det hænder da også, at fans foretager sig handlinger med disse objekter, der kan sammenlignes med magiske ritualer.

Eksempelvis fortalte en af mine informanter, hvordan hun en gang fik fat i en vandflaske efterladt på scenen efter en koncert med hendes store idol, Bryan Adams. Hun skyndte sig straks at drikke den sidste tår vand i flasken og tog den derefter med sig hjem. På lignende vis blev en Springsteenfan af en anden foræret en fødselsdagsgave bestående af en middag på en københavnsk restaurant, hvor Bruce Springsteen selv havde spist et stykke tid forinden – og naturligvis bestilte de to fans den samme menu som han. Denne handling minder om de talrige „pilgrimsrejser“ (ja, det kalder mange fans det faktisk selv), som adskillige af informanterne havde foretaget til en kunstners hjemegn eller til steder, som indgår i sangteksterne. På sådanne ture kan man for eksempel få fornøjelsen af at blive forevigtet spillende på sin guitar på samme sted, som Springsteen i sin tid spillede på sin, eller man kan få et billede af sig selv lænende sig op ad et vejskilt, der peger i retning af et sted, som nævnes i en sang. I alle disse tilfælde er der tale om en symbolsk „knytten sig-til“ et andet menneske, som man ikke kan relatere sig til på andre måder end den rituelle. Ganske vist kan der i forbindelse med de såkaldte pilgrimsrejser til en kunstners hjemegn være tale om et forsøg på at komme til at møde den pågældende sanger „tilfældigt“ på gaden, men hverken det omtalte restaurantbesøg, rejserne til steder omtalt i sangtekster eller indtagelsen af vand fra en efterladt flaske kan på nogen måde ses som forsøg på rent fysisk at komme tættere på en given kunstner. Handlingerne kan kun forstås som en allegorisk eller symbolsk knytten sig til denne fjerne og utilnærme-lige Anden.

Informanternes forklaringer (eller mangel på samme) inkluderede ikke nogen antagelser om, at deres handlinger skulle have betydning for andre end dem selv. Pilgrimsrejser blev begrundet med, at det gav dem en større indsigt i den baggrund, som sangerne beskrev i deres musik. Og den rituelle indtagelse af vand eller måltider blev slet ikke begrundet med andet, end at det var en ganske særlig oplevelse. Desuden blev langt de fleste indsamlede objekter ikke „brugt“ til noget. De blev anskaffet, ærbødigt opbevaret, og eventuelt fremvist, hvis nogle interesserede skulle vise sig i nærheden. Men selve *anskaffelsen og besiddelsen* kan udmærket betragtes som en rituel eller symbolsk tagen og haven kontrol over noget, der ellers er ukontrollabelt.

For Baudrillard er det attraktive ved at samle netop, at man skaber sit eget allegoriske mikrounivers, i hvilket man kan føle kontrol over tingene og opleve sig selv som et unikt og magtfuldt væsen (Baudrillard 1999 [1990]:47). Også Michael Jackson gør opmærksom på, at man ved at lade sig flyde ind i legens univers, kan opnå en allegorisk eller imaginær kontrol over den verden, som kontrollerer en. Og han understreger netop, at denne oplevelse af kontrol kan være særdeles vigtig for individet, til trods for at

måde. Dette har at gøre med vore kulturelle normer for, hvordan følelser bør udveksles i gensidige, frie og lige intimrelationer, der ikke forstyrres af økonomiske mellemværender (Giddens 1999a [1991]:88-97, 1999b [1992]:63,138f.,182-6; Carrier 1999:21f.,34).

Selvom fans naturligvis har købt og betalt deres cd'er, bliver denne detalje i reglen ikke anset som relevant for den følte relation overhovedet. Musikken og den emotion, den har vakt, betragtes som noget, de har *fået*, og ikke som noget, de har *købt*. Og mange fans vil derfor utrolig gerne give musikeren noget tilbage – men på en passende måde, der altså ikke indbefatter det at betale for sine cd'er og billetter. Musikken opfattes som en gave, givet af et følelsesmæssigt engageret „selv“, og ikke som en vare, solgt af en anonym fremmed, og derfor må den gengældes på en tilsvarende følelsesmæssig og intim facon. Alene dette gør en reaktion på emotionen særdeles besværlig (antallet af henholdsvis fans og stjerner taget i betragtning), og de øvrige kriterier for intimrelationer gør det kun værre. Der er nemlig ikke ret mange fans, som er interesserede i, at et eventuelt møde med idolet skal foregå som et møde mellem en beundrende fan og en stor, feteret stjerne. Dette ville være alt for ulige og ærekrænkende. Det gælder om at tilstræbe en situation, som er præget af lighed og af gensidig respekt og interesse – og det er svært, hvis man først skal tiltrække sig stjernens opmærksomhed fra sin plads midt inde i en meget stor mængde mennesker. Derfor har mange fans også et temmelig ambivalent forhold til det at stå i kø foran et hotel for muligvis at få et glimt af deres idol – på den ene side er der opstemtheden og forventningen om muligvis at blive genkendt af stjernen, og på den anden side er der pinligheden ved eventuelt at blive set i dette uligeværdige arrangement af forbipasserende bekendte.

Hvad man derimod kan gøre forholdsvis uforstyrret og uden at komme i konflikt med gængse normer for, hvordan intimrelationer bør tage sig ud, er at nyde musikken derhjemme eller til koncerter, mødes med ligesindede, udveksle historier, tage på „pilgrimsrejser“, lave hjemmesider og scrapbøger, læse biografier og blade, samle på ting og i det hele taget foretage sig en række handlinger, som relaterer sig til det emotionelle engagement, og som kan integreres i ens hverdag. Som en af informanterne forklarede, så er det at lave lange lister over sange og koncertdatoer eller at sidde og klistre billeder ind i tykke bunker af scrapbøger jo ikke noget, man gør for at kunne bruge de frembaksede genstande bagefter. Man kigger stort set aldrig i sine billedalbum, og man har ingen særlig gavn af en liste over samtlige sange, en kunstner har lavet. Man bliver bare nødt til at beskæftige sig med sin interesse på en eller anden måde „for ligesom at få denne hersens fan-hed ud af kroppen!“.

Det er denne ekstreme kropslige følelse af forbundenhed med et andet menneske (eller med personificeret musik), som gør, at en musikfans samling af cd'er og „relaterede ting“ må analyseres med andre og flere teorier end dem, man kan bruge for at begribe det at samle på ølkapsler eller frimærker. I hvert fald virker det jo ikke umiddelbart oplagt, at en ølkapselsamling skulle være startet med en intens følelsesmæssig oplevelse af et socialt bånd, men for en musikfan er det netop en sådan følt intersubjektivitet, der kickstarter en lang række handlinger, der blandt andet omfatter det at samle på ting.

Magiske objekter

som er specielt rettet mod lige nøjagtig én selv. Betragt for eksempel følgende klip fra et interview med en kvindelig Bruce Springsteen-fan, der var så heldig at opnå begge dele:

Altså den autograf der, den betyder da helt klart meget for mig. Den, hvor han har skrevet 'a true traveller'. Det er et billede af mig og Bruce, som Susanne tog af os nede i Prag foran hotellet. Så kørte vi videre til Frankrig og sendte det fra hotellet med ekspres hjem til Poul [informantens mand], som fik det fremkaldt og fik lavet en forstørrelse, som han gav til Kim – kørte ind til Kim med det, faktisk – og gav det til Kim, som så kunne tage billedet med ned til Paris til de sidste – allersidste – to shows.

Så du kunne få det signeret?

Så jeg kunne få det signeret.

[...]

Han skriver ellers aldrig noget til folk. Det er den eneste gang, jeg nogensinde har set, han har skrevet noget. Og han stod sådan meget længe og sådan... hvad han nu skulle skrive. Og så skrev han 'a true traveller'. 'To Camilla, a true traveller' (interview 13/12-1999).

„A true traveller“ hentyder til, at Bruce har genkendt informanten fra tidligere møder rundt omkring i verden, og det er netop en sådan genkendelse, som fans ofte stræber efter at opleve og om muligt at få nedfældet på papir. En autograf er således ikke kun et konkret objekt, der symboliserer et andet menneske – det særligt værdifulde ved en autograf er, at den kan være både et symbol på og et bevis for et *møde* med dette menneske. Hvis man kan kombinere en afbildning af et sådant møde med en signatur, der beretter om endnu et møde, er det selvsagt noget ganske særlig værdifuldt, og af samme grund bruger fans ofte ventetiden i køen på at udtænke noget begavet at sige, så kunstneren lægger mærke til nøjagtig dem og eventuelt kan finde på at gøre noget særligt ud af netop deres autograf. Hvis projektet lykkes, bliver autografen således et helt håndgribeligt bevis på, at man på et tidspunkt har mødt kunstneren. Og dette møde kan man dels mindes og dels prale af over for andre fans, der ligeledes betragter det at have fået en autograf som en personlig udmærkelse, man kan være stolt af.

En autograf kan altså være værdifuld af mindst tre grunde: Dels er den betydningsfuld, fordi den er en form for afbildning af en bestemt person. Dernæst er den betydningsfuld, fordi der har været tale om berøring. Og endelig er den særlig dyrebar, fordi den henviser til et møde, der har fundet sted. Derfor er en autograf slet ikke lige så værdifuld, hvis man har fået den foræret af en anden fan som, hvis den er skrevet specielt til én selv. Hvis man har været så heldig at få skrevet et eller andet, som viser, at sangeren kan huske én, kan man forvisse både sig selv og andre om, at man har eksisteret for kunstnerens bevidsthed, og at relationen derfor ikke er helt så ensidig som antaget. Denne sidste form for værditilskrivelse er det vigtigt at notere sig, for den viser nemlig, at det ikke blot drejer sig om at besidde objekter, der symboliserer en bestemt kunstner, men at det særligt værdifulde er at besidde symboler på en *relation* til den pågældende. Det er naturligvis af samme grund, at utrolig mange fans får taget billeder af sig selv sammen med deres idoler. Kvinden, som er citeret ovenfor, formåede med hjælp fra sin mand og nogle venner at få kombineret disse to aspekter i ét objekt, der naturligvis betragtes som helt specielt og dyrebart.

Gaver

Det er selvfølgelig indlysende, at et objekt, der på forskellige måder henviser til en

handlingerne ikke har den samme betydning uden for legens rammer (1998:31f.). For at uddybe, hvad der menes med „legens rammer“, er det nødvendigt for en kort bemærkning at hente assistance hos Gregory Bateson.

Ifølge Bateson er det muligt at etablere en særlig psykologisk ramme, inden for hvilken der gælder særlige regler for betydningsdannelse. Inden for legens ramme sker der nemlig en paradoksal sammenkobling af primære og sekundære tankeprocesser, hvilket bevirker, at man både skelner mellem tegn og betegnet og alligevel ikke gør det (2000 [1973]:185). Brian Sutton-Smith formulerer det på en lidt anden måde, idet han skriver, at man inden for legen kan både være og ikke være samtidig (1986:138-41). I leg er det for eksempel muligt at sætte et lighedstegn mellem en legetøjsbil og en rigtig bil, men de legende er samtidig bevidste om, at lighedstegnet ikke gælder i virkeligheden. Legen udgør således et særligt kommunikativt etableret *som-om*-univers med egne regler og love, men som overskriften på Batesons kapitel om fænomenet antyder („A Theory of Play and Fantasy“), kan sådanne indrammede undtagelsestilstande godt etableres af en enkelt person, der i sin fantasi sætter lighedstegn mellem tegn og det betegnede, samtidig med at vedkommende er bevidst om at lighedstegnet alligevel ikke gælder.

Det er præcis som en sådan indrammet og allegorisk tagen kontrol over noget ellers ukontrollabelt, at man må forstå de omtalte handlinger. De virker med én form for tankegang aldeles indlysende – de fleste fans var uden nærmere forklaringer fuldstændig enige om, at genstande berørt af en given kunstner var særdeles værdifulde, og at det var oplagt at tage på „pilgrimsrejser“, hvis man på nogen måde kunne få råd til det. Men i det øjeblik, at nogen stiller spørgsmålstegn ved det indlysende i sådanne handlinger (eksempelvis ved at kræve rationelle og funktionelle forklaringer), bryder den psykologiske ramme sammen: Legen – og dermed lighedstegnet mellem det betegnende og det betegnede i legen – hører op med at eksistere (Huizinga 1993 [1938]:16), og det virker pludselig meget uforståeligt, at man skulle have glæde af at gemme på eksempelvis en brugt vandflaske.

Men inden for rammerne af det allegoriske univers var det almindeligt anerkendt at tilskrive objekter betydning efter de principper, som vi kender fra de klassiske analyser af magisk praksis. Selvom ingen af informanterne mig bekendt forsøgte at udøve magi – og altså at udvide reglerne i legen til også at gælde uden for rammerne – var berøring og afbildning væsentlige kriterier for, hvilke objekter der lå gemt i informanternes skuffer.

Autografer

En stor del af de fans, jeg talte med, havde fået mindst én autograf af deres idol. En autograf er selvfølgelig altid værdifuld for en fan, men der fås mange slags autografer, og de værdsættes af forskellige grunde. Som udgangspunkt kan en autograf i sig selv betragtes som både en afbildning og som funderet på princippet om berøring – det sidste er det, der oftest nævnes af fans, når de skal forklare, hvorfor en autograf er værdifuld. Men hvor en autograf på et almindeligt stykke papir naturligvis værdsættes, så er det endnu bedre, hvis man har været så forudseende at tage et billede af kunstneren med, som vedkommende kan signere. Dette virker jo meget forståeligt med de to symbolske principper in mente. Det allerbedste er imidlertid, hvis man kan få signeret et fotografi af sig selv *sammen med* kunstneren, eller hvis man kan lokke kunstnere til at skrive noget,

ind i privatlivet. I det hele taget vil den første reaktion på et sådant møbelsalg mellem ægtefæller sandsynligvis være mistanken om, at en skilsmisse står for døren – hvilket jo netop viser, at vi forbinder handel med et fravær af følelsesmæssig intimitet.

En lignende moralsk adskillelse var at finde blandt musikfans, der fandt det yderst kritisabelt, at visse mennesker forsøgte at forøge en plades salgsværdi ved at få den signeret. Noget sådant kunne de aldrig selv finde på, og hverken sådanne personer, billet-hajer, eller andre former for profitjægere kunne betragtes som rigtige fans. Ordentlige fans kunne aldrig drømme om at sælge hverken plader, billetter eller noget som helst andet med tilknytning til musikken. Var man fan, betød det et følelsesmæssigt engagement, og dermed var det naturligvis udelukket at kombinere interessen med penge og profit. En række genstande, som for eksempel autografer, guitarplektre, setlister, eller andre objekter, brugt under koncerterne, kunne godt til nød anskaffes ad omveje, men værdien for den enkelte fan var langt højere, hvis der var tale om en foræring direkte fra sangeren til den pågældende.

Hvis man således føjer autografen som gave til den øvrige række af måder, hvorpå en autograf får sin betydning, opdager man at autografen ikke alene symboliserer en person, eller en relation til denne person, men at den derudover er udtryk for en særlig *type* relation til det pågældende menneske. Netop ved at anskue den moralske adskillelse af følelser og penge som en skelnen mellem to forskellige sfærer med tilhørende typer af relationer og udvekslinger, gør det tydeligt, at der er en kulturelt skabt forbindelse mellem særlige slags udvekslinger og de typer relationer, de menes at udtrykke. Gaver menes at symbolisere følelser, hvilket vi jævnligt minder hinanden om med udtrykket: „det er tanken, der tæller“, og det værdifulde ved gaver er derfor netop, at de udtrykker eksistensen af en bestemt *slags* relation mellem giveren og modtageren, nemlig en følelsesmæssig relation (Belk 1995:95; Carrier 1995:60). Det er præcis en sådan følelsesmæssig relation, som kroppen efter sansning af musikken har opfordret sin indehaver til at få etableret, så det siger sig selv, at gaver fra musikeren betragtes som et meget kært eje, der kan vække minder om eller fornemmelser af, at en sådan følelsesmæssig relation faktisk eksisterer.

Konklusion

Både Jean Baudrillard og Susan Stewart har gjort en dyd ud af at finde lighedspunkter mellem samlere af en lang række forskellige objekter lige fra møbler, mønter og ming-vaser til frimærker, fluer og flasker (Baudrillard 1999 [1990]:44; Stewart 1996:156). Begge argumenterer for, at det er princippet i organiseringen eller fuldendelsen af en given serie, der er det centrale i det at samle. Og begge slår fast, at det, samleren „i virkeligheden“ er i færd med at stykke sammen, er sig selv (Baudrillard 1999 [1990]:47; Stewart 1996:159, 162). Man får således indtryk af, at det egentlig er komplet ligegyldigt, *hvad* man samler på, eftersom samlingen alligevel blot er en allegori for selvet.

Men det er, som jeg har vist, ikke ganske ligegyldigt, om man samler på det ene eller det andet. Den interesse, som bandt pladesamlingerne sammen med alle de vidt forskellige „relaterede ting“, var for de fans, jeg interviewede, et intenst emotionelt engagement, vakt af en bestemt sangers musik. Samlingen af for eksempel autografer og flasker kan

attraktiv relation, betragtes som et dyrebart eje af den enkelte. Et møde eller et forhold mellem den enkelte fan og en bestemt musiker kan konkretiseres i eksempelvis en autograf, og derfor er værdien af en sådan genstand i særlig grad personlig og objektet ikke umiddelbart oplagt til at indgå i yderligere udvekslinger. En Springsteen-fan overvejede eksempelvis på et tidspunkt at forære en af sine mindst interessante autografer væk til en værdigt trængende med-fan – han havde nemlig selv på et senere tidspunkt fået nogle bedre autografer med personlige kommentarer. Men han droppede idéen igen, eftersom en autograf, der var givet til *ham*, ikke ville have den samme værdi for en fan, der modtog den ad omveje. Det var jo ikke autografen i sig selv, der havde værdi, forklarede han. Det var den historie, eller den oplevelse, der var knyttet dertil. Og selvom autografen som nævnt ikke var blandt de mest interessante og værdifulde, havde den trods alt den historie tilknyttet, at han havde *fået* den.

Autografen kan således betragtes som en gave – og dem giver man jo som bekendt ikke videre. En gave er uafhængelig, eller den er blevet ladet med en personlig betydning, der gør det svært og desuden amoralsk at skille sig af med den. At give en gave er (i hvert fald i vore egne af verden) et udtryk for en følelsesmæssig relation og holdes skarpt adskilt fra en anden type udvekslinger, nemlig de pengeøkonomiske, der associeres med anonyme relationer og kynisk beregning (Carrier 1995; Bourdieu 2001 [1997]:178; Godelier 1999:5, 208). Man kan anskue denne skelnen som et udtryk for, at der eksisterer to separate udvekslingssfærer, der hver især er beregnet til en særlig slags relationer, en særlig slags udvekslingsobjekter og en særlig måde at foretage udvekslingerne på (Akin & Robbins 1999:10f.). I den ene sfære er der tale om følelsesmæssige relationer, og de *ud-trykkes* eller skabes blandt andet ved, at man giver hinanden gaver. I den anden er der tale om anonyme relationer, der tilsvarende udtrykkes eller skabes ved handel med varer og penge.

En sådan analytisk sfære-betragtning kan være ganske forklarende, fordi folk *selv* holder forskellige typer udvekslinger moralsk adskilt. At vi i vores del af verden forsøger at opretholde en moralsk adskillelse mellem på den ene side gavegivning som udtryk for følelser og på den anden side handel som udtryk for distancerede forhold, kan man forvisse sig om, hvis man foretager et lille tankeeksperiment: Man kan eksempelvis forsøge at forestille sig en mand *sælge* en sofa til sin kone. Noget sådant er næsten utænkeligt, *hvis man antager, at forholdet mellem de to ellers er nogenlunde kærligt og velfungerende*. Skulle noget sådant finde sted i virkeligheden, ville det uden tvivl vække en del forargelse, idet intime relationer ikke bør forstyrres af økonomiske mellemværender, der ofte antages at have en direkte ødelæggende effekt på følelseslivet (Godelier 1999:5, 208). Mænd og koner bør ifølge normerne naturligvis deles om deres møbler, og hvis de absolut insisterer på at have hver deres, kunne manden i det mindste have foræret sin kone den omtalte sofa i stedet for på højst upassende vis at blande penge og profit

holm om vinteren, er enkelte født på øen, mens de fleste har fået deres tilknytning til øen gennem tidligere og nuværende erhverv. Eksempelvis har post- og kreaturbådssejlere og tidligere opsynsmænd huse på øen – huse, som de enten selv benytter eller låner ud til slægtninge. Således er der tale om et samfund, der er afgrænset af vand på alle sider, hvor mange er relaterede gennem slægtskab, og alle kender hinanden.

Omdrejningspunktet for denne tekst er øens lille museum, hvor genstande med relationer til Saltholm udstilles, og fortællinger om øens fortid fortæles af dens karismatiske museumsdirektør. Lad mig imidlertid, inden vi når så langt som til Saltholm, starte med nogle betragtninger, der befinder sig fjernt fra museet og uden for fortællingerne.

Den fælles historie

Det, der får os til at føle os som en kultur, er, at vi betragter vore individuelle historier som del af en fælles historie, eller rettere, at vi mener at dele en historie om det, vi har til fælles. Det er ved at fortælle historien, at vi forklarer, hvem vi er, og hvorfor vi befinder os, hvor vi gør, og ikke mindst hvorfor det er ret og rimeligt at leve vore liv på den måde, vi ønsker at gøre det. På denne vis, siger den tyske litteraturforsker Walter Benjamin (1998:160), føles det som om, at der er „en hemmelig aftale mellem de tidligere slægter og vores“. En hemmelig aftale, der i fortællingen af den fælles historie føres videre og indgås med de kommende slægter, så heller ikke vi, når morgendagen kommer, har levet forgæves. Således er det igennem den fælles historie, at vi funderer, forbinder og formidler os som et fællesskab. Et fællesskab, der med sin egen fortid og fremtid er afgrænset fra andre fællesskaber, fordi disse udspringer af andre historier, der er forskellige fra vor egen.

Det, at den fælles historie netop er fælles, betyder, at den udgør en reference for alle fællesskabets individuelle skæbner. Af den grund kan den fælles historie aldrig fortælles gennem det enkelte menneskes livshistorie, fordi fællesskabet netop består af flere individuelle og forskellige historier. Men omvendt er den enkelte livshistorie aldrig begrænset til det enkelte menneske, fordi dette er knyttet til et fællesskab. Derved bliver fortællingen om det enkelte menneske også en del af fortællingen om andre. Sagt med andre ord kan intet menneske fortælle den fælles historie ud fra sine egne erfaringer alene, men heller aldrig sin egen historie uden at referere til andres. Derfor kræver det ikke bare erfaring, fantasi og fortælleevner, men også distance at fortælle den fælles historie. Distance er nødvendig, fordi den fælles historie netop rækker hinsides livshistorien. Derfor må fortælleren søge ud over sit eget univers og trække på kilder og forbinde begivenheder, der ligger uden for den levede erfaring.

Hvem kan så fortælle den fælles historie? Det kan vi alle i den forstand, at vi kan fortælle historier, der ikke er vore egne livshistorier, om mennesker, vi aldrig har mødt, og fællesskaber, vi aldrig har været en del af. Alligevel er nogle dog mere specialiserede end andre i at fortælle den fælles historie. I forhold til nationen Danmark er det historikerne og museerne. Af disse forskere og på disse steder systematiseres, dateres og klassificeres begivenheder og genstande, for at de, efter endt behandling, kan få tildelt deres plads i historien. Ved den proces fjernes de fra det levede liv og mættes med tidens og fællesskabets patina, således at de kan udstilles som ikoner for fællesskabet. Således er det på museerne, vi ser vort fællesskab i ting, vi ikke selv anvender, og i historiebøgerne vi

MARK VACHER

FORTÆLLINGERNES MUSEUM

Man skal blot iagttage, hvordan en samler håndterer genstandene i sin vitrine. Knap har han taget dem i hånden, før han synes inspireret til at skue gennem dem ind i deres fjerne.
(Walter Benjamin)

Inspirationen til denne artikel er hentet fra et igangværende etnografisk feltarbejde på øen Saltholm i Øresund. Der bor i øjeblikket otte mennesker helårligt på øen, mens befolkningstallet i sommerhalvåret stiger til cirka tyve. De fastboende er fordelt på to hushold og udgør tilsammen fire generationer og repræsenterer fem forskellige erhvervsgrupper (inklusive skoleelever og pensionister). Af disse er nogle født og opvokset på øen, mens andre er flyttet til som voksne. Hvad angår de mennesker, der forlader Salt-

SAMLING, SAMLERE OG JÆGER-SAMLERE

Primitiv erhvervskultur og civilisationens fix

„At samle“ handler ifølge James Clifford om at tage verden i besiddelse, skabe sig en plads i den. (Clifford 1988:218). Clifford taler om at samle på ting og om den samling af det eksotiske, det kuriøse og det sjældne, som museer, filatelister og kunstelskere hen-giver sig til. Men sammenlignende studier af forskellige typer af sådanne samler-jægere, som samler eller indhøster naturens eller omgivelsernes frugter og for hvem indsamling er led i en subsistensstrategi, viser, at også denne art samling i høj grad handler om at skabe et rum for en form for væren, der definerer en særlig identitet. Der er i alle tilfælde tale om, at det som sættes i spil er tiden og det sociale. Det gøres på forskellige måder og rettet mod meget forskellige interesser. For samleren af kuriosa, kunst, frimærker og lignende handler det om at samle sammen, samle til huse, samle på noget, eller med Cliffords ord, „samle en verden omkring sig selv“ (op.cit.:229). For samler-jægeren handler det i første omgang om at skaffe sig et udkomme. Men ser vi nøjere efter, handler det for sidstnævnte lige så meget om at *undgå* at samle på noget, mere specifikt, undgå at op-hobe materiel ejendom og, vigtigst, undgå de sociale bindinger, som medieres af ting og af udvekslinger, som indebærer fastlagte relationer, der strækker sig gennem længere tidsforløb.

Samlere synes i en vis forstand at være optaget af forsøg på at sætte sig uden for tiden. Samlerne af kunst, Barbiedukker, veteranbiler og andet skaber deres egen eksklusive verden uden for hverdagens trivielle rum og tidsskemaer. Hvor samlingen omfatter *gamle* ting, fastfryses det udsnit af fortiden, tingen repræsenterer, i et idealiseret fantasme, der gør det muligt at „glemme“ tiden, virkelighedens tid, med dens processer af ufærdig skabelse og forfald, avl, travlhed, slid og møje, gentagne cykler af udvikling og afvikling, meget betegnende også forstået som „tidens tand“. Denne ambivalente fastfrysning af tiden i en selektiv samling af og hægen om særlige ting er især tydelig i samlinger, der handler om personer og familier i form af billeder, fotos, og personlige genstande, minder (Otto & Pedersen 1998). En radikalt anderledes måde at forholde sig til tiden på ses i de typer af samfund, som længe var antropologiens *sine qua non*, verdens jæger-samlere, for hvem indsamling var og er en måde at tilvejebringe føde på.

Jæger-samler-forskningen beror selv på en særlig form for indsamling, nemlig på samling af viden om jæger-samlere. Jeg skal i det følgende kort redegøre for nogle af de pointer, jæger-samler-forskningen har fundet frem til, og jeg skal præsentere et

erhvervsform betegnedes i ældre etnografi som „omstrejfen“, og de små grupper kaldtes „horder“. De sås at leve fra hånden og i munden, en karrig og lidet misundelsesværdig tilværelse.

Jæger-samlere findes, hvor jorden er uegnet til dyrkning af afgrøder og hvor der ikke heller findes mulighed for husdyrhold. De er henviste til at fouragere for at finde føde; de overlever, om man så må sige, fra dag til dag. De oplagrer ikke fødemidler og har ikke udviklet den specialiserede arbejdsdeling, der er nødvendig for at opbygge komplekse samfundsinstitutioner med kontinuitet i tid og rum. Deres materielle kultur er simpel. Deres ceremonielle og sociale liv kan derimod være højt udviklet og yderst kompliceret (op.cit.:12-20). Dette sidste fremhævede Nicolaisen hyppigt, ligesom sine fagfæller i midten af det 20. århundrede, som med flid gjorde opmærksom på, at primitiv kultur og civilisation ikke kan stilles op som to adskilte fænomener af den simple grund, som Nicolaisen formulerede det, at selv den højest udviklede form for civilisation ikke alene har sin rod i primitive kulturtilstande, den har stadig træk til fælles med de primitive kulturer (op.cit.:12-13). Den sammenhæng mellem jæger-samlere og højt udviklet civilisation, som Nicolaisen ser på dette meget abstrakte plan, hvor det er menneskehedens fælles oprindelse, det handler om, findes i praksis også på det konkrete, historiske plan, hvor sammenhængen er faktuel og definerbar inden for sociopolitiske og økonomiske parametre. Dette sidste tillagde man imidlertid ringe betydning, så længe man fastholdt det evolutionære perspektiv som den optik, jæger-samlerne blev set gennem.

Jæger-samlerne har imidlertid ikke fået lov at beholde rollen som repræsentant for det arkaiske menneskelige minimalsamfund, som det blev konciperet i europæisk evolutionstænkning. Sidst i 1950'erne blev jæger-samlerne nemlig genstand for en ny feltarbejdsbaseret antropologisk interesse, der blandt andet ville undersøge det empiriske belæg for de forestillinger, man indtil da havde gjort sig om jæger-samler-samfundene. Det førte gennem 1960'erne og de følgende årtier til en serie specialiserede konferencer, der samlede jæger-samler-forskere fra flere verdensdele og fra fagdiscipliner, der inkluderer både antropologi, arkæologi, psykologi og primatologi. Til at begynde med var teoretiske diskussioner om band-organisering og kulturøkologi i centrum. Den systematiske jæger-samler-forskning ville udvikle nogle fælles perspektiver, der kunne muliggøre sammenligning og generalisering. Den megen ny information, der blev samlet og behandlet, føjede nye og mere nuancerede dimensioner til jæger-samler etnografien. Forskningen forgrenede sig siden i forskellige retninger og affødte efterhånden et væld af specialiserede publikationer. Det er ikke stedet her at gå i detaljer. Blot skal enkelte hovedtræk fremhæves, al den stund her faktisk var tale om flere små revolutioner i tænkningen ikke blot om konkrete jæger-samlere, men i bredere forstand om de elementære former for socialt samliv, herunder de to køns roller i artens forsørgelse, og om menneskelige fællesskabers indretning. Her var fokus især på det fællesskab, som medieres gennem udveksling af materielle goder, og på de ambivalente forhold mellem jæger-samlere og andre omgivende eller tilgrænsende samfund, hyppigt karakteriseret ved forskellige varianter af dominans- og underordningsbestræbelser fra sidstnævntes side. Endelig førte den ny forskning til overvejelser over selve konceptualiseringen af jæger-samlere som kultur- og livsform.

Grundlæggende blev det til en begyndelse klart, at man måtte revidere det tidligere syn på forholdet mellem de to køns produktive bidrag til livets opretholdelse. Forskningen viste nemlig, at i jæger-samler-samfund „fylder“ indsamlingen, set fra et ernærings-

eksempel på indsamling og dens betydning i et indiansk samfund i Amazonas. Jeg skal også forbinde nogle af de indsigter, der kan hentes i jæger-samler-forskningen og i mit eget eksempel, med forsøg på tværkulturelle læsninger af nogle af de karakteristika, der knyttes til indsamling, samling og jæger-samlere, og som viser sig at have mere generel anvend-barhed med hensyn til at forstå det samspil mellem iscenesættelsen af tid og forvaltningen af sociale relationer, som aftegner menneskers og grupperes identiteter i – og måske især i – det moderne eller postmoderne samfund.

Jæger-samler-forskningen

Antropologien opererer med begrebet *jæger-samlere* som betegnelse for en kultur- og erhvervsform baseret på jagt kombineret med indsamling af de spiselige dele af vilde planter, insekter og forskellige smådyr. Jæger-samlere er folk, som vi i vor barndom kendte som pygmæer og australske indfødte, hottentotter og buskmænd i Kalahariørkenen, men de er også forrige århundredes paiute i Nevadas ørken, sirionoindianerne i det østlige Bolivia og nutidens huaorani i det vestlige Amazonas og mange, mange flere. Fælles for dem er, at de lever af de dyr og de frugter, naturen kaster af sig. Afdøde professor i etnografi Johannes Nicolaisen talte om „samlere og lavere jægere“, en kategori, han havde fra sin forgænger i faget, kulturgeografen Gudmund Hatt. Han sagde herom: „Vi anser denne erhvervsform for den ældst kendte, og det er betegnende, at folk, som hører herhen, fortrinsvis bebor de mest afsides liggende egne af kloden” (Nicolaisen 1963:14). Når jægerne hos jæger-samlerne betegnedes som „lavere“, var det for at skelne dem fra de „højere jægere“, som, med Nicolaisens ord, var „karakteriseret ved, at samlers-erhvervet er gået tilbage, mens til gengæld jagtens betydning er vokset ved specialisering med hensyn til enkelte, talrigt forekommende dyrearter” (op.cit.:20). De klassiske eksempler på „højere jægere“ er folk som eskimoerne og prærieindianerne i Nordamerika. Ud over den ringe specialisering er det, som gør „lavere jægere“ lave, altså indsamlingen, en aktivitet der især optager kvindernes arbejdskraft. Etnografiens fædre fik hermed indsamling-og-jagt til at falde på plads som en arkaisk, uudviklet erhvervsform i et verdensbillede, der var stærkt farvet af evolutionistiske tanker om arternes og kulturformernes udvikling. Hermed kunne man se jæger-samlere, som i nutiden var at finde i marginal-områder, som en art „levn“ fra menneskets fortid, fra palæolitikum, det vil sige fra før agerbrugets og kvægavlens oprindelse. Viden om det arkaiske samfund kunne altså hentes gennem studier af nulevende jæger-samler-folk, og det er ud fra studier af dem, man har identificeret nogle generelle træk ved jæger-samler-samfund som *samfundstype*.

Sociopolitisk karakteriseres de små og spredte befolkninger, her er tale om, som *band*-samfund, demografisk set små grupper på i snit 25 og højst 50 personer, oftest ledet af én mand, en *primus inter pares*, som leder i kraft af sine personlige talenter og den tillid, gruppen har til hans formåen. Den sociale organisation baseres på slægtskab. Statusforskelle ud over dem, der vedrører alder og køn, findes ikke. Arbejdsdelingen begrænses til en deling efter køn, oftest således at mænd primært jager og fisker, mens kvinderne samler. Der forekommer dog overlapninger til begge sider. Det er grupper med en egalitær indstilling og en høj grad af mobilitet og fleksibilitet, således at man kan flytte sig hurtigt alt efter føderessourcernes forekomst og skift i vejrlig og personkonstellationer. Befolkningstætheden er lav, ofte under én person pr. km². Denne mobile

ducenten selv ingen kontrol har over, hvem der får del i produkterne (Woodburn 1988). Den første form kendes i et meget begrænset antal tilfælde og repræsenterer det mest simple økonomiske system, etnografien har beskrevet (Burch, Jr. & Ellanna 1994:5). „Forsinket afkast“ synes derimod at karakterisere de fleste kendte samler-jæger-samfund såvel som en uendelig række tribale og agrare former for ikke-industrialiserede samfund. I økonomiske systemer karakteriseret ved „forsinket afkast“ forudsætter produktionen som regel en mere omfattende investering i form af for eksempel fremstilling af fælder, net, både eller andre produktionsmidler, som giver et afkast over lang tid, eller der kan være tale om oplagring af fødemidler under forskellige former. Under alle omstændigheder modsvarer disse investeringer af teknologi og arbejde næsten altid af eksklusive krav på kontrol over bestemte produkter, viden, eller andre personers (for eksempel kvinders) arbejdskraft¹ (Woodburn 1998). Disse krav overskrider både det umiddelbare afkast og den sociale lighedsideologi, der synes at følge i kølvandet på den simple økonomiske orden. For evolutionistisk tænkende forskere indebærer dette, at den strukturelle ulighed, hvis opkomst man ellers havde tilskrevet de agrare samfund, kan genfindes i mere eller mindre rudimentære former i både tribale og band-organiserede samfund (Hann 1998:11). De „simple“ band-samfund havde altså vist sig ikke at være helt så simple og homogene, som man havde vænnet sig til at tro.

Samtidig kunne man konstatere, at samler-jæger-samfund med „umiddelbart afkast“ som fremherskende norm næsten altid er at finde som enklaver omgivet af landbrugs- eller hyrdefolk, til hvem de står i et dominans-underordnings-forhold mens det samme ikke er tilfældet med samler-jæger-samfund med „forsinket afkast“. Nærmere empiriske studier gjorde det herefter muligt at begynde at se den fleksibilitet og tendens til fission, som er karakteristisk for systemer med „umiddelbart afkast“ som en strategi til undvigelse eller afbødning af dominansforhold (Bender & Morris 1988:12). Dermed blev det også muligt at begynde at se denne type samler-jæger-samfund som en kultur- eller livsform, der er tilpasset et varigt samspil med andre typer samfund i en art symbiose, potentielt konfliktfuld men samtidig et samspil hvoraf begge parter drager fordel.

Med hensyn til den type økonomisk orden, der karakteriseres ved „umiddelbart afkast“ – den mest simple form – har James Woodburn siden foreslået ordet „deling“ (*sharing*) som en mere dækkende betegnelse. Begrebet „umiddelbart afkast“ indebærer en formodning om ejerskab eller besiddelsesret, som der ikke er empirisk belæg for i samler-jæger konteksten. Ordet „deling“ giver en mere præcis henvisning til det som foregår i band-samfund med et udstrakt fællesskab og en udbredt alle-deler-alt-med-alle-norm. Denne form for deling ser Woodburn som den mest universelle form for økonomisk adfærd blandt mennesker, forskellig fra og mere fundamental end reciprocitet (1998:50). Antropologien (efter Lévi-Strauss) har vænnet os til at se reciprocitet som selve grundlaget for kultur og samfund. Reciprocitet indebærer imidlertid, siger Woodburn, at noget ydes mod forventet gengæld. Reciprocitet deler op i givere og modtagere, og formålet med udvekslingen ses som etablering af bånd mellem adskilte enkeltstående individer. Når Woodburn derimod taler om „deling“, er der ikke i udgangspunktet nogen bånd, som skal bindes. Det økonomiske fællesskab eksisterer nemlig forud for udvekslingens transaktioner. Dette udelukker ikke, at der i disse samfund samtidig praktiseres særlige former for bortgaven af føde eller materielle ting, som skaber bånd mellem bestemte personer (ibid.). Modsat vante forestillinger er reciprocitet blot ikke den primære eller grundlæggende økonomiske orden i samler-jæger-samfund.²

mæssigt synspunkt, mere i billedet end jagten og dens produkter. Indsamlingen bidrager sine steder med helt op til tre fjerdedele af gruppens energibehov (Burch, Jr. & Ellanna 1994:11). Betydningen af arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder måtte hermed tænkes om. Mændenes jagt kunne ikke længere ses som det bærende og altafgørende element i denne erhvervsform – uagtet jægerne måske selv insisterede på, at det var sådan, det forholdt sig. Hermed brød man radikalt med ældre tiders forståelse af kønsforhold i jæger-samler-samfundene. Artikelsamlingen fra den epokegørende jæger-konference (i Chicago 1966), som udkom i 1968 under titlen *Man the Hunter* (Lee & DeVore 1968), blev i 1981 efterfulgt af modstykket *Woman the Gatherer* (Dahlberg 1981), som signalerede den ny opprioritering af kvindernes indsamling. Jæger-samlere blev til samlere-jægere, hvor ordenes rækkefølge skulle afspejle den afgørende prioritering. Et andet væsentligt tema, som fortsat diskuteres, er arten af udveksling såvel inden for samlere-jæger-samfundet som mellem det og de omgivende samfund (landbrugs-, industrisamfund eller andet). Som vi siden skal se, kan formen for udveksling give os væsentlige fingerpeg om hvordan, under hvilke omstændigheder og med hvilke langtidsvirkninger grupper af samlere-jægere fungerer i samspil med andre og mere komplekse samfundssystemer.

At dele alt med alle – „gaven“ vendt på hovedet

Forståelsen af samlere-jægerne var i første omgang konciperet omkring en art enheds-model, hvor indsamling-og-jagt som erhvervsform knyttedes til specifikke sociopolitiske træk såsom „band“-organisering, det vil sige en fleksibel og relativt simpel social organisation, svagt lederskab, kollektiv brugs- eller ejendomsret til ressourcerne og ringe grad af social ulighed. Disse træk syntes at høre til samlere-jæger-samfund som del af den „pakkelsøsning“, modellen rummede. Enhedsmodellen gav imidlertid problemer med at forklare, at mange samlere-jæger-samfund faktisk afviger fra modellen. Det gælder for eksempel med hensyn til stærk social differentiering (nordvestkystindianerne), eksklusiv ejendomsret til eller råderet over ressourcer (cree-jægere i Canadas østlige skovland) eller komplekse social organisation (de australske flerkonfessionssystemer), der således forekommer i samlere-jæger-samfund, som i alle andre henseender er ganske simple – i overensstemmelse med modellen. Forsøg på at forklare „afvigelserne“ som resultater af særligt rige lokale ressourcer eller kontakt med fremmede samfund holdt ikke (Bender & Morris 1988). Der skulle flere radikale omtænkninger til, før mere fremkommelige begrebssæt til forståelse af samlere-jæger-samfundenes varierede sociale organisation af-tegnede sig.

En af infaldsvinklerne til dekonstruktion af enhedsmodellens forsimplede idé om samlere-jægerens sociale system blev spørgsmålet om, hvad der sker med jagtens og indsamlingens produkter, det vil sige, hvem der konsumerer hvad hvornår. På basis af studier blandt afrikanske samlere-jægere formulerede James Woodburn nogle begreber til skelnen mellem to former, nemlig et såkaldt „forsinket afkast“ (*delayed return*) og et „umiddelbart afkast“ (*immediate return*), som er de to grundformer, man finder i samlere-jæger-samfund. I sidste tilfælde disponerer individerne selv umiddelbart over resultatet af deres arbejdsindsats og får glæde af den her og nu, mens det i første tilfælde gælder, at produkterne af en persons arbejde er underlagt nogle sociale regler for fordeling, således at de tilflyder mange andre end producenten, ofte på en sådan måde, at pro-

ning nu peger på, er, at i samfund, hvor kræve-delning er den gældende norm, passer denne Mauss'ske idé om at *gaver gives* ikke med måden, hvorpå udvekslingen faktisk foregår. At tale om en pligt til at modtage, som Mauss gør det, er i disse samfund ganske absurd. Thi i samfund med „kræve-delning“ kommer kravet altid før ydelsen. At tilbyde en „gave“ i Mauss'sk forstand falder her uden for enhver kontekst og vil sandsynligvis blive opfattet som et tegn på undergivenhed, dumhed eller tilløb til lusk (Peterson 1993).³

En anden omtænkning af jæger-samlerne skyldtes en misforståelse, som imidlertid skulle vise sig at få vidtrækkende konsekvenser både i jæger-samler-forskningen og i antropologien generelt.

„Det oprindelige overflodssamfund“?

I forbindelse med „Man the Hunter“ konferencen i 1966, som af mange opfattes som grundlæggende for den moderne samler-jæger-forskning, var Marshall Sahlins inviteret til at diskutere oplæggene. Sahlins, der ikke selv havde arbejdet med samler-jægere, præsenterede en idé, han havde udkastet på grundlag af nogle spredte udsagn, han havde fundet i litteraturen, nærmere bestemt i rejsebeskrivelser og i tre feltstudier blandt buskmænd og australske indfødte. På det grundlag mente han at kunne konkludere, at tilvejebringelsen af føde i samler-jæger-samfund kan klares ved så lidt som 3-5 timers arbejde om dagen eller mindre i grupper, som lever i de mest frugtbare egne. Dette – altså den udstrakte „fritid“, som måtte formodes at fylde resten af samler-jægeres døgn – fik Marshall Sahlins til at udnævne samler-jægerne til „oprindelige overflodssamfund“ (Sahlins 1974), en betegnelse, som henviser til ikke blot en rigelighed af „fri“ tid til at fornøje sig, men til en frihed fra tvangen til evig arbejdsflid, en frihed baseret på tillid til, at naturens ressourcer altid vil være tilgængelige i tilstrækkelig mængde, og at man derfor ikke behøver at bekymre sig om i morgen eller dagen derpå, at man altid kan tage den med ro, kan nyde livet og aldrig behøver at have travlt og skynde sig (op.cit.:29). Sahlins' provokerende nytænkning af samler-jægerne antydede, at man kan være rig uden at eje noget som helst; at fattigdom med andre ord er en social status, en opfindelse, som civilisationen fører med sig (op.cit.:37).

Idéen om „overflod“ i samler-jæger-samfundene skulle dog ved nærmere eftersyn vise sig ikke altid at holde – i hvert fald i det omfang man ville forstå „overflod“ som rigelighed af føde og andre fornødenheder til livets opretholdelse og behag. Blandt de ny tilgange til samler-jægere var tidsstudier kommet til som del af det kulturøkologiske analyseperspektiv, der blomstrede op fra 1960'erne og frem. Gennem tidsstudier kunne man måle effektiviteten i arbejds gange og forskellige former for teknologi i forhold til udbyttet af en given arbejdsindsats, og man kunne måle arbejdsindsatsens intensivitet og det relative tidsforbrug på de enkelte arbejdsopgaver i forhold til hinanden. De nye studier gjorde det klart, at „overfloden“ i en lang række samler-jæger-samfund er ganske tvivlsom eller kun tilsyneladende. Hvor der *er* overflod, er det en overflod af tid snarere end en overflod af fødemidler og andre goder. Ressourcerne kan være så spredte og forekomsten så begrænset, at fremskaffelsen af føde optager al disponibel tid. Sæsonvariationer kan visse steder forekomme med så store udsving, at veritable hungerperioder er et regelmæssigt tilbagevendende problem (Yesner 1994; Shnirelman 1994). Det er med andre ord ikke altid forbundet med idel lykke og frihed at leve som samler-jæger.

Ideen om reciprocitet som den elementære og mest simple form for udveksling i tribale samfund var blevet knæsat af Marshall Sahlins i 1960'erne, idet han skelnede mellem reciprocitet og redistribution. Hos Sahlins, der havde hentet begreberne hos Elman R. Service (som arbejdede med jægerfolk og evolution), sås reciprocitet som den oprinde-lige og elementære udvekslingsform blandt mennesker. Reciprociteten kunne være „generaliseret“, „negativ“ eller „simpel“, men den rummede altid en forventning om gensidighed. Det gælder også den „generaliserede reciprocitet“, som indebærer, at gengæld, man skylder for en ydelse man har modtaget, kan udsættes på praktisk talt ubestemt tid; forventningen om gengæld ligger dog stadig tilbage som en moralsk norm, eventuelt som en pligt til taknemmelighed (Sahlins 1968:82-3). Redistribution derimod forudsætter hos Sahlins en central fordelingsinstans, som produkter tilflyder for efterfølgende at blive uddelt efter de regler, der måtte gælde i det pågældende samfund. Redistribution er her „høvdingskab økonomisk set“ (op.cit.:94-5).

Woodburn finder nu, at der ved dannelsen af forestillingen om reciprocitet og redistribution er sket en fejllæsning af empirien. I simple samler-jæger-samfund, hvor man deler alt, siger han, er der ingen forventninger om, at ydelser før eller siden skal eller vil blive gengældt. Reciprocitet i udvekslingen er altså præcis *ikke*, hvad det drejer sig om. Der er snarere tale om en umiddelbar redistribution forstået som en primitiv velfærds-ideologi, hvor alle har krav på del i de goder, der måtte findes i samfundet. Det er dog ikke en art „primitiv kommunisme“, der er på spil. Thi folk har klare begreber om individuel ejendomsret; de sociale normer tillader blot ikke ophobning af ejendom ud over, hvad man aktuelt kan konsumere eller har brug for (Woodburn 1998).

Hvad der er allermost interessant, er måske, at fordelingen typisk foregår som det, der er blevet kaldt „kræve-deling“ (*demand sharing*) (Peterson 1993). Det virker på den måde, at alle i princippet har *ret* til at modtage; alle har altså krav på at få del i de goder, som findes. Denne ret til og krav på en del af en hvilken som helst „kage“, der måtte være tilgængelig, ses som en naturlig ret som følger med det at være medlem af samfundet eller gruppen, hvordan denne end måtte være defineret. Den, som besidder en „kage“, er forpligtet til at give til den, som stiller krav om del i den. Førstnævnte har altså en pligt til at give, hvor den anden har en ret til at modtage. Denne ret til at modtage ledsages *ikke* af en pligt til at give igen. Her er altså tale om en norm for deling, som er fuldstændig modsat af påstanden om gavegivningens universelle princip, som det fremstilles hos Marcel Mauss i hans klassiske bog om „Gaven“ og „gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund“, som undertitlen lyder i den nylige danske oversættelse af bogen (Mauss 2000), som udkom på fransk i 1923-24. Hos Mauss bygger den samfundsmæssige udveksling på et gavegivningsprincip, ifølge hvilket gaver forpligter den, til hvem den gives, til både at modtage den med tak og yde en anden gave til gengæld på passende senere tidspunkt. Gaver gives i princippet frivilligt, spontant og af gavmildhed. Det udelukker hverken, at giveren i praksis kan have bagtanker med sin gavegivning, eller at modtageren på sin side kan have luret ham. Pointen er, at den gensidige forpligten sig på hinanden, som gaven og modgaven etablerer, skaber et socialt bånd, som i sig omfatter alle de tråde, den sociale sammenhæng er vævet af. „Gaven“ betegner altså ikke „bare“ en økonomisk transaktion, men er et *totalt socialt fænomen*, som på én gang rummer religiøse, moralske, retslige og økonomiske aspekter (Mauss 1980). Denne tænkning omkring „gaven“ som universelt princip i skabelsen af det sociale har været besnærende og har nydt udbredt accept i antropologien. Problemet, som den ny samler-jæger-forsk-

samfund, kunne man tilføje. Hermed havde Sahlins, som Bird-David senere påpegede, udstukket en analysemåde, hvorved omverdensforståelse og økonomisk adfærd kunne tænkes sammen i en ny form for kulturanthropologisk tilgang til undersøgelse af subsistensformer og socioøkonomisk tilpasning (Bird-David 1992). Dette var også grunden til at Sahlins' begreb om „det oprindelige overflodssamfund“ efterfølgende kom til at leve sit eget liv i antropologien længe efter at det empiriske belæg for den havde vist sig at forsvinde som vand mellem fingrene (ibid.).

Men omtænkningen af jæger-samlere havde i grunden været indledt allerede i 1950'erne. I forbindelse med udforskningen af Amazonas's indfødte befolkninger havde såvel etnografen Lévi-Strauss som arkæologen Donald Lathrap fra hver deres synsvinkel foreslået, at flertallet af de indianske samfund i Amazonlavlandet historisk reflekterede tilpasninger til progressiv marginalisering, hvad enten de var havedyrkere, jæger-samlere eller kombinerede disse subsistensformer. De burde med andre ord kunne ses som resultater af samfundsmæssig devolution snarere end som repræsentanter for tidlige, for-tidige, kulturformer (Lévi-Strauss 1963 [1952]; Lathrap 1968). Indsigterne fra den efterfølgende og mere systematiske samler-jæger-forskning gav anledning til videre overvejelser over hvorvidt ikke blot usikkerheden med hensyn til overlevelseshed muligheder men også den sociale organisering i mange, men ikke nødvendigvis alle, samler-jæger-samfund hænger sammen med en social og geografisk marginalisering eller „indkapsling“ i omgivende økonomiske systemer (Woodburn 1988). Når de konventionelle jæger-samler-studier ikke havde været opmærksomme på dette forhold, hang det muligvis sammen med, at en marginalisering eller „indkapsling“ af samler-jægerne meget vel kunne have gået for sig gennem meget lange tidsrum, således at den tilpasning, der var sket, var kommet til at tage sig ud som „naturlig“. Spørgsmålet kom derfor ikke for alvor under debat, før forholdet mellem samler-jæger befolkninger og de stater, de hører under, af andre grunde kom i fokus.

Arkaiske „vilde“ og postmoderne hybrider

Gennem det 20. århundredes senere tiår var det kommet til at stå forskerne klart, at jæger-samlere, i deres oprindelige (formodede) „vilde og rå tilstand“, stille og roligt var ved at forsvinde.⁴ Man begyndte i den forbindelse at se på menneskerettigheder, lovgivning, territoriale tilhørsforhold, ejendoms- og brugsret til landområder, regeringsindgreb af forskellig art og stigmatiseringens implikationer.

Interessen for territorialitet har altid været vigtig i studiet af jæger-samlere: et overblik over, hvem der bor hvor, hvornår, hvor længe, hvor mange og hvorfor, er helt grundlæggende for at kunne sige noget om disse samfund. Det kræver kortlægning af områder, demografiske data, viden om årscyklus og naturressourcernes sæsonvariationer og meget andet, som hører til det etnografiske feltarbejdes klassiske håndværk (se for eksempel Steward 1977). Indsamlingen af disse typer viden er i teorien ligetil, men tidskrævende og besværlig i praksis. Nu gav aktuelle omstændigheder anledning til fornyede indsatser på feltet. Den øgede interesse for territorialitet gennem sidste halvdel af det 20. århundrede var hyppigt knyttet til retstvister om indfødte folks jordkrav, som førtes for domstolene i Australien, Canada og USA og siden også i Latinamerika, Afrika og Asien.⁵ Her blev antropologer involveret som ekspertvidner for både anklager og forsvar. I alle

Ydermere er det sådan, som Bird-David har vist (1992), at de eksempler, Sahlins havde brugt som belæg for sin påstand om de „oprindelige overflodssamfund“, slet ikke, når det kom til stykket, var studier af fuldtids samler-jægere. De kunne derfor ikke bruges til at belyse samler-jæger-samfunds reproduktion som sådan. Buskmændene (Dobe !Kung), som han havde hentet fra Lees tidlige studier (Lee 1968, 1969), viste sig at have været involveret i lønarbejde ligesom de også i perioder dyrkede afgrøder til eget forbrug (Lee 1976, 1979). Deres eksempel kunne derfor næppe bruges til at sige ret meget om betingelserne for et samler-jæger-samfunds reproduktion over tid, eller om deres eventuelle overflod eller mangel på samme – hvis man ved samler-jægere forstod folk, hvis næringsvej ene og alene var indsamling og jagt. Det samme gjaldt Sahlins' australske eksempler, som hidrørte fra en ekspedition foretaget af en antropolog og en ernærings-ekspert i Arnhem Land i 1948. I to studier havde de målt arbejdsindsatsen hos voksne indfødte og fundet ud af, at disse i snit arbejdede 3,6 timer om dagen eller 25,2 timer om ugen (7 dage) og producerede føde svarende til et indtag på i snit 2,130-2,160 kalorier om dagen, det vil sige fuldt tilstrækkeligt til at opretholde livet (Sahlins 1974:18). Sahlins havde ret, for så vidt som han påpegede, at evolutionstænkningens billede af jæger-samlere som stakler, der frister en kummerlig tilværelse, ikke holdt. Der betød imidlertid ikke, at idéen om en oprindelig overflod nødvendigvis var rigtig.

Kritikken rettedes, ikke overraskende, mod Sahlins' idyllisering af samler-jægerlivet og herunder generelt mod forestillingen om, at man kan forstå samler-jæger-samfund isoleret som autonome kultur- og produktionsformer. I det ene af de australske eksempler, Sahlins havde brugt som belæg for sit „oprindelige overflodssamfund“, havde man for eksempel studeret ni voksne personer, 6 mænd og 3 kvinder, som man havde fundet på en missionsstation og overtalt til at medvirke i et praktisk jagt-og-indsamlings-eksperiment. To af mændene i gruppen blev imidlertid allerede på forsøgets anden dag så trætte af den kost, eksperimentet kastede af sig og som fortrinsvis bestod af animalsk føde, at de gik hjem efter noget mel og ris (Bird-David 1992:26). Ekspeditionslederne lykkedes ganske vist at overtale dem til at gemme lækkerierne til forsøget var afsluttet, men hændelsen giver os en ide om, at disse samler-jægere måske ikke var ganske for-nøjede med samler-jæger-livets kulinariske udbud, fordi de i *virkeligheden* var vant til noget andet. Samtidig må vi også give Jon Altman, en australsk jæger-samler-forsker, ret når han siger, at den „overflod“ den lille gruppe var i stand til at producere i løbet af eksperimentets 14 dage, var en overflod med baggrund i finansiell støtte fra den australske velfærdsstat og adgang til købmandsvarer og ny teknologi (Altman 1992:35). Thi forsøgets ni voksne kunne ikke – heller ikke på det eksperimentelle niveau – siges at repræsentere et oprindeligt samler-jæger-samfund al den stund gruppen hverken omfattede børn eller andre ikke-arbejdssføre personer. Disse var nemlig blevet hjemme (ved missions-stationen), hvor deres forsørgelse var sikret gennem det vi i dag forstår som statslige overførselsindkomster. Skulle forsøgspersonernes pårørende have været forsørget gennem det afkast fra jagt og indsamling, som fremkom i forsøgsperioden, ville der næppe have været noget „overskud“ at skrive om!

Sahlins' fortjeneste var imidlertid at have set, at samler-jægere ikke fokuserer deres arbejdsindsats på en maksimering af det materielle udbytte men snarere på en tilpasning mellem behov og indsats, der løbende justeres således at begge dele holdes på et realistisk (lavt) blus. Det tillader samtidig at de indretter deres økonomiske adfærd på en tillid til at føde altid er eller vil blive tilgængelig i den omgivende natur – eller i det omgivende

kommere nu i forskellige former for afhængighedsforhold til omgivende jordbrugs- eller industrisamfund (Christensen & Aaby 1977:208; se også Burch, Jr. 1994). Nogle af disse marginaliserede og „oprindelige“ folk lever som samler-jægere. Andre kombinerer indsamling og jagt med havebrug og fiskeri og eventuelt med forskellige former for kontraktarbejde eller dyrkning af salgsafgrøder. I mange tilfælde fortsætter jagt, fiskeri og indsamling med at spille en meget vigtig rolle for befolkningernes daglige ernæring.

Som vi har set, er marginalisering ikke det samme som isolation eller autonomi. De fleste af de samler-jæger-samfund, man kender til, har levet og lever i kontakt- og udvekslingsforhold af en eller anden art med andre samfund af mere kompleks type. Disse udvekslingsforhold er ikke altid af ny dato, men rækker ofte langt tilbage i historien. Det er højst bevidstheden om dem hos iagttageren (antropologen/etnografen), som er ny. Her begynder idéen om det simple jæger-samler-samfund som en autonom, selv-produceret størrelse imidlertid for alvor at tage sig ud som en fiktion; jagt-indsamling bundet til en egalitær samfundsform karakteriseret ved mobilitet, tilegnelse af naturens færdige produkter, deling i fællesskab og en idé om overflod fremtræder herefter som både et produkt af og betingelse for den svage gruppes fortsatte inkorporering som enklave i et større og mere komplekst system. Som vi har set, betyder det ikke, at samler-jægere „kun“ findes som historisk marginaliserede grupper, eller at der ikke kendes samler-jæger-folk, som „altid“ har levet som samler-jægere.⁶ Disse grupper passer bare ikke særlig godt til enhedsmodellens opskrift på jæger-samler-samfundets beskaffenhed.

Den akkumulerede viden om jæger-samlerne og bevidstheden om deres integration i de omgivende samfund har ganske vist undermineret forståelsen af jæger-samlere som selvstændige fænomener, begribelige alene på basis af deres erhvervsform, men den har til gengæld udvidet perspektivet, således at jagt-og-indsamling (eller „fouragering“ for nu at bruge et lidt mere „åbent“ udtryk) kan ses som en livsform eller en måde at leve på og forstå verden på, som udmærket kan trives midt i moderne eller postmoderne sammenhænge, hvor jagt-og-indsamlingens („fourageringens“) økonomi i et globalt perspektiv kun spiller en meget lille og underordnet rolle – uagtet den i visse lokale sammenhænge betyder forskellen mellem overlevelse og udsultning. Hvis moderne jæger-samlerne således i udgangspunktet må ses som marginale i forhold til centre, som de er underordnede, afhængige af eller blot sameksisterer med i et eller andet udvekslingsforhold, er det samtidig blevet muligt at få øje på, hvordan globaliseringen gennem de seneste tiår har tilføjet endnu et lag af centre med tilhørende periferier, som både forstærker og bryder allerede eksisterende afhængigheds- og marginaliseringsprocesser. Det er blevet muligt at koble hightech-informationssystemer med jagtens og indsamlingens sociale organisering af hverdagslivet i funktionelle samspil, der skaber helt ny betingelser for hybride økonomiske og kulturelle udfoldelser både her og hisset (Turner 1992; Feit 1991).

For at dæmpe en fortløbende afskalningsproces, som foregår i de moderne samler-jæger-samfund i takt med en intensiveret integration i nationalsamfundet, er man eksempelvis i flere lande, hvor den statslige kontrol er velorganiseret og stærk, begyndt at eksperimentere med egnsudvikling og bistandsprogrammer, der skal støtte betingelserne for jagt og indsamling, således at disse aktiviteter fortsat kan udgøre levedygtige livsformer i marginalområderne, hvis de praktiseres efter moderne, videnskabeligt anerkendte principper og i kontrolleret omfang, således at rovdrift på naturen og udryddelse af arterne undgås (Feit 1991; Hitchcock 1993). Derved håber man både at hindre, at

tilfælde førte det til en voldsom intensivering af forskningen, som også afspejledes i de videnskabelig debatter uden for domstolenes regi (Clifford 1988; Maybury-Lewis 1997; Hitchcock & Bieseke 2000).

Gennem arbejdet med disse spørgsmål – og ikke mindst gennem den etnohistoriske forskning, som blev udført i den forbindelse – og med forsøget på afklaring af de indfødte befolkningers retsstatus, skete gradvis endnu en omkalfatring af begrebet om samler-jægere. Det kom til at stå mere klart end nogensinde før, at samler-jægere på ingen måde kan ses at repræsentere menneskeartens oprindelige „rå og primitive“ tilstand, i den forstand at de har overlevet i fred for omverdenen og udviklingen i klodens mest marginale og isolerede egne. Dette havde Lévi-Strauss været inde på allerede i 1950'erne, da han rejste spørgsmålet, om vi overhovedet kan tale om „sande“ jæger-samlere i Sydamerika, og hvis vi kan, kan vi så forklare det som en repræsentation af menneskets oprindelige tilstand? Lévi-Strauss' eget svar var negativt. Han sagde (i 1952):

Visse stammer forekommer i dag meget primitive, [...] Men de, som er helt ukendte med havebrug er sjældne, og de lever alle isoleret blandt grupper på et højere niveau. Disse stammers historie, hvis vi kendte den, ville forklare deres særlige træk bedre end hypotesen om et arkaisk niveau, som de udnævnes til at være levn fra [...] De kan være forhenværende havebrugere, som det er gået tilbage for, efter at ny levevilkår blev dem påtvunget (1963:109-10; min oversættelse).

Marginalområder er nemlig ikke bare afsides, men – netop – marginale, det vil sige det er områder, der er karrige og ufrugtbare. Det er også – eller primært – områder, hvis befolkninger er uden politisk indflydelse og marginaliserede i forhold til – men ikke nødvendigvis uden for – de økonomiske ressourcer og netværk, som binder andre befolkningsgrupper og områder sammen (Woodburn 1988). At jæger-samlere lever, eller indtil for nylig levede, afsides og måske primært forsørgede sig ved jagt og indsamling, er altså ikke altid ensbetydende med at de lever eller levede en „oprindelig“ tilværelse. Det be-tyder, at de fleste jæger-samlere levede og lever som marginalgrupper inden for rammerne af mere komplekse samfund, eventuelt moderne stater. Der er undtagelser fra denne generalisering. Ironisk nok er undtagelserne sådanne samler-jægere, som hører til de mest komplekse blandt samfund, der har indsamling og jagt som primær erhvervsform. Det gælder for eksempel de australske indfødte, som med deres symbolske hierarkier, komplicerede slægtskabssystemer og sindrige regler for social reproduktion vidner om, at samler-jægere, som lever i en verden, hvor alle er samler-jægere, netop *ikke* er simple autonome smågrupper, men udvikler omfattende systemer til integrerende kontrol over mennesker, tanker og ressourcer. De passer altså *ikke* til enhedsmodellens „pakkeløsning“ for jæger-samlere som socioøkonomisk typologi og er måske derved med til at pege på, at flere af de karakteristika for jæger-samlere, som modellen angiver, er resultater af marginalisering – og ikke omvendt.

I moderne statssamfund konstitueres marginalområder i forhold til det centrum, som kapitalen og staten, deres institutioner og økonomiske prioriteringer udgør. Dette indebærer, at mange af de grupper, vi i dag forstår som „oprindelige folk“, er befolkningsgrupper, som i moderne tid er *blevet* marginale (Salih 1993). Hvor de for manges vedkommende engang i fortiden udgjorde deres egne centre i komplekse samfund med høvdingedømmer og vidt forgrenede handelsnetværk, som eksempelvis de indianske folk i det postkoloniale Amazonas (se Roosevelt 1993; Taylor 1999), lever deres efter-

for ashéninkas egen forståelse.

De ser den mest som en art forlystelse – i stil med storbyboeres besøg hos „døgneren“ eller „slikmutter“ – om end de også kender til situationer, hvor indsamling i skoven er en nødvendighed for slet og ret at overleve. Men disse situationer ser de som undtagelser fra det „normale“. Det „normale“ består i denne sammenhæng i at dyrke sin (svedje)have med omhu og hårdt arbejde for derved at skaffe sig og sin familie den nødvendige føde.

Ashéninka lever spredt på bopladser i bjergskoven på Andeskædens lavere liggende udløbere mod øst i et kuperet terræn, hvor nogle af hovedkilderne til Amazonflodsystemet har deres udspring. Området er marginalt i den forstand, at kun en mindre del af jorden er egnet til dyrkning, mængden af dyrevildt er begrænset til smådyr som aber, fugle og mindre gnavere, om end hjorte også ses en gang imellem. På samme måde er bestanden af fisk i floder og vandløb ganske begrænset grundet en i perioder meget voldsom gennemstrømning og en meget svingende vandmængde, som giver dårlige livsbetingelser for de fleste fiskearter. Kombinationen af havebrug, jagt og indsamling (herunder et begrænset fiskeri) gør det imidlertid muligt for ashéninka generelt at holde et pænt ernæringsniveau, om end forsyningen af proteinholdig føde kan være på grænsen til det utilstrækkelige (Denevan 1974). Forholdsvis små udsving i subsistensproduktionen kan derfor hurtigt forrykke balancen, så der opstår fejlnærning. Sådanne udsving kan være forårsaget af kontraktarbejde for *mestizerede* nybyggere, som afskærer mændene fra at gå på jagt eller begrænser havebrug og indsamling på forskellig vis (Hvalkof 1987:10). Der kan også være uoverensstemmelser blandt ashéninka selv, som tvinger individuelle hushold til at flytte og dermed gør dem delvist subsistensløse i perioden, indtil de har etableret et nyt bosted og en ny have bliver produktiv. I sådanne situationer er muligheden for at overleve på indsamling det „sikkerhedsnet“, ashéninka-familier har til rådighed. Indsamling er imidlertid ikke noget, der kun foregår i krisesituationer, men er en integreret del af dagliglivet på de fleste bopladser.

Ashéninkas produktion er i det væsentlige rettet mod subsistens. Deres basisføde er maniok, *yuca*, som den betegnes på lokalt spansk, eller *kaniri* på ashéninka.⁸ Denne rodfrugt dyrkes ved svedjeagerbrug i skoven, hvor mændene står for rydning af et jordstykke og tilplantning af haven, hvorefter kvinderne overtager pasning og høst af afgrøderne. Basiskosten bestående af kogt eller stegt maniok suppleres med små mængder kød fra jagt eller, mere sjældent, fisk fanget i lokale vandløb. Produktion af salgsafgrøder (kaffe og jordnødder) finder kun sted i meget begrænset omfang. Varer, som ashéninka ikke selv fremstiller, skaffes ved byttehandel med andre indianere (ashaninka) eller ved kontraktarbejde for nybyggere. De sidste er *mestizer* og andine bønder, som er flyttet til gennem sidste halvdel af det 20. århundrede. Kontraktarbejdet består hovedsagelig i rydning af skov og tilplantning af haver med subsistensafgrøder eller kaffe (salgsafgrøde) og marker til græsning af kvæg (salgsafgrøde).

De fleste Pajonal-ashéninka, som lever i skoven, foretager regelmæssigt kortere eller længere indsamlingsekspeditioner ved siden af arbejdet med haverne. Oftest vil indsamlingen ske i grupper af kvinder eller mænd hver for sig. Mændene vil undertiden samle et eller andet ind i forbindelse med en jagttur, enten fordi de tilfældigt træffer på et ønskværdigt fødeemne, eller fordi de ikke har lyst til at vende tomhændede hjem til bopladsen og kvinderne, som forventer, at mændene skal bringe dem kød eller andet, som regnes for „ordentlig“ mad. Medmindre der råder en situation af absolut fødeknaphed, går mænd sjældent i skoven med indsamling alene for øje, mens kvinder ofte, visse

mennesker mister deres eksistensgrundlag og at undgå yderligere social disintegration og affolkning af store territorier, som dermed kommer til at ligge åbne for forskelligartet kriminel eller miljøskadelig aktivitet (krybskytteri). Jagt og indsamling søges med andre ord fastholdt som afhængige supplement i et økonomisk og politisk system rettet mod helt andre prioriteringer end menneskelig subsistens og velfærd. Vi er hermed kommet meget langt bort fra Gudmund Hatts og andre evolutionstænkeres forestillinger om nutidens jæger-samlere som klodens repræsentanter for en oprindelig, arkaisk, overlevelse i tidslommer uden for historien. Hvis jæger-samlere lever et liv, der er hårdt, risikabelt og usikkert, skyldes det således andre grunde end dem, evolutionstænkere lagde i begrebet om de „lavere“ jægere.

I og med at samler-jægere ikke længere i princippet ses som selvstændige autonome sociale systemer, diskuterer nogle samler-jæger-forskere om man helt bør demontere begrebet „samler-jægere“. Det sker i en voksende erkendelse af, at nogle af de karakteristika, man i jæger-samlerforskningens velmagtsdage mente var udslag af disse samfunds særlige måde at fungere på, måske slet ikke er særegne for samler-jæger-samfund, men faktisk forekommer i alle mulige andre typer af samfund enten som almindeligt udbredte træk eller som lejlighedsvis fænomener (Burch, Jr. 1994; se også Day et al. 1999). Her fungerer de som tilpasningsformer, der næsten altid ved nærmere eftersyn viser sig at have noget at gøre med samspil mellem forskellige typer af samfund eller sociale systemer eller med historiske inkorporationer af simple og tribale samfund i mere komplekse handels- eller dominanssystemer (Feit 1994). Her kan forskningen omkring samler-jægers samspil med og evne til at undvige inkorporering i andre og mere komplekse systemer muligvis hjælpe til at forstå, hvorledes visse tribale samfund vedblivende lykkes at fastholde forskellige grader af relativ autonomi i forhold til omgivende nationalsamfund.

En mulig tilgang kan bestå i at undersøge, hvad (ind)samling som element i en subsistensstrategi i grunden går ud på i et tribalt samfund af den art, som stadig findes i marginale områder. Et eksempel kan hentes i peruansk Amazonas på Andesbjergenes nedre østlige skråninger, ikke mere end en dagsrejse eller to fra Lima, landets hovedstad, men alligevel langt nok væk fra den moderne verden til, at den rejsende kan tro sig flyttet til en helt anden tid og et radikalt fremmed rum. Dette rum tegnes ikke af et samler-jæger-samfund, men af en befolkning af svedjægerbrugere, for hvem indsamling og jagt spiller en ambivalent, men alligevel meget væsentlig, rolle. Gennem at se nærmere på den form for indsamling, de bedriver, kan vi få et konkret blik på indsamlingens betydning, ernæringsmæssigt og socialt for mennesker, der aktivt praktiserer den, og strukturelt i forholdet mellem dem og det omgivende nationalsamfund. Derefter kan vi vende tilbage til spørgsmålet om hvad fænomenet indsamling tænkeligt betyder på tværs af de meget forskellige empiriske kontekster, hvori det forekommer.

Havedyrkernes Indsamling

I Gran Pajonal, i et afsides hjørne af den peruanske bjergjungle, lever en indiansk befolkning, ashéninka,⁷ som regelmæssigt praktiserer indsamling af forskellige spiselige planter, svampe, bær, frugter, larver, insekter, padder og andet. Indsamlingen tillægges ikke stor betydning af ashéninka selv. At indsamlingen faktisk forsyner ashéninkaerne med livsvigtige vitaminer, er alene antropologens påstand og noget, som ligger helt uden

fingertrykke larver, *mawu*, eller der hentes termitter ud af deres bo eller indsamles snegle, paddeyngel og andet spiseligt. Derudover indsamles blandt andet bestemte typer lianer, bark og forskellige græsarter, som anvendes til fremstilling af kurve, måtter, vifter, reb og snor, ligesom der samles harpiks til optænding og som bindemiddel, palmeblade til tagdækning og palmebark til vægbeklædning og gulve eller bestemte typer bark og frugter til farvning af tekstiler. Fællesudflugter, hvor både mænd og kvinder deltager, kan have til formål at grave bæltedyr op af de huler under jorden, hvor de holder til. De kan også være fiske-ture, hvor mændene medbringer rødde af barbasco, som de banker ud i vandet. Dette bevirker, at fiskene lammes og flyder til overfladen, hvor kvinder og børn slet og ret samler dem ind i deres kurve. Større fisk, hvis sådanne findes, som kun påvirkes let af giften, vil mændene harpunere eller skyde med bue og pil.

Da forekomsten af fisk i de floder, som gennemkrydser Gran Pajonal, imidlertid er meget begrænset, er der ikke tale om et egentligt fiskeri. Her er mere præcist tale om en form for indsamling rettet mod alle arter af smådyr, som findes i vand, og som omfatter alt spiseligt fra fiskeyngel, frøæg og guldsmedelarver over haletudser til snegle og andet spiseligt småkryb. Det er ikke helt forkert at sige, som John Bodley gør det, at Pajonal-ashéninka spiser alt, hvad der bevæger sig (Bodley 1971:34). Dette er en nødvendighed for at kunne overleve i et område som Gran Pajonal, hvor forekomsten af større vildt er ringe. Denne nødvendighed fratager imidlertid ikke indsamlingen dens umiddelbare karakter af fornøjelsestur eller eventuelt „nødløsning“: I ashéninkas eget perspektiv er indsamling nemlig ikke seriøst arbejde, men noget man gør af lyst eller som en nødforanstaltning. Indsamlingsekspeditioner bruges desuden som påskud til at komme bort fra bopladsen og fra den sociale overvågning, som livet på en boplads indebærer. Unge forelskede par går således i skoven alene sammen eller blot i følge med deres børn på undertiden flere dage lange „indsamlingsture“, hvor de får ro til at dyrke hinandens selskab i fred for slægt og venners utidige indblanding. Tilsvarende kan indsamlingsture bruges til midlertidigt at søge bort, når der er optræk til konflikter på en boplads. Ud over disse åbenbare sociale funktioner yder indsamlingen et kritisk bidrag til ashéninkas ernæring, hvilket formentlig er baggrunden for, at indsamling på trods af sin status som „ikke-arbejde“ er en aktivitet, som sker fortløbende og med en ekspertise, der vedblivende overføres mellem generationerne.

Indsamling og ernæring

Ashéninkas kendskab til skovens planter, dyr og insekter er overvældende. Selv om indsamlingen i skoven for en flygtig betragtning tager sig ud som adspredelse mere end egentlig nødvendig produktion, bliver det klart, når man ser nærmere efter ud fra et ernæringsmæssigt synspunkt, at de indsamlede produkter er helt centrale for ashéninkas opretholdelse af en god ernæringstilstand. Dette er ikke et ukendt fænomen blandt interfluviale Amazonbefolkninger, om end man har været tilbøjelig til at undervurdere indsamlingens betydning for grupper, som ikke er jæger-samlere, men netop som ashéninka er svedjebrugere med jagt/fiskeri/indsamling som supplerende næringsstrategi.

Nyere studier i troperne har vist, at et stort indtag af insekter og hvirvelløse dyr bidrager signifikant til befolkningernes ernæring, idet denne type fødemidler indeholder et væsentligt tilskud af højkvalitetsproteiner (Little 1985:xx). Ifølge målinger af næ-

steder næsten dagligt, gør det. Det er almindeligt, at kvinder og børn fra en boplads drager i skoven to eller flere sammen for at finde for eksempel larver, termitter, myrer, honning, snegle, frøer, haletudser, palmefrugter, nødder, bær, svampe eller palmemarv. En sådan udflugt gøres gerne til en fornøjelsestur, hvor man spiser og holder pauser under udfoldelse af megen snak og morskab, mens skovens bund afsøges for tommel-

Etnografisk samling som bestillingsverk

Jeg lærte hurtig at folk i Ituriskogen var mer enn villige til å selge viktige redskaper. Når man samtidig visste hvor få gjenstander en efeleir rådde over og hvor avhengige de alle var av de få redskapene alle delte på å benytte, måtte jeg sette samlingsetiske bremsen på. Jeg kunne ikke tømme lokalsamfunnet for sentral produksjonsteknologi. Det var heller ikke bare enkelt å få dem til å lage gjenstander på bestilling. De vanskeligheter og utfordringer innsamlingen stilte, passet imidlertid godt med mine antropologiske prosjekter. Gjennom refleksjon omkring gjenstander (og hva er en gjenstand?), den relative knapphet på gjenstander, deres bruksområder, tilblivelse, etniske grenser og sirkulering i sosiale relasjoner lærte jeg også meget omkring det jeg skulle studere: Efepygméenes relasjoner til samfunnet omkring: de nære naboer og svedjebrukere lese dese og dessuten fjernere naboer som lese karo, budu, bila, ndaka, mbo samt forholdet til misjonærer, marked og myndigheter. Selv om gjenstandsrefleksjonene var nyttige, var samlingsbesettelsen det også: jeg kunne utmerket godt ha utforsket problemstillingene uten å samle etnografika.

Nå hadde jeg riktignok et oppdrag fra Universitetets etnografiske museum i Oslo om å komme hjem med en samling etnografika. Sammen med en annen student var jeg før og etter feltarbeidet engasjert som vitenskapelig assistent på museet. Min jobb bestod i å utarbeide det faglige grunnlaget for den permanente Afrikautstillingens fremstilling av Kongobekkenet. Denne delen av utstillingen skulle vise flere sentrale etnografiske og kulturhistoriske temaer og fokusere på visse folkegrupper. En del av utstillingen bestod av gjenstander knyttet til fetisjer og magi. Vi hadde en større del om initiasjonsseremonier for unge gutter. I et eget panel forklarte vi prestisje manifestert i objekter som flott utsmykkede kniver. Interessant nok for meg, tok vi opp det symbiotiske forhold mellom svedjebrukere og jegere og sankere (pygmeer) i Kongo. Chokwefolket har vært handelsfolk mellom kysten og innlandet og i deres høvdingestoler ser man klart den portugisiske barokkens inspirasjon i en sentralafrikansk håndverkstradisjon. Gjennom våpen og kart forklarte vi skytevåpenets betydning i chokwes voldsomme prekoloniale ekspansjon. En signaltromme ble brukt til å fortelle om trommespråk. Hos kuba viste vi kjønnsbestemt arbeidsdeling i produksjon av rafiavevnader og endelig hadde vi en liten del om betydningen av langdistansehandel i regionen, herunder en oppstilling av tradisjonelle betalingsmidler. I hovedutstillingens store fremstilling av kontinentets tradisjonelle leveveier, skulle Kongodelen stå for Ester Boserups tese om kvinnens sentrale betydning i hakejordbruket, den dominerende bruksform omkring ekvator. Vi viste også viktigheten av ulike former for jakt, sankning og fiske i Afrika.

Kongofarernes prestisjetunge samlinger, 1885-1918

Over 10% av Oslomuseets samlinger kommer fra Kongo (se Wæhle 2000). Vi hadde en sann gjenstandsmengde å velge fra. De gamle samlingene var vesentlig samlet inn mellom 1885 og 1918. Det var ingen problemer å finne en overflod av gjenstander som kunne knyttes til makt og prestisje eller til religion og magi. Museet hadde verdighetsymboler, våpen, masker, fetisjer og initiasjonsparaferalia i store mengder. Vi så dominerende tanker i kolonitidens mannlige perspektiv i den gamle Kongosamlingens karakter. Vi så også spor av den klassiske trofésamlingen: store vifter med våpen prydelig

FIKSE OG TRIKSE, ORDNE OG MIKSE!

Etnografisk Kongosamling i tre epoker

Der langt ute i jungelen så jeg det helt klart: Det ville ikke være umulig å samle efe-folkets komplette gjenstandsunivers. Hvertfall nesten. Under feltarbeid i Afrikas hjerte kom jeg nærmere samlerbesettelsen enn jeg noensinde har vært. Og jeg måtte gi innsamlingen av etnografika en særlig plass i min hverdag på feltarbeid, det var i seg selv en besværlig virksomhet og en evig kilde til hodepine.

Det kan diskuteres om efe (de er bedre kjent som mbuti pygméer) er jegere og sangere, trommere og sangere, dagleiere eller lurendreiere. Deres livsførsel var i alle tall på 1980-tallet preget av tidvis nomadisering etter vilt, fisk, honning og skogens ville vekster. I andre perioder bodde de nære nabofolkenes bosetninger og åkre. Her byttet, arbeidet de og stjal de for å få tilgang til den rike svedjebbrukssproduksjonen og markedet omkring.

I tretten måneder fulgte jeg efefolkets vandring mellom de dype skoger med jakt, fis-king, sanking og honningfangst og de lukerative muligheter langs veien og i landsbyene. Det var krevende nok å flytte med dagers og ukers mellomrom. Jeg slepte nemlig notatbøker, fotoutstyr, båndopptager, medisiner, kokeutstyr og alt annet jeg mente en antropolog kunne trenge i en fuktig og varm regnskog. Jeg skulle således ta meg ekstra sammen for å ha vilje til å samle gjenstander som kom på toppen av resten av bagasjen. Sammen med en ung mann fra efes nabofolk lese dese bygget jeg hus for å skaffe et lager til en voksende samling av etnografika. Han fikk giftet seg, fikk sin første egne bolig og jeg ble eier av et lagerrom. Huset var ikke slutten på problemene. Jeg måtte også bli min egen konservator og magasinbestyrer: gjenstandene støvet ned, muggen vokste i tykke lag på fine ting, og det evige bålet la et jevnt lag av klebrig sot over alt. Fra første gjenstand visste jeg at veien hjem ville bli et helvete: det var vanskelig nok å komme seg frem til fots i store deler av Nordøstkongo, hvordan i alle verden skulle jeg få fraktet kasser med samlinger? Og hvor skulle jeg få kasser fra? Etter innledende undersøkelser hos tollmyndigheter og sikkerhetspolitiet i det som dengang het Zaïre, var jeg klar over at det kunne kreves overnaturlige evner for å få samlingen ut av landet. Og det var på ingen måte sikkert at småflyet til misjonærene ville ta godset med ut til Nairobi, Kenya.

arrangert omkring minner fra jakt og eventyr i Afrikas hjerte. Vi måtte imidlertid lete høyt og lavt på museet for å finne noe som kunne illustrere Kongobekkenets livsviktige svedejordbruk. I denne bruksformen er hakke, jungelkniv, øks, gravestokk og kurv de viktigste redskapene. Etter dager med leting fant vi en enslig hakke! Museet hadde 800 spyd og sikkert flere kniver, sverd og piler. Med 1970- og 80-tallets interesse for økologisk adaptasjon og kvinners rolle i produksjonslivet stod det klart for oss hva jeg skulle samle i Kongo i perioden 1982-83. Mitt oppdrag ble å komme hjem med en samling av hverdagslivets viktigste gjenstander. Hovedfokus skulle være på produksjonsteknologi og gjenstander knyttet til barneliv og familie – en motsamling til tidligere tiders innsamlingsfilosofi slik dette manifesterte seg i samlingene fra 1885-1918.

De gamle Kongofarernes samlinger var uomtvistelig spektakulære og flotte. Til utstillingen hadde vi valgt ut en skog av spikerfetsjer, yaka og sukufolkenes flotte masker, dansedrakter og sverd knyttet til initiasjonsseremonier samt kubaenes utrolige geometrisk utsmykkede rafiavevnader. Vi hadde en nydelig formet signaltromme og betalingsmidler i de vakreste former. Omkring pygméfigurer i gips, innkjøpt hos Umlauff i Hamburg i 1930, bygget vi opp en liten bosetning og kontrasterte med jordbruksfolkenes gjenstandsflora representert med sirlig utformede honningbeholdere, harper, elfenbenshorn og keramikk fra mangbetu. Fra chokwe stod den fabelaktige høvdingestol i sen-trum, flankert av gevær utsmykket med messingstifter. Den Afrikautstilling vi laget i Oslo var basert på antropologiske kontekstualiseringer, men mange kom for å se de gamle Kongosamlingene som eksempel på fremragende afrikansk kunst. Om det er fruktbart å betrakte disse gjenstandene som kunst er en diskusjon for seg, det er i alle fall sikkert at det idag er meget vanskelig å finne nyproduserte gjenstander av samme type og kvalitet.

En dagligdags samling fra Ituriskogen

Hvilken kontrast de gamle Kongofarernes gjenstander var til den samling jeg etter hvert skapte i felten. I efe- og lesesamlingen er det visuelle inntrykket dominert av tre og plantefiber. Selv om mange av gjenstandene kan sies å ha sin egen enkle skjønnhet, er det langt mellom pynt og ornamentering. Samlingen så prosaisk og dagligdags ut, nettopp slik den skulle være. Mye av den var også produsert til museet og manglet den patina og spor av mange henders bruk som brukte gjenstander har. Etter som efe og lese dese lever med tette og komplekse relasjoner, noe som også preger materiell kultur, var det naturlig å bringe med gjenstander fra begge folkegrupper. Fra jakt, sanking, fiske og jordbruk var det alt fra gravestokk, jungelkniv, kurver via piler, buer, spyd, fiskeruser og fiskegift til fuglefeller, økser og klatreutstyr. Barne- og familieliv var representert ved så forskjellige ting som babybæreseler i bark, en kautsjukfotball, barnebuer og armbånd av plantefiber. Mens mange av gjenstandene var lokalprodusert, skulle samlingen også reflektere hva de benyttet av industriprodukter. Jeg kjøpte derfor ting så som koreanske aluminiumsgryter og fargerike kinesiske emaljekopper.

Jeg ville gjerne ha med eksempler på den tradisjonelle efebekledning som består av to skjørtebiter for kvinner og en bleielignende bukse for menn, begge holdt oppe med en enkel streng omkring livet. Tøystykkene lages av utbanket bast (også kalt *tapa* eller barktøy) og er vakkert dekorert med plantefarger i abstrakte mønstre. Det var vanskelig

å få kjøpt barktøy, først da det kom en ung mann som beilet til en av leirens kvinner kom det fart i produksjonen. Han hadde ikke hell med sitt kjæresteprojekt, men hans familie fikk en stor inntekt på barktøy. Jeg hadde tenkt meg en 5-10 stykker, men endte hurtig på en samling på omkring 150 dekorerte barktøystykker. Etter hvert kom også andre produsenter inn i bildet. Slik ble det at museet i Oslo nå antageligvis har en av verdens største samlinger av pygméenes karakteristiske barktøy.

Med en samling fra de eksotiske pygméer følger lett en forestilling om at gjenstandene kan være de siste rester av en opprinnelig kultur, et slags refugium fra materiellkulturens morgen. Riktignok er samlingen preget av en utpreget håndtverksproduksjon som i stor grad er basert på lokale råvarer. Ved komparasjon med eldre samlinger fra regionen (de første dokumenterte gjenstander er fra 1860) kan vi for enkelte gjenstander se en mer enn hundreårig kontinuitet i materiell kultur. Samlingen var allikevel ikke en entydig refleksjon av dype historiske tradisjoner. At Efesamlingen i Oslo kunne ha et såpass stort innslag av redskaper der jern inngår, uten at lokalområdet ble røvet for produksjonstek-

TWITCH AND SHOUT!

Jeg tilstår, jeg er en twitcher. Sommetider. Altså en fuglekikker, der samler på nye arter, som jeg twitcher (engelsk: napper), det vil sige opdager og bestemmer, hvorefter de bliver krydset af på min artsliste. Ornitologer ser på fugle af andre grunde. Fugle er ofte smukke, deres levesteder er værd at færdes i, vores hobby bringer os i kontakt med naturen og med ligesindede og kan aflede observationer, der kan være til gavn for fugle og natur, såfremt iagttagelserne bliver bearbejdet og publiceret, og politikerne i øvrigt vil det.

Men af og til er vi mindre seriøse og går udelukkende efter krydset: den nye art. Jeg har set 115 fuglearter fra min matrikel, 275 i mit amt, 317 i Danmark og 1573 arter i verden. Det ved jeg ganske nøje, fordi jeg naturligvis holder regnskab med mine krydser. Til glæde for mig selv og til orientering for vennerne med kikkerter og teleskoper. Hvis nogen er i tvivl, kan de gå tallene efter på nettet: Fugle i Sønderjylland (<http://home6.inte.tele.dk/snygaard> – klik på Arts-liste), hvor man også kan læse, hvad andre twitchere har præsteret. Verdens nummer Æt har set godt 85% af de cirka 10.000 arter fugle, der forekommer i verden. Det er mange. Nummer to ligger og roder på godt 65%. Kvinden i førertrøjen, Phoebe Snetzinger fra USA, når ikke at få flere krydser. Hun omkom i 1999 på en fugletur til Madagaskar, hvor bussen, hun sad i, væltede ud over en skrænt. Hun var den eneste omkomne.

Er det rimeligt at ofre liv og lemmer, tid og penge, på at rejse jorden rundt for at se på fugle? Da det drejer sig om en hobby, må det være op til den enkelte. Lad mig give nogle eksempler på jagten på krydser: 1) En sjælden fugl opdages i et nordsjællandsk havnebassin en vinterdag. En ornitolog kører til havnen, når først frem efter mørkets frembrud, men finder fuglen ved at køre rundt og lyse med billygterne ud på vandet. 2) Nogle fuglekikkere ser på fugle i Skagen. De keder sig og kører godt 400 km sydpå for at se på fugle i en skov i Sønderjylland. Vel ankomne modtager de en besked på mobiltelefonen om, at en ådselgrib er dukket op i Skagen, efter de var kørt. Det er blot tredje gang, denne gæst fra Sydeuropa viser sig i Danmark. Bilen vendes og man returnerer øjeblikkeligt til Skagen, hvor fuglen i øvrigt er fløjet, da de kommer frem. 3) En ornitolog hører om en sjælden svale, der er opdaget på Bornholm. Han indfinder sig så hurtigt, ruteflyet kan bringe ham til Rønne. Fuglen er forsvundet. Han returnerer til København, fuglen genfindes kort efter, ny flyvetur til Rønne, svalen ses, og krydset er i hus. 4) En fuglekikker hører om en sjældenhed 200 km væk. Han har ikke kørekort, og vennerne

er allerede kørt. Det haster, inden fuglen er fløjet. Hvad gør han? Ringer efter en taxa! Jagten på krydsrør når ud over landegrænserne. Ornitologer fra Holland, Belgien, Tyskland og Skandinavien er draget til Vestjylland for at se en sjældenhed og få et nyt kryds.

Selv har jeg en kold januaraften i 1985 befordret mig fra København til Hanstholm Havn for at være fremme ved solopgang. Vel ankommet twitchede jeg en ismåge, en supersjældenhed fra den arktiske pakis. Ismågen har i øvrigt ikke vist sig i Danmark siden. Måske kan man som ikke-fuglekikker leve sig ind i, at nogen drager til den anden ende af landet for at se en fugl, der enten er umådelig sjælden, meget smuk eller begge dele, som for eksempel ismågen, men det kniber måske med indføleligheden med en ornitolog, der rejser til den anden ende af Danmark efter en lille brunlig sangfugl, hvis han tidligere har set arten for eksempel på en sommerferie i Spanien, hvor fuglen i øvrigt er rystende almindelig. Men det var altså i Spanien, hvor fuglen ikke indbragte et DK-kryds.

Nu kan man som ikke-twitcher stille spørgsmålet: Hvordan kan man vide, om ornitologen virkelig så fuglen, han rejste efter? Hvad nu hvis han i virkeligheden er fuld af løgn? Denne ubehagelige mulighed foreligger naturligvis, men dels gør uærlighed ens hobby absurd, dels skal alle sjældenheder godkendes af det pågældende lands „Sjældenhedsudvalg“ (S.U.), til dette skal nemlig fremsendes en beskrivelse, eventuelt ledsaget af et eller flere fotos af fuglen eller optagelser af dens stemmer, for at iagttagelsen kan blive anerkendt som reelt forekommende. Medlemmerne af Sjældenhedsudvalget er skrappe ornitologer med stor erfaring. Også i at vurdere om en beskrivelse er afskrift fra en fugleguide eller det pure opspind. Det er dog sket, at en fuglekikker, der har været lige rigelig „heldig“ eller „kreativ“ har fået samtlige sine tidligere godkendte S.U.-observationer underkendt. Men det hører absolut til undtagelserne. Man kan godt få en iagttagelse underkendt i udvalget, også selvom man faktisk *så* den sjældne fugl. Men beskrivelsen var bare ikke god nok, måske var forvekslingsmulighed med lignende arter ikke udelukket med tilstrækkelig sikkerhed. Det er beskrivelsen, ikke fuglen, udvalget tager stilling til. Men morsomt er det ikke, når S.U. vender tommelfingeren nedad. Hvordan kan man i øvrigt vide, om den sjældne fugl er spontant forekommende og ikke en undsluppen burfugl? Bur- og fangenskabsfugle tæller nemlig ikke. Det kan man heller ikke altid. Ring om benet, beskudiget fjerdragt eller en standfugl, der træffes langt fra sit udbredelsesområde, taler ret klart for, at fuglen ikke er helt fin i kanten. Den bliver ikke godkendt som spontant optrædende.

Vi er altså enige om, at nogle ornitologer er så tilpas krydsfikserede, at de vil gøre næsten hvad som helst for at bringe artslisten i vejret. Hvad er det, der driver dem? Blandt andet spændingen. Lykkes det, eller gør det ikke? De sociale aspekter kan ikke undervurderes. Det er sjovt at tage af sted med ligesindede, som man kan dele triumferne og nederlagene med. Man bliver høj af mødet med en fugl, man aldrig før har set, og endelig er der „one upmanship“ fænomenet. Jo flere arter desto større prestige i inderkredsen.

„Havde du steppeviben?“ (Man *har* en fugl i twitcherjargonen).

„Ja – fed fugl!“ / „Øh... næh, jeg dyppede på den.“ (man *dypper*, når fuglen ikke bliver set). Alle hardcore twitchers er naturligvis klar over, hvad vi taler om her, hvor steppeviben befandt sig og hvornår, og at stort set alle og enhver forsøgte at se den.

Den magiske grænse i Danmark var engang 300 arter. Den er efterhånden passeret af godt hundrede twitchere, så grænsen er nu 400. Den er der endnu ingen, der har nået. En vis hjælp har artsjægerne fået takket være den nye taksonomi baseret på DNA-DNA-hybridiseringsteknik, der har opgraderet racer til arter. Den fuglekonge, jeg så for ti år siden

på Tenerife, har nu vist sig at være så tilpas forskellig fra nominatformen med hensyn til arvmasse, at den ikke længere anses for en race, men en fuld art. Det indbragte mig således et kryds mere på min verdensartsliste. Et såkaldt „lænestolskryds“. Dem bliver der stadig flere af, i takt med at fuglenes DNA-strukturer kortlægges.

At det ikke er ligegyldigt, hvor mange arter man har „scoret“, fremgår af de mange artslistes, der florerer på fuglekikkernes hjemmesider. Hvorfor tilmelde sine artslistes, hvis det ikke er for at opnå status i broderskabet? Den gældende, om end uofficielle, DK-liste finder man på http://www.iranial.dk/iranialranking/faq.asp?change=menu_ranking, hvor det blandt andet fremgår, at Lykke Nielsens og Jesper Kleins søn, Sebastian, er nummer tre med 364 DK-arter. Det indbringer Sebastian en status blandt danske ornitologer, der er fuldt på højde med den, hans forældre oppebærer blandt landets entertainere.

CENSURERENDE KONTEKSTER

At finde en virtuel samlings værdi

Det forekommer rimeligt at sige, at min baggrund for i det følgende at kunne skrive om virtuelle samlinger snarere stammer fra et kendskab til det virtuelle end fra en specifik viden om samlinger eller det at samle. Efter i et tiår at have beskæftiget mig med videnskabsstudier er min opmærksomhed mere blevet rettet mod aktør-netværker og socio-tekniske forhold end mod de samlings-praksisser, som understøtter dem. Ved et lykkeligt tilfælde er muligheden for her at skrive om dette emne dog kommet på et tidspunkt, da jeg er startet på et projekt på Forskningscentret Risø.¹ Mere specifikt er jeg startet på et projekt, der sigter mod at designe og implementere et computerbaseret online arbejdsmiljø for professionelle filmarkivister. Projektet, kaldet *Collate*, er finansieret af EU's *Information Society Technologies Programme*, og er som sådan blot ét blandt en lang række projekter, som er organiseret efter de samme principper. Projektet løber i tre år, og i den periode vil projektets forskellige deltagere efter en detaljeret arbejdsplan arbejde på at udvikle et system, som kan tilfredsstille alle de forskellige involverede deltageres interesser.

Det, jeg skal beskæftige mig med her, er altså kort sagt et projekt, som på mange måder beskæftiger sig med udarbejdelsen, vedligeholdelsen og styringen af „virtuelle samlinger“. Set i dette lys forekommer min tidligere erfaring og mit nuværende arbejde at supplere hinanden godt i forhold til en diskussion af virtuelle samlinger. Så langt så godt var det ikke fordi, min tidligere erfaring har sagt mig, at almene definitioner af begreber som „virtuel“ altid bør opgives.² Man må finde en anden tilgang, og det er i denne sammenhæng, at jeg vil foreslå, at man trækker på samlingsbegrebets konnotationer. Så snarere end at fokusere på de film og dokumenter, som udgør den virtuelle samling, jeg beskæftiger mig med, vil mit fokus i det følgende være på den samling af ressourcer, institutioner og individer, som er blevet samlet, for at dette projekt kunne gennemføres. På denne måde håber jeg, i tråd med Gibbons et al.'s (1994) analyse, at kunne belyse dette specifikke intellektuelle projekts socio-økonomiske topografi; en topografi, der ydermere i sig selv inddrager socialantropologiske metoder og begreber.

Som andre forfattere har peget på (jf. Riles 2000) er denne topografis natur sammenfiltret og svær at udrede. Det er i denne forbindelse, at samlingsbegrebet kommer til sin ret, både takket være de ideer, det fremmaner, og de forhold, det direkte belyser. Pointen er her, at antropologer, som jo selv er trænet til at være kræsne samlere, altid har været interesseret i det at samle – fra den klassiske samling af skaller til mere samtidige ting som for eksempel dokumenter (jf. Harper 1999; Riles 2000). Det er dog ikke så

meget samlingen i sig selv, som har animeret disse studier, men snarere de forbindelser eller mere præcist de relationer mellem objekter, som tillader os at tale om en samling overhovedet. På samme måde er disse forbindelser i det mindste i den mere traditionelle antropologi kun blevet betragtet som værdifulde i det omfang, at de har kunnet identificeres og forstås inden for en bestemt kontekst (jf. Dilley 1999:2). Kontekster og samlinger kan på deres side forbindes gennem ideen om værdi, eftersom begge kan opfattes som befordringsmidler for skabelsen og udvindingen af materielle og symbolske ressourcer. Sagt mere præcist så er mit formål med denne artikel at pege på den måde, hvorpå den samling af individer, institutioner og ressourcer, der har samlet sig omkring dette projekt, er beskæftiget med at tilføje og ekstrahere værdi fra projektet selv. Dette fokus vil på sin side give os en indgang til at undersøge, hvilken indvirkning denne samlings struktur og organisation har på udviklingen af artefakterne i filmarkivernes virtuelle samlinger.

Projektet i hovedtræk

Som nævnt hedder det projekt, som jeg arbejder på, *Collate* – en løs forkortelse for *Collaboratory for Annotation, Indexing and Retrieval of Digitized Historical Archive Material*. Projektet er støttet af EU's *Information Society Technologies*-program (IST),³ og det er udformet i overensstemmelse med denne organisations forskningsforskrifter. Dette forhold bliver allerede tydeligt i sammensætningen af deltagerne i projektet, idet IST kræver internationalt samarbejde, og *Collate* således består af syv forskellige deltagere fra fem forskellige lande. Et yderligere krav om multi-disciplinær forskning bliver desuden tydeligt i beskaffenheden af de forskellige involverede grupper og i forestillingerne om, hvad det er meningen, at de skal kunne bidrage med til projektet. Et eksempel på dette finder man i deltagelsen af tre filmarkiver i projektet; en deltagelse som afspejler en forestilling om, at der ved udviklingen af ny teknologi i „informationssamfundet“ eksisterer et behov for, at den bør udvikles i overensstemmelse med de forventede brugeres input.⁴ Måske endnu vigtigere end samarbejdet mellem forskellige fag er kravet om, at IST-projekter skal fremme samarbejdet mellem industri og universitær forskning. Dette krav kan selvfølgelig på mange måder synes temmeligt gammeldags og lidt sært, eftersom det, som blandt andre Hill (f.eks. 1996) fremhæver, er blevet stadigt mere uholdbart at opfatte forskning og applikation som adskilte aktiviteter inden for universitetsverdenen. Denne opfattelse bekræftes af sammensætningen af deltagere i *Collate*-projektet, hvor kun en enkelt deltager er hjemmehørende på et universitet, og selv her er der tale om et laboratorium, der nok hører under et mere „traditionelt“ datalogisk institut, men som søger at etablere og udbygge kontakter med partnere uden for universitetsverdenen. Ud af de resterende seks deltagere, som er involveret i *Collate*, hører to hjemme på nationale forskningscentre (FhG-IPSI og Risø), en er et privat selskab (Sword ICT), mens de sidste tre er filmarkiver (DIF [Tyskland], FAA [Østrig] og NFA [Tjekkiet]).

En af de mere bemærkelsesværdige forandringer i den nutidige vidensproduktion (jf. Gibbons et al. 1994) – en forandring, der i nogen grad forklarer omfanget og naturen af det intellektuelle engagement i projekter som *Collate* – hidrører fra måden sådanne projekter finansieres på. I *Collates* tilfælde, og det samme kunne siges om talløse andre projekter, er det altafgørende, at projektet er planlagt og i det mindste i teorien udføres efter en stram tidsplan. Denne tidsplan er både bestemmende for, hvor lang tid projektet

vil løbe – tre år for Collates vedkommende – og for definitionen af projektets succes-kriterier, i det omfang andre kriterier ikke specificeres. Dette sidste punkt er af særlig betydning, idet IST årligt bedømmer alle programmets projekter, hvorved de opstillede formål med projekterne i praksis kommer til at tjene som målestokke for projekterne (jf. Strathern n.d.). Hvilke konsekvenser dette kan have for den intellektuelle kreativitet vil blive berørt senere. Indtil videre er det tilstrækkeligt at påpege, at ingen af Collate-projektets deltagere har en forpligtigelse i forhold til projektet, som strækker sig ud over dets levetid. Sagt på en anden måde så er Collate for alle deltagere blot et af mange projekter, som de er involveret i, og deres engagement, således som det kan måles i arbejdstimer og prioriteringer, vil variere over tid.⁵ Det er i forbindelse med sådanne forhold, at nogle (f.eks. Hill 1996) har forsøgt at henlede opmærksomheden på den måde, hvorpå videnskabelig vidensproduktion i stadigt højere grad er blevet gennemsyret af værdier og normer, som ellers associeres med „virksomhedskultur“.

Gibbons et al. (1994) har peget på et andet centralt element i forbindelse med opkomsten af virksomhedskultur i universitetssammenhænge, idet de har belyst, hvordan viden i vores samfund produceres inden for specifikke anvendelseskontekster. Denne form for vidensproduktion modstiller forfatterne med viden, der produceres „i overensstemmelse med de kodekser for praksis, som er relevante for et givent fag“ (op.cit.:4). Nu kan man selvfølgelig sige, at computer-baserede applikationer er det arketypiske eksempel på den førstnævnte type af vidensproduktion, og dette er også i nogen grad rigtigt. Man bør dog være lidt forsigtig her. Som også Gibbons et al. gør sig umage for at understrege, så er den form for anvendelseskontekster, de har i tankerne, mere komplekse end dem, der er involverede i udviklingen af et produkt. Så mens de identificerer en tendens til markedsorientering i vidensproduktionen, bemærker de også, at disse markeder ikke udelukkende styres af økonomiske hensyn. Faktisk foretrækker de at opfatte disse markeder som sociale snarere end kommercielle, fordi kilderne til efterspørgslen efter en sådan viden er forskelligartede:

De kommer fra samfundet i form af offentligt igangsatte undersøgelser, fra regeringer i forbindelse med en bred vifte af spørgsmål som for eksempel de skadelige konsekvenser af højrisikoteknologi og fra et vidt spektrum af institutioner, interessegrupper og individer (op.cit.:12).

Variationen i selve efterspørgslens natur spejles på sin side af en øget specialisering på udbudssiden, og det er i det komplekse samspil mellem de to i et vedvarende behov for forhandling og gensidig tilpasning, at disse markeders sociale karakter lader sig identificere. Disse aspekter kan dog bedre diskuteres med praktiske eksempler. Til den ende tjener den applikation, som udvikles inden for Collate-projektet, udmærket.

Lys, kamera, samarbejde

Det sociale forlangende i Collates anvendelseskontekst bliver tydelig i og med, at kulturarven eller rettere sagt bevarelsen af den var en af de hovedfaktorer, der blev angivet for at skabe et behov for projektet. Dette er tydeligt nok en interesse eller en efterspørgsel, som stammer fra filmarkiverne selv, eftersom det er institutioner, der naturligt er defineret ved deres forpligtigelse til at bevare en kulturarv.⁶ Bevarelsen af kulturarven er

desuden et område, som man inden for IST-programmet har identificeret som et relevant forskningstema,⁷ og hvor inden for mange projekter allerede er blevet gennemført, såsom udviklingen af digitale biblioteker. I sin applikation sigter Collate dog mod at skulle blive noget andet og mere end et digitalt bibliotek, og det er derfor nødvendigt at kigge nærmere på det specifikke samspil mellem informationsteknologi og kulturarv, som man har forestillet sig det inden for projektets rammer.

Som allerede nævnt er filmarkiver institutioner, som er defineret ved deres forpligtelse på kulturarven, men dette siger kun meget lidt om naturen af det arbejde, der udføres i filmarkiverne. Til en begyndelse kan det være nyttigt at fokusere på den type af materiale, som udgør deres samlinger, og et godt sted at starte her er selvfølgelig med film. Et indlysende sted at starte måske, skønt filmarkiver faktisk ikke har nogen film i deres samlinger; de har originalbånd, kopier, negativer, nitratfilm, lavendalkopier, sikkerhedskopier og videobånd, men ingen film. Dette er selvfølgelig sagt lidt i spøg, men det sigter samtidig og mere seriøst mod at understrege, at der er mange forskellige typer af filmmateriale, og at hver slags materiale udstikker visse rammer for, hvordan de lader sig håndtere. I en vis udstrækning er dette forhold mellem det medium, noget opbevares i, og dets informationsværdi central for alle de former for materiale – plakater, stills, PR-fotografier og bøger – som arkiverne har med at gøre.

Viden om, hvor information opbevares, og i hvilke medier den er oplagret, er ikke alene af betydning i bevarelsesøjemed. Ud over at bevare materiale for eftertiden har filmarkiverne også en forpligtelse til at sørge for adgang til det materiale, der er i deres besiddelse. Måden, dette rent faktisk skete på i de tre arkiver, som er med i Collate-projektet, var forskellig, skønt alle tre arkiver havde biblioteker med offentlig adgang, og alle tre på en eller anden måde var forpligtiget til at servicere offentligheden.⁸ Service-ringen af offentligheden forudsætter, at indholdet af informationen i arkiverne er tilgængelig, mens det er informationshåndteringsens redskaber og teknik, som er bestemmende for informationens tilgængelighed. Dette peger videre til klassifikation og katalogiseringsprocedurer og til de redskaber, så som databaser og microfiche, hvormed arkivets materiale kan lokaliseres. Hvad katalogiseringsprocedurerne angår, var der en vis grad af overensstemmelse mellem de tre arkiver. Dette skyldtes, at alle tre var medlemmer af *The International Federation of Film Archives* (FIAF) og således var forpligtigede til at anvende et standardiseret katalogiseringssystem.

Der viste sig at være langt mindre ensartethed med hensyn til de redskaber, der blev brugt til at skaffe sig adgang til materialet, ikke mindst fordi der på arkiverne, med NFA som en bemærkelsesværdig undtagelse, kun i meget begrænset omfang var indført computer-baserede databaser. På samme vis opererede alle arkiverne med mange forskellige selvstændige databaser, der kun gav adgang til én type materiale. Det var med andre ord ikke muligt ved anvendelse af kun et enkelt søgeredskab at få oplysninger om et arkivs beholdning af for eksempel film, plakater og litteratur med relation til en bestemt film. Der er en række omstændigheder, som forklarer dette forhold, blandt andet selve omfanget af det materiale, der er tale om: På DIF 11.000 film, 24.000 filmprogrammer, 30.000 plakater og 90.000 titler i biblioteket; 11.000 bøger, 20.000 filmprogrammer, 250.000 fotografier på FAA; og 70.000 film, 500.000 fotografier og 50.000 plakater på NFA. Det er dog ikke alene samlingernes omfang, der vanskeliggør en uproblematisk implementering af informationsteknologi på arkiverne. Lige så vigtig er det, at disse samlinger har udviklet sig over en betragtelig periode, og at de derfor er blevet organiseret på

hvad man kunne kalde organisk vis. Sagt på en anden måde, selv hvis det var muligt at arbejde med de forskelligartede databaser på en gang ved at trykke på blot en enkelt tast, ville al tilgængelig information stadigt ikke udtømmende kunne tilvejebringes. At have kendskab til en samling indebærer mere end blot at kunne håndtere en database; det indebærer nemlig en fortrolighed med materialets fysiske placering, en forståelse af den muligvis idiosynkratiske logik, som er anvendt i klassifikationen af materialet, og endelig indebærer det en kærlighed til og en viden om film, som først og fremmest kan opbygges ved simpelthen at se film. Alt dette var bestemt noget, som personalet på arkiverne var på det rene med, og på alle tre arkiver fortalte de ansatte, at hvis de ikke var i stand til at finde den søgte information automatisk, ville den første ressource, de op søgte, være deres kollegaers ekspertise. Dette rimer selvfølgelig ikke nødvendigvis med ideen om, at informations- og kommunikationsteknologi skulle kunne bruges til at fremme arbejdet i arkiverne og dermed bidrage til bevarelse af kulturarven. For at få belyst denne sammenhæng er det her vigtigt at se nærmere på den type af applikation, man forestillede sig inden for Collate-projektet, og at undersøge, hvad man forventede sig at kunne opnå gennem anvendelsen af den.

Som jeg var inde på i starten, var formålet med Collate-projektet at designe et online-arbejds miljø baseret på de behov, som de ansatte i filmarkiverne havde. Dette fortæller dog kun en del af historien i det omfang, at den applikation, som Collate-projektet sigter mod at udvikle, er af den type, der almindeligvis er kendt som et „kollaboratorium“ (*collaboratory*). Det centrale i denne ide fremgår i en vis udstrækning af selve navnet: Kollaboratorium er sammensat af kollaboration (*collaboration*) og laboratorium (*laboratory*). Set i dette lys kan ideen om kollaboratoriet rimeligvis anskues som en reaktion på opfattelsen af, at videnskabs- og teknologiprojekter bliver stadigt mere internationale og i stadigt højere grad baserer sig på samarbejde mellem partnere, der er bosat langt fra hinanden, og som har brug for at kunne samordne deres ressourcer for at opnå resultater. Dette giver en vis indsigt i kollaboratoriet, men siger kun lidt om dets funktionalitet. Denne kan belyses med et citat:

[Et] kollaboratorium er et spredt computersystem med instrumenter til netværksbaserede laboratorier og data-indsamlingsplatforme; redskaber, der muliggør en række samarbejdsaktiviteter; finansielle og menneskelige ressourcer til dets opretholdelse, udvikling og hjælp til brug af de computer-baserede faciliteter; samt digitale biblioteker, som omfatter redskaber til at organisere, beskrive og håndtere data, og som således muliggør, at data i vid udstrækning kan deles. Et kollaboratorium tilvejebringer et teknologisk fundament, som specifikt er skabt for at understøtte samspillet mellem videnskabsfolk, instrumenter, og data, der forbindes i et netværk for at lette forskning, som udføres uafhængigt af fysiske afstande (National Research Council 1993:7).

Et kollaboratorium er altså et laboratorium, der mere eller mindre uafhængigt af brugerne fysiske opholdssted er tilgængeligt for alle de involverede parter, og som ydermere giver dem adgang til ressourcer hinsides dem, der er tilgængelige i deres umiddelbare nærhed. Eksisterende eksempler på kollaboratorier findes inden for astrofysisk forskning (Van Buren et al. 1995), environmental-molekylær forskning (Myers et al. 1997) og inden for mikroskopi og *scientific imaging* (Hadida-Hassan et al. 1999). Hvad alle disse eksempler tilsyneladende bekræfter er, at kollaboratorier har fundet en niche inden for forskningsområder, som opererer med store mængder af data, der oftest er erhvervet ved brug af et ekstremt dyrt maskineri. Andre eksempler kunne nævnes, og ikke alle ville

være så utvetydigt at finde på videnskabens „frontlinie“, men der er dog ringe tvivl om, at dette indtil videre er, hvor man har ment, at kollaboratoriernes potentiale ligger. Set i forlængelse heraf er det ikke umiddelbart indlysende, hvordan kollaboratoriums-idéen skal kunne anvendes i forbindelse med det arbejde, der udføres i filmarkiverne. På baggrund af det, der indtil videre er skitseret, er dette et spørgsmål, som vi nu må vende os direkte imod.

Censurens kontekst

Skønt arkivernes bevarelses- og katalogiseringsaktiviteter allerede er blevet berørt, er der stadig en hel række af opgaver i filmarkiverne, som ikke er blevet nævnt. I denne sammenhæng har jeg dog ikke en ambition om at beskrive filmarkiverne udtømmende, ikke mindst fordi jeg slet ikke har data nok til min rådighed til en sådan beskrivelse, eftersom jeg kun har tilbragt en uge i to af de tre arkiver. Det er ikke desto mindre vigtigt at se nærmere på endnu et aspekt af arkivarbejdet, som groft sagt kan bestemmes som forskningen.

I hvert af de tre arkiver er der et vist antal af medarbejderne, som i en vis udstrækning udelukkende beskæftiger sig med forskningsrelateret arbejde. Arkiverne i Østrig og Tjekkiet har for eksempel begge været involveret i fremstillingen af nationale filmografier. Den information, der kræves, for at kunne gennemføre et sådant projekt er omfattende: filmtitler, produktionsår, produktions- og filmstudier, distributører, premieredatoer, locations, der anvendes i filmene, navnene på de vigtigste implicerede aktører (for eksempel instruktør, klipper, manuskriptforfatter, skuespillere og så videre), samtidig dokumentation (for eksempel plakater, PR-materiale og så videre) og eksisterende film-materiale (for eksempel originale negativer, dublet kopi, dublet negativer og så videre) (jf. NFA 1995). Selve omfanget af materialet betyder, at det i forbindelse med et sådant projekt er nødvendigt at samarbejde med en række forskellige parter; og selve opgavens natur taget i betragtning er det desuden vigtigt at være rigoristisk i brugen af kilder. Denne specifikke aktivitet er selvfølgelig ikke afhængig af et internationalt samarbejde eller for den sags skyld af noget specialiseret teknologisk udstyr, så det forbliver stadig uklart, hvordan et kollaboratorium skulle kunne fremme dette arbejde.

Restaurering af film er en langt stærkere kandidat for et samarbejde inden for kollaboratoriets rammer, eftersom den i høj grad er afhængig af et becosteligt teknisk udstyr, og desuden i visse tilfælde indebærer et omfattende samarbejde med samarbejdspartnere, som bor langt fra hinanden. Skønt restaureringen af film tilsyneladende er en helt igennem teknisk opgave, kan den kun gennemføres, i det omfang der er tilstrækkelig information til rådighed til at understøtte den tekniske side af sagen. Konservatorerne står gerne med utallige fragmenter af film og sommetider med forskellige udgaver af den samme film og må således i deres arbejde foretage grundlæggende redigeringsmæssige valg, som er baseret på den information, de har til deres rådighed. Sådant information kan omfatte filmens originale litterære forlæg, en anmeldelse, der er skrevet, da filmen første gang blev frigivet, eller kommentarer af filmens instruktør. Problemet her er, at skønt megen information vil være tilgængelig gennem arkivernes almindelige kanaler, er det samtidigt umuligt at vide, hvad man går glip af. At give adgang til en fond af intellektuelle ressourcer, således som det er intentionen med kollaboratorierne, er

én måde, hvorpå en sådan tvivl i restaureringsprocessen kan afhjælpes. Desuden kan filmrestaureringen også hjælpes teknisk på vej af kollaboratorierne. Sagt enkelt er det udstyr, som bruges i restaureringen af film dyrt, og dette problem forværres af, at der i de seneste år har været en hastig teknologisk udvikling. Ved at etablere en central fond af både tekniske og finansielle ressourcer ville det blive muligt at lindre de problemer, som lederne af arkiverne bliver stillet overfor, når de er tvunget til at tage stilling til en eventuel investering i teknologiske hjælpemidler, som snart vil synes forældede.

Dette billede af kollaboratoriet som brohoved til tekniske redigerings- og restaureringsredskaber skal til en vis grad kun opfattes som et idealt scenario. Det er under alle omstændigheder ikke et scenario, som det vil være muligt at implementere inden for Collate-projektets tidshorisont. Skønt det er essentielt for projekter som Collate at opstille en overbevisende arbejdsplan, gælder det også, at en sådan plan må udarbejdes efter pragmatiske principper. For at sige det på en anden måde må man i projekter som Collate, skønt man også er forpligtiget til at lade sig inspirere af brugerne, sikre at brugernes mere ambitiøse idéer i nogen grad holdes i skak. Ikke desto mindre indebærer forpligtigelsen over for brugerne, at de teknologiske løsninger, der foreslås, skal tage udgangspunkt i problemer, som er blevet identificeret inden for arbejds konteksten. I Collates tilfælde resulterede denne forhandlings- og kompromisproces i en teknologisk vision, der, skønt den gik længere end til blot at tilbyde adgang til information, ikke gik så langt som til at give lovning på online adgang til domænespecifikke arbejdsredskaber.

Man bestemte sig for temaet censur, der var blevet foreslået af arkiverne selv, som det tema, der var bedst egnet til at afprøve kollaboratoriets muligheder. Mere specifikt blev det besluttet, at hvert arkiv skulle samle og scanne alle dokumenter, som kunne fremskaffes, om censur og censur-afgørelser fra mellemkrigsperioden. Dette var i sig selv et ganske ambitiøst valg, eftersom det, med det østrigske arkiv som en delvis undtagelse, indebar en del nyt arbejde for arkiverne. Collate-projektet gav naturligvis arkiverne penge til dækning af et vist antal mandetimer, og dette muliggjorde, at man kunne vie tid til forskning i det alle, i betragtning af mellemkrigsperiodens historie i denne region, var enige om, var et fascinerende projekt. Som det hermed antydes, blev censur betragtet som et analytisk vindue, hvorigennem man kunne behandle vægtigere emner, som for eksempel de bredere konsekvenser af Versailles-freden, fascismens opkomst, spørgsmålet om „Auslandsdeutschen“ og den tyske annektering af både Østrig og Tjekkoslovakiet. Man antog, at disse emner ville blive gjort tilgængelige gennem arbejdet med censur, fordi censur er knyttet til sociale og politiske institutioner og hermed giver indblik i beslutningsprocesser, der er tæt knyttet sammen med holdninger til social reproduktion.

Skønt censur er et interessant tema, har de første forsøg på at påbegynde samarbejdet omkring dette tema ikke været helt ligetil. I nogen grad afspejler dette al den tid, som indsamlingen og scanningen af dokumenter, der relaterer sig til censur, har krævet. Skønt denne proces er tidskrævende, er der dog ingen vej udenom, eftersom det er gennem dette arbejde, at kollaboratoriets råmateriale skabes. Endnu en forhindring skyldes, at den første prototype for Collate endnu ikke er udviklet, eftersom vi i skrivende stund befinder os i projektets første år. Det er med andre ord svært at vide, hvordan kollaboratorier vil kunne forbedre eksisterende modeller for samarbejde, når det endnu ikke er klart, hvilken form for applikation Collate vil være i stand til at frembringe.

At kollaboratorier vil kunne fremme eksisterende samarbejdsformer, er der tilsyneladende ingen, som er i tvivl om; men dette er ikke en uvæsentlig udfordring i et felt, hvor

samarbejde allerede er en integreret del af arbejdsprocessen. Behovet for internationalt samarbejde afspejles i den rolle som organisator, som FIAF allerede har, hvor FIAF foruden at angive universelle standarder for katalogisering også har etableret et etisk kodeks, som alle dets medlemmer må overholde. FIAF er dog meget mere end en vagthund; organisationen er således aktiv i at tilvejebringe både fora, så som konferencer, og ressourcer, så som medlemslister, som understøtter samarbejdet mellem de forskellige arkiver. På nogenlunde samme måde kan de, der håber at kunne bruge kollaboratoriet som et redskab i arbejdet med censur, næppe anses for at være novicer udi samarbejde. Som alle akademikere har de deres egne professionelle og personlige netværk, der, grundet naturen af det materiale de arbejder med, bygger på en udveksling af ideer og materiale, som er uafhængig af deres fysiske opholdssted.

Nogle af de her berørte punkter blev klare i og med, at de tre arkiver ikke særlig let kunne blive enige om, hvordan deres samarbejde bedst skulle udvikle sig. Inden for rammerne af censur-temaet kunne man have valgt at fokusere på en uendelig række af forskellige emner, men det var vigtigt for alle parter, at det specifikke fokus, man anlagde, skulle udnytte de tre arkivers ressourcer bedst muligt. Et forslag gik på, at det i begyndelsen, mens der endnu herskede nogen usikkerhed om, hvad Collate-systemet overhovedet kunne tilbyde, var bedst at fokusere på en bestemt film, som alle tre arkiver var fortrolige med. Til dette formål blev *Ekstase* foreslået. Filmen, som har den østrigske skuespillerinde Hedy Lamarr i hovedrollen, og som er instrueret af den betydelige tjekiske film-instruktør Gustav Machaty, er blevet internationalt kendt på grund af dels sit vovede indhold og dels Lamarrs senere succes. Som en praktisk løsning var dette et godt valg: Alle arkiverne havde deres egne kopier af filmen, den havde i høj grad relevans for censur-spørgsmålet, og den blev frigivet i mellemkrigsperioden. Når det er sagt, skal det dog også siges, at eftersom filmen vandt berømmelse, er det en velkendt og gennemdiskuteret film, og som sådan synes den ikke at tilbyde megen håb for ny original forskning.

Eksemplet med *Ekstase* er vigtigt, fordi det viser, hvordan de involveredes interesser kan arbejde imod hinanden. Så mens denne film udmærket ville have kunnet demonstrere mulighederne i Collate-kollaboratoriet, var den ikke rigtig inspirerende nok for dem, der skulle gennemføre samarbejdet. Dette problem vil med stor sikkerhed blive løst. Arkiverne er, når alt kommer til alt, også opsat på samarbejdet i Collate, og deres opfindsomhed og entusiasme i dette projekt er tydelig. På samme tid er det dog nødvendigt at anerkende, at Collate kun spiller en birolle i arkivernes liv og for dem, der arbejder i dem. Det samme gør sig gældende for alle de grupper, der er involverede i Collate-projektet. Dette er en kendsgerning, der må anerkendes, ikke mindst fordi den har alvorlige konsekvenser for ethvert forsøg på sømløst at samle institutioner, individer og ideer i et fælles projekt.

At forbinde samlinger og kontekst

Som jeg allerede har været inde på, opfattes udviklingen af teknologier som kollaboratoriet som nødvendige for at kunne imødegå problemer, der opstår som følge af en øget globalisering af den videnskabelige og teknologiske praksis. For det meste bestemmes effekten af globaliseringen i de problemer, der er forbundet med et samarbejde mellem fjernt bosiddende parter, samt i den omstændighed, at den viden og de ting, der udvikles, angiveligt er blevet mere specialiserede og komplekse. Eftersom der synes at eksistere

en relativt klar idé om, hvorfor øget samarbejde er nødvendig, følger det nødvendigvis, at der også er rimeligt klare ideer om de teknologiske løsninger, der kræves for at understøtte dette samarbejde. Ud fra det, der indtil videre er blevet sagt, synes det dog som om vejen fra problem til løsning ikke nødvendigvis er så ligetil, som man kunne forledes til at tro. Der er desuden flere gode grunde til at granske rationalet bag samarbejdet nøje, ikke mindst fordi samarbejdet fremstilles som et symptom på globaliseringen, og hermed bliver de problemer, som samarbejdet forgiver at kunne løse, ofte defineret ved at fjerne enhver henvisning til kontekster.

Nødvendigheden af at samarbejde er et af de træk, som Gibbons et al. (1994) identificerer i deres redegørelse for nutidig vidensproduktion. Skønt de i deres analyse peger på globaliseringens konsekvenser for de vidensproducerende praksisser, gøres dette dog på en måde, som gør det muligt at medtænke visse kontekstuelle faktorer. Dette mulig-gøres gennem deres analyse af forholdet mellem samarbejde og konkurrence. Almindeligvis opfattes disse to begreber naturligvis som hinandens modsætning, men Gibbons et al. anstrænger sig ikke desto mindre for at vise, at de to komplementerer hinanden:

Tendensen mod flere mere kollaborative mønstre og nye alliancer er et udslag af, at de op-nåede skabte konkurrencemæssige fordele i stadigt højere grad er et resultat af en kreativ forening af ressourcer og opfindsomhed. Dette betyder, at kilden til merværdi ligger i den specifikke form, som dels samarbejdet mellem grupper og dels deres medlemmers erfaringer og færdigheder tager. I denne forstand kan konkurrence siges at basere sig på samarbejde, eftersom markedets udvælgelse er identisk med gruppens udvælgelse (op. cit.:112).

Samarbejdet er således ifølge Gibbons et al. den metode, *sine qua non*, hvorigennem nyskabelser stimuleres. Dette giver et billede af intellektuel kreativitet, hvori drivkraften for nyskabelse snarere hidrører fra evnen til at bringe forskellige grupper af eksperter og sagkundskab sammen end fra idéer. Mere præcist afgøres succesen af et samarbejde i afpasningen af den kollektive sagkundskab i den gruppe, der inddrages i samarbejdet, til de krav, som en given opgave stiller. Det bliver hermed i de samarbejdende parter interesse at sikre, at deres samarbejde er af en flygtig karakter, eftersom en gruppes innovative potentiale vil være formindsket, når en given opgave en gang er blevet løst. Det er selvfølgelig muligt, at succesen af et specifikt samarbejde kan overføres til andre domæner og applikationer, eller at de, der har deltaget i samarbejdet, vil forme nye alliancer med både gamle og nye partnere. I det store og hele er det billede, som Gibbons et al. præsenterer, dog et, hvori samlinger af individer og institutioner kontinuerligt søger at styrke sig selv ved at danne nye alliancer og relationer.

Meget af det, som Gibbons et al. hævder i forbindelse med samarbejde, kan direkte overføres på de forhold, som Collate-projektet er rundet af. Dette er ikke mindst sandt, hvad angår samlingen af individer, grupper og ressourcer i projektet. Som det yderligere er blevet anført, afspejler dette samarbejdes flygtige natur sig desuden delvist i den form, som deltagelsen i projektet antager. Skønt der uden tvivl er sammenhænge, hvori denne modus operandi er succesfuld, forbliver det dog et åbent spørgsmål, om Collate-projektet er et af dem. Set i relation til dette er det ikke helt uden betydning, at den flygtige samling af individer og institutioner, der er forenet med dette projekts formål for øje, i projektet møder en samling af en anden slags, hvori en anden form for logik opererer.⁹

Visse af de problemer, som dette møde mellem samlingen af de grupper, der mødes i Collate, og den virtuelle samling af artefakter i den applikation, der er under udvikling i

projektet, vil kunne afstedkomme, belyses fint i Collate-projektets fokusering på censur. Som anført var der en række faktorer, der førte til, at censur blev valgt som det tema, som projektet skulle koncentreres omkring. Når alt kommer til alt, forekommer det rimeligt at hævde, at fokuset på censur var et kompromis, i det omfang at censur i grunden ikke udnytter kollaboratorium-idéen fuldt ud og ydermere ikke før projektets start var et specifikt arbejdsfelt i arkiverne. Blandt de faktorer, som bidrog til dette valg, forekommer projektdeltagelsens begrænsede natur at have været den væsentligste. Denne observation er dog langt mere træffende i relation til realiseringen af det teknologiske potentiale i kollaboratoriet, end den er i forhold til identifikationen af et passende arbejdsemne for projektet. I det sidste tilfælde ville det måske med tilstrækkelig med tid og penge have været muligt at designe et kollaboratorium, som ville have gjort det muligt at give fjernadgang til for eksempel dyrt redigeringsudstyr. Det er på den anden side ikke klart, om mere tid eller flere penge rent faktisk ville have kunnet løst problemerne i forbindelse med fokuset på censur.

I projekter af Collates beskaffenhed er det meget almindeligt, at nogle medlemmer af et konsortium kommer fra det felt, som projektet fokuserer på. Der er en række grunde til, at det skønnes fordelagtigt at inddrage brugere, og vigtigst blandt disse er forestillingen om, at brugerne kan tilvejebringe kontekstuel viden om det arbejdsfelt, som projektet er rettet mod. Man håber altså, at brugernes deltagelse kan tjene som en garanti imod udviklingen af planer, der ikke tager højde for den kontekst, hvori de skal anvendes. Og alt det ville jo være meget godt, var det blot ikke fordi, at det at besidde kontekstuel viden ikke er det samme som at være i stand til at kommunikere den, ikke mindst fordi megen af denne viden sandsynligvis vil være grundlæggende umeddelelig. Dette problem, som jeg her hentyder til, er i visse henseender et, som socialantropologer er bekendte med. Det er derfor heller ikke overraskende at se, at etnografi er en af de foretrukne metoder blandt de systemdesignere, som søger at skaffe sig viden fra brugerne (f.eks. Harvey & Myers 1995; Shapiro 1996). Skønt etnografiens opdukken på dette område kan forekomme antropologen svagt bekendt, så er måden, den rent faktisk bruges på, mindre genkendelig.

Brugen af etnografi i softwaredesign er et klart eksempel på en metode, der anvendes instrumentelt (jf. Woolgar 1988). Det henviser til den omstændighed, at viden, som produceres gennem etnografi, må være utvetydig i sine afsløringer for at kunne anerkendes som noget, der giver indsigt. Sagt mere præcist sigter den etnografiske metode inden for softwaredesign mod at afsløre de aspekter af det, der undersøges, som har direkte relevans for anvendelsen. Dette ansporer til en fokusering på den synlige interaktion og udveksling mellem mennesker, på aktiviteter, hvor årsagsforholdene er klare, og på organisationers egne eksplicite fremstillinger af sig selv. Prøv at sammenligne dette med en nutidig socialantropologs opfattelse af, hvad etnografi skal og ikke skal beskæftige sig med:

Etnografi bedømmer ikke bedrifter i et håb om at forbedre et system. Mere specifikt henviser den åbne fremgangsmåde både til måden, hvorpå observationer laves, og til processen, hvorunder en beskrivelse udarbejdes. Snarere end at afkorte beskrivelsen besidder den sin egen søgemaskine i form af spørgsmålet: hvilke forbindelser vil være brugbare? Dette skyldes helt enkelt, at man ikke kan sige noget om det på forhånd; stærkere sagt så stiller den én i den situation, at man ikke nødvendigvis har lyst til at sige noget om det på forhånd (Strathern n.d.).

Formålet med at understrege denne kontrast i brugen af etnografiske metoder er ikke så meget at argumentere for én type af etnografi frem for en anden, men snarere at rette opmærksomheden mod naturen af de undersøgelser, som disse forskellige tilgange giver mulighed for. Det er altså ikke så meget etnografi, det her drejer sig om, men de forhold, hvorunder det bliver muligt på forhånd at vide hvilke forbindelser, der vil være brugbare.

I Collate-projektet er den applikation, man forestiller sig at skulle udvikle, en hvori der insisteres på samarbejdets dyder. Når man søger viden fra brugerne, ved man således allerede på forhånd, at de forbindelser, som angår samarbejde, er vigtige. Hvis dette vides på forhånd, er det imidlertid også rimeligt at antage, at der også eksisterer nogle forudfattede ideer eller meninger om, hvad samarbejde indebærer. Men at vide hvad sam-arbejde indebærer generelt er på ingen måde det samme som at vide, hvad det involverer i specifikke situationer med bestemte mennesker. Det er derudover ikke utænkeligt, at det i visse situationer vil være svært at få disse to forskellige betydninger af samarbejde til at stemme overens. Dette gælder måske ikke mindst i situationer, som i Collate-projektet, hvor samarbejdets specifikke betydning kan være både omfattende og specialiseret.¹⁰ Alt dette efterlader os med spørgsmålet om hvilke kontekster, der fremmanes, når man får information fra brugerne omkring de kontekster, som de selv opfatter som relevante for deres aktiviteter.

For at kunne svare på dette spørgsmål er det værd at reflektere over, hvor konteksten kan siges at ligge i dette møde. På overfladen synes det som om Collate-systemet, eftersom det har brug for kontekstuel information, på en eller anden måde selv mangler en kontekst. Det centrale i behovet for at få information fra brugerne er imidlertid en forestilling om eller frygt for teknologiens evne til at dekontekstualisere. Set i dette lys kan brugernes input ses som en garanti mod dårligt design eller endnu værre bruges som en god begrundelse for dårligt design. Der er således ikke tale om, at teknologi er uden kontekst, men snarere at det er umuligt på forhånd at kende de mulige konsekvenser af de kontekster, som den bringer ind i billedet. I forbindelse med Collate-projektet kan man observere en vis følsomhed over for de potentielle brugeres behov i valget af censur som fokus: Skønt det ikke var muligt at identificere en eksisterende aktivitet i arkiverne som udgangspunkt for samarbejdet, tillod filmarkivernes kompromis og opfindsomhed i valget af fokus, at en kontekst kunne produceres, som forekommer at være opstået i arkiverne. Dette peger på det kreative potentiale i samarbejder af denne art, eftersom alle tre filmarkiver nu udfører arbejde som, uanset hvordan Collate-projektet så måtte forløbe, vil være af værdi for dem lang tid efter, at projektet er tilendebragt. Uden den inspiration, som konfrontationen med andre interesser har givet, og uden de ressourcer, som disse interesser kunne tiltrække, er det ikke videre sandsynligt, at dette arbejde ville være blevet gennemført. Dette er dog ikke det samme som at sige, at måden, forskere i fremtiden i arkiverne vil arbejde med censur på, vil afspejle eller demonstrere kollaboratoriets potentialer.

På baggrund af det ovenstående kunne man måske drage den konklusion, at filmarkiverne ikke har opnået nogen „merværdi“ som følge af deres engagement i Collate-projektet. Sådan en konklusion baserer sig imidlertid på den antagelse, at den eneste interesse, arkiverne har haft i at deltage i dette samarbejde, ligger i den mulighed, det kunne give, for at tilføre yderligere værdier til de samlinger, som arkiverne allerede fører opsyn med. Denne forestilling blev direkte afvist af det tjekkiske arkiv, hvor man lod ane, at en del af motivationen for at deltage havde været et ønske om at opnå adgang til

og erfaring med de EU-finansierede forskningsnetværk, som Collate er en del af. I det østrigske tilfælde var et af de angivne formål med at deltage, at det gav mulighed for at arbejde tættere sammen med det tjekkiske arkiv. I disse tilfælde har „merværdien“ kun lidt at gøre med selve samlingerne i arkiverne og meget mere at gøre med de forbindelser, som de, der arbejder i arkiverne, er i stand til at etablere i kraft af projektet. Det bliver her muligt at bemærke en vigtig forskel mellem samlingerne i arkiverne og den samling, som Collate udgør.

Ved at opstille censur som det samlende tema forøgede arkiverne altså ikke deres samlinger materielt set. Som et resultat af det arbejde, som det har været påkrævet at udføre for at kunne gennemføre det fælles projekt, blev tidligere overflødigt materiale ikke desto mindre genopvakt på en sådan måde, at det vil kunne bruges af arkiverne i fremtiden. Parallelt hertil måtte arkiverne, eftersom de ikke altid havde direkte adgang til materiale om censur, forske i, hvor dette forefandtes, og etablere forbindelser til personer og institutioner, fra hvem dette materiale kunne erhverves. I begge tilfælde er arkivernes værdiforøgelse indirekte, og dette fortæller os noget om naturen af disse samlinger. Årsagen til, at denne værdi kan beskrives som indirekte, er nemlig, at dens anvendelighed ikke kan kendes på forhånd. At anvendeligheden kan forblive et åbent spørgsmål peger på, at arkivernes samlinger er åbne i forhold til andre kontekster; til spørgsmål, som angår nazisternes popularitet blandt den tysktalende del af den østrigske og tjekkiske befolkning i mellemkrigsperioden for eksempel. Som vi imidlertid har set, er åbenhed i forhold til andre kontekster svær at identificere i Collate-kollaboratoriets tilfælde, fordi samarbejde både er formålet med og konteksten for projektet. Dette peger på en specifik måde, hvorpå det her, hvis man følger Strathern (n.d.), ville være nyttig at anvende „virtuel“ som et tillægsord. Kort fortalt forfægtes både fortrinene ved det virtuelle præmisser og dets konsekvenser: Samarbejde er et formål i sig selv, hvorfra alt andet forventes at følge. Dette peger på sin side mod en mere almindelig opfattelse af det virtuelle som noget, der ikke nødvendigvis er blevet realiseret. For mens Collate, hvis projektet ses som en virtuel samling, insisterer på samarbejdets dyder, så gøres denne idé ofte til skamme af de „virkelige“ mennesker, som arbejder på „faktiske“ steder, som på samme tid ud-plyndrer deres virtuelle samling for al den indirekte værdi, den besidder.

Oversat af Kirsten Winther Jørgensen

Noter

Først og fremmest vil jeg gerne takke Danmarks Grundforsknings Fond, som gennem dens støtte til Center for Menneske-Maskine Interaktion på Risø har muliggjort denne forskning. *Information Societies Technology*-programmet har også bidraget til dette arbejde gennem dets støtte til Collate-projektet (nr. 1999 20882), og dette skal også behørigt påskønnes. For kommentarer til en tidligere udgave af denne artikel og for deres mere generelle støtte takkes mine kollegaer på Center for Menneske-Maskine Interaktion: Annelise Mark Pejtersen, Hanne Albrechtsen, Camilla Burh Hansen og Morten Hertzum. Endelig må jeg takke Marilyn Strathern for hendes kommentarer til en tidligere udgave og for hendes tilladelse til at citere en endnu ikke udgivet artikel. Som altid er fejlene mine egne.

1. Som en metodologisk note forekommer det værd at påpege, at denne artikel ikke er et resultat af et etnografisk feltarbejde, hvilket måske også bliver synligt i fraværet af mennesker i den. Når dette er sagt, skal det også siges, at min andel i det projekt, der her skal diskuteres, har involveret indsamling af data fra de filmarkiver, der også er med i projektet. Jeg har deltaget i møder, modtaget utallige e-mails, der er

blevet udvekslet over projektets mailing-liste, og jeg har haft uindskrænket adgang til masser af litteratur udarbejdet i forbindelse med projektet, som beskriver det.

2. Dette afspejler delvist en mere generel kritisk overbevisning blandt socialvidenskabsfolk og peger mere specifikt hen imod en udvikling, som har fundet sted inden for *Science and Technology Studies* (STS) gen-nem de sidste 30 år, hvor det er blevet fremført, at videnskabsfolks og teknologers egne redegørelser for deres arbejde ikke skal betragtes som suveræne (f.eks. Barnes 1974; Bloor 1976), samt at de „store“ idéer, som deres aktiviteter baserer sig på, bør sprænges, demonteres og ofte hellere end gerne kasseres (f.eks. Latour & Woolgar 1979; Hughes 1986; MacKenzie 1990). For så vidt som dette henleder opmærksomheden på en intern debat i STS, der har centreret sig omkring forholdet mellem sandhed og diskurs (jf. Ashmore 1989), er det vigtigt her at tilføje, at den sidstnævnte gruppe af forfattere også har søgt at demontere visse af de „store“ ideer, som traditionelt har blomstret blandt socialvidenskabsmænd.
3. IST-programmet er en del af den femte EU ramme og administreres af EU-kommisionens *Information Society Directorate General* (DG). Dette programs strategiske målsætning er, kort fortalt, „at realisere fordelene ved informationssamfundet for Europa ved både at fremskynde dets opkomst og ved at sikre, at individers og virksomheders behov imødekommes“ (<http://www.cordis.lu/ist/over-1.htm#objective>). Hvorvidt dette grundlæggende bureaukratiske initiativ så rent faktisk er velegnet til at fremme nyskabelser, er selvfølgelig et andet spørgsmål (jf. Castells 1998:340).
4. Skelnen mellem udviklere og brugere er vigtig, og ligeså er den kendsgerning, at tre arkiver anses for at være bedre end ét. Uden at sige for meget her bør det også nævnes, at relevansen af disse spørgsmål har en direkte betydning for måden, hvorpå antropologisk viden og metode vil kunne indvæves i sådanne foretagender.
5. Dette er i nogen grad en forsimpning i det omfang, at deltagere i projekter som Collate oftest viderefører allerede eksisterende forskningsinteresser. At forestille sig det modsatte ville selvfølgelig være absurd, så dette kommer næppe som nogen overraskelse. Når det er sagt, skal det også siges, at det, at institutioner og individer er i stand til at forestille sig projekter som Collate som slet og ret eksempler på deres underliggende interesser, ydermere forklarer, hvorfor det engagement og den prioritet, de gives, hele tiden skifter og grundlæggende er flygtig.
6. Dette er ikke det samme som at sige, at arkivers interesser kan sammenfattes under et kulturarvsbanner. Som jeg senere skal vende tilbage til, havde arkiverne også andre interesser på dagsordenen.
7. At identificere forskellige forskningstemaers position inden for IST-programmet kan, lidt ligesom når man forsøger at navigere på programmets web-sider, føles som en uendelig gentagelsesproces. Så hvis man skal være mere præcis i beskrivelsen, er det nødvendigt at forstå, at Collate inden for IST-programmet er underordnet det forskningstema, der kaldes *Digicult*. *Digicult* er i sig selv kun ét ud af fem områder under IST-programmet, som falder ind under *Key Action 3* (KA3), også kendt som *Multimedia Content and Tools*. KA3 er på sin side et af de fire nøgleområder, som danner grundlaget for IST-programmet. For at undgå misforståelser skal det siges, at der her ikke er gjort noget forsøg på at uddrage disse forbindelser for at give sammenligningen dybde, så som at KA3 for eksempel skulle kunne ses som en kontekst for forståelsen af *Digicult*. Dette ville være en pointe, som havde mindre at gøre med den involverede teknologi (*pace* Pound 1996), end den har at gøre med den omstændighed, at forsøg på at give udtømmende forklaringer i følge sin natur er tilbøjelige til at betone huller i forståelsen, og hermed er de også tilbøjelige til at underminere deres egne grundlæggende principper (jf. Strathern 1991:Preface).
8. I det tyske henholdsvis østrigske arkiv prøvede man at gøre servicen målrettet mod brugerne i den forstand, at begge institutioner søgte at skræddersy deres service i forhold til brugeres interesser og anmodninger. I Tjekkiet var man ligeså fokuseret på idéen om service, men i dette tilfælde blev forpligtelsen på offentlig service, som baserede sig på intellektuelle og kunstneriske kriterier, prioriteret højest.
9. Det skal understreges, at dette ikke er et forsøg på at markere en eller anden form for skelnen mellem samlinger, som er virkelige, og dem, som er virtuelle. Enhver absolut adskillelse mellem det virkelige og det virtuelle ville være arbitrær og ville under alle omstændigheder være irrelevant for nærværende argument.
10. Her bør man genkalde sig, at samarbejde med mere eller mindre fjernt bosiddende partnere har været almindeligt i filmarkiver på grund af naturen af filmarkivers arbejdsopgaver og materiale. Vigtigere endnu er det, at eftersom samarbejdet støtter forskningsrelaterede aktiviteter på dette område, kan de forbindelser, der må drages, ikke kendes på forhånd. Det kan de ikke, fordi det at etablere forbindelser, som for eksempel at finde ud af hvem der har adgang til materiale eller viden, nok så meget er et resultat af forskningsprocessen som processens fundament.

Litteratur

- Ashmore, M.
1989 The Reflexive Thesis. Wrighting Sociology of Scientific Knowledge. Chicago: University of Chicago Press.
- Barnes, B.
1974 Scientific Knowledge and Sociological Theory. London: Routledge.
- Bloor, D.
1975 Knowledge and Social Imagery. London: Routledge.
- Castells, M.
1998 End of Millenium. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 3. Oxford: Blackwell.
1993 National Collaboratories: Applying Information Technology for Scientific Research. Washington D.C.: National Academy Press.
- Dilley, R.
1999 Introduction: The Problem of Context. I: R. Dilley (ed.): The Problem of Context. New York: Berghan Books.
- Gibbons, M., C. Limoges, H. Nowotny, S. Schwartzmann, P. Scott & M. Trow
1994 The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: Sage Publications.
- Hadida-Hassan, M., S. J. Young, S. T. Peltier, M. Wong, S. P. Lamont & M. H. Ellisman
1999 Web-Based Telemicroscopy. Journal of Structural Biology 125(2-3):235-45.
- Harper, R. H.
1998 Inside the IMF: An Ethnography of Documents, Technology and Organisational Action. London: Academic Press.
- Harvey, L. J. & M. D. Myers
1995 Scholarship and Practice: The Contribution of Ethnographic Research Methods to Bridging the Gap. Information Technology and People 8(3):13-27.
- Hill, Stephen
1996 World-Wide People Webs: UNITWIN/UNESCO Chairs Programme for the 21st Century University. Paper delivered to Second UNESCO UNITWIN Aphen Conference. Macquaries University.
- Hughes, T. P.
1986 The Seamless Web, etcetera, etcetera, etcetera. Social Studies of Science 16:281-92.
- Latour, B. & S. Woolgar
1979 Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts. Princeton: Princeton University Press.
- MacKenzie, D.
1990 Inventing Accuracy: A Historical Sociology of Nuclear Missile Guidance. Cambridge MA: MIT Press.
- Myers, J., N. Chonacky, T. Dunning & E. Leber
1997 Collaboratories: Bringing National Laboratories into the Undergraduate Classroom and Laboratory via the Internet. Council on Undergraduate Research (CUR) Quarterly 17(3).
1995 Czech Feature Film I 1898-1930. Prague: Narodni Filmovy Archiv.
- Pound, C.
1996 Imagining In-formation. I: G. Marcus (ed.): Late Editions. Vol 2: Technoscientific Imaginaries: Conversations, Profiles, and Memoirs. Chicago: University of Chicago Press.
- Riles, A.
1999 The Network Inside Out. Michigan: Michigan University Press.

- Shapiro, D.
1997 Ferrets in a Sack? Ethnographic Studies and Task Analysis. I: D. Shapiro, M. Tauber & R. Traunmüller (eds.): *The Design of Computer Supported Cooperative Work and Groupware Systems*. Amsterdam: Elsevier Science.
- Strathern, M.
1990 *Partial Connections*. Savage, Maryland: Rowman and Littlefield.
- n.d. Abstraction and Decontextualisation: An Anthropological Comment or: E for Ethnography. Paper delivered to Virtual Society? Get Real! Conference, 4th-5th May 2000, Ashridge House.
- Van Buren, D., P. Curtis, D. A. Nichols & M. Brundage
1995 The AstroVR Collaboratory, An On-line Multi-User Environment for Research in Astrophysics. I: R. A. Shaw, H. E. Payne & J. J. E. Hayes (eds.): *Astronomical Data Analysis Software and Systems IV*. ASP Conference Series. Vol. 77.
- Woolgar, S.
1988 Introduction. I: S. Woolgar (ed.): *Knowledge and Reflexivity*. London: Sage.

TORKIL FUNDER

DEN SIAMESISKE SAMLING I EBELTOFT

På hovedgaden i Ebeltoft knæler en mand på et stykke pap. Han er ved at male husets sokkel, solen blinker i den sorte tjærefarve. Bag ham strømmer turister hen over gadens brosten. Ferietøj, is, postkort og antik. Langt nede løber vigens vandflade ud mod fjerne, mørke bakker.

Fra huset på den anden side af gaden ser en forgyldt Buddha ufravendt ud i junilyset. Den står på et poleret, rundt spisebord midt i rummet. Bag den mellem to store træskabe med glaslåger hænger to firkantede klokker af mørk malm, omgivet af sammenklappede påfuglehaler. Under dem, på toppen af en lille reol, står „En fornem kinesisk Mandarins Hovedprydelse ca. 1840“.

I reolen er der bøger om Siam, som i dag hedder Thailand, og et opslagsværk om dan-ske fugle. Og der står et tørt præparat af en fisk på en træplade, „Knurhane fanget i Ebeltoft Vig“. Klokkerne har små, gamle klude om kneblen, de giver en rungende, lang lyd bare man slår let på kanten. Elefantklokker? Arbejdsdyr som løfter stammer af kostbart træ. I Siam. Engang.

De store skabe er fulde af dyr med navneskilte. Sort ibis, næsehornsflugt, fiskeugle, grønlandsk sneugle, spurvehøg. En siddende hare, en ræv med unge. Et desmerdyr i kamp med en brilleslange, koraller, sneglehuse, muslinger. En flyvende hund, en dansk lille flagermus. En lemur-abe, „Almindelig over hele Siam“.

Fra loft til gulv på den ene kortvæg ved indgangsdøren hænger et brunt krokodillekind og to kridhvide krokodillekranier. På den anden kortvæg et skildpaddeskjold, hovedet af en næsehornsflugt og to tropehjelme, en hvid og en khakifarvet.

Der ligger en tekst på den runde bord med Buddhaen, på dansk, engelsk og tysk. Den fortæller, at Rasmus Havmøller var en fiskerdreng fra Ebeltoft vig. Som ung forstmand kom han i 1914 med Østasiatisk Kompagni til Siam. Han var også storvildtsjæger og blev senere ejer af en tinmine på Malakkahalvøen. I 1933 måtte han rejse hjem til Danmark, syg af Malaria. Han slog sig ned her ved vigen, i Egsmark, hvor han var født. Allerede som dreng var han samler, især af ting fra naturen. Siden, på rejser og under mange år i Østen, samlede han stadig, også etnografiske genstande. I 1940 overlod han alle sine samlinger til museet i Ebeltoft, der var grundlagt i 1909, for atter at rejse til Siam med sin familie. Men han kom ikke af sted, han døde under et malariaanfald i december samme år, 50 år gammel.

Ebeltofts lange hovedgade deler sig i to ved byens forunderlige gamle rådhus med klok-

ketårn, bindingsværk og kanoner foran. „Museum“ står der på en guldpuddet væg i begyndelsen af den nedre gade, og med mindre bogstaver, „Siamesisk Samling“. I det meste af huset og i rådhuset er der lokalhistoriske udstillinger. Den siamesiske samling er inde til venstre. I en høj stueetage med to små rum og et større.

Bag det polerede bord, rundt om døren ind til det største rum, hænger en gruppe gamle sorthvide fotografier i rammer. „Savmøllen i Bandong“ og et langt panorama, „Udsigt over Bangkok“, præget af palme kroner og templer. Over døren tre personbilleder uden tekst: Rasmus Havmøller selv, energisk og bestemt at se til, i kortærmet skorte med den kraftige arm hvilende på bordet. Et andet af hans smukke siamesiske hustru, tilbagelænet med parasol i en flettet stol. Og imellem dem billedet af et barn, som sidder leende på lavt vand med mørke højder i baggrunden. Bjergene i Siam eller bakkerne på Mols? Blikket går videre til en åben, smukt dekoreret rød og hvid parasol, der hænger under loftet. Den samme som på billedet af fru Havmøller. Den samme. Nu og her. Bevis og sammenhæng.

Det store rum ligger i hele husets bredde, med vinduer til en grøn have bag det og til gaden med de vandrende sommergæster. Langs væggene er der lave montrer med skrå glaslåg og midt i rummet en høj montre med hylder over og under den lukkede glasdæl. Mængden af ting er stor – tusind i alt måske? De hænger under loftet, sidder på væggene, står på gulv og hylder, ligger under glas. En stor del af dem frit tilgængelige. Man bevæger sig langsomt, forsigtigt, nær på det hele, kan ikke forudse, hvad der er det næste, man møder eller får at vide.

Det umiddelbart dominerende er indsamlede dyr, dele af dem og jagttrofæer på væggene. Hjortegevirer, hovedet af en malajbjørn, et tigerskind på rød stoffbund hænger over en lædertaske med tre pyramider, trykt i højt relief. Okse- og bøffelkranier med mørke horn, og midt på langvæggen det udstoppede hoved af en vildokse, to meter over gulvet: dyrets højde i levende live fortæller en seddel. Det er flankeret af to store fotografier. Det ene viser Havmøller ved siden af to døde krokodiller på en flodbred. Med riflen under armen ser han ned på de slappe, korslagte dyr. Han har den khakifarvede tropehjelms på, shorts, støvler og armbåndsurs. På det andet billede ligger vildoksen død. Alene i langt, nedtrampet græs. Riflen, som gjorde forskellen mellem dem, er lagt på skrå over bringen.

Der er kranier alle steder. De lyser hvidt på væggene, i monterne, på den lave hylde under montren midt i rummet. Nogle med korte tekster. „917 Maneater Kranium. Dræbt to Mand“. „939 Monteret Tigerkranium“, det gaber med frygtelige tænder. Imellem dem i underkæben er der indsat en oval, buet sølvplade, så det kunne bruges som askebæger. Ved siden af ligger „940 Monteret Panterkranium“. Det har bægerformede sølvindlægninger i øjen- og næsehuler, der vel har tjent som cigaret- og cigarholdere.

Ved vinduet ud til den sommergrønne have hænger et skældyr, brunt som en kæmpe-mæssig fyrrekogle, under det ligger kraniet af en hvalros, og på gulvet står to udstoppede næstehornsfugle på grene. Foran vægmontren med antikke, grønfarvede broncebuddhaer står en stor tromme af malm og en udstoppet, vældig klumpfisk. Den er kolossal og eksotisk, men er dog fanget i Ebeltoft vig. På toppen af den store midtmontre står en havørn med vidtspredte vinger, som ville den slå ned på den forsigtigt vandrende besøgende. Også den er fra vigen dernede. Under loftet det udspændte skind af en konge-kobra, tre en halv meter langt, får man at vide.

„Siamese hunters in the jungle“ står der på et fotografi. Havmøller sidder lavt i en lærredsstol foran et telt. Han har den hvide tropehjelms på. De indfødte jægere står ved siden af. Bag dem står som en væg træerne, *the jungle*. Egentlig betyder ordet jungle bare

vildt land i modsætning til det, der er opdyrket. Det vidste Havmøller måske ikke. Den romantiske betydning af ordet er kommet til senere. Som et resultat måske af de hvide jægers drømme og deres jagtbeskrivelser, fortalt til dem, der blev hjemme.

I teksten til en andet indrammet fotografi står der: „En Sø, dybt inde i Junglen, aldrig har nogen hvid Mand sat sin Fod her, tæt ved Søen findes mellem nogle store Stenblokke et Vandhul, som Siameserne siger ingen Bund har. Fra Søen kommer en lille Flod. Her findes baade vilde Elefanter, Tapirer, Hjorte, Vildsvin o.s.v. Saa spor af dem.“

Fem mænd foran en vandflade i en stor skovlysning. Maskinskrevet tekst med gammel retskrivning om drengedrømme, der gik i opfyldelse.

Manden ude på gaden holder en pause fra sin sokkel og taler med nogle bekendte. Ved siden af er der marked på det lille torv. Parasoller og borde med keramik, smykker, tørrede kranser og helsekost. Inde vandrer den besøgendes øjne fra Ebeltoft til Siam til Grønland til Siam.

I de lave skralågsmontrer ligger perlebesatte opiumspiber fra Kina, javanesiske kaffeskeer, smukke tekstiler, „Guld fra Bang Sapan Yat. Syd Siam“ – en lille, gylden sten. Af en senere tid lagt på blåt, ustribet fløjl. „Kaurimuslinger fra Øgruppen Maldiverne i Det indiske Ocean. De spredtes udover For- og Bagindien helt til Afrika, hvor de anvendtes som naturalmønt til omkring Aarhundredeskiftet. En Høne kostede 500 Kaurier, mens en Slavinde kostede 40-80.000 Kaurier. Brugt i ældre Tid som Penge i Siam.“

I vindueskarmen blokke af kvartskrystaller, på vægen et lille billede skåret i farvet kork: et optog af mennesker med parasoller foran eksotiske huse ved havet. Korkhavet tyndtblåt som Ebeltoft vig en vindstille sommermorgen. Et indrammet, signeret fotografi af den nu næsten glemte rejsende maler og forfatter Ebbe Kornerup, som skrev følsomt om alle verdens dele og steder på sin rastløse færd. Til minde om gode dage i Siam i 1920'erne. Med hans store, karakteristiske håndskrift.

I en montre ligger nogle blade med frimærker fra Siam, omhyggeligt sat op. Fra Sydøstasien i de første 30-40 år af 1900-tallet. Kolonialismens sidste store tid. Det er smukke mærker med dyr, templer, broer over floder, plantager, jernbanen, pragtbygninger, fragtdampere af jern og den siamesiske kongefamilie. Siam var aldrig en koloni, men et beskyttet fransk-engelsk interesseområde. Frimærker fra breve ud til verden i den periode, hvor det gammelasiatiske land moderniseredes. Det danske Østasiatiske Kompagni, hvor Havmøller arbejdede, spillede en stor rolle i den proces. Hvad vi end har at mene om det bagefter. Bagefter er nu. Hvad ved vi egentlig om nu?

Samlingen her fortæller ikke meget om Havmøllers arbejde i alle disse år. Den fortæller om hans interesser ud over arbejdet; de to forhold mødtes åbenbart sjældent. På en hylde ligger en række elefantkindtænder i al deres mærkværdighed. De har en håndskrevet tekst og tegning, der fortæller om den indiske elefants tre par kindtænder, som vokser frem efterhånden og bruges og slides ét ad gangen. Når alle par med tiden er slidt ned, er dyret dømt til at dø af sult. „Elefanten fortærer dagligt 300 Kg. Grønfoder, fra 20 til 55 Aar er dens bedste Arbejdsalder. I 60-Aars-alderen faar den indfaldne Kinder, Tinding, Tegn paa Alderdommen. Den indiske Elefant kan blive 3 Mt. høj, veje 6000 Kg.“ Arbejdsdyret, som han kendte det.

I lave montrer under trofæerne på langvæggen ligger udstoppede småfugle tæt som et tæppe i rækker under hinanden. „Grøn Junglefugl“ står der på sedlen på nålen i kroppen. Stor Biæder, Klippedrossel, Grøn Jorddrossel, Lærkestær, Paradisfluesnapper. De sang i den ubetrådte jungle, løb på elefantens ryg, fløj i lange buer over templerne på

fri-mærkerne. Skægflugl, Drongo, Salangar, „561 Isflugl. Magen fulgte længe efter Skibet.“

På montrernes top langs væggen er der en række spritpræparater i glas. „541 Piske-slange. Ses ofte i Træer og Buske, hvor dens grønne Farve falder sammen med Løvet“. „536 Gekko. Er meget almindelig i Huse, hvor den lever af Insekter. Dette eksemplar af mellemstor Art.“ „537 Husslange. Forekommer almindeligt i Huse, hvor den efterstræber Gekkoen. Ikke giftig.“ „562 Vingesnegle. Lever i Saltvand.“

I et glas med blæksprutter er „Den store fra Ebeltoft Vig. De tre smaa er fra Siam“, „535 Siamesisk Hugorm. Meget giftig“, „Brilleslange. Meget giftig“, „Den store Jungleskorpion. Meget giftig“, „Dansk Sild“, „Den røde Koralslange, „Frukt fra Junglen“, „Firben. Meget hurtigløbende“.

Inderst i rummet, ved vinduet ud til den grønne have, står en kasse med insekter lænet op ad væggen, „Fra Siam, Ægypten og Afrika. Egehjortbille fra Slesvig“. Ved siden af står en mindre, men lignende kasse, „Insekter fra Ebeltoftegnen. Samlet af Rasmus Havmøller i 1906-08“, da han var 16-18 år. Vedholdenhed. Det faste blik hos manden med skrivemaskinen på fotografiet i samlingens første rum.

Det sidste rum er ganske lille. I to flade montrer ligger mange smukt forarbejdede redskaber af mørke og lyse stenarter fra Siams forhistorie. Flade, tynde økseblade, kraftige mejslers og mange småredskaber, lagt i pæne grupper under glasset. På dem alle sidder fastlimede, maskinskrevne etiketter med nummer, findested og Havmøllers navn. Derudover har stenredskaberne ingen tekst. De er så løst forbundne til genstandene i de andre rum, som stenalder i øvrigt er det til nutid. Det er personen, som holder sammen på tingene med en tanke, der bevæger sig på tværs af tid og sted. Her i de trange rum er det fiskerdrengens fra Egsmark med den vedholdende interesse.

På væggen hænger et kort over Siam, og på gulvet står en udstoppet dansk stork, en fiskehejre og en fremmed fugl, „Tantalus Storken. Alm. på Rismarkerne i Siam“.

Over døren ind til næste rum hænger et fotografi af fru Havmøller i en oval, mørk ramme. Hun er ung og hvidklædt på en håndkoloreret, lysende grøn baggrund. Gennem døråbningen ser man videre ind i et af den lokale kulturhistoriske samlings rum: et bondekøkken fra Mols, hvor et sort komfur står ved en rosakalket væg. På væggen hænger mørke træsleve og ned fra loftet en staldlygte, en grydekrog og et lys i en stage.

Ude på gaden er manden, papstykket og farvebøtten borte. Den færdige sokkel glimter af sort velholdthed. Vigen er blevet mere blå i den lavere sol.

I Egsmark uden for byen ligger to hvidmalede træhuse tæt ved hinanden og tæt ved landevejen. Det ene har saddeltag, stort udhæng, svungne vindsceder og en usædvanlig tagprofil. Det andet har en bred veranda med træsøjler og et højt, sort, tredelt pagodetag, „Lille Siam“ står der malet på facaden. Husene er bygget af familien Havmøller i 1930'erne. Det første til Havmøllers samlinger, i „Lille Siam“ boede familien.

På den anden side af landevejen går en smal sti gennem højt græs og blomstrende gyvel ned til vigen. Der ligger tør tang i sandet, sorte både vugger ved vandet, i horisonten rejser sig de høje, mørke bakker på Mols.

Her voksede Rasmus Havmøller op, her slog han sig ned efter 20 år ude i verden, her levede Boong See, hans hustru, som enke i andre 20 år. Krattet af hybenroser lugter af sommer. Derinde ligger Ebeltoft – hvordan er det egentlig med den samling?

Det altafgørende er, at den har bevaret sit oprindelige præg. De oprindelige opstillinger af genstande fra fjernt og nært i små forhåndenværende rum. De oprindelige tekster. Dette er ikke en udstilling, men en samling, et museum i sig selv. Afrundet. Færdigt.

Uudvideligt. Uændreligt hvis ikke det særlige præg skal opløses og gå tabt i nutidig pædagogik, fremhævelse, kulturhistorie og mulig teknologi. Blive til bred almindelighed. Det er enten eller.

Noget er allerede sket. Man kan se ud fra tidligere besøg, at der er ændret på nogle af opstillingerne, og at mange tekster er forsvundet. Det er måske sket i forbindelse med den prisværdige konservering, hele samlingen lige har gennemgået. Forhåbentligt findes teksterne stadig. Der er mange isfugle og mange rejsende til det fjerne, men vi har kun én på hånden, som fortæller, at netop denne isfugls mage „fulgte længe efter Skibet“, eller at netop dette firben er „Meget hurtigløbende“. Det kan måske opfindes af en digter, men det kan aldrig igen blive et udsagn om et menneskes og en periodes virkelighed.

Som så mange privatsamlinger fortæller også denne om personligheden bag den. Det hele hviler i én mand. Fra et fiskerhus ved Vigen. Han kom væk og op og ud i verden. Her hentede han det, som interesserede ham, ned fra himlen, fra træerne, op af vandet, ud fra skoven, ind fra den fremmede dagligdag, der omgav ham. For at se det, have det omkring sig. Samleren, undersøgeren, med øjne og fingre og en voksende viden om enkeltdele. For at kunne give videre, fortælle om verdens forunderlighed og sindrighed. Altid faktuelle tekster, drømmene ligger gemt i helheden. Det som hidtil havde været ukendt for ham selv og senere for folk på torvet i Ebeltoft.

Med tropehjelm og støvler og indfødte hjælpere i en safaristol foran teltet. Bagved dem skoven, og derinde kom det fra – farvestrålende, farligt, utroligt, ukendt. „Storvildtjæger“ står der letløbende i museets ene samlende tekst. Han dræbte ikke for maden, men han vidste noget, ville noget med sine drab. Respekt for byttet, men nedlagt blev det. Også i flere eksemplarer end man uden videre kan forstå.

Tingene fra jagerne og den øvrige indsamling var beviser på sig selv. På at de fandtes på denne vidstrakte jord. Det var i den tidlige del af 1900-årene, forskelligartethedens sidste store tid. Med sit daglige arbejde for Østasiatisk Kompagni i skove og miner på fremmed grund var han med til at gøre forskelligartetheden mindre. Det har han næppe anet, selvom det var de samme hænder, der handlede. I en verden som ikke kan deles i adskilte rum.

Og samlingen kom hjem. Beviserne. På verden mere end på manden. Opiumspiberne, guldklumpen, mandarinens hovedtøj, elefantens kindtand og de farvestrålende fugleskind. Kobraslangens længde, krokodillens gab, vildoksens højde, skorpionens farlighed, tigerens sølvbelagte underkæbe. Buddhas smil og malmtrommens dybe lyd. Alle sejlede de mod Ebeltoft. For at vises, benævnes, forklares for dem, som talte hans barndoms bløde østjyske dialekt. Beviser på noget, han måtte have fortalt.

„Gekko. Meget almindelig i Huse, hvor den lever af Insekter. Dette Eksempel af mellemstor Art“. Man kan høre Havmøller selv vise rundt i samlingen i det siamesiske hus ved vejen i de få år, det må have fundet sted, inden han døde. I en tid hvor meget få fik de fjerne steder at se. Og så den fælles glæde ved også at stå over for en „Knurhane fra Ebeltoft Vig“.

1940 er meget længe siden. I de sidste 10-20 år er det at frembringe en udstilling blevet en stadigt mere kompliceret og kostbar proces, omfattende stadigt flere eksperter. Inden for håndværk, lyssætning, farvesætning, konservering, design, kulturhistorie, pædagogik, sikring. Et forløb hvor blandt andet ideer, umiddelbarhed og korthed kan have svært ved at overleve.

På den baggrund er det mærkeligt befriende at befinde sig i den Siamesiske Samlings tre små fyldte rum mellem indgangsdøren og det rosafarvede køkken fra Mols. Her er

tingene tæt omkring en, ofte i uventede sammenstillinger. Frithængende, fritstående for manges vedkommende og med faktuelle, ultrakorte tekster, der altid er direkte knyttet til deres genstand. Der er ingen lang kulturhistorie og ingen pædagogisk rækkefølge, som griber fat om en og vil holde en fast. Den underliggende undren, indsigt og respekt er opstillingernes eneste pædagogik og samtidigt deres budskab.

Det er frie rum, hvor tingene optræder som frie enkeltvæsnere. Alt har samme beretning, fordi alt er dele af virkeligheden. Derfor har tingene kunnet anbringes praktisk, som det gav den bedste pladsudnyttelse af rummene for 60 år siden. De er brikker af en virkelighed, som vi selv møder den dagligt livet igennem. Stumper og stykker af kendt og ukendt art. De billeder, vi har brug for til personlig brug, må vi danne selv.

Det er for så vidt raritetskabinettets princip, vi møder her: genstande samlet og opstillet uden anden sammenhæng end personligheden, der samlede dem, og rummet, de er i. Som det skete i raritetskabinetterne i 15, 16 og 1700-årenes Europa. Og som det er sket i amatørsamlinger og lokale småmuseers udstillinger op til i dag. Vil man, med de større udstillingers nye og betydende rolle i de seneste år, som professionel søge at anvende det samme princip i dag, støder man på vanskeligheder.

Man må give afkald på at anvende meget af det, man nu ved, og meget af det, man teknologisk nu kan, i selve udstillingen. Og i stedet bruge disse nutidige muligheder til en viderebehandling af materialet uden for udstillingen, hvis den skal forblive et frirum for de enkeltgenstande, som er og forbliver en genstandsudstillings egentlige udgangspunkt.

En anden hindring er, at man ikke længere besidder den naivitet, som hørte til en tidligere tids viden og verdensbevidsthed hos både samleren/udstilleren og den besøgende. Enhver tid har sin egen naivitet, som først erkendes af en senere tid. Og da kan den ikke eftergøres. „Vingesnegle. Lever i Saltvand“, „Brilleslange. Meget giftig“, „Frukt fra Junglen“ – sådan kan man ikke tekste med sandhed i dag, kun som kitsch og pastiche. Den Siamesiske Samling grunder på naiviteten, som den var i begyndelsen af 1900-årene; det er endnu et oprindeligt præg ved samlingen. Det kan ikke gøres efter, kun brydes. Også derfor er de oprindelige tekster så vigtige.

De mange genstande blev sejlet bort over havet, væk fra deres egne steder. Dermed blev deres omfang færdigaftgrænset, og der opstod en isolation og uvirkelighed omkring dem for alle andre end indsamleren og hans familie. De var nu for alvor en enhed, en samling, men med en ydre tavshed, som teksterne og omvisningen måtte råde bod på.

Genstandene giver ikke et billede af Siam i begyndelsen af 1900-årene. De fortæller om Rasmus Havmøllers interesser i Siam. Og ganske lidt om hans arbejde og hans familie. Og de fortæller nu, hvor lang tid der er gået, indirekte om en periode i Thailands og Europas historie: kolonitiden, selvom Siam aldrig var en egentlig koloni.

„R. Havmøller The East Asiatic Co. Ltd. Bandon Forest“ står der på et visitkort i en af monterne, nedenunder står det samme med andre alfabeter.

Manden med det faste blik og den kraftige arm på fotografiet, hvor han sidder ved skrivemaskinen, havde et andet forhold til skovene end at gå på jagt. Han arbejdede med produktionen af træ til ØK's savmøller i den sydlige del af landet og senere med udvindingen af tin. Det var baggrunden for, at han var der og kunne dyrke sine interesser. Som så mange andre europæerne verden rundt på den tid.

Mænd og familier som satte deres helbred og deres bedste år ind i kompagniernes tjeneste, mens de selv havde tjenstgørende indfødte til rådighed. Dertil vildtfyldte skove,

bjerger og åbne verandaer med træstolper, som i „Lille Siam“, til aftenkølighed og samvær, hvor man talte om arbejdet, tjenestefolk, jagterne, orlov, sygdom, regntiden og landet derhjemme. Mens gekkoer løb på væggen og fangede insekter nær lyset i den mørke tropenat.

Man havde en midlertidig betydningsfuldhed og levede år igennem i en verden, som man aldrig blev en fuldstændig del af. For nogle forblev de mange år i det fremmede en arbejdssituation, som havde de aldrig forladt Europa. For andre opstod der en tilknytning til det fjerne, der fulgte dem livet igennem. Som en bestandig længsel, eller som en rigere helhed.

„Blæksprutter. Den store er fra Ebeltoft Vig. De tre smaa er fra Siam“, stod der på glasset i samlingen. Solen står lavt over vigen. På verandaen i „Lille Siam“ hænger badetøj til tørre på en snor.

Appendix

Fra lokalhistorisk arkiv, Ebeltoft.

Bilag 1: Vurderingsprotokol for Sognevurderingsmændene i Draaby Vest.

Indførsel 30. september 1933:

Vurdering af bygning Egsmark Strand, Randers Amt.

En „Villa“ med ydermure af dobbelt brædder og med egespån på taget. Med „Stue indrettet til Mosæum“. Væggene her af dobbelte brædder, bræddeloft og cementgulv. 64 m² vurderet til 4.500 kr. Faste skabe vurderet til 1.000 kr.

„Denne Forretning har vi foretaget efter Samvittighed og bedste Overbevisning“, sign.

Indførsel 9. oktober 1936:

Vurdering af huset ved Egsmark Strand, som i dag hedder, „Lille Siam“. Samt en tilbygning og en fritliggende bygning. Vurdering i alt 13.500 kr.

Fra lokalhistorisk arkiv, Ebeltoft.

Bilag 2: Lille folder på blågråt papir.

Forside: Skitsetegning af den ene siamesiske bygning ved Egsmark Strand.

Tekst i uddrag:

Naar De kører paa Turen langs Ebeltoft Vig passerer De, kort før Femmøllervejen naar den gamle Ebeltoft Landevej, et lille siamesisk Tempel. Stands et Øjeblik, det lønner sig, formedelst 50 Øre bliver De for en Tid revet bort fra Hverdagen, og i nogen Grad indviet i Østens uudgrundelige Mystik og Junglekrattets fortættede Jagtspænding. Templet er indrettet som Museum for den mest pragtfulde Samling af Jagttrofæer, Buddhaer, malayiske Kris'er, sjældne tropiske Fugleskind i straalende Farver, en Samling af den siamesiske Oldtids mest sjældne Stenvaaben og Værktøj, som tydeligt viser, at Kulturen i vor egen Stenalder og i Siam har været næsten ens. Det er den danske Ingeniør Havmøller, som efter et næsten 20aarigt ophold i Siam har beriget sit Fødeland med denne uvurderlige Samling. Ingeniør Havmøller fortæller selv, hvorledes han allerede som Dreng var Samler og Arkæolog i saa vid Udstrækning, Fritiden tillod det. At Drengenaarenes Hobby er bevaret usvækket, leverer de smukke Rariteter et slaaende Bevis for. De bør ikke narre Dem selv for Synet af disse uvurderlige Kunstskatte. Kig indenfor næste Gang, De kommer forbi.

De vil ikke fortryde det.

Fra lokalhistorisk arkiv, Ebeltoft

Bilag 3 og 4: To avisudklip, uden kilde og dato. Begge i uddrag.

Formodet november 1950:

Ejeren af Den Siamesiske Samling i Ebeltoft, Fru Boonse Lee Havmøller, Egsmark Strand, fylder paa Onsdag 50 Aar.

Siamesisk Adelsdame dansk Frue

...Efter Ankomsten til Danmark opførte Havmøller en siamesisk Bygning og aabnede sit Museum her. Der gik dog kun faa Aar før en Malaria, han havde faaet i Østen, tog hans Liv, og Fru Havmøller stod ene med deres fem Børn, hvoraf de to var født i Danmark. Fru Hav-møller, der hørte til Siams høje Adel, var vant til Kaar, vi ikke kender Mage til herhjemme, og man maa nære en dyb Beundring for hende og den Maade, hvorpaa hun har kunnet tilpasse sig de danske Forhold og opdrage sine Børn herefter. Naar hun har kunnet gøre det og i det hele taget har kunnet faa saa meget godt og smukt ud af sin Tilværelse, maa en stor Del af Grunden søges i, at hun er lige saa interesseret i Nordens Kultur, som hendes mand er i Østens. Det har hos Parret skabt en gensidig Respekt og Forstaaelse for deres Lande. Fru Havmøller er desuden en meget intelligent Dame, og hun har helt accepteret Danmark som sit Fædreland. ... Hun er ikke af mange Ord, men Folk forstaaar hende og holder af hende og hendes Venner paa Egnen og ude omkring er mange.

Formodet juli 1960:

Ejeren af den Siamesiske Samling i Ebeltoft... fru Boon See Havmøller er idag død 60 år gammel. ... Rasmus Havmøller tålte ikke klimaet og rejste i 1930 tilbage til Danmark og fulgtes i 1934 af sin frue. De indrettede sig i det hyggelige siamesiske hus ved Egsmark Strand, 'Lille Siam'. Få år efter gik ægteparret med til at lade hele samlingen udstille på Ebeltoft Museum. Fru Havmøller ønskede ofte at se sit hjemland igen, men sygdommen indhentede hende, så hun ikke nåede det. ...

AT SAMLE ELLER IKKE AT SAMLE

Inden for etnografien taler man om samlere og jægere, som kan være to forskellige erhvervsformer hos hvert sit folk. Men de kan også forekomme hos samme folk, hvor det så oftest er kvinderne, der samler ind, og mændene, der går på jagt. Kvinderne specialiserer sig og går efter særlige udvalgte emner, hvor de tager alt, hvad de kan få fat på. Mændene støver rundt efter udvalgte dyr. Dog skal begge parter passe på ikke at ødelægge kilden. Man kan for eksempel plukke alle frugter af et træ uden at beskadige det, så man kan vende tilbage en anden gang og hente mere. Eller man jager kun voksne dyr og ikke unger, så man sikrer sig, at der bliver ved med at være, hvad man jager.

Det gælder også museumsindsamleren, at man ikke skal ødelægge kilden til, hvor man får sine indsamlinger fra. Hvilket betyder, at man ikke altid kan tillade sig at indsamle alt, hvad man ser. Man kan jo ødelægge livsvilkårene for de mennesker, man så gerne vil fortælle om.

Samlere

Lad os vende os mod samlere. Det er mennesker, som, når de har flere end tre af en slags, begynder at lægge dem i system. Det er en sygdom. De kan simpelthen ikke lade være med at samle. Samlere skaber deres eget univers, hvor fra de ser alt omkring sig. Dette univers kender de ned til mindste detalje, men resten af verden er ofte en stor mindre kendt klump.

Det, der samles på, behøver ikke at være noget kostbart, set med almindelige menneskers øjne. Det er tilfredsheden ved at samle – det at finde flere af slagsen – der tæller. Dog kan en ukritisk sammenhobning af ting blot give store bunker uden den spænding. Samlerens tilfredshed ligger i at have besværet med at finde nye enheder til samlingen. Jo mere komplet en samling bliver, jo større er sporten ved at få de sidste med.

En dreven samler vil sætte stramme spilleregler op for, hvad der hører til samlingen, og hvad der ikke kan tages med. Nok er det mængden, der gør det, men hver enhed skal helst være forskellig. Denne forskellighed kan for eksempel være, at det ene frimærke har 12 takker pr. tomme, mens det andet kun har 8 takker pr. tomme, og at de i øvrigt er helt ens.

Samleren skal kun bruge én af hver – når han har gjort op med sig selv, hvor grænserne

går for forskellighed. Resten er dubletter. De kan byttes med andre samlere, hvis man kan finde nogen som har samme mærkværdige interesse. Dubletter er i samlerens øjne mindre værd og uden interesse, selv om de for andre ser ud som det eksemplar, der er i samlingen. Eksemplaret, der er valgt til at være i samlingen, opnår en slags urørlig hellighed, mens dubletterne både kan sælges, byttes eller smides bort.

Selv samler jeg på vittigheder med øde øer. Ved en „øde ø“ forstås en lille ø med en palme og måske nogle mennesker på. Nok kender jeg andre, der samler på vittigheder, men mere bredt, og ikke kun begrænset til øde øer. Ved at begrænse sig, gør man betingelserne vanskeligere og glæden større, når det lykkes at finde én mere.

Mine vittigheder er selvfølgelig systematiseret. Det er jo en af glæderne ved at lave en samling. Der skal være orden i den. Det kan være en orden, som man kun selv erkender, eller det kan være et system, som andre også vil kunne godtage. Jeg har valgt to forskellige systemer samtidig for at opnå tværgående information.

I disse Robinson-tider er det jo lidt morsomt, at de cirka 3000 kort står organiseret efter, hvor mange mennesker, der er på øen. Først ingen, så en mand, så en kvinde, så to mænd, to kvinder, en af hver, og så videre. På den måde er det let at lede en sektion igennem for at se, om det er en ny, man står med i hånden. Det andet system er, at hvert kort har et nummer. I en registrant kan man slå stikord op som for eksempel „svigermor“, „hund“, „fjernsyn“, og så videre. På den måde kan man finde disse forskellige emner blandt de flere tusinde kort.

Samlere morer sig ved at sammenbringe flest mulige enheder – våben, vaser, øl-kaps-ler, biler, sommerfugle, ispinde, servietter, ja, der er ingen grænser for, hvad der samles på.

Nogle samlinger hører en særlig aldersklasse til, måske ungdommen, hvorefter andre interesser dominerer billedet, og samlingen smides bort eller foræres væk til en nybegynder. Men en mere seriøs samler vil fortsætte livet ud. Nogle bygger deres hjem om til et mindre museum med ølflasker og soldateremblemer overalt eller fylder kælderen med sparebøsser, eller hvad nu ens dille er.

Nogle samlere er mere fascineret af samlingens værdi – kunst, malerier og så videre – og det går måske mere ud på at prale med værdierne end egentlig at samle.

Særlige seriøse samlere tænker videre ud over deres tid. Når de nu har brugt hele deres liv til at skrabe sammen, så vil det jo være synd, hvis det hele blot går i opløsning, fordi næste generation – hvis der er en sådan – ikke gider den slags eller har helt andre interesser. Der er ikke langt til museumsideer. Er man rig nok, ja, så bygger man sit eget museum, inden man tager fra denne verden. Man gør sig på en måde udødelig. Har man færre økonomiske muligheder, opsøger man måske et relevant museum for der at skænke sin samling testamentarisk eller måske endda, mens man selv er i live.

Samlere af stort og småt kan gøre sig selv og især deres omgivelser en stor tjeneste ved på forhånd – altså inden de dør – at give retningslinier for, hvad der skal ske med deres samling. Måske er samleprocessen det egentlige, så de er ligeglade med, hvad der sker, når de er gået bort. Dog er mange samlere bekymrede for, at netop deres samling skal blive spredt i alle verdenshjørner, når de ikke selv længere kan holde hånd over den.

Museer kan på denne måde skaffe sig – ved gave eller køb – specialsamlinger. Disse kan være til stor glæde, men i visse tilfælde være til stor gene. Alt efter hvilke betingelser de modtages under. For eksempel skal Kjersmeijers samling af afrikansk kunst være udstillet samlet. Det gør man gerne, fordi det er en flot og værdifuld samling, men det vanskeliggør udstillingsprocessen, at der ikke er frit spil. Kjersmeijer (1889-1961)

var en dansker, som i 1930'erne skabte sig en storslået samling af afrikansk kunst, dels ved indkøb på egne rejser i Afrika, dels på auktioner i Europa. Han testamenterede sin samling til Nationalmuseet.

Indsamlere

Indsamlere er ofte anderledes mennesker, som ikke nødvendigvis har samlerdille i sig. De er udsendt med et særligt formål om at skabe en samling om et bestemt folk, en kultur eller et emne (for eksempel skorstensfejerudstyr).

Indsamleren kan være vældigt meget forberedt og næsten rejse ud med en indkøbsliste. Ofte er de mindre organiserede og må se, hvad der er mulighed for at få fat i. Blandt det mulige vælger indsamleren ud fra sin instruks, penge og måske personlig smag.

Debatten i museumsverdenen beskæftiger sig med hvem, der ejer retten til at bestemme, hvad der skal indsamles, samt hvad og hvordan disse sager skal udstilles på museerne. „De etnografika, vi får fat i,“ har Franz Boas sagt for omkring 100 år siden (Jacknis 1985:89). „indsamles ikke primært med henblik på at lave smukke udstillinger. Genstandene er førstehåndsmateriale for etnografiske studier af folk eller steder.“

Det er jo en fin holdning at have, men ikke altid let at leve op til. Mange ting i museerne er ikke altid indsamlet af fagfolk (som for eksempel etnografer) eller efter en bestemt systematik. Indsamlere kan være folk, som er ude i andet formål og derfor ikke har tid, energi, viden og penge til at lave repræsentative samlinger.

James Clifford (1988:228) skriver om Boas, at med ham opstod den relativistiske antropologi, som understregede, at museumsgenstande skulle anbringes i en „levende“ sammenhæng og repræsentere en kultur, som enten var placeret i et evolutionistisk system eller repræsenterede den såkaldte „etnografiske nutid“, som hverken var historie eller fra det 20. århundrede, men noget udefinerbart autentisk derind i mellem.

I vore dage er man på vej væk fra at udstille efter det evolutionære synspunkt og den etnografiske nutid. Den levende udstillingsform vil man dog gerne bevare. Nogle etnografiske indsamlere leder efter „originale“ sager og ønsker ikke spor fra industrien. Andre indsamler for at give et indtryk af, hvordan emnet/folket/kulturen ser ud lige nu.

Personligt synes jeg, at det er interessant at vise, hvordan en kultur tilpasser sig nye vilkår. Således kender man fra Grønland harpunforskifter, som er lavet af en skruetrækker med plastichåndtag, eller hundeslæder, der er bundet sammen med nylon i stedet for reb lavet af sødyrskind, og som kører på plastic i stedet for jern eller benskonning.

Indsamleren kan stå i et dilemma ved at ønske nogle særlige sager, som er vigtige for de mennesker, der bruger dem. Ved at tage disse ting fra dem kan man stille dem i en dårlig situation. For eksempel hvis man køber en jægers fangstredskaber, så kan han ikke skaffe sig og sine mad igen, før han har fået andre redskaber. Her er det ikke sikkert, at penge er erstatning nok.

Nogle indsamlere opsøger det aparte og mærkværdige på det sted, de samler ind. De opbygger derved en samling, som ikke repræsenterer den pågældende kultur, men kun et eller flere fænomener i kulturen. Det er helt legalt som indsamler at gøre sådan, hvis man på forhånd har gjort sig klart, hvad det er man gør.

Andre samler kun gamle eller brugte ting for at være autentiske. Men selv nye ting bliver gamle med tiden. Den berømte danske museumsmand Christian Jürgensen Thomsen bad i midten af 1800-tallet danskere i Langtbortistan om at sende almindelige nye

hverdags-ting. Hvilke i dag, 150 år efter, er med til at gøre Etnografisk Samling til et værdifuld mu-seum, fordi sådanne „værdiløse“ hverdagsting ikke længere findes på oprindelsesstedet.

Værdien af de indsamlede ting stiger i takt med de oplysninger, der følger med om fremstilling, om brug og betydning i samfundet. Heldigvis har mange ekspeditioner fyldige indkøbsbøger, hvor der står mange værdifulde oplysninger, som man ikke længere kan skaffe, fordi tiden har ændret folks vaner. I museerne findes der mange genstande, hvor de medfølgende oplysninger er så dårlige, at man knap nok kan bruge tingene til noget. Derfor er det vigtigt, at museumsamlinger bliver publiceret, så viden om genstandene deles med en større omverden, og man kan få tilbagemeldinger om fejl eller ekstra viden.

Man kan dele indsamlere i (1) dem, der tager i felten, og (2) dem, der sidder ved skrivebordet og samler det ind, som måtte passere tilfældigt forbi. Har man plads nok, behøver man ikke at være kræsen. Men er pladsen et problem, må man til at vælge, hvilket kan være svært. På den ene side vil man gerne udfylde huller i samlingen, på den anden er det ikke klogt at være alt for afvisende, for så begynder publikum at holde op med at komme med deres gaver. I tider, hvor økonomien er stram, er gaver en vigtig kilde til forøgelse af samlinger.

Man bør huske på, at samlinger ikke altid kun er genstande; de kan i virkeligheden være hvad som helst, for eksempel en ceremoni, et landskab eller en idé. En videooptagelse eller en skriftlig beretning om, hvordan, hvorfor, hvornår, hvem og så videre kan gøre en samling langt mere værdifuld – ikke regnet i penge, men i kultur. Iblandt kan der være brug for at indkøbe særlige stykker for at kunne lave udstillinger med et museums samlinger.

Skaf et mongolsk filtelt

I 1992 skulle Nationalmuseet åbne en udstilling om mongoler. I den skulle der indgå et mongolsk filtelt (*ger*), som publikum kunne gå ind i. Museet havde ikke sådan et telt, og en medarbejder blev sendt til Mongoliet for at købe et.

Ved en hyggelig aften i et privathjem i Ulaanbaatar, Mongoliets hovedstad, stillede en ung mand, som kort for inden var kommet på besøg, mig et spørgsmål. Samtalen omkring bordet foregik på mongolsk. Da jeg ikke taler andre sprog end jysk, udviste jeg ikke den største opmærksomhed, fordi jeg ikke kunne forestille mig, at jeg nu pludselig skulle være en aktiv del af samtalen. Min tolk prikkede til mig og antydede, at den unge mand – han hed Njamdavaa, viste det sig, og var en god ven af huset – gerne ville skaffe det mongolske filtelt, jeg ønskede.

Gennem tolken dukkede der efterhånden et tilbud frem. Det gik ud på et weekend-ophold som gæst i et sådant telt på hans arbejdsplads ved Karakorum, Chinggis Khans gamle hovedstad. Hvis jeg købte et telt hos ham, så var det fint, og jeg havde fået, hvad jeg kom efter. Hvis jeg derimod ikke syntes om det, de lavede, havde jeg jo blot haft en god weekend. Han havde ganske ret. Der var ikke noget at tabe ved sådan et tilbud. Man skal svede, mens vandet er varmt, så vi satsede på den kommende weekend.

Njamdavaa skaffede indenrigsflybilletter. Selvfølgelig betalte vi selv vore billetter. Det ville kun tage en times tid at flyve de cirka 300 km til Centralmongoliet. Forventningsfulde mødte vi – min tolk Bulgan og min vært Tungalag, Bulgans søster – op i Ulaanbaatars

nye lufthavn, hvor Njamdavaa tog imod os. Han så flot ud i sin lilla *dell* med grøn læderkant og sølvknapper. Han havde ladet citytøjet (cowboybukser) blive i Ulaanbaatar, hvor han for tiden gik på kursus. Uheldigvis viste det sig, at netop „vort“ fly havde problemer og endte med at blive fem timer forsinket. Men så kunne man jo bruge tiden til at betragte alle de andre passagerer, som gang på gang myldrede forbi for at gå ud til deres fly. Mange var klædt i traditionel mongolsk dragt, andre var klædt, som vi gør i Europa.

Det blev en pragtfuld flyvetur, fordi vi fløj ud af de grå skyer, der indhyllede Ulaanbaatar. Vi landede først i Khurdjit, hvor de fleste passagerer stod af og nye kom på. Så fløj vi 10 minutter mere og landede på græsset ved Karakorum. Der var mødt én jeep op. Den kom fra Njamdavaas statsgård for at hente ham. Njamdavaa forvandlede sig med et fra den beskedne husven i citytøj til leder med stor udstråling klædt i nationaldragt.

Njamdavaa indlogerede sine gæster i en ger. Vi kunne vælge mellem en ger med bemalet træskelet eller en, der også havde udskæringer. Jeg valgte den sidste, fordi den var flottest. Få meter bag geren løb Orhonfloden. Man kunne inde i teltet i den stjerneklare stille nat høre rislen fra vandet. Det var fantastisk flot at kikke stjerner, især for en bybo som mig. Mælkevejen lå tydelig på tværs af den sorte himmel som en bred motorvej.

Inde i gerens varme kunne man skimte stjerner gennem røgåbningen samtidig med, at man følte sig i ét med naturen. Njamdavaa vidste godt, hvad han gjorde, da han inviterede på besøg. Privat var jeg fanget af stemningen, men som den udsendte medarbejder fra et større københavnsk museum måtte jeg bevare roen og se mulighederne an.

Lørdag formiddag havde jeg lovet at fortælle statsgårdens personale om Danmark. Njamdavaa havde ladet mig forstå, at han ville sætte pris på, at jeg mødte op iklædt min blå *dell*. Foredraget, som sætning for sætning blev oversat til mongolsk, sluttede af med en video om Danmark. Desværre ville farverne af tekniske årsager ikke komme frem på skærmen. Der var alligevel stor spørgelyst bagefter om dette land, der lå så langt borte ved havet.

Bagefter besøgte vi statsgårdens snedkerværksted for fremstilling af ger. Der stod teltagstænger, teltdøre, hjulformede topstykker til røgåbninger og møbler. Man havde satset lidt på, at det var en bemalet model, jeg ville have, men jeg var faldet for den udskårne. Til gengæld ønskede jeg, at det skulle være en ger i standardstørrelse, altså den størrelse, de fleste familier bor i. Selvfølgelig måtte der også tages højde for, om teltet overhovedet kunne få plads til at stå i et udstillingsrum på Nationalmuseet.

Den mest typiske ger-størrelse har fem vægstykker. Størrelsen på en ger angives ved antal af væggitre. Den varierer mellem fire og tolv vægstykker. Der blev talt om muligheder, og om hvor mange dele, der indgår i en ger, hvilke møbler, der skulle med og så videre. Men stadig på det undersøgende plan.

Njamdavaa var en travl mand. Han havde ikke tid til at være vært hele tiden. Det var også fint at få lidt tid til at tænke over tingene. En af hans medhjælpere viste os om eftermiddagen det første buddhistiske kloster i Mongoliet, Erdenezu (grundlagt i 1585). Det blev bygget med murstensresterne fra Chinggis Khans gamle hovedstad.

Bagefter kørte vi langt ud i græslandet og gjorde holdt mellem en flok heste. Der var nogle hundrede af dem. Vi blev først budt på gæret hoppemælk (1-2% alkohol), senere på den destillerede udgave (30-40% alkohol). Jeg var klædt i langskafede læderstøvler og mongolsk dragt for at falde diskret ind i billedet. Det viste sig, at min dragt tydeligt var af et andet snit. Den var fra Indremongoliet. Så for de lokale var den anderledes, mens jeg selv troede, at den var ens med deres.

Efter mongolsk skik blev gæsterne storslået beværtet. Efter de havde smagt den forædlede mælk, endte det hele med en ridetur på lånt hest. Jeg vidste tilsyneladende ikke, at der er forskel på hestens ender, for jeg var ved at kravle op i sadel og stigbøjler fra den forkerte side. Det blev dog behændigt forpurret af den tililende mongol. Man var nu klar over, at gæsten skulle have et par ord med på vejen. Han fik udleveret to læderremme. Den ene kunne få hesten til at bevæge sig til den ene eller den anden side, alt efter hvordan man halede i den. Den anden rem kunne man daske med på hestens rumpe. Det var en slags speeder.

„Sådan!“ forsøgte jeg. Straks efter forsvandt hest med rytter ud over steppen mellem de 300 andre heste, som roligt gik og græssede. Man så snart kun en prik styrt mod horisonten. En ung mongol fik hurtigt startet en anden hest og drøned efter. Begge heste blev til sidst standset af en enorm fåreflok, der gik på tværs i slowmotion. Man red om kap tilbage. Værten sikrede sig, at gæsten ikke tabte. Ved parkeringspælen stod en lille femårs dreng og så ganske utilfreds ud. Det viste sig, at man havde ladet gæsten ride på drengens hest. Da hesten igen var tom, blev den femårige løftet i sadlen, og med et fnys startede han dyret, som straks forsvandt mellem de andre hundrede heste, som skjulte steppen omkring geren.

Det blev aften, og vi vendte tilbage til „vores“ ger, hvor vor vært havde organiseret en festaften med specielle mongolske retter, blandt andet får kogt i en mælkejunge med varme sorte sten og rigeligt med mongolsk vodka fra hoppemælk. Bagefter dukkede nogle af statsgårdens personale op med musikinstrumenter og underholdt med sang og musik. Man kan ikke synge så meget uden at blødgøre stemmen. Dertil bruges omtalte vodka.

Hen på aftenen fortæller Njamdavaa, at han skal ud at se til sine heste. „Det er helt o.k. med mig,“ får jeg sagt. Mens han er borte, kredser mine tanker om, hvor mange heste han mon har, for jeg har kun set ham køre i jeep, og han havde ikke tidligere antydnet noget om en hest. Men det var måske en særlig trofast hest, som selv kom hjem om aftenen. Det spurgte jeg ham om, da han vendte tilbage. Han var ved at dø af grin, da han hørte det. I Mongoliet er det uhøfligt at sige, at man skal ud og tisse. Så man pakker det ind med, at man skal se til sine heste. I øvrigt havde han ikke selv heste. Kort efter var det så mig, der havde heste, der skulle ses til.

Det er klart, at Nationalmuseet købte sit telt i Karakorum i Centralmongoliet. Hvordan det kom hjem og var ved at blive væk i Polen, er en lang historie, der ikke er plads til her. En halv million besøgende havde glæde af dette telt i museets udstilling om mongolerne (1992-1994). Dette er et tydeligt eksempel på målbevidst indsamling. Man drager ud for at hjembringe en bestemt ting, som skal passe i en allerede bestemt plan.

Samler eller ikke samler

Der er disse specialiserede samlere, som samler alt inden for deres felt. Og der er indsamlerne, som går på jagt efter udvalgte ting, der tilsammen skal fortælle en større historie. Jeg har sammenlignet samlere og indsamlere. De har hver deres gode og dårlige sider. Der er brug for begge slags.

Der er sådan set en tredje slags: de professionelle samlere, som ikke samler til sig selv, men med henblik på salg til andre. Blandt den slags kan man være fristet til at omgås sandheden lemfældigt, fordi det giver sig udslag i kroner og øre. Står der en kunde, som absolut vil eje en ting, som har stået på et kongeligt slot, så er der jo mange muligheder

for at dække kundens behov med en fiks lille historie.

Som det tidligere er nævnt, er det ikke nok blot at slæbe ting og sager hjem; der skal være fyldige oplysninger med om fremstilling, brug og betydning hos de folk, som har den slags sager. Genstande uden medfølgende data er stort set intet værd for et museum.

Litteratur

Clifford, James

1988 The Predicament of Culture. Cambridge: Harvard University Press.

Gilberg, Rolf

1982 A Proposed Design for an Ethnographical Museum. *Curator* 25(1):57-61.

1991 Things, Thoughts, and Traditions. *FOLK Journal of The Danish Ethnographic Society* 33:27-36.

1997 Hvem ejer museumstingene? *Nordisk Museologi* 1:117-31.

Jacknis, Ira

1985 Frans Boas and Exhibitions: On the Limitations of the Museum Method of Anthropology. I: G. W. Stocking (ed.): *Objects and Others*. Madison: University of Wisconsin Press.

TINGENE SLADRER

En ganske uvidenskabelig tur gennem danskernes trang til kollektiv individualisme

Der er ikke noget nyt i det. Arkæologerne har altid kunnet beskrive levende fortidsmennesker ved hjælp af døde ting. Det er faktisk forbløffende, hvor langt de går. Finder de et bestemt spyd i en krigergrav, undslår de sig ikke fra karakterbeskrivelser, der aldrig ville holde i retten, hvis en moderne kriminalinspektør gjorde det samme i en mordsag. Arkæologerne bruger erfaringen. Det er antallet af iagttagelser, der skaber grobunden for deres konklusioner fra ting til menneske.

Det nye er altså ikke metoden. Eller den ubændige trang til at slutte fra ting til mennesker. Det nye er, at vi i det moderne liv omgiver os med så mange tusinde forskellige ting, at der danner sig utallige, komplekse mønstre, hvor det ene menneske adskiller sig fra det andet i kraft af deres samlinger af ting. Eller rettere: Vi deler os i bestemte folkeslag, i revirer eller klubber med nogenlunde ens samlinger af ting. Og hver klub adskiller sig fra de andre klubber alene i kraft af tingene, der hører til klubben. Tingene sladrer og fortæller, hvilken klub vi har meldt os ind i.

Vore samlinger af ting illustrerer således en trang til såvel individualisering som socialisering. Vi ønsker både at være i et revir („dem og os“) og i reviret at være selvstændige væsener („dig og mig“).

Men egentlig gælder det jo for os danskere, at vi i høj grad er noget i kraft af os selv, af vore menneskelige værdier. Det siger vi i hvert fald. Tingene spiller faktisk ingen rolle. Det er det indre, der tæller. Sådan er den gængse selvopfattelse.

I mange kredse anses det for direkte pinligt at udstille sig selv via sine ting, og praler man med dem, er man nærmest syndig. I andre revirer er det stik modsat, her udstråler en stor, ny BMW succes, og reviret nikker anerkendende. I det modsatte hjørne findes grupper, hvor trangen til tryghed er så stor, at ingen ting må bule ud eller stikke af fra de herskende krav til normalitet. Og så videre. Hvert revir har sine normer og værdier, ofte kan man med helt enkle overskrifter indkredse revirets tankegang.

Men det ændrer ikke spor på, at tingene sladrer om os. Mennesker, der lever et alternativt, samvittighedsfuldt liv uden tingenes tyranni, er faktisk så lette at spotte på deres ting (tøj, bolig, cykel og så videre), at de øjeblikkelig kan rubriceres i denne bestemte „livsstil,,.

Vi er alle noget i kraft af vore ting.

Eller er det omvendt?

Eller gælder det, at vore ting er noget i kraft af de andre ting, de er sammen med, godt nok valgt af os, men alligevel? Og gælder det, at ting kan skifte signal, bare fordi de flyttes til et andet revir?

Hvis bare vi er enige

Hvis jeg bevidst vælger en PH-lampe over et superellipse bord omgivet af Arne Jacobsen stole, kan baggrunden være et ønske om at eje originale, designede møbler. Jeg tænker måske ikke over, om mine omgivelser ser på mig med bestemte øjne af den grund. Jeg vælger tingene, fordi jeg kan lide dem. Siger jeg. Og det kan skam være helt ærligt. Jeg nyder faktisk disse møbler hver dag, når jeg spiser.

Hvis 200.000 danske spisestuer er møbleret præcist på denne måde, forsvinder originaliteten mærkelig nok ikke – i hvert fald ikke i de 200.000 ejeres bevidsthed. De er stadig en særlig slags originale mennesker, alle som én. Ikke i forhold til hinanden, men i forhold til alle andre, og det er det, der er afgørende. De er alle medlemmer af en klub af samlere, kunne man sige. Når der kommer gæster fra samme revir, udløser spisestuen ikke bemærkninger som: „Nåh, I har også en PH-lampe, et superellipse bord og Arne Jacobsens myrestole“. Der ties og samtykkes, for her er man tryk og kan umiddelbart tale om de samme emner. Hvilket man straks gør. For at dække over klubbens relative ens-arthed siger man højst, at hjemmet er „personligt“. Dermed mener man, at det ligner ens eget.

(I visse dele af Jylland kan ordet „personligt“ om et hjem også dække over det modsatte, nemlig at man ikke kan fordrage tingene i det. Her betyder ordet, „anderledes, og ikke noget for mig“, og det udtales lidt nede i halsen. Men ved alligevel at sige dette po-sitivt ladede ord, personligt, opretholder man gæstebudets første regel: Forbliv høflig – indtil du kommer hjem).

Den slags klubber er der mange af. Altså klubber, hvor folk bor originalt på nøjagtig samme måde. Faktisk kan man sige, at jo mere originalt, folk vælger at bo, desto mere ens ser deres hjem ud.

Hvorimod mennesker, der ikke er optaget af den slags, men blot har købt en flok dybt uoriginale, men prisbillige, møbler, bor vidt forskelligt og meget mindre forudsigeligt.

Democratic Design fra IKEA er den ultimative kommercielle udnyttelse af klubbanken. Design er ikke for de få, men et demokratisk anliggende, som alle og enhver kan tage del i. Det originale bliver almindeligt, det bliver til massekultur, hvorefter det naturligvis ikke mere er originalt i gængs forstand, men blot forener mennesker i en bestemt stammes kollektive følelse af særpræg.

Den originale historie

Næsten ingen mennesker bor på en original måde, det vil sige med ting, ingen andre har, unika, som det hedder i keramikersprog. Set fra tingenes verden kan man bestemt ikke – som politikerne jo ynder at gøre – tale om en „individualismens tidsalder“. Som Henrik Dahl så præcist siger det, er der snarere tale om en tidsalder præget af selvoptagethed. Og det er bestemt noget helt andet.

Måske er der 1% af befolkningen, hvis hjem adskiller sig synligt og mærkbart fra alle andre. Der er her tale om mennesker, som ikke vil være medlem af klubber, der vil have dem som medlem. Det er de ægte originale. De er samlere af ting, der alle har en ægte, måske endda selvoplevet, historie. (Og ikke den slags historier, der fabrikeres af reklamebranchen og pludselig bliver smarte at tale om i bøger som Rolf Jensens bog, *The Dream Society* (McGraw Hill, New York, 1999). Det vil sige historier om helt nye ting, der konstrueres for med et slag at placere tingen et bestemt sted i forbrugers erindring).

Den ægte historie kan lige så godt handle om en hjemmelavet hylde, tømret sammen af drivtømmer, som om et par vandhaner med løvehoveder, købt af en gammel mand i en sidegade til Portobello Road. Eller: „Olivenolien har jeg fundet i en lille by syd for Greve i Toscana, hvad siger I om den?“. Det afgørende er, at næsten alle tingene kan led-sages af en længere udførlig forklaring på, hvorfor lige netop denne ting befinder sig i *mit* hjem.

Man kan ikke deraf udlede, at alle originale mennesker udtrykker sig gennem originale ting, for det er almindeligt kendt, at meget originalt tænkende forskere tit bor helt uden personlighed, klæder sig i de mest kiksede masseprodukter og alene spiser med tanke for at blive mætte. Men der er altid noget, der afslører disse mennesker, bogsamlingen for eksempel. Da de tænker og arbejder hele tiden (og derfor ikke går op i noget „ydre“), vil deres 6.000 komplet uforståelige bogtitler fortælle, at her bor et ægte originalt menneske.

Man kan således ikke sige, at originale mennesker altid omgiver sig med udelukkende originale ting. Men det gælder omvendt, at samlinger af ægte originale ting som regel afslører originale mennesker.

Næsten alle mennesker har en ting eller to med en historie, men det er som regel undtagelsen, der bekræfter reglen. I det ægte originale hjem har næsten alle ting derimod en forklaring. Det ægte hjem er en udstilling, et museum, hvor værten ofte guider gæsterne ved (ofte temmelig trættende) rundvisninger fra rum til rum. Selv værkstedet kan indeholde gode historier: de særlige stemmejern fra en lokal, afdød tømrer, den eksorbitante mængde af håndmedede beslag, samlingen af farvepigmenter til kalkning og limfarver eller måske blot en komplet sortiment af Bosch' elektriske værktøjsmaskiner.

Tingene er sociale

Det er en anelse ejendommeligt, at der er så få ægte originale hjem, når man betænker, at der aldrig har befundet sig så mange forskellige varer på supermarkedernes, møbel- og modebutikkernes hylder som nu. Vi har ganske utroligt meget at vælge mellem. Og det bliver til meget, meget mere i fremtiden, hvor Internettet får os i nærheden af hvilket som helst produkt i verden.

Og aldrig har så mange danskere været så veluddannede og velorienterede som i dag, men alligevel stiger det „sociale indkøb“ – altså indkøb af ting og sager, der præcist placerer os i en bestemt social kasse, en klub eller en vis livsstil. Det sociale indkøb kunne også kaldes „klynge-indkøb“. Det vil sige de mange tusinde ting, der går igen og igen i en bestemt klub af samlere. Og nok så vigtigt: De lige så mange tusinde ting, der netop *ikke* befinder sig i disse hjem. „Det er ikke noget for os,“ lyder en af de hyppigste sætninger i møbel- og boligbutikker. Der er os og *dem*. Og *dem* tilhører vi bestemt ikke.

Støder man ind i førnævnte spisestue, vil man med stor sikkerhed også finde Montana-reoler, bøger af en vis lødighed, økologisk mælk, Lego til ungerne, et moderne designet køkken, helst Uno-form, nogenlunde gode billeder på væggene, en bestemt tøjstil og så videre. Familien spiser sandsynligvis aftensmad sammen. Der købes ikke så meget fastfood, ordet „kvalitetstid“ er lige så pinligt som en altid åben mobiltelefon, medens ordet „bæredygtigt“ klinger vel gennem stuerne.

Og man kan være ganske sikker på ikke at ramle ind i Oma Margarine, pulverkartoffelmos, svinekød, en komplet samling med „Vikingerne“, sengemiljøer med indbyggede radioer, Fun saftvand, tilbudskaffe fra DK-Benzin, termokander med blomstermotiver, tomme McDonald emballager, Ecco sko, hvide herresokker, havestue eller ugebladet Hjemmet. Den slags ting er direkte pinlige, ikke noget for os.

Men superellipsebordet, Montanareolerne og så videre er ikke entydige symboler for én og kun en klub.

De er symboler på det moderne liv og dækker over flere klubber med hver sin kollektive originalitet. Hvis bordet indenfor modsvares af en splinterny rød Alfa Romeo til 365.000 kr. udenfor, befinder vi os i en anden klub, end hvis der står en godt brugt Volvo. Den nye, smarte bil fortæller en historie om succes. Men i modsætning til før *fortælles* denne historie ikke mundtligt under guidede ture. Det fremgår umiddelbart. Man lader det ydre, det overfladiske, tingene selv, fortælle historien. Foruden Alfa Romeo-bilen har man måske en større samling af nyt skiudstyr, et par golfbags, Miele-vaske- og opvaskemaskiner, Boss-habitter, WAP-telefoner til alle, Bang & Olufsen-linksystem, indkørsel med søjler og smedjersport, perlegrus og betonbrosten, Kærgården, Malthe-ost, mikrobølgeovn, elektriske knive, spabadekar og Coca Cola-flasker i lårtykke stråler. Og måske taler man netop om at udskifte superellipsebordet (som måske endda ikke er originalt, men købt i Ilva) med et provencalsk langbord, så man indirekte kan fortælle historien om stor gæstfrihed. (En historie, der har samme sandhedsværdi som ordet „kvalitetstid“, der i denne klub nærmest er en slags kode, som fortæller, hvor travlt man har det).

Og på den måde trækker man sig ud i sit eget revir, væk fra den brugte Volvo. Man er ikke bange for at fortælle om sin succes, og man gør det via tingene. Det er det ydre, der tæller.

Den brugte Volvo fortæller derimod historien om *indre værdier*. Her har man ligeså travlt som i Alfa Romeo-klubben, men her er det pinligt at fortælle det ved hjælp af dyre ting. Man gør det derimod gerne mundtligt, medens tingene overlades rollen som fortællere af en ganske anden historie om indre værdier: Vi-er-kloge-og-veluddannede-og-samvittighedsfulde-og-har-idealer-og-anser-fællesskabet-for-vigtigere-end-individet.

Det moderne liv har mange flere end de to klubber. Men alle improviserer de over enten „det ydre“ eller „det indre“. Med klubbernes foretrukne ting som indfaldsvinkel kan man uden videre øjne de moderne revirer for „magt“, „stil“, „Miss Hyacin“, „rigdom“ og „effektivitet“ på den ydre fløj, og klubber for „samvittighed“, „sundhed“, „finkultur“ og „alternativt liv“ på den indre.

Medens de ægte originale altid fortæller nye historier om deres ting, fortæller de moderne klubber gamle historier, vi som medlemmer kan nikke genkendende til. Historierne fortælles både mundtligt af hjemmets beboere og ikke-mundtligt af hjemmets

ting. Hvad der fortælles mundtligt og ikke-mundtligt afhænger af, om klubben går op i indre eller ydre værdier.

Fri os fra de konforme

Men alle disse klubber her har det til fælles, at de vender sig mod det traditionelle og folkelige liv. Grænsen mellem de moderne, „elitære“ og de traditionelle, „folkelige“ livsformer er ret skarp. Den befinder sig præcist dér, hvor stegemargarine enten ikke er udbredt eller befinder sig i otte ud af ti køleskabe. Stegemargarinegrænsen var allerede tydelig for fem-ti år siden og var det første varsel om „folkets“ modstand mod alt fremmed – fra olivenolie til pasta, IT, tyrkere, EU og flygtninge. Stegemargarine er en grænsepæl, men også svinekød, franskbrød, kogte kartofler, øl, Dankort, campingvogne, trækkroge og Familie Journalen udgør vigtige skillelinier.

De traditionelle livsformer er ligeså mangfoldige som de moderne. Her findes også utallige revirer, men igen står „det ydre“ over for „det indre“. Henrik Dahl taler om en „borgerlig folkelighed“ over for en „social folkelighed“, men denne skillelinie er ved at blive stipt. Fremkomsten af Dansk Folkeparti kan i denne forbindelse ses som et resultat af folkets enighed om, at stegemargarine, kartofler, svinekød, franskbrød og øl er bedre end olie, ris, pasta, økologiske firkornsbrød og italiensk vin. Medens „eliten“ ikke har politiske partier til fælles (Venstre og Konservative står her over for SF, De Radikale og den uddannede del af socialdemokratiet), så har Dansk Folkeparti formået at forene folket under en fælles dansk fane af uforanderlighed. Der er da heller ikke meget store forskelle mellem de ting, de forskellige revirer af folkelighed omgiver sig med. Der er mere tale om nuancer end tydelige grænser. Men forskellene er der.

Den folkelighed, der lægger vægt på de indre værdier (socialdemokratiets hjemmebane), har en vis *nøjsomhed* til fælles. Luksus er ligeså pinligt som pral. Man stikker ikke af fra mængden og udtrykker sig ikke ved hjælp af ting, der er anderledes. Man siger måske ikke, „det er ikke noget for os,“ men hyppigere, „hvad skal det nu være godt for“. Men meningen er jo den samme. Der er os og dem, hvor *dem* ikke er den fjerne elite, men andre former for folkelighed. Man skifter ikke sine møbler ud hvert femte år og finder det bestemt ikke pinligt at have et månedskort til bussen. Kartofler i glas, dybfrosne pizzaer, McDonalds, Coca Cola og hurtige biler er overflødig luksus og udtryk for manglende husmoderlig kunnen. Det hjemmelavede er altid bedre end det industrielle, og det danske overgår alt andet. En kop kaffe med en ostemad er en vigtig socialt kode. Ting, der fremmer samvær og fællesskab, er sunde og gode – sofagrupper, pæne (men ikke dyre) spisestel, potteplanter, selskabssange, kager, kolonihaver, flaskeøl, udestuer, spil og sølv-bryllupsporte.

Over for denne folkelighed står nogle revirer, der lægger mere vægt på de ydre ting (Dansk Folkepartis hjemmebane). Her er pral måske ikke anerkendt, men accepteret, hvis det er udtryk for humor eller protest. Det ses især på revirets store interesse for biler. Af gode grunde er bilen ikke stor og dyr, men den kan altid gøres speciel – eller i det mindste holdes funklende blank. Alverdens biltilbehør er udtryk for gruppens trang til frihed og politisk ukorrekthed. Store hjul, tudehorn, elektroniske dimser, der vist nok sætter politiets fartfælder ud af kraft, trækkroge til campingvogne og sort arbejde, rygstøtter med små kugler og den slags er almindelig accepteret i klubben. I det hele

taget anses ting, der kan snyde „systemet“, det korrekte og elitens evige moralprædikener, altid for sunde og gode – ribbensteg-sandwiches, ristede løg, sprøjtede hamburgerrygge, inden- og udendørs springvand, bajere til kvinder, elektroniske krigsspil, udendørs grill-arrangementer a la Texas, Ekstra Bladet, gigantiske colaflasker fra Saltum Houlbjerg Bryggeri, campingvogne med vægtæpper, stramtsiddende gamachebukser til overvægtige damer, komplette Regnar Ragnwald-samlinger, hvide sokker i træsko uden bagkapper, kæmpe tv-video-arrangementer med alle danske film, ferierejser til Florida, opbagt sovs og slik af enhver art og afstamning. I disse revirer er man ikke imod luksus i bred forstand, kun mod dyre ting. Det er altid muligt at få rabat, og ofte „kender man én“. Et cafeteria er ikke pinligt, medens en café er dybt dum, fordi der ikke er rigeligt af noget som helst – bortset fra „ejers fortjeneste“.

Disse to folkelige hovedrevirer bor næsten ens. De har i hvert fald nogenlunde samme smag. Forskellen består i, hvordan denne smag kommer til udtryk.

Vor Herre Bevares!

Begge grupper har deres klare „fjender“ hos eliten. Den nøjsomme form for folkelighed giver den effektive Alfa Romeo-elite fra det private erhvervsliv aldeles røde knopper. Den borgerlige folkelighed virker ligeså provokerende på den intellektuelle elite. Der er ganske enkelt ingen ting til fælles mellem disse to elitære og to folkelige grupper. Et enkelt blik på beklædning, bil eller hjem afgør øjeblikkeligt, at „vi nok ikke har noget at tale med hinanden om“.

Det hænger selvfølgelig sammen med, at de forskellige klubber for moderne, kollektiv originalitet ikke synes om den slags almindeligheder, de traditionelle klubber omgiver sig med. En klaphat kan slet ikke forenes med en cykelhjelm, og en slipsenål har intet at tale med en havenisse om. At alle klubber, moderne som traditionelle, principielt har nøjagtig samme tingslige måde at identificere sig over for hinanden på, gør ikke de forskellige klubber mere enige. Tingene gør forskellen. Vor Herre Bevares, lyder det tydeligt gennem vrirnen i de supermarkeder, hvor de forskellige grupper ikke kan undgå at mødes. (Selvom antallet af møder nok er faldende, fordi supermarkederne ligesom restauranterne efterhånden er begyndt at indrette sig efter bestemte klubber. Hvor Netto er for de kloge, er Aldi snarere for dem, der er på røven og så videre).

En sejlbåd er bestemt ikke en campingvogn

Det udløser ejendommelige paradokser.

Det kan være særdeles vanskeligt at se forskel på en campingplads og en marina. En sejlbåd med fire køjer er jo da blot en campingvogn, man har stukket en pind i og smidt i vandet. Sejlbådene ligger endda meget tættere i havnen, end campingvognene står på campingpladsen. Iagttagelse af dagens liv det ene og det andet sted, er forskellene meget små. Bortset fra det helt afgørende, at campingfolket omgiver sig med helt anderledes ting end marinafolket. Hvilket præcist gør, at marinafolket anser camping for aldeles pinligt, medens campingfolket bare ikke forstår, hvorfor man vil ligge så trangt, at man kan høre, om de bruger salt eller peber hos naboen (som man for resten ikke snakker

med). Den slags paradokser kan genfindes på utallige områder – to klubber foretager sig principielt det samme, men tingene gør forskellen.

Det er ikke så ofte, at der opstår direkte fjendskaber mellem de forskellige klubber. Men det sker. I 80'erne blev der vist nok opstillet et skilt på Rungsted Havn med teksten: Skodafrit område! I november 1998 blev en kolonihavelejer, der havde en lidt for økologisk og dermed uordentlig have, smidt ud af Haveforeningen af 30. juni 1947 i Kerteminde. For nylig ville en villavej på Frederiksberg ikke tillade et kommunalt kollektiv for autister, fordi vejen dermed ville blive proletariseret. I takt med at de forskellige klubber også finder bestemte geografiske lokaliteter for dem selv, vil sådanne stridigheder mellem forskellige revirer nok blive mere almindelige. Dragør, Voldsmose, Ribe, Frederiksberg, København NV og Helsingør centrum er eksempler på sådanne geografiske revirer, hvor alle bor ens og hvor andre klubber sjældent lukkes ind.

Når det almindelige pludselig bliver originalt

Medens man måske ikke ønsker at tale eller bo sammen, kan man nu opleve et nyt og mærkeligt fænomen, nemlig at en bestemt klub af unge mennesker stjæler fra klubberne i folkehavet. En standerlampe i smedejern med tre kegleformede skærme i gul, orange og rød vil til enhver tid blive forbundet med plat folkelighed. Men flyttes den fra et revir af nøjsomme Brønshøj-socialdemokrater til et andet revir af ironisk ungdommelighed i Classensgade, bliver den pludselig original. Eller kitsch. For nu er den placeret sammen med ting, der bestemt ikke findes i Brønshøj-reviret, og som alle har en bestemt original, selvoplevet historie. Også standerlampen får nu en ironisk historie, der indgår i den samlede fortælling om hjemmet i Classensgade. Den pludselige efterspørgsel efter koloni-haver er et tegn på nøjagtig det samme, hvor en veluddannet ungdommelig elite stjæler fra folket og sammenbrygger nye historier om originalitet.

Man kunne selvfølgelig også se disse fænomener som tegn på, at mange unge ønsker at finde en identitet, der er båret af oprindelig, dansk folkelighed i stedet for fluekneppe-design eller autoriseret sortklædt mode. Der har aldrig været så mange loppemarkeder med så mange elendige, kedelige og almindelig ting til høje priser. Synes nogle.

Men for andre er det almindelige blevet originalt. Ting er ikke bare det, de giver sig ud for. Ikke blot overflade og udseende. Ting kan nu også være ironiske i det ene hjem og helt ærligt ment i det andet. At man derfor nu pludselig kan finde lænestole i uopskåren mekka sammen med en økologisk grøntkasse fra internetfirmaet Årstiderne, er ikke spor selvmodsigende, men tværtimod et signal om, at man her befinder sig i en klub, hvor konformitet og individualitet forenes på nye måder.

Og det er der sådan set heller ikke noget nyt i.

Det folkelige har til alle tider været ligeså inspirerende som det elitære. Man behøver blot at nævne Oehlenschlägers, „naturens søn ukendt i løn“, Picassos forkærlighed for primitiv afrikansk kunst, jazz og rockmusikken, visse elitære klubbers trang til svenske træhuse (dog med glaserede tegltage) og Levi's-tøj i 70'erne og 80'erne.

Det sociale menneskes snarlige død?

Men alligevel falder mange i grøften og proklamerer nu højlydt, at det sociale menneske

helt er forsvundet til fordel for det individuelle. Moderne mennesker indgår ikke mere i grupper, målgrupper, segmenter, eller hvad man ellers kalder det. Alle er forskellige, lyder det fra fremtidsforskere, reklamefolk, trendforskere og unge journalister. Men det er en fælde. Nok går tallene, tabellerne og regnebrætterne ikke op som i gamle dage. Og man kan bestemt også lade sig forvirre af en forvirret virkelighed. Men det er jo ikke ensbetydende med, at alle med ét er blevet individualister. Man kan vel ikke bare afskrive mennesket som et socialt væsen, fordi man ikke kan forklare forbindelsen mellem et brugt Major-køleskab fyldt med videobånd og dyre muselmaledede tallerkener med økologiske gulerødder à la Marsala.

Der er måske blot tale om en metodefejl? Måske er der gået skrivebord i analysen, fordi virkeligheden er så besværlig? Måske bygger udsagnene om det sociale menneskes undergang på manglende iagttagelsesevne og empati?

Man må frigøre sig fra forudfattede metoder og tankebaner, når man bevæger sig ud i tingenes sladrebutik. Man må tømme hjernen for fordomme. Stor viden og erfaring kan blokere for evnen til at iagttage. Man må have tillid til, at de mange mærkværdigheder og direkte selvmodsigende iagttagelser pludselig „ordner sig selv“.

Piet Hein havde en fin måde at sige det på:

Man gør sig bekendt med sit område, baner stier på kryds og tværs over det, så man er hjemmevant og orienteret overalt i dets landskab. Denne viden sænker man ned i det ubevidste. Og op fra det ubevidste stiger der så – hvis man har det kreative forhold til tingene – færdige, uventede enheder, som må afprøves med empiriske resultater og ofte kasseres, og så går man om igen med mere viden i grundlaget.

Det er således ikke et spørgsmål om enten videnskab eller intuition og empati. Det er et både-og. Virkeligheden kan ikke sættes på model, matematik, regler eller systemer. Men heller ikke på smørblød iagttagelsesevne. Der er mening i galskaben. Og galskab i meningen. Det er ét stort rod. Og man har i virkeligheden kun ét at gøre, hvis man vil finde rundt.

At åbne øjnene.

Hvem kan for eksempel forudsige, om de ægte originaler vil tage de nye ironiske, konforme originaler til sig? Måske er der blot tale om et generationsskifte? Måske er det hele et forbigående lune, der har en ren pragmatisk forklaring – nemlig at yngre ironiske originaler mangler penge? Eller en leg, hvor unge protesterer mod alle de mange eksperter, inklusive undertegnede, der ustandseligt beglor dem?

Kilder

DR1 og 2, TV2, TV3, TV Danmark, Berlingske Tidende, Politiken, Jyllands Posten, BT, Ekstra Bladet, Information, Aktuelt, Nordjydske, Helsingør Dagblad, Alt for Damerne, Hjemmet, Søndags BT, Familie Journalen, Eurowoman, Euroman, Haven, Femina, Bo Bedre, Vi Unge, Gaffa, Skalk og en hel del mere tilfældige medier, herunder tilbudsaviser af enhver art.

Kystbanen, Hundige Storcenter, Skiveren Campingplads, Espergærde Centret, Ejer Bavnehøj Motorvejscafé, HT-busser, Louisiana, diverse forsamlingshuse i Jylland og på Fyn, Try Egnsmuseum, Helsingør Gymnasium, Odden-Ebeltoft-færgen, Københavns Lufthavn – og

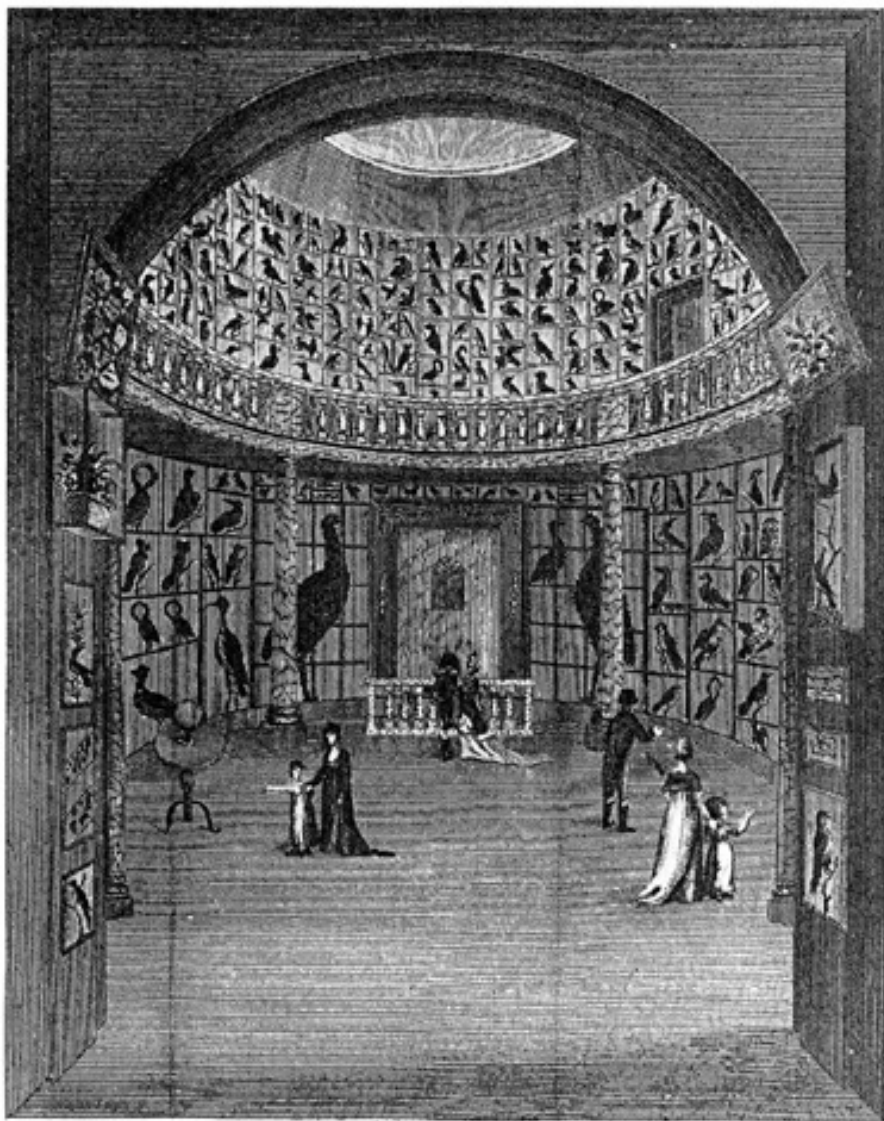
KATEGORIALE SAMLINGER

Eller hvordan man fik indført en vis orden i universet i det 18. århundredes britiske zoologi

I løbet af det 18. århundrede vandt naturhistoriske studier en hidtidig uset popularitet i Storbritannien. Der blev skrevet, udgivet, købt og læst naturhistoriske bøger, både af et mere populært og af et gennemført filosofisk tilsnit, som langt oversteg tidligere tiders omfang. Bøger med titler som *British Zoology* (Pennant 1768-1777) eller *The Aurelia; or Natural History of English Insects* (Harris 1766) blev notoriske bestsellere, der kunne konkurrere med tidens kendeste romaner og mest populære rejsebeskrivelser. På samme tid engagerede en bred skare af især borgerskabets mænd sig i det naturhistoriske projekt. De ikke alene læste og skrev, de deltog også på møder i nogle af de lærde selskaber, der i perioden blomstrede frem; de så på udstoppede fisk og eksotiske fugle i kaffehuse og på museer; de drog til tider selv i felten og indsamlede især nogle af naturens mere pittoreske forekomster som fugle, sommerfugle, blomster og skaller, pressede, tørrede eller ud-stoppe dem, for siden at udstille dem i montre og vitrineskabe i deres private raritetskamre eller overgive dem til de offentlige museer, der netop i denne periode var under etablering. Som en forfatter på *Critical Review* i 1763 (*Critical Review* 1763:312) noterede, var naturhistorien „ved en art national stiftelse [blevet] tidens yndlingsstudie“.¹

Mens stenene, blomsterne og dyrene i de naturhistoriske kabinetter oftest blev ordnet efter æstetiske principper, der snarere sigtede mod at fremmane forbløffelse og beundring i tilskueren end mod at uddrage viden om naturen (se ill. 1), var det i den litterære fremstilling, at naturen i denne periode fik sin systematiske, filosofiske behandling. Det var her, naturens mangfoldige forekomster blev sammenlignet, kategoriseret og indskrevet i den altomfattende orden, som de store taksonomiske klassifikationssystemer, der mere end noget andet blev kendetegnende for denne periodes naturhistorie, tilbød. Det var her, at man ved at samle dyrene i kategorier på særegne måder, med en parafrase over Lévi-Strauss (1994 [1962]:20), fik indført en bestemt form for orden i universet.

Det er dette det 18. århundredes yndlingsstudie, jeg skal beskæftige mig med i det følgende med specielt fokus på de zoologiske studier og på den orden, der gennem den zoologiske klassifikation blev etableret. Emnet for nærværende artikel er altså kategorial samling: Det er de kognitive og praktiske processer, der muliggjorde samlingen af dyr i en bestemt form for kategorial orden, som vil være i centrum. Analysen vil overordnet følge det praktiske forløb i det zoologiske arbejde: fra indsamlingen af specifikke dyr i felten over dannelsen af arter i zoologens studerekammer til etableringen af en altomfat-

The Rotunda.

Ill. 1. Det Leverianske Museum i London havde i slutningen af det 18. århundrede en af de betydeligste samlinger af eksotiske dyr i Storbritannien og tiltrak derfor mange besøgende – både naturhistorikere og folk, der i højere grad kom for at lade sig underholde. Rotundaen dannede det spektakulære centrum i udstillingsbygningen, fyldt som den var af de mest eksotiske fugle fra alverdens lande.

tende orden i det store taksonomiske system. Med Lévi-Strauss' diktum in mente, at dyr er gode at tænke med, fordi klassifikationen af dyr giver en model for forståelsen af den menneskelige verden (Lévi-Strauss 1964 [1962]:13), skal jeg artiklen igennem antyde de antropologiske implikationer af den zoologiske klassifikation i samtiden for afslutningsvis mere direkte at diskutere den zoologiske models anvendelse og begrænsninger som homologi for den menneskelige verden. Lad mig som ramme for denne analyse begynde med en skitse af, hvad der umiddelbart kunne forekomme at være en noget paradoksal forståelse af den natur, det hele handlede om, og som blev fundamental for den zoolo-giske bestræbelse.

Den naturlige forvirring og den guddommelige Orden

I den zoologiske litteratur fra perioden blev det gentagne gange understreget, at naturen for en første, umiddelbar betragtning var uendeligt varieret og i grunden noget forvirrende. Ikke alene var den beboet af et utal af forskellige dyr, planter og mineraler, som den skotske præsident for det lærde selskab *Societas naturae studiosorum* Richard Kentish bemærkede. Men, i det mindste hvad dyrene og planterne angik, var disse tillige „flyg-tige“ i deres „ydre former“, for de ændrede jo udseende, form og farve med årstidernes skiften og årenes gang (Kentish 1787:71). Som en anden naturhistoriker udtrykte det:

De naturlige produktioners mangfoldighed synes [...] i første omgang snarere at forvirre forskeren end at pirre hans opmærksomhed; de forskellige vidundere i *Dyre-*, *Plante-* eller *Mineral*verdenen synes at overgå enhver forståelse, og videnskaben forekommer gold i forhold til dens [natures] forbløffende frugtbarhed (Brookes 1763-72, I:ix).

Nok mente man, at der et eller andet sted rent faktisk eksisterede en Orden, at der altså bag den øjensynlige forvirrende mangfoldighed fandtes et, som det ofte kaldtes, „natures Design“, som på en gang forklarede både mangfoldigheden og afslørede dens komplette, endelige sammenhæng. Modsat den direkte observerbare natur, der fremstod fysisk-konkret, fragmenteret og altså forvirrende, var denne Orden ideationel, samlende og rationel. Den repræsenterede Guds oprindelige „arketype“, som Lord Monboddø udtrykte det, for sit værk (Monboddø 1774-92, I:88). Som arketype definerede Ordenen hvert enkelt individs eller – for at bruge en zoologisk terminologi – „eksemplars“ grundlæggende „Essens“, der bestemte dyrets gestalt og natur. I forhold til denne definitoriske Es-sens fremstod de faktisk observerbare dyr alene som epifænomener (ibid.). Det var her i den guddommelige Orden, at verden og alle dens forekomsters *raison d'être* var at finde.

Problemet var blot, at mennesket med sine begrænsede og til tider stærkt forvrængende sanser ikke var i stand til at opfatte hverken tingenes Essens eller deres Orden. „En tyk sky“ forhindrede således mennesket i „at erkende den smukkeste og mest storslåede del“ af skaberens værk, som en anden skotte, William Smellie (1790, II:430), bemærkede. Kun englenerne med deres overjordiske, transcendent sanser, og så naturens Skaber selv, kunne formelig *se* dyrenes Essens og naturens iboende Orden (Monboddø 1774-92, I:183ff.). Mennesket derimod var tvunget til at starte med den forvirrende mangfoldighed af individer og gå omvejen over den taksonomiske klassifikation for blot at nærme sig en vis forståelse af den guddommelige Orden: „Metode og det at ordne tjener som

Ariadnetråden til at lede det ellers omstrejfende sind gennem den snørklede forvirring i Naturens labyrint“, som Robert Kerr (1792:vi) med en parafrase over Carl von Linnés (Linné 1766-68, I:13) berømte formulering af det naturhistoriske projekt fremhævede.²

Jeg skal senere vende tilbage til forestillingerne om denne Guds Orden (som jeg skal skrive med stort for at adskille den fra den menneskeskabte orden). Indtil videre er det tilstrækkeligt at bemærke, at forestillingen om, at der fandtes en perfekt Orden i naturen uden for menneskets fatteevne, i og for sig var givet på forhånd, før det zoologiske arbejde overhovedet tog sin begyndelse. At finde frem til denne udgjorde på sin vis formålet med det zoologiske arbejde. Men som et kropsligt væsen med den deraf begrænsede fatteevne var mennesket altså tvunget til at begynde med den håndgribelige, konkrete og fragmenterede mangfoldighed, for at kunne skabe sig en idé om naturens Orden. Lad og-så mig begynde analysen af den zoologiske samling her med en diskussion af zoologens møde med den observerbare, forvirrende natur: Hvordan blev den mangfoldige natur iagttaget og konciperet mere specifikt i den zoologiske praksis? Og hvad betød det for måden, denne naturs forekomster lod sig samle på?

Fragmenterede eksemplarer

De britiske zoologer præsenterede, som andre lærde i perioden, deres projekt som grundlæggende empirisk og understregede til stadighed nødvendigheden af selv at iagttage og studere naturen for at kunne udtale sig om den med bare en vis sikkerhed. Men skønt de britiske lærde således gennemgående positionerede sig som „virkelighedens talsmænd“ (Shapin 1994:192), var det ofte slet ikke ude i selve naturen, at deres observationer af de mangfoldige dyr begyndte. Nok var der mange naturhistorikere, som drog ud enten på længere ture i Storbritannien, i Europa og for en meget lille dels vedkommende i mere eksotiske dele af verden. Nok var der mange – de fleste endda, hvis man skal dømme efter beskrivelserne i deres indbyrdes korrespondance – som brugte en del af deres fritid i felten på at studere faunaen i deres umiddelbare nærhed. Men i særdeleshed for de zoologers vedkommende, som beskæftigede sig med hele dyreriget, udgjorde egne observationer i felten en forsvindende lille del af det materiale, de arbejdede med. De var i det store og hele, hvad man i samtiden betegnede som „skabs-naturalister“. Deres første møde med dyrene blev dermed medieret dels af andres øjne og hænder, og dels af forskellige måder at formidle dyrene på fra ofte fjerntliggende steder til zoologens studerekammer. Lad mig her skitsere disse to nært forbundne mediatorer for således at kunne undersøge, hvad der helt præcis udgjorde zoologens empiri: Hvad var det for en form de mangfoldige dyr antog i kraft af denne formidling? Og hvor var det i første omgang, at zoologerne overhovedet mødte dyrene, hvis ikke i naturen selv?

Mødet med dyrene fandt sted på mange forskellige steder og måder. Zoologerne, der altovervejende tilhørte den bedrestillede del af befolkningen,³ sendte deres tjenere i marken for at bringe dem mus eller fugle og ned i floden for at fange fisk og skaldyr (se ill. 2); var de selv i udlandet, veg de ikke tilbage til at få oplysninger om for eksempel slanger fra sydamerikanske indianere (Bancroft 1769:221-2) eller om enhjørninger fra sydafrikanske „hottentotter“ – begge folk, der ellers uden megen tøven blev bestemt som „uciviliserede“ og „ignorante“. Zoologerne fremsatte i så godt som hvert eneste brev til deres naturhistorisk interesserede bekendte i og uden for Storbritannien ønsker om at få

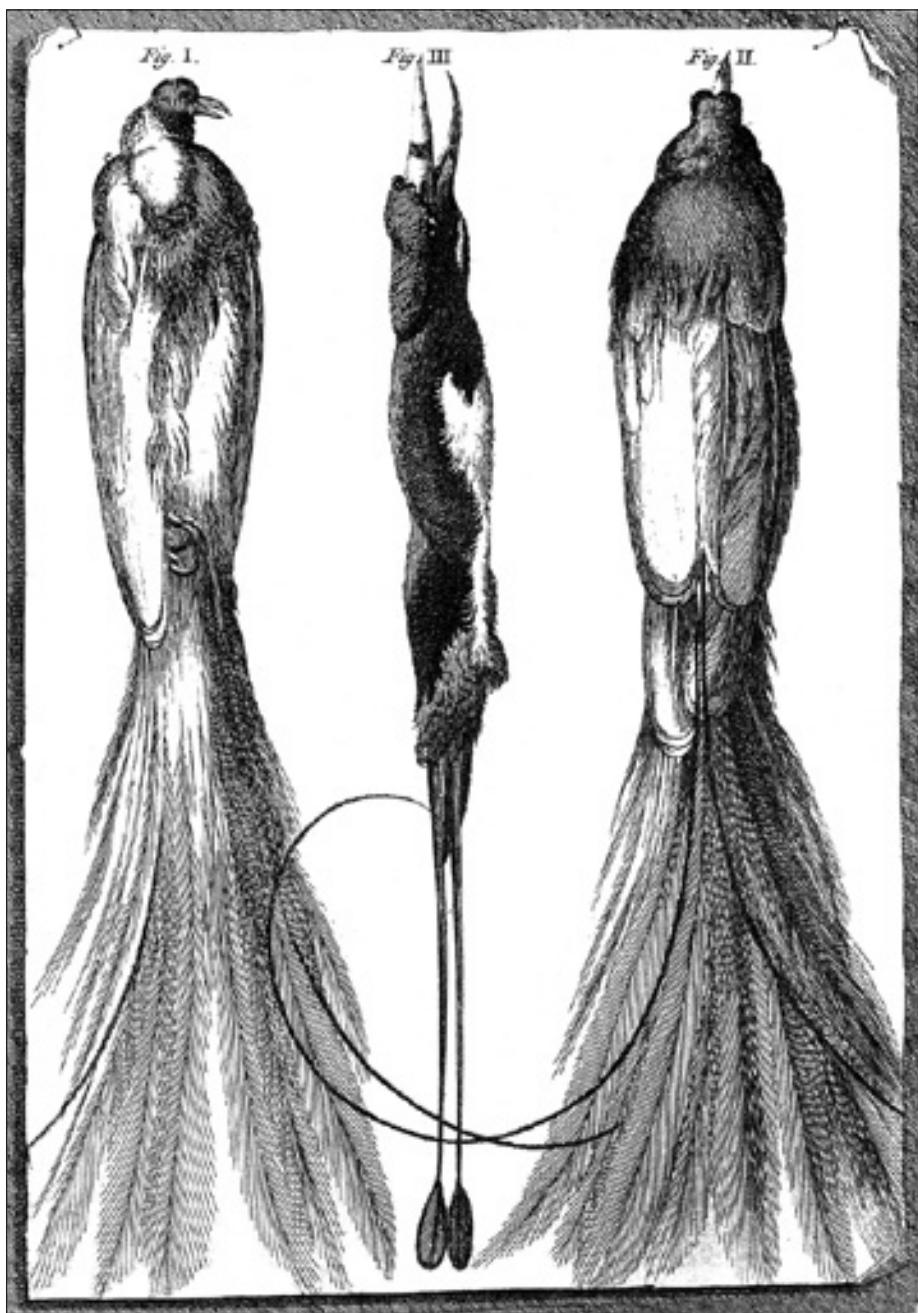

Ill. 2. Fangsten af dyr kunne tage mange former, som her illustreret i et af periodens store ornitologiske værker (Willughby 1678). Bemærk dyremasken, som en bondedreng er trukket i for at fange en flok agerhøner (nederste venstre hjørne).

oplysninger om dette eller hint dyr på brevskriverens hjemegn og gav selv som oftest andre informationer i bytte; de bønfalet udenlandsfarende om at observere, beskrive, tegne, samle og konservere dyr og sende hele herligheden hjem; de var flittige besøgende hos de handelsmænd, der hjembragte eksotiske dyr som blandt andet små aber, ostindiske tigre og i særdeleshed eksotiske fugle af enhver slags; de frekventerede skindforretninger i det centrale London og var ofte til stede på markedspladser rundt omkring i Storbritannien, hvor rejsende optrædende fremviste dyr som løver og løvinder, pungdyr, elefanter, chimpanser, talende papegøjer og andre dyr, som ellers hørte en anden og mere eksotisk verden til. Der synes, kort sagt, ikke at have været den kilde, som ikke kunne udnyttes for at tilfredsstille tørsten efter information om alverdens dyr. Nok måtte zoologerne, i det omfang informationen ikke kom fra en velkendt lærd, være påpasselige med ikke at lade sig narre. Det var således velkendt, at hottentotter og indianere i lighed med „almuen i alle nationer stiller deres vildfarelser til skue“, som Edward Bancroft (ibid.) i en evaluering af indianeres værdi som meddelere påpegede det. De „ignorante“ havde altså en vis tilbøjelighed til at fortælle skrøner, når de skulle berette om dyreverdenen. Ligeså var det almindeligt kendt, at handelsmænd og markedsdgøglere altid havde en interesse i at lyve om dyrene i deres varetægt eller lige frem helt håndgribeligt lave om på deres fysiognomi for at gøre dem mere eksotiske og hermed øge deres handelsværdi: Østerlandske nattergales ben var således angiveligt blevet amputeret for at skabe en sand paradisufl, der alene bevægede sig ved sine vingers kraft (Willughby 1972 [1678]:2; jf. Jørgensen 1998), relativt almindelige fugles relativt almindelige oprindelsessteder skulle være blevet forfalsket til „meget fjerne og ukendte steder“ og så fremdeles (Edwards 1743-51, II:111). Men i løbet af det 17. og 18. århundrede udvikledes der inden for naturhistorien, som for naturfilosofien mere generelt, et helt repertoire af det, man kunne kalde „kildekritiske“ strategier til at evaluere udsagn fra de mennesker, der opfattedes som mindre troværdige (jf. Shapiro 1983). Takket være denne kildekritik kunne vilde, bønder, tjenere og andre „ignorante“ inkluderes i skaren af vidensformidlere om konkrete dyr på dette præ-klassifikatoriske niveau, om end ikke på lige fod så dog tilsammen med zoologernes lærde kollegaer.

Når dyrene nåede zoologen, var de som regel ikke længere i live, ja, for de meste var de end ikke til stede i materiel forstand. Nogle dyr, som større pattedyr, ville til tider være blevet flået, tørret og udstoppet; andre, som mindre pattedyr, fugle og slanger, kunne puttes på glas fyldt med konserverende rom eller brandy; insekter ville ofte være sat på nåle, og kun skallerne af skaldyr som østers og muslinger ville i reglen nå frem. Langt de fleste dyr fik zoologen imidlertid alene kendskab til i repræsenteret form, beskrevet og/eller tegnet. De blev formidlet i det utal af breve, de fleste zoologer udvekslede med en bred skare af mennesker, eller i de rejsebeskrivelser, som i denne periode begyndte at inkorporere naturhistoriske beskrivelser af eksotisk flora og fauna som en næsten obligatorisk del (Pratt 1992:27-8).

Det var med denne ansamling af dyr, formidlet af mange forskellige slags mennesker i mange forskellige former, at zoologens arbejde med at omforme naturens forvirrende mangfoldighed til en orden tog sin begyndelse. Det var denne ansamling af dyr, som i enhver praktisk henseende udgjorde zoologens empiri. På trods af den store forskellighed i kanaler og medier, som dyrene blev formidlet igennem, er det muligt at pege på mere generelle træk ved formidlingen, som formede dyrene på bestemte måder, og som, som vi senere skal se, satte rammer for den måde, de senere kunne klassificeres på. Af-

Ill. 3. Tre paradisfugle, hvoraf én i det mindste har benene i behold (Bradley 1721).

livningen og konserveringen, tegningen eller beskrivelsen, indfangningen og salget eller udstillingen fjernede dyrene fra deres oprindelige kontekst og introducerede dem som objekter i den kulturelle verden. Løsrevet fra deres oprindelige kontekst, kom dyrene alt-overvejende til at fremstå som fragmentariske eksemplarer. Ydermere var det karakteristisk for disse dyr, at det først og fremmest var dyrenes morfologiske træk, det vil sige dyrenes ydre former, som blev formidlet gennem disse forskellige kanaler. De konserverede dyr var, indlysende nok, blevet reduceret til morfologiske størrelser igennem udstopningens fastfrysning eller nålens spidning; men også i skrift og tegning var det først og fremmest dyrenes former og farver, der blev gengivet, mens for eksempel deres behavioristiske mønstre, deres parringsakter, deres relation til deres habitat – alt det, der kort sagt vedrørte deres liv i tid og rum, almindeligvis kun blev yderst sporadisk berørt.

Det var med denne ophobning af dyr, at zoologens arbejde med at samle alverdens dyr i en orden startede. Men som filosoffen James Harris påpegede, var det at have kendskab til sådanne enkelt individer faktisk slet ikke det samme som at have *viden* om dyr: „For kun i det tilfælde kan *en hvilken som helst Partikel* siges at være blevet kendt, hvor vi ved at hævde, at den er *en Mand*, eller *et Dyr*, eller noget lignende, henfører den til nogle sådanne *vidtfavnende*, eller generelle *Ideer*“ (Harris 1751:370-2; kurs. i org.). De enkelte løsrevne dyr, der på forskellig vis nåede frem til zoologen, bar ingen mening eller viden i sig selv. For at få *viden* om dyrene måtte de løsrevne eksemplarer relateres til hinanden og gennem en sammenligning samles i kategorier: „Vores videnskabs vej er sammenligningen af et dyr med et andet via hukommelsen [hvor informationer om andre dyr ville være oplagret] for herigennem at blive i stand til at beskrive det“, som zoologen Gilbert White skrev til en af sine kollegaer (White til Pennant 1770). Først med samlingen af eksemplarerne i kategorier blev dyrene omformet til vidensobjekter. Det er denne samlings metoder, jeg i det følgende skal kigge nærmere på.

Før jeg går i gang, er det dog værd at bemærke, at der med overgangen fra den „præ-videnskabelige“ ophobning af eksemplarer til den videnskabelige samling af dyr i et taksonomisk system skete en udskilning blandt de menneskelige agenter i det zoologiske arbejde. Hvor selv de klassifikatorisk ignorante grupper af mennesker – som bønderne og indianerne – havde kunnet bidrage med information om de konkrete, observerbare dyr, var det alene den lærde, der mentes i stand til at udvinde viden af denne hob. Det var nemlig alene den lærde, der gennem uddannelse og studier antoges at have udviklet sin ræsonneringsevne tilstrækkeligt til at være i stand til at kunne sammenligne og hermed skabe generelle kategorier. Almuen var på sin side, med John Lockes metafor, bundet som en „arbejdshest“ til dagligdagens slid og slæb for at kunne stille sin sult, og ville således ikke have overskud og tid til at udvikle sine tankeevner. Dens evne til at opnå viden blev dermed, som Locke konkluderede, „almindeligvis [...] så ringe som dens formue“ (Locke 1997 [1706]:604; IV,xviii,16). Filosoffens og den ignorantens idéer om verden blev hermed grundlæggende forskellige, som Lord Monboddo også påpegede:

[V]idenskabsmandens eller filosoffens idé [...] er meget forskellig fra almuens. For i det første tilfælde er den fuldstændig adskilt og abstraheret fra enhver materiel sammenhæng, idet alle de forskellige objekter, hvorfra den [idéen] er samlet, udelades af betragtning, og kun *det*, som de har *til fælles*, tages i betragtning; mens almuen aldrig foretager denne adskillelse helt, men til stadighed kun ser det *enkelte* i de *mange*; blandt dem [almuen] er *menneske* for eksempel ikke andet end et begreb, der henviser til *Peter*, *James*, og *John* og andre af artens individer; og når de vil forklare deres forestilling om en ting, kan de ikke gøre dette uden ved et *eksempel* (Monboddo 1774, I:96-7; kurs. i org.).

Mens den ignorante af omstændighederne blev fastholdt i det konkrete forvirring, kunne den lærde altså med sit oplyste sind (*mind*) hæve sig op over verdens forvirrende specificitet ved at danne arter af mangfoldigheden af dyr. Lad os følge den lærde i sit forehavende. Jeg skal begynde på den zoologiske samplings laveste trin med en diskussion af artsbegrebet i det 18. århundrede for dernæst at vende mig mod den taksonomiske klassifikations højere niveauer.

Arter

Umiddelbart kan det synes, som om vores idé om en „art“ har en indlysende pendant i naturen. At en grå, en sort og en sribet kat på en eller anden måde hører sammen i en fælles kategori, forekommer indlysende for de fleste. Og ser man på krydskulturelle etno-zoologiske og -botaniske studier bekræftes dette indtryk da også: På tværs af tider og samfund har der – hvis man ser bort fra væsentlige dele af den evolutionære biologi – i al væsentlighed været en bemærkelsesværdig enighed om, hvilke eksemplarer der skulle inkorporeres i hvilke kategorier på artsniveau (Atran 1990:kap. 2). På den anden side er det ikke alene umuligt at observere en „art“ nogetsteds i naturen – den lader sig kun danne i tankerne – men hvis man følger artsbegrebets historie, viser det sig også, at måden en art konciperes på, har varieret så stærkt gennem tiden og på tværs af samfund, at det forekommer legitimt også at tale om et kulturelt element i artsbegrebet. Det er med denne kulturelle forskel for øje, jeg i det følgende skal undersøge det 18. århundredes samling af eksemplarer i arter.

I det mindste siden det 16. århundrede havde en art været defineret empirisk som en gruppe af eksemplarer, der på en eller anden måde – man var meget langt fra enige på dette punkt – var i stand til at reproducere sig selv gennem avl af frugtbart afkom. Den italienske botaniker Andrea Cesalpino (1519-1603) tilskrives almindeligvis æren af at have introduceret dette artsbegreb med denne definition af en botanisk art: „mager avler overalt mager, ifølge deres natur og af samme art“ (Cesalpino 1583:26). Den biologiske art henviste således til en selvreproducerende slægtsgruppe, som principielt lod sig observere empirisk. Skønt denne definition af arten sikrede artens ontologiske status, var den imidlertid langt fra tilstrækkelig som ramme for definitionen af den enkelte art. Ikke alene var det som oftest umuligt i praksis for zoologen at iagttage, hvem der rent faktisk parrede sig med hvem – tegninger og beskrivelser, udstoppede og i spiritus konserverede dyr gav naturligvis ingen information om sådanne forhold fra sig. Men af mere fundamental betydning var desuden det forhold, at skønt parringsakten principielt kunne udpege artsfæller, gav den ingen oplysninger om det, der i det 18. århundrede blev mest interessant at vide nogen om, nemlig om artens „definitive natur“. Som Lord Monboddo sagde: For at mennesket kunne „siges at kende“ en art, måtte han være i stand til at definere dens særlige, distinktive kendetegn, og dette kunne alene ske gennem sammenligningen af en art med en anden (Monboddo 1774-92, I:68-9).

For mere præcist at forstå, hvad denne samling af eksemplarer i arter i grunden indebærer, vil det, før vi vender os mod den zoologiske klassifikation selv, være frugtbart at se lidt nærmere på den samtidige forestilling om den kognitive operation, som dannede grundlaget for klassifikationen. Dette epistemologiske aspekt blev til tider berørt i den zoologiske litteratur og blev mere udførligt behandlet i periodens filosofiske litteratur.⁴ Lad os indledningsvis se lidt nærmere på, hvad „erkendelse“ (*understanding*) som filo-

sofisk-kognitivt begreb indebar i det 18. århundrede. Stillet over for den fysiske verden mentes mennesket, den lærde såvel som den ignorante, alene i stand til at opfatte usammensatte elementer (*simple elements*), som for eksempel en specifik hund, en specifik fugl, en specifik mand som John, Jack eller Dave.⁵ Gennem det menneskelige sanseapparat ville disse usammensatte elementer indprente sig på menneskets sind, hvor de ville blive repræsenteret som „usammensatte ideer“ (*simple ideas*) om specifikke ting og som sådanne oplagret i hukommelsen.

For at bevæge sig fra de usammensatte ideers niveau til generelle kategorier, for for eksempel at danne et begreb om en art, måtte sinde træde aktivt i funktion for at generalisere: „[N]år vi *generaliserer*, sammenligner vi nødvendigvis,“ som Lord Monboddos observerede: „Ved at sammenligne ting, opdager vi deres forskelle såvel som deres lig-heder“ (Monboddos 1774, I:68; kurs. i org.). Det var identifikationen af såvel forskelle som ligheder mellem usammensatte idéer, som tillod mennesket at samle disse ideer i generelle kategorier. For det var ved at udpege et træk, som en gruppe af sådanne ideer – for eksempel dyr – delte, og som samtidig adskilte dem fra andre grupper af dyr, at en generel kategori, som en art, kunne etableres. Det var altså, med James Harris’ lidt kryptiske, men bestemt ikke utypiske formulering, idet sinde opdagede „det, der er ET i de MANGE; det, der i ULIGE og FORSKELLIGE ting er LIGEDANNET og ENS [... at] vi når frem til GENERELLE IDÉER“ (Harris 1751:367; vers. og kurs. i org.).

Nu var der, som Lord Monboddos understregede, altid „utallige forskelle“ mellem alle ting, „fordi enhver ting er forskellig fra det, den ikke er“ (Monboddos 1774-92, I:69 (note*)). En given hest ville eksempelvis ikke alene adskille sig på et utal af måder fra en hund, en kat eller en sommerfugl, men forskelle i størrelse, farve, manke, pelsens tekstur, bevægelsesmåde etcetera ville desuden også adskille den fra enhver anden hest og for øvrigt også fra den selv samme hest dagen i forvejen eller dagen efter. Når man skulle definere en art, var det imidlertid langt fra alle forskelle, der gjorde en forskel. Det var derimod de forskelle, som adskilte en kategori af arter fra en anden nærtstående kategori – heste fra æsler og muldyr for eksempel – der var interessante i denne sammenhæng:

Men det er forskellen fra den samme slags af ting, som gør, at en art kan defineres for sig selv [...]. Og grunden til dette er, at kendskabet til en ting ikke kan blive perfekt, hvilket det burde være i definitionen, med mindre vi kan adskille den fra de ting, som den mest ligner (op.cit.: 68-9).

Selve sammenligningens formål var, som Lord Monboddos senere understregede, at sortere en given arts „tilfældige“ og „uspecifikke“ kendetegn, som i tilfældet hest: for eksempel dens farve henholdsvis fire ben, fra de for arten „fælles“, „særegne“ og „essentielle“ kendetegn (op.cit.:98-9). Som Kentish på lignende vis understregede efter at have gjort sin bemærkning om flygtigheden i naturens ydre former, gjaldt det om „gennem grundig opmærksomhed og minutiøse undersøgelser, at [...] bestemme de egenskaber [hos dyr], som hun [dvs. naturen] har karakteriseret som uudslettelige“ (Kentish 1787:71-2). En art kunne altså skabes ved at identificere de kendetegn, der var definitive i den forstand, at de transcenderede tidens indflydelse og samtidigt udpegede de eksklusive ligheder mellem de eksemplarer, der inkluderedes i kategorien.

Et af de helt grundlæggende træk ved det 18. århundredes artsforståelse var således, at arten i lighed med abstrakte kategorier i al almindelighed stod „i modsætning til alt temporært“, og dermed udtrykte „*Eksistensens Perfektion*, i forhold til hvilken *Tiden*

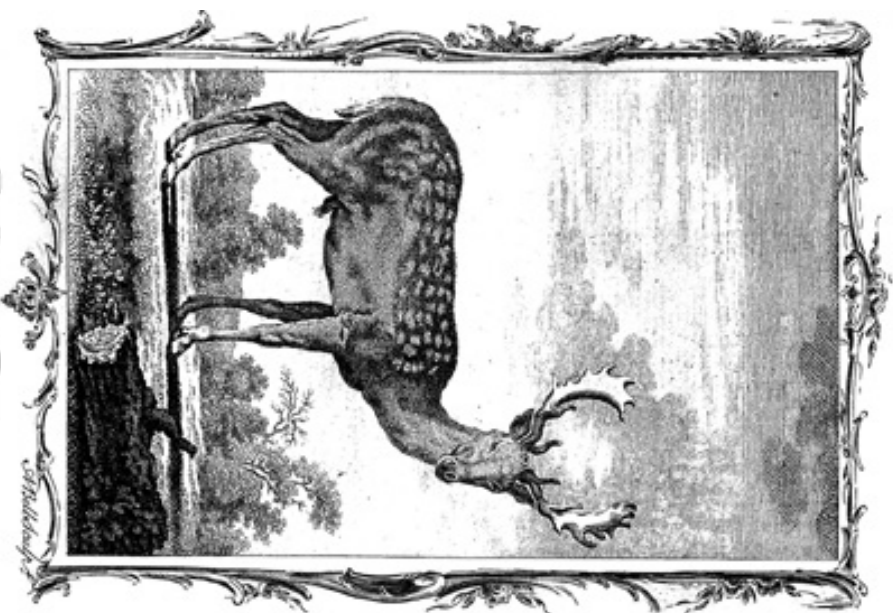
og *dens Distinktioner* er fuldstændig ukendte“ (Harris 1751:90-1; jf. 38ff., 159; kurs. i org.). Nok havde arten principielt et empirisk modstykke i en selv-reproducerende slægtsgruppe, men som en abstrakt og semantisk kategori, der var komparativt defineret ved dens forskelle fra andre arter, var den på samme tid løsrevet fra tid og sted. Det var alene i sindets tankeverden, at eviggyldige forskelle og ligheder kunne opdages. For det var alene her, at naturens foranderlighed kunne overkommes.

Samling i praksis

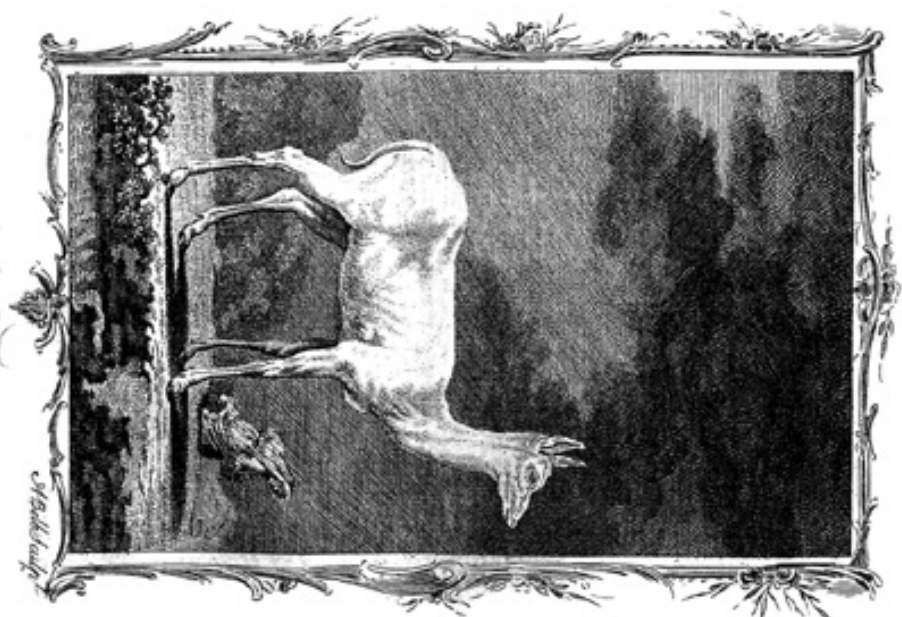
I princippet kunne en art altså etableres og defineres gennem en simpel sammenligning. I zoologens praktiske arbejde blev denne sammenlignings forløb og dermed dens resultat dog yderligere formet, dels af en række i al væsentlighed udtalte forestillinger om, hvilke forskelle der gjorde en forskel, det vil sige af en specifik måde at indholdsudfylde idéen om „de uudslettelige kendetegn“ på. Dels blev artsdannelsen begrænset af en række fortrinsvis praktiske omstændigheder.

Lad mig starte med definitionen af de definitive træk: Hvis man ser på tværs af de zoologiske værker fra tiden, kan man i zoologernes definition af arternes kendetegn – oftest udgjort af en tre-fire træk – observere en klar tendens til systematisk at fremhæve nogle træk og forbigå andre. I det omfang zoologen havde et valg (og det var ikke altid, at han havde mere end et enkelt eksemplar til sin rådighed til at basere sin definition af en art på (f.eks. Anonym 1776:34; Shaw 1792, II:59-60), var det generelt fuldvoksne, men ikke for gamle hanner med klare farvetegninger og uden sygdomme eller skavanker, der blev anvendt i definitionen af en arts definitive kendetegn. Som også John Woodward pointerede det: „Vær omhyggelig med at vælge de *smukkeste eksemplarer af en art* og sådanne, som er *perfekte* eller *hele*“ (Woodward 1696:10; kurs. i org.). Præferencen for perfekte hanner som prototyper for arten er ofte synlig selv i valget af personligt stedord i beskrivelsen af arterne: I de ganske hyppige tilfælde, hvor et dyr ikke beskrives som „den“ eller „det“, betegnedes det med få systematiske undtagelser som „han“ (pelikanen, muldvarpen og katten, alle arter hvis „moderlige“ instinkter forekom at være fremherskende, betegnedes derimod oftest med „hun“).

Dette betød ikke, at hunnerne, ungdyrene, de gamle, de syge, de mindre fint farvetegnede og alle de på andre måder uperfekte dyr ikke principielt inkluderedes i en art. Selvfølgelig gjorde de det. De blev oven i købet en gang i mellem beskrevet for sig, ligesom forfatterne også gjorde sig mere generelle overvejelser over forskelle og ligheder mellem æg, larver og insekter, unger og voksne, hanner og hunner. Men den generelle betoning af de perfekte hanners kendetegn som prototypiske for en art havde den konsekvens, at alle de andre på forskellig vis „uperfekte“ dyr gennemgående blev præsenteret som afledte af, hvis da ikke ligefrem afvigelser fra (Schiebringer 1993:88ff.), den perfekte han (se ill. 4). Endvidere var det oftest alene i behandlingen af dyr, der væsentligt og systematisk ændrede form i løbet af deres liv såsom insekter og padder, at forskellige udviklingsstadier blev beskrevet. Også her var det det dyr, der blev anset for at være „perfekt“, nemlig det fuldtudvoksede insekt eller padden, som dannede grundlaget for bestemmelsen af de karakteristiske træk (se eksempelvis Smeathman 1781). Samlet kan vi med et lån fra Edwin Ardener (1989:169) sige, at der i artskategorien generelt var en „semantisk tæthed“ omkring eksemplarer, der blev regnet for perfekte og i særdeleshed omkring den

FALLOW DEER

FEMALE FALLOW DEER

III. 4. Hunnen blev oftest fremstillet som afledt af hannen, hvilket blev tydeligt selv i benævnelsen af dyrene (Buffon 1780, IV).

perfekte han: Det var hans træk, der gennemgående blev definitive for arten som sådan.

Denne klare tendens til at lade de perfekte hanner definere en art trækker på en mere generel forståelse af forholdet mellem kønnene i perioden, hvor kvinden også i den menneskelige verden almindeligvis blev fremstillet og forstået i kraft af sine afvigelser fra manden (Schiebinger 1993; jf. Barker & Chalus 1997). Desuden baserede denne praksis sig også på en ganske bestemt forestilling om perfektionen som den fuldendte realisation af et givent potentiale – i dette tilfælde dyrenes iboende natur – og en bestemt forestilling om det uperfekte – den uvidende i forhold til den lærde, kvinden i forhold til manden, barnet i forhold til de voksne, dyret i forhold til mennesket, hunnen i forhold til hannen og så videre – som mangelfuld i betydningen ukomplet (f.eks. Smellie 1790, I:53ff.). Valget af den perfekte, voksne han som prototype for definitionen af arten havde den væsentlige konsekvens, at flygtigheden i naturens „ydre former“ kunne overkommes: For at arten også i praksis kunne identificeres ved uudslettelige kendetegn, der per definition var universelle og eviggyldige, måtte zoologerne i naturens flygtige former identificere en konstans, der altså af ikke helt tilfældige grunde blev den perfekte, voksne han.

Skønt det således gennemgående var de perfekte hanners træk, der blev definitive for arten, efterlod dette stadig zoologerne med et væld af forskellige træk at vælge imellem, når de tre-fire definitive træk skulle bestemmes. Hvilke træk, der rent faktisk blev identificeret som en arts kendetegn, varierede fra art til art og fra zoolog til zoolog. Inden for nogle arter, som hunde og heste, ville størrelse og farve eksempelvis ofte blive ladet ude af betragtning, idet de blev betegnet som „tilfældige størrelser“, mens farve og størrelse i andre tilfælde, som for eksempel i bestemmelsen af sommerfuglearter eller fugle, ofte blev afgørende for definitionen. Inden for zoologien blev de karakteristiske træk altså en variabel, der varierede ikke alene mellem dyrearter, men også mellem zoologer.

I praksis var definitionen af arten yderligere begrænset af den faktiske ansamling af eksemplarer og deres særegne beskaffenhed. Som vi allerede har set ovenfor, var de eksemplarer, som en zoolog rent faktisk havde til sin rådighed, yderst forskelligartede. Det medium, dyrene tilvejebragtes igennem, varierede, som vi også så, stærkt – tørrede, udstoppede, flåede, markeds- eller handelsobjekter, beskrevne eller tegnede og så videre – således at det i sidste instans langt fra altid var eksemplarer af samme slags, der blev sammenlignet: Ikke alene blev tørrede skind og udstoppede dyr sammenlignet med hinanden og med andre forfatteres beskrivelser af lignende dyr. Forfatteres beskrivelser kunne desuden være stærkt varierende: Nogle forfattere beskrev visse dele af et dyr; andre forfattere hæftede sig ved andre; én beskrev, uden nødvendigvis at nævne det, et fuldvoksnet dyr, mens en anden beskrev en unge; nogle beskrev en hun, andre en han. „[B]e-skrivelser er ofte ikke tilstrækkeligt fulde og specifikke,“ som George Edwards konstaterede, da han forsøgte at afgøre, om en lille rødvinget papegøje allerede var beskrevet af andre zoologer. Og konsekvensen: „en udeladelse af selv det mindste kendetegn [i beskrivelsen] kan føre til fejltagelser, når [eksemplarenes] skikkelser er meget nær hinanden“ (Edwards 1758-65, I:54). Selv i de tilfælde, hvor en zoolog med egne øjne kunne beskue et dyr, ville alle principielt væsentlige træk ikke nødvendigvis være tilgængelige. Et udstoppet dyr lod sig lige så lidt dissekere som et tegnet eller beskrevet dyr, og zoologen var hermed meget ofte på forhånd afskåret fra at anvende anatomiske træk som differentieringskriterie. Men selv i observationen af de ydre morfologiske træk kunne zoologen ikke nødvendigvis stole på det, han så. Under transporten eller i tørringsprocessen kunne dyrene let miste lemmer: Fugle og aber nåede således i nogle tilfælde

frem til zoo-logen uden haler (Brown 1776:20; Shaw 1792, II:72), en myreslugers skind ændrede sig kendeligt i konserveringsprocessen (Kerr i Linné 1792:104-5), sommerfugles fødder blev oftest beskadiget eller helt destrueret inden de fra alverdens eksotiske lokaliteter nåede frem til de europæiske naturhistoriske kabinetter (Yeats 1773:134) og så videre og så videre. Med en sådan ophobning af dyr i forskelligartede udgaver som zoologens konkrete udgangspunkt, blev hans sammenligningsvirksomhed i praksis begrænset af det, vi kan kalde de til enhver tid tilgængelige træk. Thomas Shaw opsummerede i sin beskrivelse af en abe, der havde mistet halen, de øjensynlige konsekvenser af de utilstrækkeligt tilgængelige træk:

Disse tilfældige lemlæstelser, som af og til optræder hos adskillige eksotiske dyr, fremkalder betydelige fejl i forfatteres beskrivelser, og en ikke ubetydelig forvirring har af denne grund resulteret i opstillingen og opregningen af forskellige arter af Simiae [aber], som selv med al hjælp fra figurer og beskrivelser stadig er indhyllet i betydelig uklarhed (Shaw 1792, II:72).

Det er svært, for ikke at sige umuligt, at pege på nogle systematiske konsekvenser af disse „tilfældige lemlæstelser“. Men selve tilstedeværelsen af „tilfældet“ – og vigtigere endnu zoologernes opmærksomhed på denne tilstedeværelse – underminerede i nogen grad de faktisk skabte arters ontologiske status. De til enhver tid tilgængelige forskelligheder var ikke, som zoologerne meget vel var klar over, nødvendigvis overensstemmende med de essentielle forskelligheder, som Guddommen havde nedlagt i arterne (jf. Locke 1997 [1706]:408; III,vi,30).

Efterhånden som mindre mangelfulde eksemplarer blev hjembragt, som tillod en specificering af de definitive træk, og efterhånden som også eksemplarer af nye arter blev opdaget, som tillod zoologerne mere præcist komparativt at definere allerede kendte arter, ændredes artsdefinitionerne. I det 18. århundrede, hvor stadigt flere eksotiske dyr blev bragt til Storbritannien blev redefinitionen af allerede kendte arter et tilbagevendende tema i de zoologiske værker: I den stadige jagt på de komparativt bestemte helt definitive kendetegn blev en art, måske en anelse ironisk, i praksis til en kategori i forandring.

Orden

Identifikationen af artens definitive kendetegn blev grundlaget for den videre samling af dyr i den store taksonomiske orden: „Når sådanne karakteristiske kendetegn engang er opdaget“, som Kentish konstaterede, „kan vi gå videre til systemet og forsøge at klassificere selv uendeligheden. Mangfoldigheden vil ikke længere udgøre et problem“ (Kentish 1787:71-2).

Når selv mangfoldigheden, der i udgangspunktet havde forekommet så forvirrende, nu med fastlæggelsen af arternes definitive træk kunne overkommes, skyldtes det, at disse træk blev fundamentet for en yderligere sammenligning: Arter blev sammenlignet med arter, forskelle og ligheder fundet og arterne hermed samlet i mere generelle kategorier. Som Lord Monboddoo fastslog, når arterne var dannet,

vil sindet endnu engang anvende dets sammenligningskraft på dem [arterne]; og ved på samme vis at opdage ligheder forme disse ligheder til endnu et sæt af generalier over det første; i forhold til hvilke de, med logikkens sprogbrug, siges at være genusen. Og således

stiger vi fra det generelle til det [mere] generelle“ (Monboddo 1774-92, I:72).

I princippet blev hele det taksonomiske klassifikationssystem således dannet igennem en opadgående komparativ analyse, hvor identifikationen af ligheder og forskelle mellem kategorier på stadigt højere niveauer gjorde det muligt at samle arter i genera, genera i ordner, ordner i klasser og klasser i riger.

Skønt denne formulering af det klassifikatoriske projekt som induktivt var ideologisk vigtig for zoologernes positionering som „virkelighedens talsmænd“ også her, er den dog ikke ganske dækkende som beskrivelse af den faktiske klassifikatoriske praksis. Mens den opadgående klassifikation i zoologien var dominerende i definitionen af arter, genera og i nogen grad ordner – og her endda ikke en ren induktiv operation, men medieret, som vi har set, af praktiske og kulturelle forhold – blev denne induktive bevægelse i praksis suppleret af en deduktiv, nedadgående klassifikation, hvor zoologer deducerede sig frem oftest til klassifikationssystemets højere kategorier (riger, klasser og i nogen grad ordner).⁶ I praksis forløb klassifikationen af dyr langs de to akser på en gang. Overhovedet at gå i gang med at samle eksemplarer af dyr i arter (opadgående bevægelse) indebar således en forudgående skelnen mellem planter og dyr (nedadgående bevægelse).

I dette samspil mellem induktiv og deduktiv klassifikation dannedes et komplet taksonomisk, inklusivt hierarkisk system baseret på identifikationen af forskelle og ligheder, hvor arter underordnedes genera, genera underordnedes ordner, ordner underordnedes klasser og klasser underordnedes riger. Som det 18. århundredes vigtige opfindelse i forhold til tidligere europæiske naturhistoriske behandlinger af faunaen var det karakteristisk for indførelsen af det taksonomiske system her, at hver enkelt kategori havde én og kun én plads i den taksonomiske tabel.

Også på det klassifikatoriske systems højere niveauer var der blandt zoologerne store variationer mellem de forskelle, der blev fremhævet som afgørende, og hermed mellem de kategorier, der blev skabt. Inden for klassen af kvadrupeder eller firfødter anvendte nogle forfattere eksempelvis dyrenes olfaktoriske organer som differentieringskriterie (Harwood 1796); andre baserede deres klassifikation på et tam-vild-kontinuum (Brookes 1763-72, I:xxvi); og atter andre brugte dyrenes tænder og fødder som den definitive variable (Pennant 1771).

På trods af disse åbenlyse forskelle mellem de klassifikatoriske systemer, som også blev genstand for lidenskabelige debatter igennem århundredet, er der, når de klassifikatoriske systemer sammenlignes, dog ingen tvivl om, at de strukturelt set var af samme slags: Skønt den specifikke definition af forskelle og ligheder varierede, og kategorier således blev indholdsudfyldt forskelligt, var det i det store hele den samme slags af kategorier (arter, genera, ordner, klasser, riger, om end deres benævnelse kunne variere), relateret til hinanden på den samme måde (et inklusivt hierarki), som strukturelt set kendetegnede periodens klassifikationssystemer. Alle var de hierarkisk inklusive klassifikationssystemer, der sigtede mod at udvinde „det essentielle“ og „eviggyldige“ i naturen, og således etableredes alle som systemer, der transcenderede både tid og rum.⁷ Med observationen af denne lighed på et strukturelt niveau er det altså nærliggende at antage, at zoologernes klassifikatoriske praksis var præget af fælles forudantagelser, af det, vi med Anne Knudsen (1989:48) kan kalde for et „kulturelt episteme“.

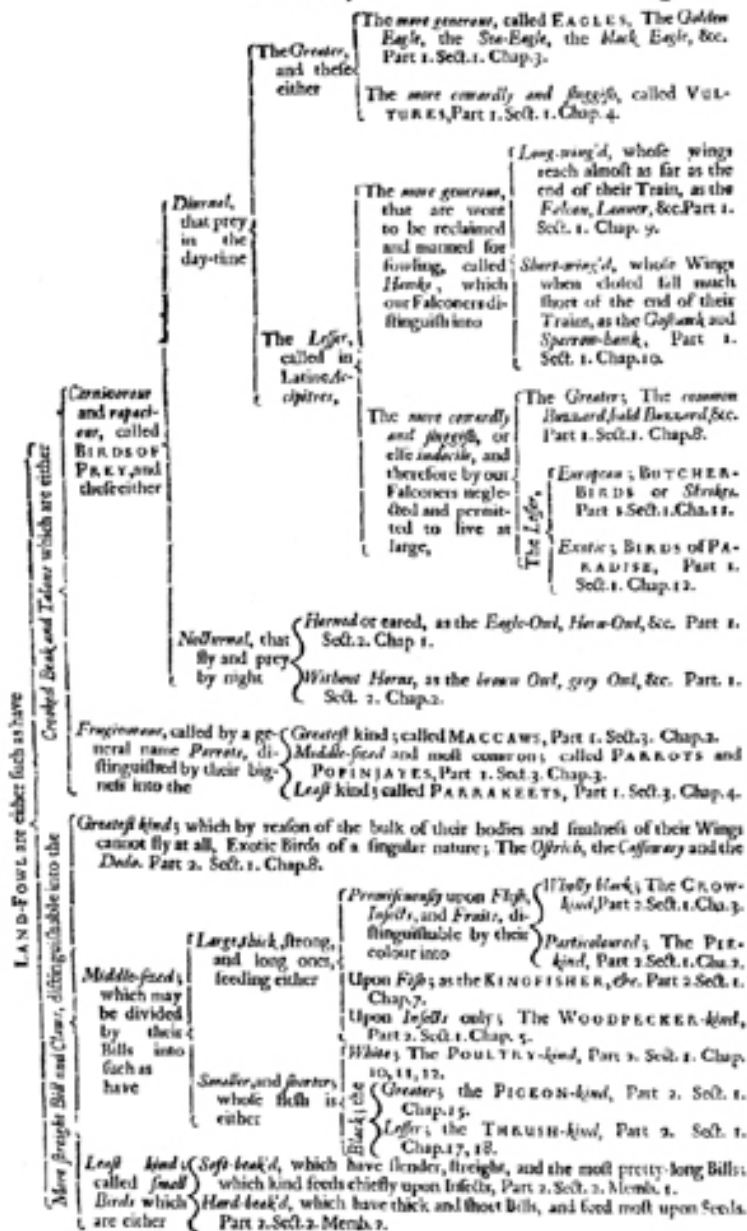
Zoologerne selv var i deres arbejder meget eksplicitte i forhold til deres umiddelbare (kulturelle) referenceramme. Som vi så tidligere, blev det taget for givet, at alle naturens observerbare individer var organiseret i en altomfattende Orden, og zoologien

blev iscenesat som en bestræbelse på taksonomisk at rekonstruere denne Orden. Skønt denne Orden var placeret uden for menneskets opfattelsesevne, gjorde zoologerne, som andre af tidens lærde, sig dog alligevel mangfoldige tanker om den store Ordens gestalt. Det var i særdeleshed igennem to nært forbundne idékomplekser, at denne orden blev begrebsliggjort.

Man opererede med en idé om *alt værendes store kæde* (*the Great Chain of Being*) eller, med den latinske betegnelse, *scala naturae*, naturens stige, hvori alt i universet fra Gud og englene i himlen over mennesket, dyrene og planterne til de mindste mineraler i jorden antoges at være forbundet i en lang, stabil og hierarkisk organiseret kæde af forskelle og ligheder: „Skaberens værker er kædet sammen i en ubrudt perfekt kæde på en sådan måde, at ingen absolutte skel er mulige“ (Berkenhout 1769-72, I:viii). Mennesket selv var i denne kæde eksempelvis på en og samme tid forbundet med dyrene, fordi mennesket som dem havde en legemlig eksistens; samtidig var mennesket adskilt fra dyrene og omvendt forbundet med de „rene intelligenser“, englene, fordi mennesket også var et åndeligt væsen. I princippet ville hver eneste art på lignende vis på en gang være forbundet med og adskilt fra de omkringstående arter (jf. Lovejoy 1948). Det var karakteristisk for *scala naturae*, at den ikke alene var givet af Gud, men eftersom den hidrørte fra en Gud, der en gang for alle havde skabt naturen og alle dens arter ved verdens begyndelse, var den også eviggyldig og stabil.

I tæt samspil med forestillingen om *scala naturae* udvikledes i perioden desuden et begreb om *oeconomia naturae*. *Oeconomia naturae* indebar en forestilling om, at naturen naturligt holdt ledene i det værendes kæde i skak ved, ikke sjældent med voldsomme midler, at underordne ethvert led under det foregående højere rangerende. Med denne forestilling fik *scala naturae*s stabilitet sig en forklaring. Således blev for eksempel større dyrs rov på andre dyr forklaret som et eksempel på Guds store visdom, fordi de ved at æde de hurtigt formerende mindre dyr bidrog til at holde bestanden i ave og således til at fastholde de mindre dyr på deres rette plads på naturens stige (se f.eks. Anonym 1777:iv-v). Det er centralt her, at mens enkelte individer i naturen nok fødtes, voksede op, måske blev dræbt og ædt, men under alle omstændigheder på et eller andet tidspunkt døde og forgik, mens enkeltindivider altså forandrede sig over tid, ville naturen med dens økonomi sørge for, at forholdet mellem dyrene på artsniveau for altid forblev konstant. Foranderligheden fandtes alene på det konkretes niveau; konstansen alene på det generelles (Smellie 1790, II:435-6).

Tilsammen tilvejebragte forestillingerne om naturens stige og økonomi en kosmo-logisk forklaring på universets Orden og dens måde at fungere på. Det var dette forestillingsunivers, der indbefattede en stabil, ja eviggyldig, hierarkisk verdensorden, som dannede baggrunden for den taksonomiske klassifikation af dyr i en orden uafhængig af tid og sted. Skønt rekonstruktionen af *scala naturae* af zoologerne selv blev fremstillet som klassifikationens ultimative om end umulige mål, er det dog bemærkelsesværdigt, at zoologerne fuldstændigt gennemgående i deres arbejder *ikke* indskrev alverdens dyr i én lang kæde i deres klassifikationer. Zoologerne udpegede godt nok af og til mellemliggende led – polyppen udpeges eksempelvis af de fleste som overgangen mellem dyr og planter, orangutangen som forbindelsesled mellem dyr og mennesker og reptilerne som den orden, der forbandt kvadrupeder og fisk (f.eks. Smellie 1790, II:433-4). Men i modsætning til *scala naturae*, der fremstod som et *eksklusivt* hierarkisk system, hvor hvert enkelt led ikke var inkluderet i den højerestående kategori – nøjagtig som soldater i det

Ill. 5. De zoologische systemer, der blev opstillet gennem den taksonomiske klassifikation, lignede i langt højere grad et forgrenet træ end den ene lange perfekte kæde – „the great chain of being“ – som man forestillede sig, at Gud havde forbundet alverdens forekomster i. I dette eksempel ses kun en skematisering af kategorier i familien fjerkræ (Willughby 1678).

militære hierarki – skabte zoologerne i deres faktiske klassifikation et *inklusivt* hierarki, hvor hver enkel laverestående kategori inkluderedes i de højere rangerende kategorier. Snarere end en kæde ville den visuelle metafor for det 18. århundredes britiske zoologiske klassifikationssystemer have været et stærkt forgrenet træ (se ill. 5).

Den kosmologiske orden, som i udgangspunktet gav mening til de klassifikatoriske praksisser, blev således ikke ganske enkelt reproduceret i de klassifikatoriske systemer: I forsøget på at overkomme kløften mellem verden-som-forvirrende og verden-som-Orden gennem samlingen af eksemplarer i arter og af arter i genera, genera i ordner og så videre skabtes en langt mere kompleks orden end *scala naturae*s perfekt simple, uopnåelige Orden.

1700-tals-totemisme

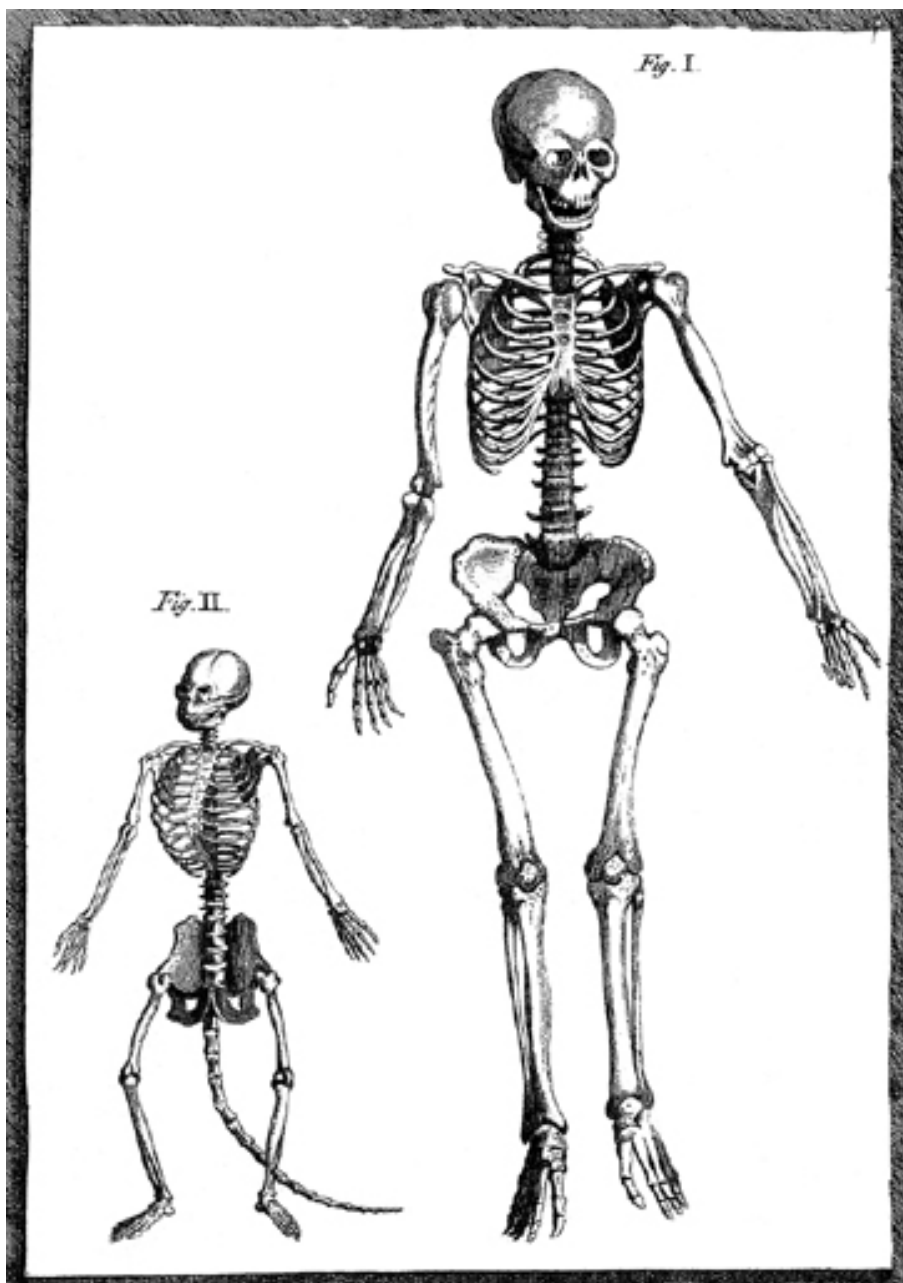
Hvad var det, det 18. århundredes zoologer opnåede ved at skabe denne orden i dyreriget, når det tydeligvist ikke var en perfekt rekonstruktion af naturens egen Orden? Hvad kunne formålet have været med denne kategoriale samling af dyr, når det nu alligevel ikke var muligt at finde frem til Guddommens eget *Design*? Zoologerne selv angav ofte i indledningerne til deres værker et temmeligt enslydende formål med deres forehavende, som eksempelvis her Sir Thomas Pope Blount:

Hvem end, der Besigtiger UNIVERSETS Kuriøse System, vil aldrig kunne forestille sig, at så Nobel en Struktur skulle være blevet frembragt til ingen anden Nytte, end for at MENNESKET kan leve og ånde i den. Det var sandelig den store *Arkitekts* Hensigt, at hans *Skabning* ikke alene skulle levere Fornødenheder og Husly til den *dyriske* del af os, men desforuden også give anvisninger til vor *Intellektuelle*. Enhver Blomst på Marken, enhver Fiber i en Plante, enhver Partikel i et Insekt bærer i sig deres *Skabers Indprægning* og kan (hvis de betragtes på behørig vis) læse os *Etikkens* eller *Guddommelighedens* tekster (Blount 1696:Preface (upagineret); kurs. og vers. i org.).

Teologisk (og tautologisk) viste den orden, der gennem den lærdes taksonomiske klassifikation lod sig skabe, trods alt hen til Gud. Skønt man aldrig kunne være sikker på en korrespondance mellem den menneskeskabte orden og Guds Orden, så pegede dog selve det forhold, at det var muligt overhovedet at finde en eller anden form for orden i naturen – en „så Nobel Struktur“ – på en intelligent skaber bag det hele. Menneskets ufuldendte orden kunne trods alt læses som et genskær af Guds perfekte Orden.

Men hvad med „etikkens tekster“? Hvad var det for „anvisninger“ til menneskets intellekt, der desuden kunne fremlæses i naturen? Jeg skal her afslutningsvist tage dette spørgsmål op og spørge til, hvilke implikationer den zoologiske orden og skabelsen af den havde for den menneskelige orden: Hvor efterlod den zoologiske samling mennesket?

Vi er allerede i analysens forløb ovenfor stødt på mennesket en række gange. Vi har set, hvorledes mennesket som art på naturens stige var placeret midt imellem dyrene, der udelukkende havde en kropslig eksistens, og englene, der udelukkende havde en åndelig. Vi har set, hvorledes forskellige mennesker – fra de ignorante vilde og almuen, over sejlerne, handelsmændene og markedsgøglerne til gentlemen'ene – alle kunne bidrage til indsamlingen af de dyr, som udgjorde det prævidenskabelige grundlag for det

Ill. 6. Forbindelsen mellem abe og menneske forekom indlysende for de fleste af periodens zoologer. Ikke mindst ligheder i skelettets bygning blev brugt som et argument for sammenhængen (Bradley 1721).

zoologiske arbejde. Endelig har vi set, hvordan der skete en udskillelse af menneskearten i forskellige slags – i dem, der kunne ræsonnere, og dem, der ikke kunne – i bevægelsen fra indsamlingen af specifikke dyr til samlingen af dyr i generelle kategorier. Det er på tide nu at undersøge, hvordan disse idéer, dels om menneskeheden som art og dels om uskillelsen af forskellige slags mennesker langs det, en samtidig kaldte for „en forstandsstige“ (Smellie 1790, I:429), hænger sammen med den zoologiske samling.

Internt havde menneskeheden først og fremmest med reference til besiddelse af gods og guld eller manglen på samme i det 17. århundrede været hierarkiseret langs en vertikal akse (jf. Pocock 1973). „Det er en sand iagttagelse, som vi ikke kan gøre uden Beundring,“ som Edward Tyson således bemærkede i sin dedikation til John Lord Sommers, Lord High Chancellor og præsident for det lærde selskab Royal Society, af sin bog om orangutangens anatomi,

At [sic] fra Mineraler til Planter, fra Planter til Dyr, og fra Dyr til Mennesker er Overgangene så gradvise, at der forekommer at være en meget stor Lighed såvel mellem de tarveligste Planter og nogle Mineraler, som mellem den laveste Stand af Mennesker og den højeste slags af Dyrene. Det Dyr, hvis Anatomi jeg her har givet [altså orangutangen], nærmer sig mest Menneskeheden og forekommer at være Bindeledet mellem Dyrene og de Rationelle [dvs. menneskene], på sammen Måde som Deres Lord, og alle andre af Deres Høje Rang og Viden og Visdom, står nærmest den Art af Væsner, der er lige over os [dvs. englenerne]; De forbinder den Synlige og den Ikke-synlige Verden (Tyson 1699:Dedication).

Lagdelingen af mennesker var altså homolog til den hierarkisk eksklusive lagdeling af dyr, planter og mineraler på naturens stige. Der var imidlertid et *aberdabei*, som blev stadigt mere markant i løbet af det 18. århundrede, og som betød, at denne homologi mellem *scala naturae* og *scala humanae* aldrig kunne blive helt perfekt. Modsat mineralerne, blomsterne og dyrene, der alle som materielle forekomster en gang for alle ved verdens begyndelse var skabt, som de var og altid ville være, besad mennesket som et også åndeligt væsen et potentiale for forandring. Anlægget for at tænke og ræsonnere var godt nok givet alle mennesker fra starten – ånden var netop et af artens definitive træk. Men det var alene gennem „kultur og dannelse“, som Lord Monboddø påpegede, at dette anlæg kunne udvikles og hermed tages i brug: „det er vor arts mest væsentlige og adskillende kendetegn, at vi kan *skabe* os selv“ (Monboddø 1774, I:24-5; kurs. i org.). En „mand“ kunne således, som en anden forfatter understregede, „gennem et seriøst studie erhverve [...] sig en klar og solid dømmekraft [...] og] dermed [blive] et væsen af en anden slags, helt forskellig fra de dyriske mænd“ (Barrow 1693:163-4). Det vil sige helt forskellig fra den almue, der ikke havde haft mulighed for at udvikle sit åndelige potentiale. Det var det åndelige anlæg for transformation, som adskilte menneskene fra dyrene, og det var udviklingen af de åndelige anlæg, først og fremmest af fornuftens evne til at sammenligne, som jo også var grundlaget for hele den zoologiske klassifikation, som internt adskilte forskellige slags af mennesker på forstandsstigen:

[I] de fleste viser det rationelle anlæg sig knapt nok, før det er blevet hjulpet frem af uddannelse, erfaring og refleksion. Hvis vi fjerner evnen til at sammenligne en ting med en anden, som er erfaringens fundament, bliver vi ikke meget bedre end dyrene, som alene er behersket af instinkter og sanselig drift; og hvis vi sammenligner de laveste Vilde i vor store art med en Newton eller en Locke, vil jeg tro, at forskellen vil blive anset for at være større end den mellem den Vilde og nogle af hans dyriske følgesvende i skovene og på bjergene (Edwards 1758-64, II:xiii-ix).

Ved at besidde et sådant åndeligt udviklet sind, at zoologen – modsat almuen – var i stand til at overskue fænomenverdenens forvirrende mangfoldighed ved at samle de konkrete dyr i abstrakte og ordnede klasser, skabte han samtidig en afstand mellem både sig og dyrene og sig og de „dyriske mennesker“. Hvor alskens mennesker – fra tjenere og endog vilde over sejlere og handelsfolk til zoologerne selv – med visse modifikationer kunne bidrage til indsamlingen af zoologiens materiale på et prævidenskabeligt, empirisk niveau, blev selve den kategoriale samling af dyr i det taksonomiske system forbeholdt en eksklusiv skare af „åndeligt oplyste“ filosoffer. Kun de formåede angiveligt at transcenderer fænomenverdenens forvirrende mangfoldighed og ane genskæret af Guds bagvedliggende Orden. Ved at udvikle sit åndelige potentiale og hermed fjerne sig fra sin kropslig-dyriske eksistens kunne den lærde således nærme sig englenes position. Nogle lærde gik endog så vidt som til at mene, at den lærde måske engang i fremtiden med yderligere „kultur“ ville blive i stand til at „indtage rang af sådanne [væsner], som er umiddelbart over os på det værendes stige“ (Monboddø 1774-92, I:22-3).

Modsat dyrene, der ifølge deres essentielle natur på forhånd var bestemt for én og kun én plads i naturens Orden og dermed kunne indskrives i det taksonomiske systems statiske tabel, var mennesket altså ifølge *sin* natur grundlæggende foranderligt. Så skønt adskillelsen af menneskearten fra dyrene og hierarkiseringen af mennesker på en forstandsstige var en integreret del af den orden, zoologen gennem sin samling af dyr fik skabt, er det dog værd at bemærke, at homologien mellem den zoologiske og den antropologiske orden her skrider: De to hierarkier lod sig alene integrere i én samling, idet åndens transformation blev introduceret som differentiationskriterie i den menneskelige verden, mens eviggyldige morfologiske og til dels anatomiske træk dannede et statisk grundlag for adskillelsen af dyr i kategorier og samlingen af dem i det taksonomiske system. Med denne uoverensstemmelse mellem den antropologiske og zoologiske klassifikation indførtes således også en grundlæggende adskillelse mellem en foranderlig kultur og en statisk natur. Selvom zoologerne godt nok ikke helt nåede deres mål, at få genskabt Guds perfekte Orden, blev der dog alligevel med den taksonomiske samling skabt orden både i dyrenes og menneskenes verden: Ikke alene blev der skabt arter, genera, ordner, klasser og riger, men i skabelsen af disse fik de lærde også indført en vis orden i universet og i denne skabt ikke så meget en plads som et rum for sig selv, fjernet fra dyrene og de dyriske mennesker på vej mod himlens engle.

Noter

1. Alle citater er oversat af undertegnede.
2. Med Linnés ord: „Naturvidenskaben baserer sig på et eksakt kendskab til de naturlige forekomsters nomenklatur og deres systematiske opstilling; det er denne, der som Ariadnetråden gør filosoffen i stand til i sikkerhed at rejse gennem de snørklede bugter i naturens labyrint“ (Linné 1766-68, I:13).
3. En undersøgelse af 104 naturhistorikere, der udgav skrifter i perioden 1660-1800, har vist, at omkring tre fjerdedele af disse kom fra middelklassen og i særdeleshed fra de såkaldte „lærde professioner”: medicin, kirke og læreanstalter. Den resterende del fordelte sig på aristokrater, embedsmænd og handelsmænd. Se i øvrigt også Hans (1951:30ff.).
4. Dette summariske rids af de grundlæggende koordinater i den indfødte kognitive model for erkendelse og klassifikation trækker først og fremmest på Harris (1751), Hume (1739-40, 1748), Locke (1997 [1706]), Monboddø (1774-92). Det følgende yder selvsagt på ingen måde de faktisk temmeligt sofistikerede teorier

retfærdighed; for en mere uddybende behandling se Richetti (1983), Rorty (1980:især kap. 1).

5. Det bør noteres her, at der var en vis uenighed blandt filosoffer om, hvordan et „usammensat element“ præcist skulle defineres. John Locke mente således, at mennesket alene var i stand til at opfatte enkeltelementer, som for eksempel med Lockes eget eksempel en svanes farve, dens lange hals, dens røde næb, dens sorte ben etc., som dernæst i sindet blev samlet til en helhed, i dette tilfælde en svane (Locke 1997 [1706]:276; II.xxiii,14; jf. Monbodo 1774, I:36ff.). Andre som for eksempel James Harris antog derimod, at mennesket var i stand til at sanse for eksempel et enkelt dyr som en entitet (Harris 1751:39). Uanset hvordan „element“ specifikt blev defineret, er det vigtige i denne sammenhæng, at det for alle filosoffer alene var *enkelte, usammensatte* elementer i den fysiske verden, der lod sig opfatte.
6. I den deduktive klassifikation startede zoologen almindeligvis med hele den naturlige verden, der oftest ville blive inddelt i „besjælet“ og „ubesjælet liv“, det vil sige i dyr og planter på den ene side og mineraler på den anden; det „besjælede liv“ blev så igen underinddelt i „dyr“ og „planter“; „dyr“ blev dernæst underinddelt i „klasser“ og disse i „ordner“.
7. Det var i særdeleshed på klassifikationssystemernes højere niveauer, at udeladelsen af rummet, det vil sige dyrenes habitat, bliver synlig: I klassifikationen af arter i genera er det kun yderst sjældent, at der blev gjort brug af et dyrs levested. Denne udgrænsning af rummet var tæt forbundet med udeladelsen af tiden. I det 18. århundrede opererede stort set alle *britiske* zoologer med en tidshorisont på små 6000 år, idet jordens skabelse almindeligvis blev fastsat til 4004 år f.Kr. (På kontinentet var der dog enkelte som for eksempel den franske naturhistoriker Count de Buffon, der opererede med meget længere tidsperspektiver). Der var således kun i meget ringe grad levnet tid til at indtænke udvikling af arter, og herunder udvikling af arter i samspil med deres naturlige omgivelser, i zoologien. Det bør dog understreges, at zoologerne rent faktisk diskuterende nogle ændringer af dyr over tid. Ikke mindst i avlsarbejdet med forskellige husdyr var det tydeligt, at det til en vis grad var muligt at ændre dyr over tid, ligesom transporten af dyr fra deres oprindelige levested til nye lokaliteter, der ikke mindst fulgte med kolonisationen, også gav næring til spekulationer over forandringer i dyr i relation til tid og rum. Endelig spillede rummet også en væsentlig rolle i de auto-antropologiske forklaringer af menneskeracernes forskellighed (se f.eks. Wilson 1780). Men det var stort set alene på det laveste niveau af arter, det vil sige variationer af arter (som også menneskeracer blev defineret som), at tid og rum blev medtænkt. Det var altså almindeligvis kun „små“ forskelle, som rummet i forening med tiden blev brugt til at forklare.

Litteratur

Anonym
1776

Some Memoirs of the Life and Works of George Edwards. Fellow of the Royal and Antiquarian Societies. London.

Anonym
1777

Beauties of Natural History; or, Elements of Zoography, being a short and pleasant Introduction to an Acquaintance with the Nature and Qualities of the Animals World: ivested of all Fabulous Absurdities. — Selected from the Most Celebrated Naturalists, and Arranged under the General Heads of Quadrupeds, Fowls, Fishes, Lizards, Insects, &c. Describing all the Capital Characteristics of the Most Distinguished Individuals, in every Separate Class; Their Discriminating Habits of Life; Their Social, Savage, Active, or Indolent Dispositions; the Regular Economy and Government of Some, the Singular Sagacity of Others, and the Wonderful Instinct of All. With a Preliminary Essay, On the Pleasure and Advantage of this Science. The Whole Illustrated by a great Variety of Copper-Plates, Engraved from Nature. London: Richardson & Urquhart.

Ardener, Edwin
1989

The Voice of Prophecy and Other Essays. M. Chapman (ed.). Oxford: Blackwell.

Atran, Scott
1990

Cognitive Foundations of Natural History. Towards and Anthropology of Science. Cambridge: Cambridge University Press.

Bancroft, Edward
1769

An Essay on the Natural History of Guiana, in South America. Containing a Description of many Curious Productions in the Animal and Vegetable Systems of that Country. Together with an Account of the Religion, Manners, and Customs of Several Tribes of its Indian

- Inhabitants. Interspersed with a Variety of Literary and Medical Observations. In Several Letters from a Gentleman of the Medical Faculty, During his Residence in that Country. London: T. Becket & P. A. De Hondt.
- Barker, Hannah & Elaine Chalus
1997 Gender in Eighteenth-Century England. Roles, Representations and Responsibilities. London & New York: Longman.
- Barrow, Isaac
1693 Of Industry in Five Discourses: Viz. In General. In our General Calling, as Christians. In our Particular Calling as Gentlemen. In our Particular Calling, as Scholars. London.
- Berkenhout, John
1769-72 Outlines of the Natural History of Great Britain and Ireland. Containing a Systematic Arrangement and Concise Description of all the Animals, Vegetables, and Fossils which have hitherto Been Discovered in these Kingdoms. Vol. I-III. London: P. Elmsley.
- Blount, Sir Thomas Pope
1693 A Natural History: Containing many not Common Observations: Extracted out of the best Modern Writers. London.
- Bradley, Richard
1721 A Philosophical Account of the Works of Nature, Endeavouring to Set Forth the Several Gradations Remarkable in the Mineral, Vegetable, and Animal Parts of the Creations, ending to the Composition of a Scale of Life. To which Is Added an Account of the State of Gardening as It Is now in Great-Britain and other Parts of Europe: Together with Several New Experiments Relating to the Improvement of Barren Ground, and the Propagation of Timber-Trees, Fruit-Trees, &c. With many Curious Cuts. London.
- Brookes, R.
1763-72 A New and Accurate System of Natural History; Containing I. The History of Quadrupeds, including Amphibious Animals, Frogs, and Lizards, with tJheir Properties and Uses in Medicine. II. The History of Birds, with the Method of Bringing up those of the signing Kind. III. The History of Fishes and Serpents, including Sea-Turtles, Crustaceous and Shell-Fishes; with their Medical Uses. IV. The History of Insects, with their Properties and Uses in Medicine. V. The History of Waters, Earths, Stones, Fossils, and Minerals; with their Virtues, Properties, and Medical Uses: To which Is Added, the Method in which Linnæus Has Treated these Subjects. VI. The History of Vegetables, as well Foreign as Indigenous, including an Account of the Roots, Gums, and Concrete Juices; as also their Properties, Virtues, and Uses in Medicine; together with the Method of Cultivating those Planted in Gardens. Vol. I-VI. London: J. Newbery.
- Brown, Peter
1776 New Illustrations of Zoology, Containing Fifty Coloured Plates of New, Curious, and non-descript Birds, with a Few Quadrupeds, Reptiles and Insects. Together with a Short and Scientific Description of the Same. London: B. White.
- Buffon, George-Louis Leclerc count de
1780 Natural History, General and Particular, by the Count de Buffon, Translated into English. Illustrated with 260 Copper-Plates, and Occasional Notes and Observations by the Translator. William Smellie (overs. og red.). Vol. I-VIII. Edinburgh.
- Cesalpino, Andrea
1583 De Plantis, Libri XVI. Firenze.
- Critical Review
1763 Critical Review, Oktober.
- Edwards, George
1743-51 A Natural History of Birds. Most of Which Have Not Been Figur'd or Describ'd, and Others Very Little Known from Obscure or to Brief Descriptions without Figures, or from Figures Very Ill Design'd. Containing The Figures of Sixty Birds and Two Quadrupedes, Engrav'd on Fifty-Two Copper Plates, after Curious Original Drawings from Life, and exactly

- 1758-64 Colour'd. With Full and Accurate Descriptions. Vol. I-IV. London: College of Physicians.
Gleanings of Natural History, Exhibiting Figures of Quadrapeds, Birds, Insects, Plants, &c.
Most of Which Have Not, till Now, Been either Figured or Described. With Descriptions
of Seventy Different Subjects, Designed, Engraved, and Coloured after Nature, on Fifty
Copper-Plate Prints. Vol. I-III. London: Royal College of Physicians.
- Hans, Nicholas
1951 New Trends in Education in the Eighteenth Century. London: Routledge & Kegan Paul.
- Harris, James
1751 Hermes: Or, a Philosophical Inquiry Concerning Language and Universal Grammar. London:
H. Woodfall.
- Harris, Moses
1766 The Aurelian: or, Natural History of English Insects; namely, Moths and Butterflies; together
with the Plants on which They Feed, a Faithful Account of Their Respective Changes,
Their Usual Haunts when in the Winged State, and Their Standard Names, as Given and
Established by the Worthy and Ingenious Society of Aurelians. Drawn, Engraved and
Coloured from the Natural Subjects Themselves. London.
- Harwood, Busick
1796 A System of Comparative Anatomy and Physiology. Cambridge: J. Burges to the University.
- Hume, David
1778 [1739-40] A Treatise of Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of
Reasoning into Moral Subjects. L. A. Selby-Bigge & P. H. Nidditch (eds.). 2. udg.
Oxford: Clarendon Press.
1988 [1748] An Enquiry Concerning Human Understanding. New York: Prometheus Books.
- Jørgensen, Bent
1998 Paradisfuglene – fra fantasi til virkelighed. Naturens Verden:1-14.
- Kentish, Richard
1787 An Essay on the Method of Studying Natural History: Being an Oration Delivered to the
Societas Naturæ Studiosorum, at Edinburgh, in the Year 1782. London: P. Elmsley & J.
Johnson.
- Knudsen, Anne
1989 En ø i historien. Korsika. Historisk antropologi 1730-1914. København: Basilisk.
- Lévi-Strauss, Claude
1964 [1962] Totemism. London: Merlin Press.
1994 [1962] Den vilde tanke. København: Gyldendal.
- Linné, Carl von
1766-68 Systema Naturæ per Regna tria Naturæ, Secundum Classes, Ordines, Genera, Species, cum
Characteribus, Differentiis, Synonymis, Locis. 12. udg. Vol. I-III. Holmiæ: Laurentii Salvii.
1792 The Animal Kingdom, or Zoological System, of the Celebrated Sir Charles Linnæus; Class
I. Mammalia: Containing a Complete Systematic Description, Arrangement, and Nomen-
clature, of all the Known Species and Varieties of the Mammalia, or Animals which Give
Suck to their Young; Being a Translation of that Part of the Systema Naturæ, as Lately
Published, with Great Improvements. R. Kerr (overs. & red.). London: J. Murray & R.
Faulder.
- Locke, John
1997 [1706] An Essay Concerning Human Understanding. London: Penguin Books.
- Lovejoy, Arthur O.
1948 The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea. Cambridge, Mass.: Harvard
University Press.
- Monboddo, Lord
1774-92 Of the Origin and Progress of Language. Edinburgh.
- Pennant, Thomas

- 1768-77 British Zoology. Vol. I-IV. London: Benjamin White.
1771 Synopsis of Quadrupeds. Chester: J. Monk.
- Pocock, J. G. A.
1973 Politics, Language and Time. Essays on Political Thought and History. New York: Atheneum.
- Pratt, Mary Louise
1992 Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation. London & New York: Routledge.
- Richetti, John
1983 Philosophical Writing: Locke, Berkeley, Hume. Cambridge: Harvard University Press.
- Rorty, Richard
1980 Philosophy and the Mirror of Nature. Oxford, UK & Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Schiebinger, Londa
1993 Nature's Body. Gender in the Making of Modern Science. Boston: Beacon Press.
- Shapin, Steven
1994 A Social History of Truth. Civility and Science in Seventeenth-Century England. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Shapiro, Barbara
1983 Probability and Certainty in Seventeenth-Century England. A Study of the Relationship between Natural Science, Religion, History, Law, and Literature. Princeton: Princeton University Press.
- Shaw, George
1792 Museum Leverianum, Containing Select Specimens from the Museum of the late Sir Ashton Lever, Kt, with Descriptions in Latin and English . London: James Parkinson.
- Smeathman, Henry
1781 Some Account of the Termites, which Are Found in Africa and other hot Climates. In a Letter from Mr. Henry Smeathman, of Clement's Inn, to Sir Joseph Bank, Bart. P. R. S. Philosophical Transactions LXXI(1):139-94.
- Smellie, William
1790 The Philosophy of Natural History. Vol. I-II. Dublin: William Porter.
- Tyson, Edward
1699 Orang-Outang, sive Homo Sylvestris. Or, the Anatomy of a Pygmie, Compared with that of a Monkey, and Ape, and a Man. To which Is Added, A Philosophical Essay Concerning the Pygmies, the Cynocephali, the Satyrs, and Sphiges of the Antients. Wherein It Will Appear that They Are all either Apes or Monkeys, and not Men, as formerly Pretended. London.
- White, Gilbert
1770 Brev til Thomas Pennant, 29. okt. British Library, MSS, Add. 35.138, ff. 43-4.
- Willughby, Francis
1972 [1678] The Ornithology of Francis Willughby of Middleton. Facsimile kopi. Menston: The Scholar Press Limited.
- Wilson, Alexander
1780 Some Observations relative to the Influence of Climate on Vegetable and Animal Bodies. London: T. Cadell.
- Woodward, John
1696 Brief Instructions for Making Observations in all Parts of the World: as Also for Collecting, Preserving, and Sending Over Natural Things. Being An Attempt to settle an Universal Correspondence for the Advancement of Knowledge both Natural and Civil. London.
- Yeats, Thomas Pattinson
1773 Institutions of Entomology; Being a Translation of Linnæus's Ordines et Genera Insectorum; or, Systematic Arrangement of Insects. Collated with the Different Systems of Geoffroy,

Schæffer and Scopoli; together with Observations of the Translator. London: R. Horsfield.

LENE OTTO

BIOGRAFISKE SAMLINGER

Subjektivitet, identitet og materielle livshistorier

Samtidig med, at man bliver selvbevidst, bliver man en bevidst samler af identitet, idet man projicerer sin væren over i de ting, som man vælger at leve sammen med (Elsner & Cardinal 1994:3).

Mange mennesker gemmer ting, der har livshistorisk betydning. Denne praksis har været anskuet som et led i en personlig udviklingsproces, hvor livet og tidens gang dokumenteres, det kan være en form for kulturel tvang, hvor selvrefleksion opfattes som en nødvendighed for at kunne fungere i det moderne samfund eller det kan være resultatet af en nærmest ubevidst trang til at materialisere minder. Det at samle på biografiske genstande er under alle omstændigheder anderledes end andre former for samlermani. Biografiske samlinger styres ikke af en ambition om at få en komplet samling, de er ikke skabt for at bevare noget for eftertiden og de bygger ikke på en forudgående klassifikation, men som andre samlinger er de resultatet af en blanding af nostalgi, glæmsel og erindring, længsel, dokumentationstrang og vilje til orden. Biografiske samlinger har først og fremmest en identitetsskabende funktion, i modsætning for eksempel til samlinger, der har en erkendelsesskabende funktion.

Biografiske samlinger kan således være en indgang til at forstå den subjektivitet, som folk omfatter deres liv med. Samlingen kan anskues som en livshistorisk fortælling, som ikke behøver at verbaliseres, men som fungerer i kraft af tingenes tilstedeværelse. Enhver samling, hvor lille og ubetydelig den end måtte være, udgør i kraft af dens udvalg, sammensætning og ordensprincipper en personlig fortælling. Ud af de enkelte ting, som er forbundet med forskellige dele af livsforløbet, konstrueres en sammenhængende fortælling. Livets orden eller mønster materialiseres i genstande, som således både er identitetsbærende symboler, erindringsbærere og „aktører“ i skabelsen af biografisk identitet.

Det subjektive, biografisk perspektiv, som jeg i denne artikel anlægger på samlinger, er et forsøg på at forstå følelser og livsanskuelser som noget der dannes i forskellige former for kulturel praksis. Ved at bruge betegnelsen *biografiske genstande* om de ting, der både *henter* betydning fra livet, og *giver* livet betydning betones genstandenes aktive rolle. De biografiske genstande skal således ikke blot betragtes som passive symboler på livets tabte øjeblikke, men ligesom sprogets ord og begreber, konstituerer og konstruerer de virkelighed; de er aktive medskabere af livshistorien. De ting som en biografisk samling består af, er både identitetsbærende symboler, erindringsbærere og identitetsskabere.

Artiklen er en skitse til hvordan man kan bringe så forskellige forskningsfelter som materiel kultur, erindring, fortællinger, biografisk subjektivitet, og selvteknikker sammen til en forståelse af fænomenet biografiske samlinger og samlere. Da emnet således er *materialiserede livshistorier*, vil det være relevant med et tilbageblik på den rolle, den materielle kultur har spillet i kulturforskningen.

Materiel kultur og kulturel erindring

I den vestlige verden er den materielle kultur traditionelt blevet opfattet som adskilt fra den åndelige kultur. I Danmark var det for eksempel grundlaget for oprettelsen af to forskellige universitetsfag, nemlig etnologi og folkloristik.¹ Studiet af den materielle kultur indgik traditionelt i større teorier om samfund og civilisation. Uanset om tingene blev gravet op af jorden af arkæologer, indsamlet på ekspeditioner af etnografer eller hjembragt fra bøndernes boliger, klædeskabe og lader af folkelivsforskere, blev de i forskningen på museerne og universitetet fortolket som led i en evolutionær udvikling eller som kilder til diffusionsprocesser. Forskningen baseredes i hovedsagen på tingenes ydre ligheder og var blind over for genstandes forskellige betydning og kulturelle brug. I 1960'erne forlod mange kulturfag de isolerede studier af materiel kultur til fordel for funktionalistiske helhedsstudier. I 1980'erne dukkede genstandsforskningen atter op, men nu i en ny kontekst, hvor den materielle kultur primært blev analyseret ud fra et symbolsk og semiotisk perspektiv. Semiotikkens anskuelse af den materielle verden som en tekst, der kan „læses“ har bidraget til, at tekst-analogien er blevet særdeles udbredt i forskningen i materiel kultur. Der er ingen enkelt forklaring på, at genstandsforskningen er kommet ind i kulturforskningen igen i løbet af 1980'erne, men det er blandt andet foregået i forbindelse med en mere generel forskydning af interessen fra *vareproduktion* til *varekonsumtion*. Denne „nye“ genstandsforskning hentede inspiration både fra den semiotiske tradition (Baudrillard 1996; Hebdige 1979), hvor opmærksomheden rettes mod „tingenes tale“, og fra den politisk-økonomiske tradition (Bourdieu 1984 [1979]; Appadurai 1986), hvor det kulturelt bestemte forbrug er i centrum.

Interessen for materiel kultur har dog ikke kun udmøntet sig i semiotisk inspirerede analyser, hvor tingene anskues som tegn, det vil sige som del af et overordnet begrebs-system, men også i interaktionistisk inspirerede analyser, hvor menneskers identitet ikke forstås som noget mennesket iboende, men som noget, der formes gennem omgangen med hverdagens ting.² Konsumtionsforskningen er et godt eksempel på den tendens. Her anskues forbruget af ting som en klassifikationsproces og dermed som del af en tolkende tegnproces, der konstituerer betydning. Konsum handler således ikke primært om behovsopfyldelse, men indgår i et større kommunikationssystem, der samtidig er skabende, fordi det at konsumere er at opdage, at skabe og at bekræfte vores sociale og kulturelle omverden. Ting kan altså også være handlingsstrukturerende, hvilket er en pointe, der kan føres tilbage til Baudrillards arbejder. Han argumenterede for, at forbrug og valg af ting ikke bare er en materiel praksis; det er også en måde at skabe erkendelse på ved at organisere og systematisere tingenes betydning. På den måde kan man sige, at mennesker også skaber deres liv med dets forskellige faser via deres forbrug af ting (og det man vælger fra). En genstands betydning(er) kan således ikke isoleres fra brugen af den. Disse forskellige tendenser kan ses som forsøg på at opløse dualismen mellem

åndelig og materiel kultur samt subjekt og objekt. Tingene ses i højere grad som selvstændige faktorer i de kulturhistoriske processer end blot som tegn, kilde eller beviser. De materielle genstande har fået en plads i teorierne som aktive skabere af kultur og ikke kun som passive resultater af erkendelses- og tankevirksomhed.

Sammenfattende kan man sige, at interessen har forskudt sig fra relationer, tegn og betydninger til tingenes tingslighed – deres fysiske udformning, materielle sanselighed, anvendelse og påvirkning af menneskers liv. Vigtigt er, at *betydning* forstås både mentalt og praktisk, ikke bare tingenes *symbolske* betydning, men hvad mennesker *gør* med ting, og hvad tingene *gør* med mennesker. Fokus er med andre ord flyttet fra tingene som betydningsbærere til tingene som aktive deltagere i hverdagens interaktion. Netop dette perspektiv, hvor det er *omgangen* med tingene – deres rolle i udviklingen af færdigheder, håndlag, kompetencer, viden og subjektivitet kan siges at være det vigtigste nybrud inden for studiet af materielle genstande. Dette brede interessefelt betegnes efterhånden hyppigst som studiet af *materiel kultur*, hvilket også er den internationalt brugte betegnelse (jf. tidsskriftet *Journal of Material Culture*, der blev startet i 1995 af blandt andre antropologen Daniel Miller). Betegnelsen „materiel kultur“ frem for „genstandsforskning“ signalerer samtidig, at det er kultur og ikke tingenes form og funktion, der er vigtig.

I det hele taget kan der i øjeblikket iagttages en interesse i kulturforskningen for at vende tilbage til det materielle, fysikaliteten og de sansemæssige erfaringer. Mange forskningsprojekter fokuserer i øjeblikket på den informelle tilegnelse af hverdagskompetencer i praksis i en materiel kontekst, ligesom der i studier af materiel kultur og museer findes spredte forsøg på at diskutere andre former for sansningers end synssansens betydning for subjektivitetsdannelsen, for eksempel de sensomotoriske og de taktile (Warnier 2001). Der er mange interessante indsigter i disse studier, men der er også en fare for, at et så stærkt fokus på det materielle kan svinge over i en form for essentialisme, hvor den materielle verden opfattes som noget, der eksisterer uafhængigt af mennesket – og derfor muligt at betragte adskilt fra den kulturelle betydnings tilskrivning.

Interessen for tingenes materialitet præger også flere nyere studier af relationen mellem erindringsgenstande og erindringssteder inden for mange forskellige fag. I den nyere forskning i kulturarv og kollektiv erindring er det således en præmis, at ting har en symbolsk såvel som en fysisk evne til at forbinde fortid og nutid. Ligeledes er det blevet et udbredt synspunkt, at det at samle, gemme og bevare samtidig er at *skabe* noget, for eksempel fortiden, Historien eller en særlig identitet. Følgelig må erindring begribes som en individuel eller en politisk social konstruktion (Nora 1984; Halbwachs 1980; Gillis 1996; Lowenthal 1993). Den optagethed af erindringskultur, erindringsfællesskaber og personlige erindringsgenstande, kan ses som udtryk for en forskningsmæssig forskydning fra det positivistiske og dokumenterende til det kulturelle og personlige.

Denne omsigtgribende interesse for subjektivitet i kultur- og samfundsvidenskaberne spiller sammen med den ovenfor beskrevne interesse for den materielle kulturs aktive rolle og erindringer som konstruktion. I denne artikel er interessen koncentreret om en særlig form for subjektivitet, nemlig det man kunne kalde en *biografisk subjektivitet*. Tanken er, at subjektiviteten også formes i den praktiske omgang med ting, der knytter an til livshistorien. Sådanne personlige erindringsgenstande har den egenskab, at de kan gemmes væk, men fremtages når som helst, bruges, ordnes, arrangeres og iscenesættes. Det er selve det at de indgår i dagliglivets praksis, der gør dem til både *erindringsbærere* og *erindringsskabere*.

Begreber som erindringssteder og erindringsgenstande indeholder dog både en kollektiv og en individuel side. På den ene side fungerer erindringsgenstande som konventionelle symboler, og på den anden side er de bærere af privat betydning. De to betydninger kan ikke isoleres, men bestemmer hinanden indbyrdes. Det *subjektive* må således ses som en del af samfundets historie. En sådan forståelse indebærer, at mennesket bliver til et individ *i og gennem* samfundet og ikke på trods af det. Denne forståelse er i modsætning til den oplysningsfilosofiske tradition, hvor man har tænkt individet som et autonomt subjekt, der eksisterer løsrevet fra natur og samfund. Samfundet og naturen ses som begrænsninger for individet. En biografisk subjektivitet repræsenterer således et socialt forhold og ikke blot et individs følelsesmæssige erfaringer af levet liv. Det er en vigtig pointe for at undgå en ahistorisk og kulturløs optagethed af det personlige og private. I det følgende vil jeg derfor argumentere for, at den biografiske beskæftigelse i form af biografiske samlinger er et historisk og kulturelt fænomen.

Samlermani som kulturel praksis

Antropologer, etnologer, sociologer og museologer har i forskellige sammenhænge diskuteret *samlemaniens etnografi* (Schlereth 1992). Begæret efter ting og samlerliden-skab har været genstand for adskillige studier, hvor årsagerne til samlertrangen og forskellige samlestrategier har været i fokus (Akin 1996; Baudrillard 1994; Clifford 1988, 1990; Elsner & Cardinal 1994; Kirshenblatt-Gimblett 1989; Pearce 1995; Rogan 1996; Schlereth 1992; Stewart 1984). Samleri og gemmeri viser sig at have mange former og opfylde forskellige funktioner, men tilsyneladende er der en konsensus om, at samlinger repræsenterer menneskers trang til at ordne, kategorisere og systematisere – „to make the world one's own“ (Clifford 1988:221). Til gengæld er der uenighed om, hvorvidt det at samle på ting er en særlig praksis, som karakteriserer den vestlige kultur og identitetsdannelse eller om alle mennesker til alle tider, har udvalgt særlige ting, som giver mening til deres liv. Spørgsmålet er om det at tilskrive udvalgte materielle genstande en biografisk dimension er en almenmenneskelig eller en kulturelt bestemt praksis?

Janet Hoskins, der er antropolog, argumenter for det første synspunkt i bogen *Biographical Objects* (1998). Hendes intention er at forstå „den narrative konstruktion af selvet ved hjælp af genstande“ (Hoskins 1998:24). Udgangspunkt er en frustration over ikke i forbindelse med feltarbejde i Østindonesien hos kodi-folket at få de forventede livshistorier, som mange antropologer ellers kan have en forestilling om findes hos folk, færdigformede og parate til at blive indsamlet og transskriberet. Dermed går hun ind i debatten om, hvorvidt narrativer og menneskers „selv“ er essenser, der bare kan findes. Når Hoskins stillede spørgsmålet „fortæl mig om dit liv“, fik hun fra mændene en opremsning af udførte bedrifter og fra kvinderne en fortælling om deres børn. De havde tilsyneladende ikke en biografisk subjektivitet. De var modstræbende og tavse, når de blev bedt om at tale om sig selv, men de var særdeles dygtige historiefortællere, når de skulle tale om deres personlige ejendele. Det opdagede hun ved en anden lejlighed, hvor hun interviewede de samme personer om udveksling af ting og om rituelt betydningsfulde genstande. Det viste sig at være indgangen til folks personlige erfaringer og subjektivitet.

Det var ikke muligt at holde tingenes historie adskilt fra personernes livshistorier i interviewsituationen. Derfor blev Hoskins mere og mere optaget af personlige symboler

og tings idiosynkratiske betydninger. Hun begyndte at se tilbøjeligheden til at skelne skarpt mellem personer og ting som kulturelt specifik. Konklusionen blev, at der kan findes et er et biografisk indhold i historier, der ellers overfladisk set handler om andre ting end selvet: „når befolkningen berettede deres historier, brugte de tingene autobiografisk, som hjørnестene i historien om dem selv, som et hjælpemiddel til at definere personlig identitet og seksuel identitet“ (op.cit.:4). Det antydes endvidere, at genstandenes form kan have betydning. For eksempel bemærker hun, at de biografiske genstande ofte havde form som beholdere, for eksempel en betelsack eller en tromme, det vil sige de var hule, hvorved de nærmest fungerede om „erindringskar“, der holdt noget inde, og dermed noget andet ude.

Bogen kan ses som et forsøg på at forstå, hvordan identiteter og biografier formes omkring genstande i et samfund, der ikke er blevet „psykologiseret“ i en konfessionel tradition. Selvom der ikke har været en kristen kirke og siden en række psykosociale videnskaber til at forme menneskers vilje til at skrive og bekende, er trangen til at skabe en historie ud af sit liv, alligevel tilstede. Altså et argument imod, at disse samfund (endnu) ikke er i besiddelse af idéer om individualitet. For hende er trangen til skabe sit selv med afsæt i en livshistorie universel; den kommer bare ikke alle steder til udtryk i en vilje til at finde sandheden om selvet, men også i den praktiske omgang med ting. Mennesker i Melanesien er ligesom vestens mennesker i stand til at skelne mellem ting og personer, at erfare biografisk og opbygge en individuel subjektivitet.³

Hoskins ser det indonesiske samfund, som en ekstrem modsætning til det moderne forbrugssamfund, hvor forbrugerens egen biografi ikke investeres i tingene, og hvor de masseproducerede, standardiserede og dermed erstattelige ting berøver den enkelte „ethvert ikon for individualitet“. I kontrast hertil står kodifolket, hvor „ting omgives med en særlig betydning, både i den kollektive repræsentation af fortiden og i den individuelle, biografiske erindring“ (op.cit.:9). Den vigtigste forskel mellem den vestlige kultur og den indonesiske er ifølge Hoskins, at vestens biografiske genstande ofte er mere direkte repræsentative. I stedet for ting bruger vestlige individer portrætter til at repræsentere tilknytningen til forfædrene, i stedet for for eksempel at en teen repræsenterer længslen efter at blive kompletteret af en partner, bruger unge i vores kultur billeder af popidoler, og i stedet for at udleve følelser ved at tromme, synge eller danse endevender vi dem hos en terapeut eller i dagbøger og erindringer. Metaforer, ikoner, symboler og dermed ting spiller altså en mindre rolle i vores kultur, mener Hoskins. Overensstemmelsen mellem tingen og det, den skal repræsentere, er således *visuel*, mens den i Indonesien skal etableres *verbalt* – „de konstruerer et narrativt selv gennem tingenes metaforiske sprog, og de anerkender, at aspekter af selvet kan forhandles på forskellige måder i udvekslinger og mellem generationer“ (op.cit.:191). Hendes analyse bygger på en skelnen mellem genstande, der er masseproducerede og dermed har vare-karakter og genstande der er produceret af – eller under overvågning af ejeren selv. De to former for genstande adskiller sig ved form, arbejde og alder.

Hoskins tolkning af kodifolkets biografiske genstande som et tegn på selvrefleksion kan diskuteres, men den pointe, at materielle genstande ikke blot er metaforer for selvet, men en krumtap for eftertanke og introspektion, et redskab til selvbiografisk selv-op-dagelse og en måde at lære sig selv at kende på, er væsentlig. Trods de mange gode og inspirerende eksempler og overvejelser, finder jeg hendes sammenligning mellem melanesiske og vestlige samfund præget af en „omvendt etnocentrisme“. Hendes store viden

om kodifolket opvejes ikke af en tilsvarende viden om vestlig biografisk praksis. Hun lægger op til at begrebet „biografiske genstande“ nærmest er irrelevant i vestlig kultursammenhæng. Alligevel accepterer hun, at

Selvfølgelig udtrykker amerikanere ofte deres identitet ved hjælp af genstande, og de kan også vælge at fortælle deres liv gennem udvalgte tings optik. Således ville det, som en ren tankekonstruktion, være interessant at forestille sig, hvordan idéen om biografiske genstande kunne rejse tilbage til mit eget samfund, og hvilke kontraster, der ville være (op.cit.:190).

Selvom det ikke er det amerikanske samfund, jeg beskæftiger mig med i det følgende, vil jeg ikke lade overvejelser om genstandenes betydning for identiteten og subjektiviteten forblive rent spekulative, men gå videre med sådanne eksempler, som Hoskins efterlyser, idet jeg antager, at det ikke en fremmed tanke for det vestlige individ at give sine personlige erfaringer og oplevelser en materiel form. Og i modsætning til Hoskins, vil jeg i det følgende argumentere for at „kommercielle ting (eller gaver, arvestykker, slægtsrelikvier)“ (op.cit.:11) netop har en særlig tilbøjelighed til at blive knyttet til den personlige biografi, uanset deres varekarakter.

Endvidere er tesen, at det er noget specielt for vestlige samfund, at personbegrebet eller subjektiviteten er knyttet til den individuelle livshistorie, ikke fordi man ikke også har været optaget af selvet i andre kulturer, men fordi der findes en mangfoldighed af personopfattelser, der ikke nødvendigvis er afhængig af den individuelle livshistorie, men lige så vel kan være bestemt af tilhørsforholdet til familie, slægt, erhverv eller stamme. I vestlig kultur derimod er tid, historie og udvikling noget meget centralt for selvforståelsen. Det er netop udviklingstanken der ligger i begrebet biografi, og den er historisk specifik. Selve ordet bio-grafi (livs-beskrivelse) optræder først i de store europæiske sprog såvel som det danske i tiden omkring 1800.

Biografiske ting – biografiske fortællinger

Den biografiske subjektivitet og praksis er en side af den moderne identitet, der omfatter individets evne og vilje til at forstå, erfare og evaluere sig selv i et livsforløbsperspektiv. Når mennesker er i stand til at forestille sig selv som subjekt for en biografi – en livshistorie, at udnytte erindringen til at gøre denne biografi stabil og at anvende bestemte begreber og forklaringer i forsøget på at forstå sig selv, kan man tale om en biografisk subjektivitet. Det er noget, som samfundsudviklingen med dens individualisme og disciplinære tidsopfattelse skabte grundlag for, og som de verdslige stater i 1800-tallet udviklede eksperter og professioner omkring.

Den franske historiker Alain Corbin (1987) har konstateret, at det netop er i løbet af 1800-tallet at individualiseringen, det vil sige fornemmelsen af individuel identitet, får sine særlige materielle udtryk for eksempel i form af initialer på personlige ejendele, fremkomsten af visitkort og personlige lommebøger, udbredelsen af spejlet i alle samfundslag, og ikke mindst det personlige portræt med dets stereotype positurer. Det er også på dette tidspunkt, at folk begynder at samle på disse ting:

...folk på ethvert samfundsmæssigt trin begyndte at samle fotografier, udklip, brudekjoler,

buketter og brudekranse. Disse håndlavede kostbarheder blev gemt væk sammen med juridiske dokumenter og militærpapirer som en skat af dydige souvenirs, der blev værdiløse efter ejerens død (Corbin 1987:547).

Mængden af private papirer, rejsesouvenirs, miniaturer, stambøger, poesibøger og fotografialbum voksede. Private opbevaringssteder i boligen som kister, skrin, æsker, brev-mapper og album blev nødvendige. Personlige minder blev i løbet af 1800-tallet også gjort til en kommerciel handelsvare i form af for eksempel hårarbejde, mindevers, kunstnerisk udførte æsker med påtrykt „Souvenir“ samt diverse pynte- og brugsgenstande med inskriptionen: *Til Erindring*.

Den rene samlermani var selvfølgelig først og fremmest typisk for borgerskabet. Det var ikke ualmindeligt at lave private museer i hjemmet, hvor samlingerne både indeholdt værdifulde samlerobjekter, der udtrykte rigdom, eller personlige souvenirs, der udtrykte en eksklusiv selvbevidsthed. Først i slutningen af 1800-tallet kan man tale om en demo-kratisering af impulsen til at samle. Tilbøjeligheden til at samle materielle minder om egen og familiens livshistorie blev endnu mere udbredt i det 20. århundrede. Det tolkes ofte, blandt andet af den amerikanske historiker John Gillis, som en individuel, mytologisk oprustning i en tid, hvor den personlige identitet såvel som „familien“ er sårbar: „Vores trang til at repræsentere os selv har forvandlet vores dagligstuer til familieportrætgallerier og vores lofter til arkiver. Vores boliger er mini-museer fyldt med arvestykker, minder og familie-souvenirs“ (Gillis 1996:xvi).

Sammenfattende kan man sige, at det var i løbet af 1800-tallet, at en almen evne til på analytisk afstand at forholde sig til sit eget liv som et objekt afgrænset fra omgivelserne, udvikledes. Det kan ses som en ny humanistisk og hermeneutisk forståelse af individet, men også som en videnskabeliggørelse eller en verdsliggørelse af sjælen. Evnen til selv-refleksion udvikledes også gennem interaktionen med ting.

Ting, der samles og følger én gennem livet, er ikke bare tegn og symboler; de er en integreret del af subjektiviteten og selvforståelsen. Deres værdi ligger i deres livshistorie; de er spor og derfor ikke bare hverdagslige objekter men skatte. Tingenes sanselige overflade gør fortiden levende og tilstedeværende via den fysiske håndtering af tingene og kropskontakten når de arrangeres, kæles med, holdes ind til kroppen, kyskes. Tingenes permanente tilstedeværelse betyder, at vi kan kigge på dem, røre ved dem, føle på dem og dermed etablere og vedligeholde en følelse af sammenhæng i livet, som ikke nødvendigvis er lineær eller kausal. Frem for en *begrebsliggørelse* af fornemmelser og følelser, kan man tale om en *tingsliggørelse*. Omgangen med ting er en måde at kropsliggøre erfaringer og levet liv og som dermed gør ellers immaterielle erindringer praktiske og konkrete. Fortiden bliver i bogstaveligste forstand *håndgribelig*.

Samlinger, selvteknikker og subjektivitet

Begreberne livshistoriske genstande eller biografiske ting bruges, fordi tingenes betydning hentes fra ejerens egen livshistorie. Den biografiske værdi er usynlig for andre, ja, selv genstandene er ofte „usynlige“, for de lever deres liv gemt væk i skuffer, syskrin, mapper og kasser. I princippet kan alle ting fungere som erindringsgenstande, men der findes særligt mange personlige erindringsgenstande blandt de ting, der har direkte forbindelse til livets højtid. Det kan for eksempel være indrammede mindevers, gratula-

tionskort, indbydelser, bordkort etcetera fra fester ved livets højtider. Eller medaljoner med hårlokker og forsølvet legetøj. Deres værdi er kun inden i den person, der gemmer. Men også privatsfærens nostalgiske minder med fotografier, souvenirs og personlige dokumenter finder vej til det offentlige rum – museer og arkiver. Her bliver de ofte splittede og indgår i helt andre samlinger, ordnet efter andre principper. Tingene fremstår som mere eller mindre tilfældige efterladenskaber. Derfor forstår man ikke de biografiske samlinger alene ved en semiologisk tilgang. De biografiske ting er ikke bare et symbolsk sprog, for de ting, som folk gemmer igennem et livsforløb, bærer ikke et budskab, som nødvendigvis skal forstås af andre end ejeren selv. At samle på minder er at transformere ydre omstændigheder til indre – de ydre oplevelser bliver til indre personlig kerne.

Mennesker der samler på biografiske ting er måske ikke bevidste om, at de er involverede i en subjektivitetsskabende proces, men betragter man disse aktiviteter med Michel Foucaults øjne, er de engageret i selvteknikker, der producere subjektivitet. Foucault argumenterede for, at selvrefleksion og selvfortolkning skal opfattes som en teknik (Foucault 1999 [1980]). Vi er tilbøjelige til at tænke teknikker som noget der involverer instrumenter, men Foucault taler om det som almindelige former for praksis og omgang med ting. Således kan man tale om selve det at samle på biografiske ting, pakke dem i kasser, arrangere på hylder og i skuffer, sætte i album, skrive små sedler osv. som en selvrefleksiv teknik. Den er teknisk i den forstand, at selvet eller subjektiviteten ikke formes gennem abstrakt viden, men gennem sensomotorisk erfaring og omgang med ting. Man kunne kalde dem kropsliggjorte erfaringer. Pointen er, at identiteten skabes ved mennesker egne aktiviteter, men disse er igen formet af de selvteknikker, som er stillet til rådighed eller påtvunget i et givet samfund.

Selvteknikkerne, for eksempel det at samle på biografiske ting, er således med til at skabe følelsen af være noget særligt – et individ. Det næste spørgsmål er så, hvordan tingene bearbejder og former selvet helt konkret? Hvad er det for mekanismer? Det er jo et spørgsmål, som psykologien traditionelt har beskæftiget sig med. Nogle psykologer peger på, at vores selvbevidsthed udvikles i det praktiske møde med andre subjekter i en materiel verden (fx Piaget 1992). Tingene fastholder og styrer erindringen i en dobbeltproces, hvor man både udvælger ting som minder, men samtidig er disse udvalgte ting med til at strukturere og forme erindringen. På den måde er der tale om gensidig proces, hvor vi ordner tingene omkring os, og samtidig ordner tingene vores liv (Miller 1994:402). Følelser, oplevelser, erfaringer og viden ligger gemt i selve tingen.

Relikvier, relikter og erindringsgenstande

Biografiske genstande refererer til øjeblikke af lykke eller ulykke, der har sat skel i en personlige livstid, eller til mennesker, der har betydet noget særligt.⁴ Sådanne erindringsobjekter binder fortid og nutid sammen, og gør fortiden nærværende i nutiden. Ting bruges således som markeringspunkter i livscyklus, idet denne sammenkobling mellem ma-terielle udtryk og alderstrin både kan fungere som kollektive periodiseringer i de individuelle livshistorier, og helt privat og personligt, hvor tingene bliver „historiens knagerækker“ (Löfgren 1992:270), når man skal (re)konstruere sin livshistorie. Ting markerer overgange og kan fungere som en ledetråd gennem livet. Man kan også sige, at tingene giver vores livshistorie fysisk liv og overvinder modsigelsen imellem en fortid,

der er forbi, og den nutid, hvori tingene overlever. Det er ved at forholde os til tingene, at vi sætter vores nutidsbevidsthed i forhold til historien. Genstandene fortæller så at sige livshistorien med historier, idet hver genstand også har sin egen historie – livshistorie.

Det ser ud som om, at der i den vestlige verden har været en vis kontinuitet i folks trang til at samle på „forsteninger“ af noget, der først og fremmest er mentale – og følelsesmæssige fænomener. Det er tilsyneladende de samme følelser og erfaringer i form af ting, vi samler på, nemlig sentimentale følelser i forbindelse med kærlighed, børnefødsler, venskaber, forelskelser og tab. Bestemte typer af genstande appellerer tilsyneladende til disse følelser, således at de ting vi gemmer af private grunde, fordi de associerer til en særlig person eller begivenhed, samtidig er en slags fælles metaforer.

Når det drejer sig om livshistoriske genstande, kan man ikke komme uden om nostalgien eller sentimentaliteten. Nostalgi er et sentimentalt og idealiseret syn på fortiden, både ens egen, og de mere generelle forestillinger om individets fortid som ligger i begrebet barndom. Nostalgi er at *længes* mod noget, som har været, men det kan diskuteres, om nostalgi er en dyrkelse af fortiden, eller det er en måde at undgå at forholde sig til den på, ved at fastfryse den i stivnede, tidløse øjeblikke og putte den i æsker, skuffer og album. Nostalgi forbindes ofte med vestlig kultur, men selve idéen om, at man kan komme i kontakt med det uopnåelige eller mistede gennem materielle genstande, for eksempel amuletter eller helgenlevninger, findes i alle kulturer.

De biografiske ting, som den enkelte samler på, har helt forskellig beskaffenhed alt efter deres relation til personens samlede livsforløb. Man kan sige at livshistorie – biografien er ordnen, der bestemmer hvilket betydningsindhold tingene tillægges. Jeg har i andre sammenhænge fundet det relevant at skelne mellem *biografiske relikter*, som er overlevede brugsting fra en persons liv, og *biografiske relikvier*, som bevidst er gemt, fordi de symboliserer særlige øjeblikke af livsfylde eller mistede personer. Denne sondring er inspireret af semiotikkens definition af forskellen mellem *metafor* som et rent symbol – et relikvie, og *metonym* som et levn – et relik (Otto & Pedersen 1998).

De biografiske *relikter* er ting, der har en direkte reference til begivenheder i livet – de er levn eller rester. De er vidnesbyrd om, at ejermanden har levet og erfaret. De indgår i biografiske samlinger fordi de besidder en kraft, blot fordi de var til stede i et bestemt øjeblik i fortiden, som er mistet for evigt, men som tingen kan etablere en fysisk tilknytning til. Det kan være præmier, jubilæumsgaver og andre ting, der symboliserer overgange og vendepunkter i livet. Den type person, der gemmer ting fra livet som dokumentation af livets gang, er en slags arkivarer i forhold til deres eget livsforløb. De biografiske *relikvier* derimod er ting, der først og fremmest er metaforer eller symboler. Det er det narrative, der knytter dem til livshistorien, og tilskriver dem kvaliteter, der gør dem til uundværlige livsledsagere, ligesom religiøse legender og myter tilskriver religiøse relikvier magiske egenskaber. Følgelig bliver en ting først et relikvie for livshistorien, når den bliver tilskrevet en særlig emotionel eller dannelsesmæssig betydning. Folk samler både på biografiske relikter og relikvier fordi de kan bringe ejeren/samleren i kontakt med fortiden og således medvirke til at skabe helhed og kontinuitet i livet. Tingene repræsenterer fremtidens fortid, og ved at samle på dem, skabes bevidst biografiske begivenheder, som bliver fremtidens „minder“. Det er ikke alene den aktuelle erfaring, der giver tingene værdi, men også bevidstheden om, at den i fremtiden har værdi som forbindelsesled til den tabte fortid.

I modsætning til den del af genstandsforskningen, der anskuer genstandene ud fra et kommunikationsperspektiv, hvor tingenes funktion er at blive „læst“ og identificeret af andre i det sociale liv, ses omgangen med genstandene her som et led i strategier til

at forstå *sig selv*. Dette perspektiv er blandt andet blevet udviklet af dem amerikanske fol-klorist Barbara Kirshenblatt-Gimblett (1989), som i en artikel beklager, at forskere ikke har studeret de måder, folk bevarer, samler, gemmer og arrangerer deres ting på, således at tingene skaber en mening og betydning for personen selv. Hun argumenterer for, at tingene ikke bare er efterladenskaber, men at de aktivt koder erindringen, og „fortæller“ livshistorie. Hun påpeger endvidere, lige som Hoskins, at når det drejer sig om erindringsgenstande, kan formen i visse tilfælde lede på sporet af indholdet. Formen påvirker den måde, vi tænker og erkender på. Et eksempel på dette er vores kulturs fascination af miniaturer (for eksempel ofte en hobby for ældre, der erindrer sig hjemstavnen eller barndommen gennem at kreere miniaturer), hvor det er formen i sig selv, der skaber vores følelse af nostalgi – længslen efter inderlighed (Stewart 1984). Alligevel skal man også være opmærksom på, at den samme fysiske ting som for eksempel en lok hår, kan have vidt forskellig betydninger, og i sådanne tilfælde er det ikke formen, der er kilde til følelser. Betydningen er både kulturel og livshistorisk, og det ville være forkert at gå ud fra, at hårlokke pr. definition er nostalgiske objekter. Folk kan have andre grunde til at gemme dem. Disse grunde kan det være svært at komme tæt på, for man vil ofte havne i psykologiseringer. Til sidst vil jeg derfor præsentere en anden tilgang, hvor biografiske samlinger anskues som resultatet af bagvedliggende ordner, som gør dem meningsfulde.

Biografiske samlinger – biografiske fortællinger

Biografiske samlinger er i sagens natur individuelle, men der er også kulturelt bestemte mønstre i vores måder at samle på og dermed skabe konkrete fortællinger. Når man skal „læse“ konkrete biografiske samlinger, vil jeg argumentere for, at tidsopfattelsen er et centralt element. Det gælder i for sig for alle typer af fortællinger, uanset om de skrives, berettes eller komponeres med ting. Opfattelsen af tiden som *lineær*, *cyklisk* eller *fragmentarisk* vil ofte, i hvert fald i vores kultur, være den orden der tilskriver erfaringer og oplevelser en bestemt betydning. For den moderne opfattelse af tid, hvor fortiden er noget, der går tabt, er baggrunden for, at ting kan fungere som forbindelsen til det tabte. I et cyklisk tidsperspektiv ses den enkeltes liv som led i en kontinuerlig slægtskæde, mens et lineært tidsperspektiv indebærer, at den enkeltes liv ses som et produkt af brud, forandringer og personlige erfaringer. Et tredje perspektiv er at opfatte tid som øjeblikke, idet liv ikke tænkes hverken kronologisk eller cyklisk, men erindres som øjeblikke af særlig livsfylde. De tre samlertyper er blevet kaldt *dokumentaristen*, *forvalteren* og *nostalgikeren* (Otto & Pedersen 1998).

I deres forskellige biografiske samlinger ligger der således indbygget en biografisk fortolkning i de enkelte genstande. De er tilskrevet betydning, som løfter dem ud af tidens strøm og over i en fortælling; en livshistorisk fortælling: *Dokumentaristen* samler på ting, der dokumenterer livsforløbet som et fremadskridende kronologisk forløb. Samlingen repræsenterer en fortælling om livet som bestående af overgange mellem faser i livsforløbet. Den kronologiske repræsentation af livet kan relateres til begivenheder af familiemæssig art, for eksempel bryllup, børnefødsler og mærkedage i forbindelse med ægteskab og børnenes opvækst, som det viser sig ofte at være tilfældet for kvindernes vedkommende, eller de kan være af arbejdsmæssig art, for eksempel uddannelse, for-fremmelse og jubilæer på arbejdspladser. Således er dokumentaristen

den systematiske samler af genstande og helheder, enten fra eget liv (oftest mænd) eller fra andres (oftest kvinder). Biografiske genstande, der repræsenterer denne samlertyper er lejlighedssange, mindevers, eksamensbeviser og souvenirs fra fester i form af bordkort, bordpynt og lejlighedssange. *Forvalteren* som samlertype gemmer genealogiske objekter om slægtsrelikvier og arvestykker, der spinder en tråd mellem generationerne. Tingene er *ikoner*, hvis funktion er at fremkalde en fornemmelse af kontinuitet mellem den enkeltes livsforløb, på tværs af generationerne. Identiteten styrkes ved et tilhørsforhold, at være del af og underlagt et fællesskab. Tingene gør det muligt for det enkelte individ at anskue sit liv som et led i en ubrudt slægtskæde, hvor slægt skal følge slægters gang. Samlingerne giver det enkelte livsforløb en nærmest cyklisk karakter, som af mange opfattes som noget meget efterstræbelsesværdigt, ofte formuleret som et ønske om at slutte ringen. Tingene fortæller således om slægtens sammenhold og materielle ansvar for hinandens liv. Jo flere generationer, jo højere status. Det enkelte individ bliver på en måde en forvalter, der gennem arv får overdraget genstanden i en afmålt periode for derefter at give den videre. Slægtsnavne eller slægtssymboler kan været en del af genstanden, for eksempel navnetrækket på bøndernes brudekister eller adelens våbenskjolde og epitafiebilleder. Man kan sige, at slægten får eksistens og bliver „synlig“ ved kontinuerligt at blive reproduceret i menneskelig praksis. *Nostalgikeren* samler på ting der fortæller om følelsesfyldte øjeblikke af sorg og smerte – lykke og glæde. De er forstenede længsler, idet nostalgi er længslen efter en anden tid og et andet sted. Disse er i sagens natur personlige og stærkt individuelle, men de biografiske genstande er samtidige kulturelle ikoner som hårlokker, pressede blomster og fotografier, som materialiserer et øjeblik i tiden. For som Susan Stewart skriver „Fotografiet som souvenir er en logisk forlængelse af den pressede blomst, bevarelsen af et øjeblik i tiden ved reduktion af de fysiske dimensioner og en korresponderende vækst i betydning ved anvendelse af narativer“ (1984:138). Selvom følsomhed, nostalgi og intimitet er en individuel „trang“ og genstandene bliver tillagt individuelle betydninger, hører disse følelser til i en bestemt epoke, et bestemt socialt lag og er kønsspecifikke.

Eksemplerne er et forsøg på at vise, hvordan den materielle kultur kan bruges til at forstå, hvordan erindring og subjektivitet skabes ved hjælp af ting. Pointen er, at den materielle kultur ikke refleksionsløst skaber identitet, som det af og til postuleres i konsumtionsforskningen. De bevidst samlede biografiske ting, gør det muligt for os at reflektere historisk over vores eget liv; de tvinger os til eftertanke og skærper vores bevidsthed om de valg vi har gjort. Mennesker bruger aktivt af deres egen livshistorie til at gribe nutiden and på en fornuftig måde. Således fungere de biografiske ting som materialiserede erfaringer, og er ikke bare en nostalgisk forvaltning af minder. De tvinger os til at reflektere over livet og fastholde de høstede erfaringer. Argumentet er, at genstandes *betydning* ikke kan isoleres fra *brugen* af dem. Tingene er ikke et spejlbillede af selvet. Det „selv“, vi vil fastholde eller finde gennem genstandene, eksisterer ikke *på forhånd*, men *i kraft* af dem. Tingene symboliserer ikke bare passivt, men er aktivt konstituerende. Omgangen med tingene er en del af den subjektivitetsskabende proces, det vil sige skabelsen af et selv som en person med en unik karakter og en individuel biografi. Den biografiske subjektivitet kan altså have andre former end den traditionelle, selvrefleksive selvbiografi, den kan også konstitueres, forvaltes og forandres ved hjælp af biografiske samlinger.

Noter

1. Faget Europæisk etnologi på Københavns Universitet hed indtil 1971 Materiel folkekultur.
2. *Symbolic interactionism* (symbolsk interaktionisme) er en teoretisk skole, der referer til den amerikanske antropolog George Herbert Mead, som studerede identitet i en materiel kontekst. I sin teori om identitet påpegede han, hvordan materielle genstande kan fungere som „den anden“ i en selvrefleksiv proces som forudsætning for selvidentitet.
3. Det universalistiske synspunkt er selvfølgelig ikke repræsentativt for antropologien som sådan. Hoskins' synspunkt er først og fremmest en reaktion mod en anden antropolog, Marilyn Strathern, der ikke mener, at individualitet er universel, for melaneserne er ikke „individuals“ – det vil sige *udelelige*, men snarere „dividuals“, hvis adskilte dele cirkulerer frit, fordi der ikke findes en doktrin om identitet som en enhed. Det er i selve udvekslingen af ting (gaver) at personen konstitueres. Deres identitet cirkulerer gennem tingene. Hoskins er enig i, at det analytiske begreb „partible personhood“ (partiell personlighed) er meningsfuldt, men hun ser det som sin opgave at kvalificere det til brug på det individuelle livs niveau – i relationen mellem biografi og ting, det vil sige hvordan tingene – „som ‘dele af personen’ kan organiseres narrativt for i det mindste at sikre en midlertidig illusion om sammenhæng“ (Hoskins 1998:24).
4. De begreber der udvikles i det følgende er oprindelig blevet til i forbindelse med udarbejdelsen af et idéoplæg til en permanent udstilling på Nationalmuseet i Brede i 1995, i samarbejde med Lykke Pedersen.

Litteratur

Akin, Marjorie

- 1996 *Passionate Possession: The Formation of Private Collections*. I: D. Kingery (ed.): *Learning from Things. Method and Theory of Material Culture Studies*. Washington and London: Smithsonian Institution Press.

Appadurai, Arjun (ed.)

- 1986 *The Social Life of Things*. London, New York: Cambridge University Press.

Baudrillard, Jean

- 1994 *The System of Collecting*. I: J. Elsner & R. Cardinal: *The Cultures of Collecting*. London: Reaktion Books.
- 1996 *The System of Objects*. London: Verso.

Bourdieu, Pierre

- 1984 [1979] *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul

Clifford, James

- 1988 *On Collecting Art and Culture*. I: J. Clifford: *The Predicament of Culture*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- 1990 *Sich selbst sammeln*. I: G. Korff & M. Roth (eds.): *Das historische Museum. Labor, Schaubühne, Identitätsfabrik*. Frankfurt: Campus Verlag.

Corbin, Alain

- 1987 *Backstage*. I: M. Perrot (ed.): *A History of Private Life IV*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

Elsner, John & Roger Cardinal (eds.)

- 1994 *The Cultures of Collecting*. London: Reaktion Books.

Foucault, Michel

- 1999 [1980] *About the Beginning of the Hermeneutics of the Self*. I: J. R. Carrette (ed.): *Religion and Culture by Michel Foucault*. Manchester University Press.

Gillis, John R.

- 1996 *A World of Their Own Making: Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. New York: BasicBooks.

- Halbwachs, Maurice
1980 The Collective Memory. New York: Harper and Row.
- Hebdige, Dick
1979 Subculture. The Meaning of Style. London: Methuen & Co. Ltd.
- Hoskins, Janet
1998 Biographical Objects. How Things Tell the Stories of People's Lives. New York and London: Routledge.
- Klein, Barbro
1995 Fragment och materialiserade minnen – om förmål, estetik och folklivsforskning. I: Daun (red.): Ting, kultur och mening. Stockholm: Nordiska Museets Förlag.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara
1989 Objects of Memory: Material Culture as Life Review. I: E. Oring (ed.): Folk Groups and Folklore Genres. A Reader. Logan, Utah: Utah State University Press.
- Kuntz, Andreas
1989 Biographie und biographisches Object zur Bedeutung von Erinnerungsgegenständen in Lebensgeschichtlichen Berichten. I: Bockhorn, Eberhart & Zupfer (red.): Auf der Suche nach der verlorenen Kultur. Wien: Institut für Volkskunde der Universität Wien.
- Kwint, Marius et al. (eds.)
1999 Material Memories. Design and Evocation. Oxford: Berg.
- Lowenthal, David
1993 Memory and Oblivion. Museum Management and Curatorship 12.
- Löfgren, Orvar
1992 Mitt liv som konsument. Livshistoria som forskningsstrategi och analysmaterial. I: C. Tigerstedt, J. P. Roos & A. Vilko (red.): Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Miller, Daniel
1994 Artefacts and the Meaning of Things. I: T. Ingold (ed.): Companion Encyclopedia of Anthropology. London and New York: Routledge.
- Nora, Pierre
1984 Les Lieux de Mémoire. Paris: Gallimard.
- Otto, Lene
2001 Livshistorier og biografisk subjektivitet. Dansk pædagogisk Tidsskrift nr. 1:3-11.
- Otto, Lene & Lykke Pedersen
1997 Livshistorie – Livsforløbets Historie. Refleksioner over livet som udstillingstema. Nordisk Museologi 2:43-66.
1998 Collecting Oneself. Lifestories and Objects of Memory. Ethnologia Scandinavica 28:77-92.
- Piaget, Jean
1992 Barnets psykiske udvikling. København: Hans Reitzel.
- Pearce, Susan M.
1995 On Collecting: An Investigation into Collecting in the European Tradition. London: Routledge.
- Rogan, Bjarne
1996 From Passion to Possessiveness. Collectors and Collecting in a Symbolic Perspective. Ethnologia Europae 26(1):65-79.
- Schlereth, Thomas J.
1992 Cultural History and Material Culture. Everyday Life, Landscapes, Museums. Charlottesville, Va.h: University Press of Virginia.

Stewart, Susan

1984

On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection.
Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Warnier, Jean-Pierre

2001

A Praxeological Approach to Subjectivation in a Material World. *Journal of Material Culture*
6(1):5-24.

JENS PAASKE

KVARKER, LEPTONER OG DEN OVERFLØDIGE SAMLING

Jagten på en teori for alting – og ingenting

Fra Baguio City i det nordlige Filippinerne når man efter 12 timers busrejse provinsen Kalinga, hvorfra yderligere otte timers hasarderet rejse i jeep bringer én til en af bano-stammens større landsbyer, Balbalasang. Denne landsby, hvis smede indtil anden verdenskrig var berømte for fremstillingen af Kalingas bedste hovedjægerøkser, består i dag af 88 huse beliggende tæt sammen mellem bananpalmer og kaffetræer på Saltan flodens sydlige bred. Landsbyen har sin egen skole, opført af amerikanske missionærer i 1923, hvor størstedelen af byens børn og unge i dag uddannes til og med „high school“.

For ganske nylig fandt jeg mig selv ved tavlen i denne skole, hvor jeg havde den fornøjelse at vikariere for den lokale fysiklærer foran cirka 30 elever på de to sidste klassetrin. På en god times tid nåede vi fra brintatomets til superledere ad en rute, som på glimrende vis tillader et kig ind i kvantemekanikkens forunderlige verden, og som jeg tænkte ville kunne anspore til yderligere nysgerrighed hos mine opmærksomme tilhørere. En særlig dramatisk passage på denne ekskursion møder man ved Niels Bohrs overraskende forklaring på atomets stabilitet, og det var midt i denne udredning, at jeg hørte et par piger på forreste række hviske sammen om *kvantetal*. Jeg havde det pludselig som Joakim von And, der, just ankommet til den glemte dal *Tralala*, erfarer, at al handel foregår med betaling i sodavandskapsler, og herfra gik resten af mine kvantemekaniske udredninger glat. Elevernes kendskab til kvantetal, fik jeg siden opklaret, måtte tilskrives kemitimerne, i hvilke de havde lært om grundstofferne og om, hvorfor kun visse af disse reagerer med hinanden. Ganske vist beklagede kemilæreren sig over, at skolens ringe samling af rene grundstoffer ikke tillod dem at udføre alle de centrale eksperimenter, men de havde dog været i stand til at demonstrere systematikken i det periodiske system og forklare, hvordan denne kan forstås via Niels Bohrs skalmodel for atomet og de dertil hørende kvantetal.

Nærværende artikel vil på ingen måde opholde sig ved det unægteligt interessante forhold, at ypperlige hovedjægere slap hovedøkserne og fattede interesse for det periodiske system, og denne fortælling tjener således hovedsageligt til at illustrere den kulturuafhængige reproducerbarhed og universelle gyldighed af en af naturvidenskabens største landvindinger. Med udgangspunkt i denne periodisk systematiserede *samling* af de kendte grundstoffer diskuteres i stedet nogle af de centrale organiserende principper i fysikken og disses nyligere anvendelse i den moderne elementarpartikelfysik, som har ledt til den såkaldte *standardmodel* for alt observerbart stof og dets indbyrdes vekselvirk-

ning; altså for universet i al sin enkelhed!

Jagten på stoffets elementære bestanddele er et forsøg på at overflødiggøre en egentlig samling af alverdens materialer fra nær og fjern. En sådan samling ville rimeligvis være aldeles uoverskuelig, og det er således oplagt at forsøge at erstatte den med en mindre samling af repræsentative „grundstoffer“, ud fra hvilke alle materialer i princippet kan rekonstrueres i en mangfoldighed af forskellige kombinationer. Forekommer den re-sulterende samling imidlertid stadig for uoverskuelig, kan man passende forsøge at gentage succesen, og således arbejder man sig videre ned til en stadigt mindre samling af stadigt mindre bestanddele i en bevægelse fra det partikulære til det generelle. Kunsten ved en sådan sortering består i at identificere den rette fællesnævner, og til dette formål har det i fysikken ofte vist sig muligt at drage stor nytte af symmetribetragtninger. Hvordan sådanne betragtninger mere konkret er bragt til nytte i fysikkens sortering af „grundstofferne“ vil forsøges illustreret ved en gennemgang af et udvalg af de store landvin-dinger i partikelfysikkens historie. Efter et kort historisk rids af den tidlige atomisme diskuteres i større detalje, hvorledes opdagelsen af „den periodiske systematik“ ledte til en forståelse af kemi i termer af atomer. Herfra zoomes der yderligere ind på atomet og på atomkernerne og endelig helt ind til de mindste bestanddele, vi kender i dag. Den detaljerede forståelse vi i dag har af universets stofflige beskaffenhed beror på en gentagen sortering og udtynding i vores oprindelige samling af atomer, molekyler og kemiske forbindelser; en udtynding der, som vi skal se, er godt på vej til helt at overflødiggøre den samling, vi i sin tid satte os for at forstå.

Den atomare hypotese

Den tidlige atomisme kan henføres til det antikke Grækenland, hvor allerede filosofen Thales (ca. 600 f.Kr.) forsøgte at reducere „fænomenernes mangfoldighed“ til en enhed ved blandt andet at antage eksistensen af en *primær materie*, formodentlig vand, af hvilken alt stof i universet mentes at være opbygget. Heraklit og Parmenides (ca. 450 f.Kr.) videreudviklede og modificerede disse ideer, men først med Demokrit (ca. 400 f.Kr.) introduceredes hypotesen om stoffets opbygning fra elementære byggesten, nemlig permanente og udelelige *atomer*. Hånd i hånd med denne hypotese antog Demokrit tillige eksistensen af det tomme rum, som tilsammen med atomerne skulle udgøre al væren, og med utroligt forsyn var de uendeligt mange atomer tænkt at bestå af den samme primær-materie, men at antage forskellige størrelser, former og vægt.

Demokrits ideer udgjorde siden en hjørnesten i Epikurs materialistiske filosofi, der søgte at udrydde irrational frygt og overtro ved at påvise, at naturen er rationel og udfolder sig efter egentlige naturlove. Denne filosofi blev siden importeret til Rom, hvor den øvede stærk indflydelse på blandt andre den romerske digter Titus Lucretius Carus (ca. 95-55 f.Kr.). Lucretius' poetiske hovedværk *De Rerum Natura* forblev uafsluttet ved hans død,¹ men hvad der allerede fandtes deri, skulle vise sig at blive rørpsten fra Demokrit og Epikur til eftertidens naturfilosoffer, der små 17 århundreder senere gik i kast med at genopbygge fysikken som en eksperimentel videnskab.

I sin *Principia Philosophiae* vender Descartes (1596-1650) sig mod Demokrits ideer og argumenterer via Guds almægtighed for at intet kan være udeleligt:

For selvom Gud havde skabt en partikel så lille, at intet væsen kunne dele den, kunne han ikke fratage sig selv sin magt til at dele, da det er absolut umuligt, at Han skulle mindske sin egen almagt... (Descartes 1955 [1644]:262-302).

Unægteligt et noget vagt argument, som ikke desto mindre reflekterer en til dato eksisterende skepsis over for, hvorvidt jagten på egentlig elementære partikler nogensinde vil tage en ende. Tillige argumenterer han for, at Demokrits tomrum ikke kan findes, for, som han skriver, er det „...ganske enkelt umuligt at forestille sig at *intet* skulle have rumlig udstrækning” (ibid.). Descartes indfører siden en første, anden og tredje materie, af hvilke universet var foreslået at bestå. De tre materier var tænkt at udgøre henholdsvis stjernerne, himlene og planeterne organiseret på sindrig vis, således at planeternes bevægelse omkring solen kunne forklares ved en hvirvel i anden-materien, der bærer planeterne rundt om dens centrum i solen som vragester i en malstrøm. Hvorvidt dette arrangement var lettere at forestille sig end det tomme rum kan debatteres, men ikke desto mindre var teorien ganske populær blandt astronomer selv et godt stykke tid efter, at Newton havde fremlagt sin teori om en fjernvirkende gravitationskraft.

Newton (1642-1727) studerede Descartes' værker nøje men lod sig heldigvis hovedsagelig inspirere af hans geometri. Hvad angår stoffets opbygning synes Newton derimod at lade sig inspirere direkte af Demokrit og giver i værket *Opticks* følgende opsummering af sine synspunkter:

Det forekommer mig sandsynligt, at Gud i begyndelsen skabte stoffet i faste, massive, hårde, uigennemtrængelige, bevægelige partikler af størrelser og former og med sådanne egenskaber og i sådanne proportioner i forhold til rummet, at de bedst kunne tjene det formål, til hvilket Han skabte dem; og at disse primitive partikler i deres fasthed er uden sammenligning hårdere end noget porøst legeme sammensat af dem; sågar så hårde, at de aldrig slides eller går i stykker; thi ingen ordinær kraft kan splitte, hvad Gud selv i skabelsen gjorde til én (Newton 1952 [1704]: 400).

I sommeren 1687 udkom Newtons hovedværk *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, som på mange måder udgjorde en reformation af fysikken. Heri bevises det blandt andet, at en gas bestående af indbyrdes frastødende partikler, for hvilke den fra-stødende kraft er omvendt proportional med afstanden mellem atomerne, vil udvise et tryk proportionalt med gassens tæthed og vice versa. Proportionaliteten mellem tryk og tæthed, i dag kendt som Boyles lov, var blevet etableret eksperimentelt af Robert Boyle tidligere i århundredet, og her formulerede Newton nu en teori for disse gasser i termer af partikler med visse egenskaber. På dette tidspunkt manglede der stadig en mikroskopisk beskrivelse af gasser, væsker og faste stoffer, og Newton var sig meget bevidst, at dette kun var en matematisk model og tilføjede derfor følgende forbehold:

Men hvorvidt elastiske fluider virkelig består af således indbyrdes frastødende partikler, er et fysisk spørgsmål. Her har vi blot matematisk demonstreret egenskaben af fluider bestående af sådanne partikler, således at filosoffer nu kan diskutere dette spørgsmål (Newton 1947 [1687]:300).

Heldigvis tog de fleste af Principias læsere ikke dette forbehold så tungt, og denne model blev gerne opfattet som Newtons syn på gassernes konstitution.

Dette var allenfalds tilfældet for John Dalton (1766-1844), der omtrent hundrede år senere udførte en række eksperimentelle studier af kemiske reaktioner ved sammen-

blanding af forskellige gasser. Dalton gjorde den observation, at to forskellige gasser, som for eksempel ilt og kvælstof, kun reagerer i specifikke heltallige forhold, og stærkt inspireret af Newtons partikel-model konkluderede han heraf, at gasser måtte bestå af atomer, hvorved en kemisk reaktion ville kunne forstås som en simpel kombination af atomerne fra den ene gas med atomerne fra den anden – den såkaldte *atomare hypotese*. Simpelt som det lyder i dag, var dette intet mindre end en revolution for kemien, der nu kunne reduceres til en mangfoldig kombinatorik af atomer, og selvom mange af datidens kemikere ikke accepterede eksistensen af egentlige atomer, vandt Daltons atomteori hurtigt popularitet som et nyttigt værktøj i systematiseringen af kemiske reaktioner. Dalton fortsatte sine studier og udviklede blandt andet en metode til at bestemme de relative atomare masser i en reaktion, på hvilke han siden baserede en første primitiv klassifikation af nogle af grundstofferne.

Det periodiske system og atomteorien

„Afhold dig fra illusioner, insistér på arbejde og ikke på ord, og søg tålmodigt guddommeligt og videnskabeligt sandhed“ (Mendeléev 1910:17-20).

Dette kontante råd fik Dmitri Ivanovich fra sin døende mor, og de fleste af os har på et eller andet tidspunkt stiftet bekendtskab med frugten af hans insisterende søgen. D. I. Mendeléev (1834-1907) var født og opvokset i byen Tobolsk i Sibirien og blev som 15-årig sendt til Moskva for at studere. Siden fortsatte han studierne i Skt. Petersborg, hvor han i 1866 blev tildelt et professorat i generel kemi. I datidens kemi var alle sejl sat til for at bestemme de atomare masser så nøjagtigt som muligt for derved forhåbentlig at bringe sig i stand til at sortere grundstofferne. Der fandtes allerede visse klassifikationssystemer, hvor masserne, det vil sige vægten og dermed formodentlig størrelsen af de enkelte atomer, relateredes til de kemiske egenskaber, men alle var mangelfulde og ikke fleksible nok til at rumme flere grundstoffer, end de allerede kendte. I 1869 kunne Mendeléev imidlertid indsende en artikel til *Zeitschrift für Chemie*, som i al væsentlighed indeholdt den forunderlige periodiske klassifikation, som vi kender i dag.

Det var ham klart, at grundstofferne skulle sorteres efter deres masser, eftersom denne størrelse udgjorde en oplagt invariant, som ikke afhang af, om grundstoffet var på gas, flydende eller fast form, og som tillige var bevaret i enhver kemisk reaktion.

Alle forstår, at noget forbliver uændret under forandringer i et grundstofs egenskaber samt, at når et grundstof indgår i en kemisk forbindelse, vil dette materielle noget repræsentere de fælles karakteristika ved de forbindelser, som det givne grundstof kan indgå i. I denne henseende er kun en numerisk værdi kendt, nemlig grundstoffets atomare vægt. Ifølge begrebets egentlige, essentielle natur er den atomare vægt en størrelse, som ikke refererer til en midlertidig tilstand af grundstoffet, men som tilhører en materiel del af grundstoffet, som det har til fælles med det frie grundstof og med alle dets kemiske forbindelser (Mendeléev 1947:824-36).

Han sorterede nu de letteste grundstoffer efter deres atomare vægt og bemærkede, at „... der fremstod en periodicitet i grundstoffernes egenskaber, samt at de efterfulgte hinanden i en aritmetisk følge, selv med hensyn til deres valens“ (ibid.). Et par genstridige grundstoffer ville ikke passe ind i denne periodiske systematik, og i fuld tillid til sin ny-

opdagede taksonomi fremsatte Mendeléev derfor den dristige hypotese, at den atomare masse for disse måtte være målt forkert. Ydermere var der her og der tomme pladser i systemet, hvilket ledte ham til forudsigelsen af nye hidtil uopdagede grundstoffer med givne masser og egenskaber. Begge forudsigelser var inden længe bekræftet eksperimentelt, hvilket vakte umiddelbar tillid til den periodiske systematik,² men en egentlig forståelse af *hvorfor*, naturen udviser denne periodicitet, måtte vente omtrent et halvt århundrede, indtil Niels Bohr i 1913 forsynede os med en kvanteteori for atomerne.

Kort fortalt fremstilledes atomet i denne teori som en tung kerne af positiv elektrisk ladning omkredset af et modsvarende antal negativt ladede elektroner svarende til det billede af atomet, som Ernest Rutherfords berømmelige eksperimenter havde givet kort forinden i 1911. Med den atomare masse stiger antallet af elektroner som omkredser kerne, og det på en sådan måde, at såkaldte *skaller* fyldes succesivt. Disse skaller kan maksimalt rumme et vist antal elektroner, og således viser det sig, at hver periode i Mendeléevs system svarer til opfyldningen af en ny skal. I en given skal organiserer elektronerne sig ydermere i forskellige *orbitaler*, og dette faktum viser sig at forklare den udviste periodicitet i atomernes såkaldte valens, som igen bestemmer deres kemiske egenskaber.

Bohr havde sin teori for den periodiske systematik færdig omkring 1922 og dristede sig på dette grundlag til at forudsige eksistensen af et hidtil uopdaget atom med 72 elektroner, som stik mod kemikernes formodning skulle have omtrent samme kemiske egenskaber som „Zirkonium“ med kun 40 elektroner. Denne forudsigelse blev eksperimentelt bekræftet i København inden for samme år og bærer i dag retfærdigvis navnet „Hafnium“. Figuren næste side viser det periodiske system, som det så ud i Bohrs oprindelige afhandling. Tallene angiver antallet af elektroner i det givne atom, og stregerne mellem de forskellige perioder forbinder grundstoffer med beslægtede kemiske egenskaber. Således er nr. 40 og nr. 72 forbundet og nr. 72 dengang stadig uanerkendt.

Invarianter, symmetrier og kvantetal

I den oprindelige sortering af grundstofferne viste det sig fordelagtigt at hæfte sig ved en *invariant* kvalitet. Mendeléev skriver selv:

I min klassifikation af grundstofferne var jeg nødt til at bestemme mig for et system for ikke at blive ledt af tilfældige eller instinktive indfald, men snarere af et eksakt og veldefineret princip [...] ethvert system, som er baseret på eksakte observerede tal, er selvfølgelig at foretrække frem for andre systemer, som ikke er baserede på tal, eftersom der da kun vil være en lille margin for tilfældigheder [...] Egenskaber såsom de optiske, og selv de elektriske eller magnetiske, kan naturligvis ikke benyttes som grundlag for et system, eftersom ét og samme stof kan udvise enorme forskelle i disse egenskaber, alt efter hvilken fase stoffet tilfældigvis befinder sig i på det givne tidspunkt. Med hensyn til dette faktum så er det tilstrækkeligt at huske på grafit og diamant, almindelig eller rød fosfor (ibid.).

Havde han valgt at sortere grundstofferne efter en vilkårlig anden af deres kvaliteter end den atomare masse, var det næppe lykkedes ham at afdække systematikken i deres opbygning. Det turde være oplagt, at man ikke står sig ved at sortere sine objekter efter en kvalitet eller egenskab, som ændrer sig i tiden, men som Mendeléev ydermere understreger, skal denne kvalitet tillige referere til grundstoffet per se, snarere end til det

Diagram illustrating the wiring connections for a 10-line telephone exchange, showing the mapping between the left section (1M to 10M), the middle section (19M to 38M), and the right section (55Ca to 64Ca).

Left Section (1M to 10M)	Middle Section (19M to 38M)	Right Section (55Ca to 64Ca)
1M	19M	55Ca
2M	20Ca	56Ca
3M	21Ca	57Ca
4M	22Ca	58Ca
5M	23Ca	59Ca
6M	24Ca	60Ca
7M	25Ca	61Ca
8M	26Ca	62Ca
9M	27Ca	63Ca
10M	28Ca	64Ca

Mens Mendeléeiev sorterede sin samling efter atomernes vægt, blev det, som nævnt ovenfor, senere klart, at dette tal kunne erstattes med antallet af elektroner i de enkelte atomer. Samlingens objekter var således nummererede med hele tal, og der var ikke længere nogen „margin for tilfældigheder“ i sorteringen. I Bohrs skalmodel knyttes denne

nummerering direkte til elektronernes pladser i skaller og orbitaler, og ganske som et bio-grafpublikum sidder på nummererede sæder i rækker af en vis længde, som igen kan findes i blokke af et vist antal rækker, fremkommer perioderne nu helt automatisk, når skaller og orbitaler kun kan huse så og så mange elektroner.

I den klassiske fysik ville dette arrangement med elektronerne som satellitter være helt umuligt, idet disse elektrisk ladede partikler ville afgive deres energi ved udsendelse af lys og falde ind mod kernen. Derfor krævede denne relativt uskyldige skalmodel, at man var villig til at godtage et helt nyt „kvantemekanisk“ grundlag for fysikken. I en så-dan kvantefysisk verden befinder elektronerne sig i kvantetilstande, nummererede som ovenfor, snarere end at bevæge sig langs klassiske baner som planeterne om solen, og overraskende nok følger grupperingen i skaller og orbitaler af den rigtige størrelse nu helt automatisk fra en simpel antagelse af, at atomerne tager sig ens ud fra alle retninger! Fra denne antagelse om *rotationssymmetri* følger en bevarelseslov, der kræver, at elektronernes såkaldte *impulsmoment*³ forbliver konstant i tid. Man taler derfor om dette impulsmoment som et *godt kvantetal* og katalogiserer elektronernes fysiske tilstande efter impulsmomentets størrelse, hvilket i kvantemekanikken kun kan antage heltallige værdier som 1,2,3,... etc. Det er grupperingen af disse heltallige værdier, som manifesterer sig som perioderne i Mendeléevs aritmetiske følge af grundstoffer, og på denne måde vil rotationssymmetriske kvantemekaniske atomer helt naturligt indrette sig i et periodisk system. Man kan sige, at en rumlig symmetri leder os direkte til den rette taksonomi.

Naturligvis kan det ikke på forhånd udelukkes, at antagelsen om en anden symmetri ville have fungeret lige så godt og ledt til den samme heltalssystematik, men her, som så mange andre steder i fysikken, viser det sig nyttigt at benytte *Ochams rasekniv*, og har man ingen a priori viden om systemet, da står man sig bedst ved at antage så lidt som muligt om det. Således svarer antagelsen om rotationssymmetri netop til den simpleste antagelse, at atomet ser ens ud fra alle retninger, eller udtrykt mere præcist: Vælger man en vilkårlig retning i rummet, da vil man ikke kunne se forskel på atomet før og efter en rotation om en akse langs denne retning.

Jagten på det elementære....

Med atomteorien og kvantemekanikken kunne man ryste kemiens tilsyneladende kabalisme af sig, men samtidig meldte sig nye problemer. Atomets var jo åbenbart ikke elementært som det objekt, Demokrit oprindeligt havde reserveret ordet til, men i stedet sammensat af elektroner og atomkerner, og måske ville også disse enkelte bestanddele udvise finstruktur? Undersøgelsen af muligheden for en sådan yderligere struktur i atomet viste sig at åbne en regulær „can of worms“, og fra omkring 1920 til i dag har jagten på Demokrits „permanente og udelelige atomer“ udfoldet sig som en slags 1001 nats eventyr.

Som nævnt tidligere forbliver impulsmomentet konstant i et rotationssymmetrisk system, og ligeledes gælder det, at impulsen langs en given retning er bevaret i et system, som er translationssymmetrisk, altså som tager sig ens ud før og efter en flytning langs denne retning. Analogt hermed er energien bevaret i et system, som er tidsforskydnings-symmetrisk, altså uændret under en forskydning i tiden, og således er der altså visse oplagte bevarelseslove for rumligt symmetriske systemer. Disse rumlige symmetrier

er alle til stede, når man taler om reaktioner mellem forskellige partikler, og derfor må de tilsvarende fysiske størrelser som impuls og energi altså forventes at være bevarede.

Med opdagelsen af radioaktivitet viste det sig, at visse atomkerner udsender elektroner i såkaldte *beta-stråler*, og målte man energien af kernen før og efter udsendelsen af denne stråling, fandt man overraskende nok, at den ikke passede med energien af den udsendte elektron. Dette tilsyneladende brud på energibevarelsen ledte i 1927 Wolfgang Pauli til at postulere eksistensen af *neutrinoen*, en ny elektrisk neutral partikel, der vekselvirker meget svagt med sine omgivelser og derfor kun dårligt kan detekteres, men som nødvendigvis må ledsage elektronen i denne beta-stråling for at få energiregnskabet til at gå op. Her var energien altså tilsyneladende ikke bevaret i reaktionen, men da dette indirekte brød med systemets symmetrier, var man nødsaget til at antage eksistensen af en „usynlig“ partikel, som kunne restituere energibevarelsen. Da energibevarelsen fulgte fra en oplagt symmetri af systemet, var tilliden til denne bevarelseslov stor nok til, at man følte sig overbevist om, at naturen måtte have sørget for en anden udvej, og ganske rigtigt er eksistensen af denne neutrino siden blevet bekræftet eksperimentelt. Altså endnu et eksempel på at den allerede afdækkede systematik tillægges så megen vægt, at man ledes til at postulere eksistensen af hidtil uopdagede partikler eller fænomener. Teorier, som aftvinger den slags ikke-trivielle udsigelser, er eksperimentelt falsificerbare, og er som sådan af allerhøjeste værdi for den teoretiske fysik.

Mysteriet om, hvordan atomkernen i det hele taget kunne udsende elektroner, blev først opklaret efter, at kernen var blevet fundet at bestå af såkaldte *nukleoner*, nemlig protoner med positiv elektrisk ladning samt elektrisk neutrale neutroner i omtrent lige stort antal. Antallet af protoner er det samme som antallet af elektroner, der omgiver kernen, og således er atomet som et hele elektrisk neutralt. Såvidt vides er protonen en stabil partikel, mens en fri neutron derimod i gennemsnit kun lever cirka 15 minutter, hvorefter den henfalder til en proton, en elektron og en (anti)neutrino, hvilket forklarer den observerede beta-radioaktivitet.

Denne henfaldsproces var, som alle andre fysiske processer, af æstetiske årsager tænkt at være symmetrisk under de såkaldte C, P og T operationer, under hvilke man forestiller sig henholdsvis at ombytte en partikel med dens antipartikel⁴ (C), at betragte processen i et spejl (P) eller at lade processen forløbe baglæns i tiden (T). Imidlertid viste det sig, til alles store forbløffelse, at man eksperimentelt kunne skelne beta-henfaldet af én koboltkerne fra henfaldet af en tilsvarende kerne arrangeret i en spejlningsomvendt opsætning, hvilket nødvendigvis måtte betyde, at noget i beta-henfaldsprocessen brød med paritetssymmetrien (P). Dette er i dag accepteret som en generel egenskab ved de svage vekselvirkninger, som dette henfald beror på, og man er generelt blevet mere ydmyg over for den slags „tilfældige eller instinktive indfald“, for nu at bruge Mendeléevs ord, som æstetik i denne henseende må siges sortere under.⁵

For at holde protoner og neutroner sammen i kerner manglede man en forklaring på den stærke tiltrækning mellem nukleonerne. Da kun modsatte elektriske ladninger tiltrækker hinanden, kunne man naturligvis udelukke den elektromagnetiske kraft, hvilken jo faktisk ville forårsage en indbyrdes frastødning protonerne imellem. Gravitationskraften kunne tænkes at virke, idet den er blind over for elektrisk ladning, men en simpel regning viser, at denne kraft er alt for svag til at holde protonerne sammen. For at løse dette problem foreslog Hideki Yukawa, at nukleonerne i stedet udveksler en slags budbringerpartikel, som medierer den stærke tiltrækning mellem nukleonerne, og 10 år

senere blev denne såkaldte *pion* detekteret eksperimentelt i tre versioner med henholdsvis negativ, positiv og ingen elektrisk ladning. I kernefysikken talte man således om nukleoner og pioner i henholdsvis to og tre afskygninger, hvilke man arrangerede som de forskellige medlemmer af en såkaldt *multiplet*, og på denne måde kunne de detekterede partikler ma-nifestere sig som forskellige sider af samme sag, som for eksempel protonen og neutronen som henholdsvis første og andet medlem af en nukleon-dublet og for eksempel den elektrisk neutrale pion som andet medlem af en pion-triplet.

Nu var partiklerne igen sorterede, og endnu ganske som for elektronerne i skaller og orbitaler kunne man nummerere disse ved nye kvantetal kaldet *isospin*, som refererer til deres plads i multipletterne. Disse kvantetal er analoge til dem, man finder for det tid-ligere omtalte impulsmoment, men her er taksonomien altså ikke længere fastlagt ved en egentlig rumlig symmetri, men blot ved en symmetri under ombytning af pladserne i en abstrakt multiplet. På denne måde viser det sig altså endnu engang muligt at sortere de elementære bestanddele efter en heltalssystematik, hvor kvantetallene denne gang reflekterer systemets *indre* symmetrier.

....og det der er endnu mindre

Formuleret i termer af nukleoner og pioner var kernefysikken nu stort set komplet, og et væld af interessante fænomener kunne regnes igennem og verificeres eksperimentelt til stor præcision. Imidlertid slog fundamentet atter revner, da man omkring 1950 kiggede nærmere på tågekammerspor induceret af den såkaldte kosmiske indstråling fra rummet. Disse processer fandt sted ved så høje energier, at man pludselig så spor af partikler, som ikke kunne tilvejebringes kunstigt i datidens partikelacceleratorer, og disse nye partikler syntes at opføre sig meget sært. Deres gennemsnitlige levetid var omtrent 10.000 millarder gange længere, end hvad man skulle forvente af partikler, der, som disse, nødvendigvis måtte føle den stærke vekselvirkning, og denne levetid syntes snarere at passe med et henfald via den svage vekselvirkning. Som forklaring på denne gåde foreslog Abraham Pais, at disse nye mærkelige partikler bar et ekstra kvantetal, som de stærke og de elektromagnetiske vekselvirkninger bevarede, men som de svage vekselvirkninger ikke tog hensyn til. På denne måde kunne den lange levetid forklares ved, at de hurtige stærke og elektromagnetiske henfald ikke var tilladte i processer som de observerede, eftersom det-te kvantetal ikke var bevaret, og derfor kunne henfaldet til partikler uden dette kvantetal kun forløbe relativt sjældent via de svage vekselvirkninger. Dette nye kvantetal fik det betegnende navn *strangeness* og var altså fundet bevaret af to af de tre relevante vekselvirkninger.

I løbet af kort tid havde man fået detekteret en hel serie af sære partikler ved høje energier og indført i alt 5 kvantetal⁶ til at forklare forskellige begrænsninger på de observerede henfald. Som foreskrevet af Mendeléev havde man således en række talværdier, efter hvilke man kunne begynde at organisere denne nye samling af partikler, blot krævedes der denne gang tilsyneladende et femdimensionelt indeks, altså rækker, blokke af rækker, blokke af blokke af rækker etcetera for nu at vende tilbage til biografsæderne. Opdelte man imidlertid partiklerne i leptoner (lette), mesoner (halvtunge) og baryoner (tunge),⁶ åbenbares på ny en tilnærmelsesvis gruppering efter partikelmasse, hvilket pegede i retningen af en ny underliggende multipletstruktur. En ikke helt simpel ma-

tematisk analyse af denne ganske komplicerede struktur viste nu, at man kunne forstå hele denne samling af mere eller mindre mærkværdige halvtunge og tunge partikler som visse kombinationer af kun tre forskellige partikler! Disse elementære byggesten går i dag under navnet *kvarker*, og de bærer de såkaldte *flavour*-kvantetal *up*, *down* og *strange*. Hertil kommer yderligere tre kvarker med flavours *charm*, *bottom* og *top*, som viser sig at være meget tungere og derfor først manifesterede sig i senere generationer af partikel-acceleratorer.⁷ Alle seks kvarker er i dag detekteret i eksperimenter om end ad indirekte vej, eftersom kvarker tilsyneladende ikke forefindes i løs vægt, men kun som mesoner i kvark-antikvark par, eller som baryoner i grupper af tre kvarker.

Her altså igen et et godt eksempel på en struktur, som i symmetrihenseender syntes at ligge lige for, men som ikke desto mindre krævede eksistensen af endnu uobserverede partikler. Det kræver en god portion vovemod at insistere på en sådan *tilsyneladende* struktur, men til gengæld er det netop den slags konkrete falsificérbare udsigelser, som vækker tillid til teorierne, hvis de en dag lader sig bekræfte. Det er et helt generelt forhold, at man i bedste fald kan tale om at vække en vis tillid til en teori, idet den eneste form for sikker viden, man strengt taget kan tilegne sig om en given teori, er, at den helt sikkert er forkert, hvis den er i uoverensstemmelse med blot et enkelt eksperiment. Der er for eksempel stadig intet til hinder for, at såvel relativitetsteorien som kvantemekanikken kan være forkerte teorier, men indtil videre har de begge stemt overens med samtlige eks-perimenter gennem små hundrede år, hvilket må siges at være tillidsvækkende.

Hvad angår leptonerne, så har elektronen og dens tilhørende neutrino siden fået selskab af de langt tungere m- og t-leptoner, samt deres tilhørende m- og t -neutrinoer, og her stopper så indtil videre vores findeling af atomet. Alt i alt har man altså fundet, at alt stof, som endnu har ladet sig observere i universet, kan opbygges fra kvarker og leptoner, af hvilke der hver især forekommer 6 flavours organiseret i tre *familier* som

KVARKER	LEPTONER
(u, d) _{r,y,g}	(e ⁻ , ν _e)
(s, c) _{r,y,g}	(m ⁻ , ν _m)
(t, b) _{r,y,g}	(t ⁻ , ν _t)

Kvarkerne bærer desuden et såkaldt farvekvantetal *colour* og er således enten *red*, *yellow* eller *green*, som indikeret med det ekstra indeks. Interessant nok er det kun u og d kvarkerne samt e⁻, ν_e og m⁻ leptonerne, som i dag forekommer naturligt og endda kun de tre første, som indgår i opbygningen af atomerne, mens resten af partiklerne indtil videre kun har ladet sig kunstigt fremstille og formodentlig kun har eksisteret i naturen umiddelbart efter universets tilblivelse ved *Big Bang* for omtrent 10-15 milliarder år siden. Ikke desto mindre ville det ikke have været muligt at aflure naturen dens kvark- og leptonstruktur uden et smuglig til de tunge ustabile partikler.

antage eksistensen af endnu uopdagede partikler, som kunne udfylde de tomme pladser, og det er netop den slags forudsigelser, som har vakt tillid til vores nuværende forståelse af stoffets mikroskopiske beskaffenhed.

Samlingen af alt stof har ladet sig reducere til i alt 12 objekter og er som sådan endnu ikke helt overflødig. I de sidste tre årtier har man arbejdet hårdt på at udtynde denne samling yderligere, men indtil videre altså uden held. Drømmen om at afdække en „teori for alting“ lurer stadig i baghovedet på de fleste, men samtidig har der imidlertid også været tid til eftertanke, og som påpeget af fysikeren Philip Anderson (1972:393) vil en sådan teori meget vel kunne siges at være en teori for så godt som ingenting. Skulle vi ende med at kende stoffets absolut mindste bestanddele, ville nysgerrigheden naturligvis være stillet og ikke mindst ordenssansen stillet skakmat, men *ikke engang i princippet* ville det herfra være muligt at rekonstruere den verden, vi lever i – en væsentlig pointe for fysikere, som det imidlertid næppe er nødvendigt at fremføre blandt antropologer.

Noter

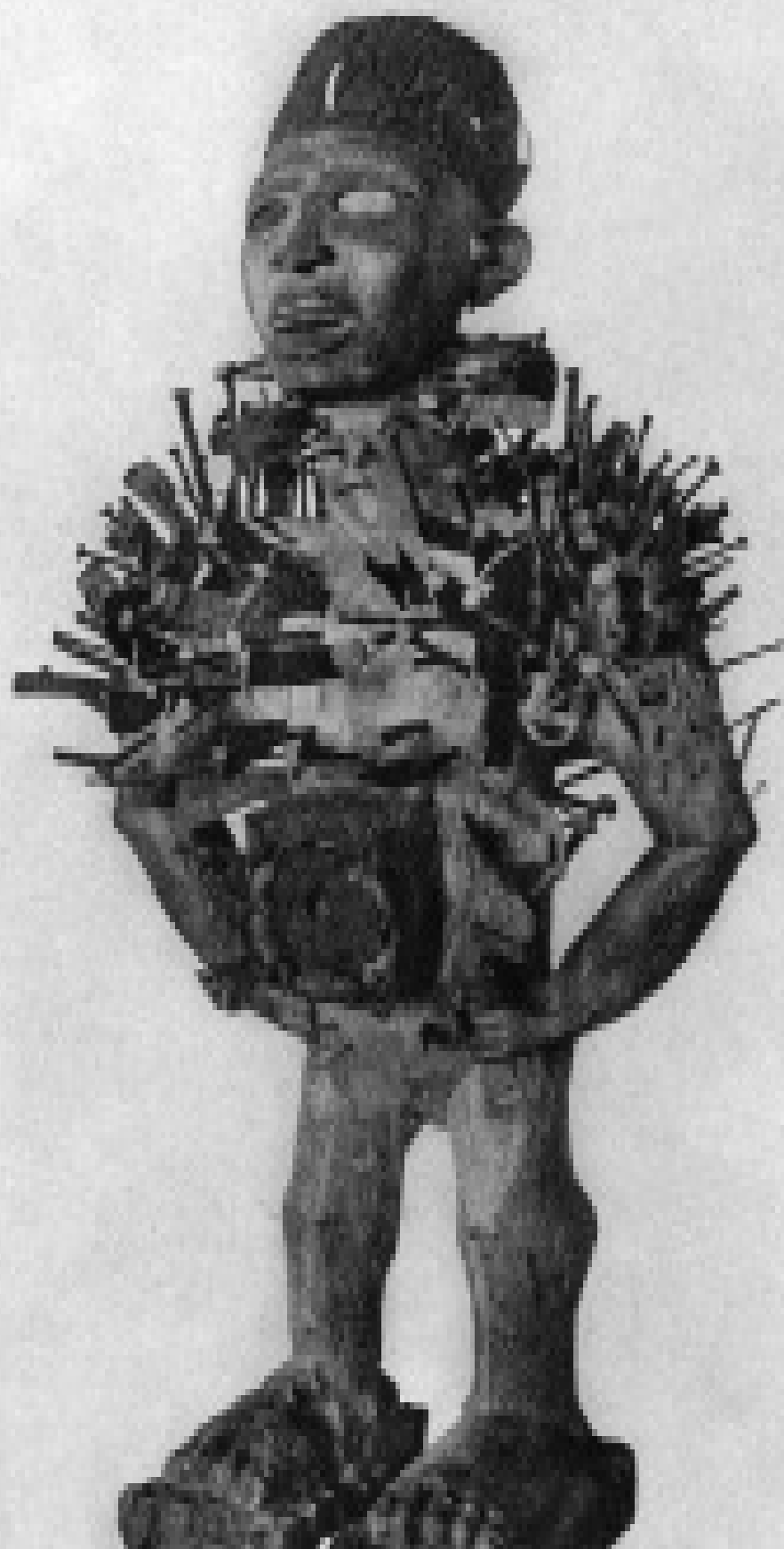
1. Det siges, at Lucretius var blevet skør efter at have taget et elskovspulver og skrev *De Rerum Natura* i sine lyse øjeblikke, indtil han endelig begik selvmord som 44-årig.
2. Mendeléevs system er siden udbygget yderligere og indeholder i dag 109 grundstoffer, af hvilke nogle af de tungere stoffer er syntetisk fremstillet. Der er stadig ledige pladser!
3. Impulsmomentet er i klassisk mekanik defineret som en *rotationsmængde* og er i en cirkelbevægelse proportional med partiklens afstand fra centrum og dens impuls, hvor impulsen er defineret som en *bevægelsesmængde* givet ved partiklens masse gange dens hastighed.
4. Alle partikler har en såkaldt antipartikel, for hvilken den fysiske tilstand kan forstås som fraværet af en partikel. Således har anti-elektronen, den såkaldte positron, for eksempel positiv elektrisk ladning svarende til fraværet af elektronens negative ladning.
5. I 1956 havde Lee og Yang foreslået, at de svage vekselvirkninger brød paritets-symmetrien, hvilket de efter Wus eksperimentelle eftervisning i 1957 modtog Nobelprisen for. Efter sigende skulle en yngre fysiker, som arbejdede under den højt estimerede Wolfgang Pauli, have foreslået denne mulighed tidligere, men lagt den på hylden, efter at Pauli havde svaret ham, at han var velkommen til at bryde paritetssymmetrien, bare ikke på hans institut!
6. Ud over elektrisk ladning, isospin og strangeness havde man fået indført det såkaldte *baryontal*, hvilket tilskrives værdien +1 til partikler, som henfalder til, eller kan opbygges af, en eller flere nukleoner, -1 til disses antipartikler og 0 til resten. Herudover har alle partikler et vist *spin*, som vi endnu ikke har diskuteret. Dette kan enten antage halv- eller heltallige værdier, hvilket siges at opdele partiklerne i henholdsvis fermioner og bosoner. Ud over denne opdeling skelner man traditionelt partiklerne i lette og tunge partikler, benævnt, med lån fra græsk, henholdsvis *leptoner* og *hadroner*, hvor hadronerne igen opdeles i mel-lemtunge *mesoner* med baryontal nul og lidt tungere *baryoner* med baryontal forskelligt fra nul. Således er for eksempel elektronen og neutrinoen fermioniske (spin 1/2) leptoner, pionerne bosoniske (spin 1) mesoner og protonen og neutronen fermioniske (spin 1/2) baryoner.
7. Top-kvarken blev første gang tilvejebragt i en accelerator i 1995 og viste sig at have en masse på omtrent 36.000 gange massen af den letteste af kvarkerne, nemlig up-kvarken, hvis masse igen er ca. 10 gange så stor som elektronens. Top-kvarken kan siges at være punktformig ned til ca. 0.000000000000001 millimeter og er således mindst 100 millioner gange mindre og 9000 gange tungere end det mindste atom!

Litteratur

- Anderson, Philip W.
1972 More is Different. *Science* 177.
- Descartes, René
1955 [1644] *Principles of Philosophy. I:* E. S. Haldane & G. R. T. Ross (transl.): *The Philosophical Works of Descartes*. New York: Dover Publishing.
- Mendeléev, Dmitri I.
1910 Obituary Notices of Fellows Deceased. *Proceedings of the Royal Society of London*. Vol. A84.
1947 *The Relations of the Properties to the Atomic Weights of the Elements. Selected Readings in Natural Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Newton, Isaac
1947 [1687] *Mathematical Principles of Natural Philosophy*. Berkeley: University of California Press.
1952 [1704] *Opticks*. New York: Dover.

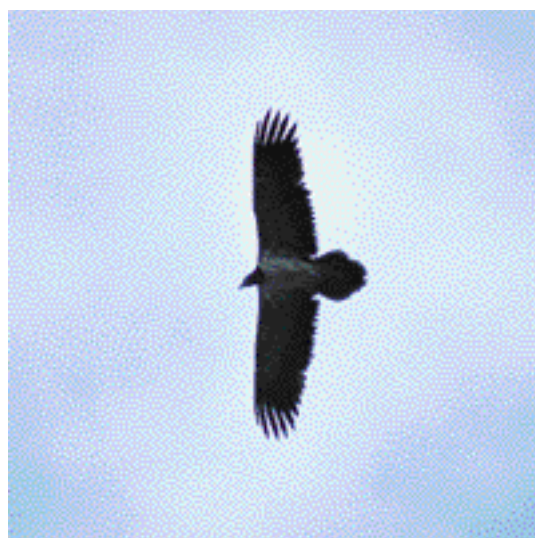

BILLEDFORTEGNELSE

- Side 217 Baade, Diverse. Congo. (Espen Wæhle)
- Side 218 Congo Skulptur, Loango, I. Congo. (Espen Wæhle)
- Side 219 Congo Skulptur, Loango, II. Congo. (Espen Wæhle)
- Side 220 Jomfru Maria med Kristusbarnet, Johannes Døberen, en engel og et lam. Francesco Parmigianino, 1522-24. Blæk på papir. 15,5 x 14,5 cm. Gamle Samling nr. 531. Foto: Bent Ryberg 2000. Venligst udlånt af J. F. Willumsens Museum. (Mikael Bøgh Rasmussen).
- Side 221 J. F. Willumsen før åbningen af udstilling med værker fra Gamle Samling, Charlottenborg 23. juli 1947. Foto: Maarbjerger/Polfoto. Gengivet med generøs støtte fra J. F. Willumsens Museum. (Mikael Bøgh Rasmussen).
- Side 222-3 Hyrdernes tilbedelse. El Greco, ca. 1570. Tempera på fyrretræ. 63,5 x 76 cm. Gamle Samling nr. 345. Foto: Kit Weiss 1995. Venligst udlånt af J. F. Willumsens Museum. (Mikael Bøgh Rasmussen).
- Side 224 Konkylie. (Lars Kjærholm)
- Side 225 Samlesæt (Warhammer Monsterpiece). Foto: Ivar Tønsberg 2002. (Kirsten Marie Raahauge).
- Side 226 Siam Samlingen, husgavl 1909. Foto: Torkil Funder. (Torkil Funder).
- Side 227 Siam Samlingen. To detailfotografier. Foto: Torkil Funder. (Torkil Funder).
- Side 228 Siam Samlingen. Detailfotografi. Foto: Torkil Funder. (Torkil Funder).
- Side 229 Siam Samlingen. Detailfotografi. Foto: Torkil Funder. (Torkil Funder).
- Side 230 Ung lammegrib. Set én gang i Danmark. Foto: Hans Harrestrup Andersen. (Hans Harrestrup Andersen).
- Side 231-2 Carl Kjersmeier fotograferet i sin samling. (Poul Mørk).

VIBEKE PETERSEN

STATENS MUSEUM FOR KUNST

ET MUSEUM FOR KUNSTHISTORIEN OG SAMTIDSKUNSTEN

Statens Museum for Kunst er i dag ét af de få kunstmuseer i Europa, hvor man har valgt ikke at adskille samlingerne af ældre europæisk kunst, moderne kunst og samtidskunst. I modsætning til for eksempel Tate Gallery i London, som på tærskelen til det 21. århundrede har fået adskilt sine samlinger i to selvstændige museumsbygninger: Tate Britain og Tate Modern, placeret på hver sin side af Themsen. Der er dog det bemærkelsesværdige ved „Tate-modellen“, at man har ønsket at fastholde den moderne kunst og samtidskunsten begge steder. Så adskillelsen af samlingerne går langt mere på en markering af national identitet: den nationale identitet på Tate Britain og en ikke-national identitet på Tate Modern.

For Statens Museum for Kunsts vedkommende er den nye tilbygning kun at betragte som en udvidelse af det samlede udstillingsareal. Samlingerne holdes således stadig under samme „tag“, selvom den moderne kunst og samtidskunsten er placeret i den nye tilbygning og den ældre kunst i den gamle bygning. Sameksistensen mellem de kunsthistoriske samlinger, den moderne kunst og samtidskunsten er forholdsvis ny. Vi glemmer, at denne specielle konstruktion kun har eksisteret siden 1700-tallet, da det „moderne“ offentlige museum blev etableret. I det 20. århundrede har vi helt vænnet os til at tænke denne form for sameksistens som helt naturlig.

Derfor er det relevant at se lidt nærmere på de historiske forudsætninger for denne sammentænkning inden for billedkunsten. To væsentlige aktører for denne sammen-tænkning har været den franske oplysningsfilosof og kunstkritiker Diderot (1713-84) og i dansk regi kunsthistorikeren Julius Lange (1838-96). Diderot var en af de toneangivende i fransk kunstliv og talte for at samtidskunsten skulle have sin plads på det „moderne“ offentlige museum. Han har om nogen æren for at introducere samtidskunsten som en væsentlig kategori i sig selv, der havde krav på at blive taget lige så alvorligt, som de tidligere århundreders kunst. Lange var én af de toneangivende i dansk kunstliv. Hans betragtninger over, hvilke udvælgelseskriterier der skulle ligge tilgrund for den optimale præsentation af kunstsamlingerne på Statens Museum for Kunst, når museet stod færdigt opført i 1896, afstedkom ophevede diskussioner.

Både Diderot og Lange har, i henholdsvis international og dansk sammenhæng, haft afgørende betydning for de fortsatte diskussioner om samtidskunstens betydning set i en museal kunsthistorisk kontekst og for, hvorledes kunstsamlingerne skal præsenteres og ikke mindst, hvad de skal repræsentere.

Statens Museum for Kunst

Udgangspunktet for Statens Museum for Kunsts samlinger er de kongelige samlinger, der i 1824 blev overdraget til staten. De kongelige samlinger, der rummede genstande fra det naturvidenskabelige og det kulturhistoriske område, blev i løbet af 1800-tallet skilt ad. Dette betød at kunstsamlingerne blev fundamentet for Statens Museum for Kunst, som i 1896 åbnede for offentligheden.

Statens Museum for Kunst rummer samlinger fra 1300-tallet og frem til i dag, og der-udover rummer museet en af de fineste samlinger af gipsafstøbninger. Museets samlinger repræsenterer således mange forskellige værkkategorier: Gipsafstøbninger af skulpturer fra antikken, renæssancen og barokken; kobberstik og tegninger foruden alle de andre typer af grafiske teknikker; maleri; skulptur; fotografi; videoinstallationer.

Siden 1896 har Statens Museum for Kunst erhvervet samtidskunst. I slutningen af 1800-tallet var dette almindeligt vedtaget som en væsentlig del af museets virksomhed. Erhvervelsen af samtidskunst begyndte så tidligt som i 1812, da kongehuset erhvervede unge danske kunstneres værker på den årlige udstilling i København. I første omgang havde disse erhvervelser mest karakter af præmiering, men efter at det Kgl. Billedgallerie, der var forløberen for Statens Museum for Kunst, åbnede for offentligheden i 1827, indgik disse i samlingen og blev en del af galleriets virksomhed (Villadsen 1998:35,49).

De kunsthistoriske samlinger og det „moderne“ offentlige museum – fra ét blik til mange forskellige blikke

Forudsætningerne for oplysningstidens museumsmodel var kunst- og raritetskamrene i 1500- og 1600-tallet. Samlingerne var stærkt forbundet til den person eller den øvrighed, som havde foretaget indsamlingerne af genstandene. Det kunne være kongen, kirken, fyrsten, finansmanden eller videnskabsmanden.

Ser vi derimod lidt nærmere på oplysningstidens museumsmodel var det oplysnings-tidens ideologi, at samlingerne skulle være repræsentative for det eksemplariske, det enestående. Det var ideen om, at folket skulle have del i nationens rigdomme for derigennem at blive oplyst om den historiske, politiske, økonomiske, sociale og kulturelle udvikling.

Det var derfor vigtigt at få opført bygninger, der passede til samlingerne. Det vil sige, at man overtog den arkitektur, som kongemagten og adelen havde benyttet. Hvis man da ikke i første omgang som i Frankrig „overtog“ kongeslottet Louvre, og på den måde bibeholdt samlingernes tætte tilhørsforhold til den personlige magtudøver. Man erstattede kongen med staten, og inviterede således folket ind i kongepaladset for at bese herlig-hederne. Der var tale om en stor grad af overensstemmelse mellem samlingerne og rammen, fordi det var magtudøverens „personlige“ blik, der lå til grund for samlingerne. Uanset om denne magtudøver personligt havde udvalgt genstandene eller ej, var indsamlingen et udtryk for en selvforståelse, der blev identificeret med denne form for øvrighed. Samlingerne blev derfor opfattet som en homogen størrelse til trods for de enkelte genstandes forskellige kulturelle afsæt.

For det „moderne“ offentlige museum blev dette anderledes, da folkets ret til at udøve skøn og vurdering blev en integreret del af det „moderne“ offentlige museums indsamlingspolitik. Da de store offentlige samlinger i 1800-tallet blev adskilt, og der

blev etableret offentlige institutioner for de forskellige genstandes kategorier (naturvidenskab, kulturhistorie og kunst) blev offentlighedens interesse for at give sin mening tilkende skærpet, i særdeleshed i forhold til kunsten. Det opfattedes ganske enkelt som en ret, det var nødvendigt at udøve. Samtidig med dette blev eksperten introduceret. Denne blev håndhæver af en specifik akademisk fagdisciplin. Det vil sige, at eksperten inden for det enkelte vidensfag, som repræsenterede de forskellige typer af samlingskategorier, ikke blot havde retten, men pligten til at udøve skøn og vurdering. En ret, der var givet via ekspertens professionelle fagudøvelse, og som garanterede den museale varetagelse af offentlighedens kulturarv. Men så enkelt er det ikke i dag og slet ikke, hvad angår samtidskunsten. Det er her, der bliver stillet spørgsmål ved ekspertens vurdering. I dag er det ikke kunsthistorikerne alene, der tegner samlingerne. Andre ekspertgrupper bliver inviteret indenfor, blandt andre kunstnerne.

Kunstmuseet og kunstneren

Det ligger selvfølgelig i faget kunsthistorie, at det historiske perspektiv er et meget væsentligt anliggende, men kunsten er også som fagdisciplin blevet et autonomt anliggende. I den forbindelse træder kunstneren ind på scenen. Kunstneren repræsenterer i dag en fagdisciplin via kunstakademiets akademiske position, samtidig med at han/hun også er producenten af både værker og kunstneriske aktiviteter, der fremstår som arbejdsprocesser eller undersøgelser, der i sin karakter lægger sig tæt op ad andre fagområder, således at adskillelsen mellem videnskabsmanden og kunstneren forsvinder. Kunstneren er blevet en væsentlig dialogpartner for museumsinstitutionen i dag. Han/hun har en afgørende ret til at fastholde et personligt blik, der til enhver tid kan skære igennem over for andre faggrupper og offentligheden. Den kunstneriske aktivitet kan ligeledes bestå i at iscenesætte hele samlingsområders ophængninger på museet. I erkendelse af at kunstneren netop er i besiddelse af det autoritative blik, som kunsthistorikerne i mange tilfælde må gå i dialog med eller overgive sig til, har kunstneren således erobret et ganske betydeligt arbejdsområde. I slutningen af det 20. århundrede er det også kunstmuseets arbejdsfelt.

Chris Dercon, direktør for Museum Boijmans van Beuningen i Rotterdam, som i samlingsindhold ligger på linie med Statens Museum for Kunst, kommer i sin artikel „You can be a Museum or you can be Modern, but you can't be Both“ (1999) ind på forholdet mellem samtidskunsten og den ældre kunst. Han påpeger det problematiske forhold, der gør sig gældende med hensyn til det etablerede kunstmuseum og samtidskunstens aktiviteter. Han mener, at det er to umage områder; at kunstneres aktiviteter, som i dag er afledt af en ganske anden kunstpraksis end tidligere, sætter spørgsmålstegn ved, hvorledes vi i vor egen samtid definerer et kunstnerisk udtryk. Det gør han ud fra, at definitionen på et traditionelt værkbegreb ikke er nok i dag. For hvad gør vi med de kunstneriske aktiviteter, som ikke drejer sig om at forholde sig til det gammelkendte kunstobjekt? Er samtidens kunstmuseer overhovedet gearret til at rumme sådanne aktiviteter, der langt mere er knyttet til socio-antropologiske undersøgelser? Kunstnerne holder sig ikke tilbage for at udvide deres erfaringsrum. De er blevet et nomadefolk, der via cyberspace, uvirkeligt og virkeligt bevæger sig ud i rummet. Dercon mener, at kunstmuseerne og kunstnerne har en ansvarlighed over for offentligheden, som de må dele. Alle involverede parter er nødt til at gøre sig overvejelser over, hvilke værdivurderinger

vi påfører kunsten, hvorledes vi skaber nye æstetiske kriterier og dermed er med til at ændre vore kunstinstitutioner.

Skellet mellem den kunst, som er produceret i går, og den kunst, som bliver produceret i dag, bliver tydeligt, når det museale arbejde skal varetages. På den ene side forvalter museet kulturarven. Det har indbygget i sin konstruktion en langsommere bevægelighed, der netop skal tilgodeses det arbejde, der udføres i beskrivelsen, fortolkningen og formidlingen af genstandene. Den proces, der sættes i gang, når kunstværkerne er kommet ind i museet, stopper ikke, men det kræver en anden form for tid og bevægelighed, da genstandenes tarv skal varetages hele vejen rundt i forhold til museumslovens fem overordnede områder: indsamling, dokumentation, bevaring, forskning og formidling. På den anden side er denne form for langsom bevægelighed i konflikt med de behov og krav, samtidskunsten har indbygget i sig om dynamiske forløb og en vedvarende høj „puls“, en fastholdelse af en hurtig bevægelse. Paradokset er, at samtidskunsten er afhængig af museet som konstruktion, da museet jo har overtaget en vigtig funktion som aktiv medspiller på den aktuelle kunstscene.

Den uro, som samtidskunsten skaber i kraft af sin uformelle karakter, sine undersøgelser og overskridelser af definerede grænser mellem kategorier og områder, mellem virkelighed og fiktion, har museet således også brug for. Så man kan roligt konstatere, at så længe samfundet investerer i kunsten som en nødvendig bestanddel af samfundets oplysning og udvikling, vil dette modsætningsforhold mellem det historiske og det aktuelle være til stede og sættes på spidsen inden for museet. Det er derfor relevant at se lidt nærmere på, hvornår denne „konflikt“ mellem de „gamle“ kunstværker og den nye kunst opstår, og hvornår samtidskunsten får sit indtog på det „moderne“ offentlige museum.

Samtidskunsten og det kunsthistoriske museum

Det Kgl. franske Kunstakademi havde allerede fra 1667 forsøgt at skabe en platform for samtidens kunst ved at arrangere en række udstillinger. I første omgang var det mere tænkt som et internt anliggende mellem det franske kunstakademi og kunstneren, da det var nødvendigt som nyuddannet kunstner at debutere på disse udstillinger for derigennem at kunne blive medlem af det franske kunstakademi. Først fra midten af 1700-tallet lykkedes det for det franske kunstakademi at få præsenteret de nye retninger i samtidens franske kunst i en mere offentlig ramme. Det blev begyndelsen på det offentlige udstillingsliv, som i Paris fik til huse i Louvre i de såkaldte Saloner. Det blev også startskuddet til det komplekse forhold mellem samtidskunsten og museet.

Det var gennem dette offentlige udstillingsliv, at kunstkritikken så dagens lys. Diderot blev én af dens væsentligste udøvere. Kunstkritikken fremkom, som et resultat af ønsket om at skabe kvalificerede oplysninger, der kunne komme ud til befolkningen og dermed opøve dens evne til kritisk stillingtagen af den kunstneriske udvikling.

Diderot var helt på det rene med, at formidlingen af samtidskunsten var vigtig og netop ikke blev holdt inden for kunstakademiernes snævre rammer. Publikum skulle have muligheden for ved selvsyn at udøve kritik, at give deres mening tilkende. Man kan roligt at sige, at kunsten og kunstneren blev udsat for offentlighedens smagsdom. Et vilkår, som kunstneren fra da af har måttet leve med. Kunstnerne opnår således et privilegium. De får samfundets bevågenhed, men skal også helst kunne honorere offentlighedens

krav i smag og behag. Ellers vil kunstneren blive forkastet som en del af den sociale virkelighed og dermed være isoleret fra det sociale samvær. Med andre ord, kunstnerne vil således blive afskåret fra at gøre karriere på kunstinstitutionens præmisser.

Det, der sker, er, at kunsten bliver autonom i forhold til samfundet i det øjeblik, det „moderne“ offentlige museum bliver etableret i 1700-tallet. Den amerikanske kunsthistoriker Donald Preziosi fremhæver, „at kunsten således er blevet én af Europas mest bemærkelsesværdige opfindelser og dermed et yderst virkningsfuldt ideologisk instrument i den retroaktive genskrivning af samfundets historie“ (Preziosi 1996:282).¹

Hvis vi går tilbage til Statens Museum for Kunst, er museet således prototypen på oplysningsideen om museets betydning og funktion i samfundet. I betragtning af den voldsomme kritik, der til tider har været udøvet mod museumsinstitutionen, har vi måske nok glemt, hvilken formidabel funktion, den har haft. Nemlig, at være et af stederne for samfundets vidensophobning, der til tider ganske vist er blevet forvaltet meget forskelligt og i en sådan grad, at det formidlingsmæssige aspekt, der oprindeligt lå i ønsket om at etablere det store offentlige museum, blev glemt. Ejendommeligt nok har denne forglemmelse især været synlig for de europæiske museer i første halvdel af det 20. århundrede. Det store perspektiverende blik og ønsket om at delagtiggøre den brede befolkning blev tabt netop på det tidspunkt, hvor den moderne kunst blev autonom som begreb og kategori. Det store „moderne“ offentlige museum har stadig en berettigelse, men det er klart, at vi må gøre op med os selv, hvorledes vi ønsker, at museet skal udvikle sig. Men det kan være ganske tankevækkende, som Preziosi påpeger, at holde fast i, at hvad museet har gennemført siden 1700-tallet sammen med oplysningstidens andre institutioner og fag-discipliner, ikke desto mindre har været at disciplinere hele befolkninger gennem et ønske om at få etableret følelsesmæssige oplevelser, der skaber gensidig påvirkning mellem samlingsgenstande og det enkelte individ.²

Julius Lange og det æstetiske blik

Dette kan perspektiveres ved at beskrive de diskussioner, som blandt andre kunsthistorikeren Julius Lange lagde op til i anden halvdel af 1800-tallet i forbindelse med opførelsen af Statens Museum for Kunst. Lange gjorde i diskussionerne op med de hidtidige principper for, hvorledes kunstsamlinger blev præsenteret. Hans ideer var stærkt påvirket af de æstetiske overvejelser i forbindelse med billedkunsten, som blev toneangivende i 1700-tallet, og som Diderot mere end nogen anden beskrev ud fra den daværende samtidskunst.

Julius Lange så det som en stor opgave at udbrede forståelsen for kunstens udvikling. For Lange var det vigtigt at tydeliggøre forholdet mellem de historiske forudsætninger fra antikken og fremefter og den nationale selvforståelse, som manifesterede sig gennem det enkelte lands egen kunstproduktion med kunstakademierne som arnestedet for dette.

Det var et spørgsmål om at kunne præsentere en sammenhæng på tværs af geografisk udstukne grænser. Det var ikke et anslag mod den nationale selvforståelse, men snarere for at understrege vor nationale selvforståelse som en naturlig del af den vestlige kulturkreds med den græske kunst og kultur i antikken som det centrale omdrejningspunkt. Derfor spillede gipsafstøbninger for Lange og hans samtid en ganske stor rolle. Gipsafstøbningerne repræsenterede den store kulturhistorie, som alle skulle introduceres til.³

Julius Langes krav til museumsinstitutionen var, at man måtte kvalificere samlingerne i stedet for at kvantificere dem. Det kunne gøres ved, at der blev sorteret grundigt i samlingerne. Dette var en reaktion på samlingernes beskaffenhed, hvor det ofte var tilfældigheden, der styrede ophængningen af samlingerne: den tilfældige gave, det tilfældige fund, det tilfældige køb og den tilfældige smag, som tidligere tider havde dyrket ud fra ønsket om at samle og blive orienteret om verdens forunderlighed. Genstandens funktion havde først og fremmest været at informere. Det vil sige, at den æstetiske kvalitet kom i anden række, som et ekstra plus til budskabet.

Julius Lange havde allerede i 1876 fået publiceret en lille bog med titlen *Om Kunstværdi*. Bogen blev egentlig begyndelsen til den kritik af forholdene på museumsområdet, som var med til at sætte fokus på det udtalte behov for at få struktureret samlingerne bedre. Ophobningen af genstandene, som tidligere havde været en dyd, var endt med blot at forvirre og forstyrre ønsket om at få overblik.

I 1893 holdt Lange to foredrag i Kunstforeningen, der fra hans side var et ønske om at få indflydelse på, hvorledes kunsten skulle præsenteres i sin nye ramme, nemlig Statens Museum for Kunst. Hans anke var, at det enkelte værk og den enkelte kunstner skulle tilgodeses på bekostning af mangfoldigheden. Han foreslog derfor, at de værker, der blev udskilt på grund af, at de ikke kunne honorere en høj nok kunstnerisk kvalitet til at blive ophængt i udstillingssalene, kunne indgå i en studiesamling. Lange definerede denne som en kunst- og kulturhistorisk samling, der var beregnet for fagfolk.

I 1894 tog kunsthistorikeren Karl Madsen⁴ i tidsskriftet *Tilskueren* (1895:17-18) kraftig til orde mod Julius Langes to foredrag i Kunstforeningen. Karl Madsen mente i modsætning til Lange, at der var et behov for at ophænge værker af mindre kunstnerisk og æstetisk kvalitet i sammenhæng med de bedste værker, for først der igennem kunne den besøgende få en forståelse for den proces, der ligger i den billedkunstneriske udvikling. Til gengæld støttede Madsen fuldt ud Lange i dennes idé om at lade værkerne få plads nok på væggen og dermed skabe mere ro i den enkelte sal og omkring det enkelte værk. Så langt hen ad vejen kunne Madsen sagtens følge Langes ophængningsprincipper.

Langes æstetiske program for præsentationen af museets samlinger var, at den overordnede ramme skulle være et kronologisk forløb, der videre kunne opdeles i et historisk-geografisk forløb. Yderligere kunne man så opdele værkerne i stilperioder/skoler, men ikke mindst skulle der tages et stort hensyn til den enkelte kunstner. Det er en model, der stadig gøres brug af i dag, og som i mange henseender har sin berettigelse. Selv om vi i dag bevidst veksler mellem kvalitative og kvantitative præsentationer af samlingerne for på den måde at tydeliggøre, at værkerne indgår i et kompliceret mangfoldighedsrum – hvor det ene kriterie ikke nødvendigvis kan påberåbe sig den „sande“ løsning på bekostning af det andet kriterie – var det Langes ønske at tydeliggøre, hvilke tankeprocesser og bevidsthedslag der lå til grund for det kunstneriske udtryk, og som det enkelte værk var et resultat af. Det gav absolut mening i 1800-tallet at fremhæve den kvalitative præsentation for på den måde at understrege det enkelte værks betydning. Det var en reaktion på den kvantitative præsentation, som havde været dominerende i århundrederne før. Langes ideer var stærkt påvirket af de æstetiske overvejelser i forbindelse med billedkunsten, som blev toneangivende i 1700-tallet.

Julius Langes betragtninger over, hvilke udvælgelseskriterier der skulle ligge til grund for den optimale præsentation af samlingerne, har siden været genstand for ophedede diskussioner. Med ham blev det subjektive valg introduceret og dermed også hans lan-

cering af, at værkerne skulle ophænges på en enkel række. Så i den henseende kan man sige, at hans æstetiske program introducerede den modernistiske æstetik i Danmark. En æstetik, som indtil nu har været det dominerende ophængningsprincip. Hele diskussionen om, hvilke værker der er værdige til at blive ophængt i udstillingssalene, har siden da været et anliggende, der ikke blot ligger museumsfolk på sinde, men mange andre grupper i befolkningen har også taget ivrigt del i diskussionen.

Giver det i dag mening at skelne mellem det kvantitative og det kvalitative? Og er det repræsentative stadig dækkende for det eksemplariske, det enestående, sådan som det blev forstået i Oplysningstiden? Umiddelbart kan der både svares ja og nej til begge spørgsmål. Den amerikanske kunsthistoriker Donald Preziosi understreger, at vi gennem museumskonstruktionen har fået opelsket en tro på, at et museums samlinger fortæller os den repræsentative historie, der, som Julius Lange også har understreget det, dækker et geografisk og et kronologisk forløb og dermed er med til understrege kunstens stiludvikling på et lokalt og internationalt plan.

Når diskussionerne forsætter, er det selvfølgelig fordi, vi – når vi forholder os til genstanden som kunst – bevæger vi os konstant mellem kunsten som objekt og subjekt. Preziosi påpeger, at det er en konstruktion, der er blevet født ud af Oplysningstidens disciplinære kategoriseringer.⁵ I den forbindelse kommer Preziosi ind på, hvorledes begrebet „repræsentation“ er blevet håndteret siden etableringen af det „moderne“ offentlige museum. Gennem museernes samlinger forklares genstandenes „liv“.

Museer etablerede eksemplariske modeller for at 'læse' genstande som erindringsspor, repræsentationer, refleksioner, eller som stedfortrædere for individuelle personer, grupper, nationer, og racer og om deres 'historier'. Museerne blev offentlige steder, der var designet til det europæiske ceremonielle engagement med (og således levendegørelsen, fremstilling og bevaring af) dets egen historie og sociale hukommelse (Preziosi 1998:509).⁶

Preziosi konkluderer, at moderniteten i sig selv er museets kollektive frembringelse og kulturgenstand. Ud fra denne antagelse stiller han spørgsmålet:

hvad betyder det da, at være et 'subjekt' i en verden af 'objekter', hvor nogle fremtræder som *repræsentative* på bekostning af andre, på grund af deres fysiske placering eller i en iscenesat fremtrædelsesform. Hvad konstituerer en sådan 'repræsentation'? Hvad er det helt præcist, der gør dette muligt eller overbevisende? (Preziosi 1998:509).⁷

Preziosis svar på dette spørgsmål er, at fundamentet for definitionen på det repræsentative begrebs egnethed findes i oldtidens filosofiske og religiøse tænkning i forholdet mellem egenskab og fremtrædelse.⁸ Den betydningshandling, der ligger i at lade én genstand blive repræsentativ for andre genstande, er foretaget til alle tider. Denne handling er styret af magt, rigdom og (siden modernitetens indtog) den sociale udvikling.

Men ser vi nærmere på det repræsentative begreb i dag, kan vi konstatere, at det er blevet en flydende størrelse, der omfatter en hvilken som helst handling samfundet måtte finde velegnet til at indgå i det store sociale rum. Preziosi formulerer det således: „Vi lever i en verden, i hvilken faktisk alt kan iscenesættes eller opstilles i et museum, og i hvilken faktisk alt kan blive skabt til eller tjene som et museum“ (Preziosi 1998:510).⁹ Samfundets værdinormer har ændret sig så meget, at der i dag ikke er noget egentligt værdihierarki. Dette er endt som en fleksibel størrelse. Enhver handling eller genstand kan fremhæves og fastholdes som „et væsentligt øjeblik“. Betydningen af „øjeblikket“ vil til enhver tid kunne hævdes at rumme noget repræsentativt, der således kan ophøjes

til at agere som repræsentant for samfundets aktuelle værdinorm.

Dette bliver meget synligt når museet forholder sig til den unge samtidskunst. Egentlig er det jo indlysende. Der er noget paradoksalt i at tale om samtidskunsten og museet, fordi museet jo netop er en historisk konstruktion, der skal rumme alle de spor vi efterlader os. Museerne er vore hukommelsescentre for, hvorledes samfundet har udviklet sig. Det er her, vi kan komme og blive erindret gennem samlingernes genstande om vort eget liv og ikke mindst om tidligere tiders liv. Det er gennem disse, at vi har mulighed for at få fortolket vor erfaringsbaserede viden. Men det er også her, at diskussionerne om, hvad der skal indsamles, bliver hede. Årsagen til dette er, at samtidskunsten præsenterer et energifelt, som museet har meget svært ved at undvære. Til gengæld kan den også blive så dagsordensættende i sit „skabervirke“, at fokus forskydes fra museets kunsthistoriske samlinger. Men de ideer og visioner, der ligger indlejret i den unge kunstneriske aktivitet, giver mulighed for at få perspektiveret tilværelsen på en anderledes måde, og dermed afdække andre sammenhænge i en fragmenteret verden.

Noter

1. „As one of the most remarkable of modern European inventions, ‘art’ has been one of the most effective ideological instruments for the retroactive rewriting of the history of human societies“ (Preziosi 1996:282).
2. Jeg har valgt at uddrage ovenstående fra følgende citat. „Virtual realities have always been what museums and art histories have engendered. What they have accomplished since the nineteenth century, in concert with their sibling Enlightenment disciplines and institutions, was nothing less than the disciplining of whole populations through a desire-driven interaction with objects that were object lessons in at least two principal ways: as documentary indices of a history of the world and its people, construed as teleological dramaturgy (‘evolution’), as having a direction and point and leading up to the spectator at the apex of this journey; and as simulacra of a richly varied series, a veritable cornucopia of subjectpositions (ways of ‘being’-in-the-world) which might be admired, desired, emulated, exchewed, or forgotten“ (Preziosi 1996:284-5).
3. Lange blev i 1895 udnævnt til direktør for skulptursamlingen. Han blev ikke udnævnt til direktør for museet, hvilket var en stor skuffelse. Dette blev derimod Emil Bloch. Skuffelsen var desto større al den stund, at Emil Bloch slet ikke tog Langes ophængningsprincipper til sig, men derimod blot fulgte de gamle ophængningsprincipper, som gik ud på, at værkerne blev ophængt ramme ved ramme. Modellen for denne type ophængning var salonophængningerne fra 1700-tallet. Kort efter museets åbning i juni 1896 blev skulptursamlingen imidlertid delt i to samlinger: den originale skulptursamling og gipsafstøbningssamlingen. Lange blev derefter direktør for den Kgl. Afstøbningssamling. Desværre døde Lange allerede i august 1896. Derefter blev brygger Carl Jacobsen udnævnt til direktør for den Kgl. Afstøbningssamling (Villadsen 1998:122-3).
4. Karl Madsen blev senere direktør for museet i perioden 1911-25.
5. „The Enlightenment invention of ‘art’ should be understood – as both a thing and a framing device or medium of expression; a parergonal instrumentality“ (Preziosi 1996:284). Og han fortsætter „...the modern museum has most commonly been constructed as an evidentiary and documentary artefact“ (Preziosi 1998:507-25).
6. „Museums, in short, established exemplary models for ‘reading’ objects as traces, representations, reflections, or surrogates of individuals, groups, nations, and races and of their ‘histories’. They were civic spaces designed for European ceremonial engagement with (and thus the evocation, fabrication, and preservation of) its own history and social memory“ (Preziosi 1998:509. Preziosi har en note til dette citat, hvor han henviser til Timothy Mitchell *Colonising Egypt* (Cairo 1988), og Zeynep Celik *Displaying the Orient: The Architecture of Islam at Nineteenth-Century World’s Fairs* (Berkeley and Los Angeles 1992 for interesting analyses of the modern European culture of spectacle and display as seen by non-Europeans“).

7. „What can it mean, then, to be a ‘subject’ in a world of ‘objects’ where some are legible or construed as representative of others because of their physical siting in the world, or the manner in which they are staged or framed? What constitutes such ‘representation’? What exactly makes this possible or believable?“ (Preziosi 1998:509).
8. „The possibilities of representation in the modern world are grounded in much more ancient philosophical and religious traditions of thought regarding the nature of the relations between character and appearance“ (Preziosi 1998:509-10).
9. „We live in a world in which virtually anything can be staged or deployed in a museum, and in which virtually anything can be designated or serve as a museum“ (Preziosi 1998:510).

Litteratur

- Bennett, Tony
1995 The Birth of the Museum: History, Theory, Politics. London: Routledge.
- Dercon, Chris
1999 You Can Be A Museum Or You Can Be Modern, But You Can’t Be Both. Nordisk Museologi 2:31-44.
- Diderot, Denis
1997 Salonerne 1759-1781. Den moderne kunstkritiks fødsel. Hellerup: Edition Bløndal.
- Hooper-Greenhill, Eilean
1992 Museums and the Shaping of Knowledge. London & New York: Routledge.
- Lange, Julius
1876 Om Kunstværdi: To foredrag. København.
1893 Om vore Skulptur- og Malerisamlinger, især deres fremtidige Indretning: To Foredrag i Kunstforeningen i København. København.
- Karl Madsen
1894 Tidskriftet Tilskueren. København.
- Preziosi, Donald
1996 Collecting/Museums. I: R. S. Nelson and R. Shiff (eds.): Critical Terms for Art History. Chicago: The University of Chicago Press.
1998 The Art of Art History. I: D. Preziosi (ed.): The Art of Art History: A Critical Anthology. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Villadsen, Villads
1998 Statens Museum for Kunst 1827-1952. København: Gyldendal.

INTERVIEW

FAR SIMULERER

Interview ved Lars Holmberg

Det følgende er et sammendrag af et længere interview med A, hvis hobby er civil luftfart. Han er særlig optaget af flysimulation, det vil sige at flyve på computer. Der findes mange flysimulatorer på markedet, de fleste centreret omkring kampfly, men A er alene interesseret i civil flyvning. Han har gennem de seneste år fløjet med Microsoft Flight Simulator, et program som i en årrække har sat standarden for denne form for simulation. Programmet gør det muligt at „flyve“ forskellige civile fly i såkaldt „real time“, det vil sige, at den tid, det tager at flyve fra A til B i programmet, svarer fuldstændig til den tid, det ville tage i virkelighedens verden. Som A formulerer det, er programmet „as real as it gets“, og det er netop denne virkelighedsnærhed, som A finder fascinerende. Han har således aldrig simuleret en flyvning tværs over Atlanten, da dette ville tage en hel dag. Virkelighedsnærheden kan dog også være et problem på de kortere flyvninger: „Altså, hvis jeg kommer hjem og lige har en time, så kan jeg godt finde på at flyve en tur til Ålborg. Så er det ærgerligt, hvis konen kommer hjem et kvarter før indflyvningen.“

Også intervieweren har en vis interesse i simuleret flyvning, men hans viden og entusiasme er langt fra så omfattende som A's. Den fælles interesse gør dog, at interviewet sine steder har mere karakter af en samtale, ofte en meget munter sådan.

Hvor længe har du haft den interesse?

Altså, flyvning har jeg været interesseret i, siden jeg som otteårig var med mine forældre på Rhodos, hvor jeg for første gang var ude at flyve. Jeg kan huske, da vi kørte ud på startbanen, og jeg havde selvfølgelig ingen idé om, hvad det var. Og jeg kan stadig huske gassen i motorerne, og jeg tænkte: „Det er det vildeste!“ Så kom jeg hjem, og så begyndte jeg at bygge plasticmodeller og male dem og hænge dem op i loftet, og tegne tegninger til luftkaptajner i alverdens selskaber og skrive til sydamerikanske luftfartsselskaber og alle mulige steder for at få, hvad de havde af billeder og ting og sager. Det hængte jeg op på væggen, og fra luftkaptajner fik jeg kasketter og plakater og ting. Så var jeg helt sikker på, at jeg skulle være luftkaptajn, og selv om jeg nok er bedre til sprog, end jeg er til mate-matik og fysik, så gik jeg i fysisk gymnasie netop for måske at blive bedre til det, jeg ikke lige var så stiv i, og fandt ud af, at det kunne nok – uanset hvordan jeg vendte og drejede det – aldrig blive andet end til maks. otte, ni måske. Og jeg havde jo fået billedet af, at hvis du skulle være luftkaptajn, så er du supermand, så skal du kunne

alt, helbrede og... simpelthen. Og så tænkte jeg: nej, jeg gider ikke engang prøve at komme i Forsvaret med så dårlige... og det har jeg jo ærgret mig lidt over siden. Så røg det bare ud af hovedet, jeg fik en anden uddannelse, og så sidder jeg på mit arbejde, og pludselig bliver jeg opmærksom på, at sådan som piloter uddanner sig i dag, det er jo ikke Forsvaret normalt, det er...

...privat.

Ja, og alt muligt kan man have som baggrund, det vigtigste er sådan set, at man har penge, ikke... eller låner sig til nogen penge. Men så er jeg jo blevet for gammel, nu er løbet kørt, det skulle jeg jo have været opmærksom på for fem-ti år siden. Der var lige nogen år, hvor jeg fik kone og børn og uddannelse, hvor det røg i baggrunden.

Nu ved jeg ikke, hvor gammel du er?

36, det er sådan lige.

Det er ved at være overstået – du kan ikke nå at tjene lånet ind!

Jeg ville i givet fald blive den ældste styrmand i SAS!

Det er meget dyrt, ikke?

Jo, men det er ikke så meget det. O.k., lige nu går det ikke så godt, men indtil 11. september gik det jo skidegodt. Og jeg går og siger til mine nevøer, at det skal de da bare gøre, bare lån en halv million og så bliv det! Det skal nok komme op at køre, det er jeg helt tryk ved.

Men var det så, da du opdagede, at man egentlig godt kunne blive pilot, at du begyndte at interessere dig for det igen?

Nej, det var faktisk lidt tilfældigt, for jeg var ikke til computere, og jeg var heller ikke til flyvning, men jeg savnede den der dimension af at have en interesse, som er lidt nørdet, det synes jeg er så skønt, at hvis man pludselig har en dag – det har man jo aldrig! – men altså, hvis man nu har en dag eller to eller tre, hvor der ikke skal ske noget som helst, og hvor man kunne sige, at huset skulle ikke holdes, og hvad kunne man *virkelig* godt tænke sig, så ville jeg gerne sidde der.

Så ville du gerne sidde foran computeren?

Men det er jo netop, fordi du har det andet, at du har det sådan. Hvis jeg kunne sidde der altid, så ville det ikke være sjovt.

Længslen efter det formålsløse

Det er ligesom, hvis man er gået op i fodbold som dreng, altså sådan noget fuldstændig formålsløst, som bare betyder noget for én selv. Og pointen er, at det er formålsløst. Sådan noget har man jo ikke, når man har arbejde og kone og børn og indkøb og havearbejde – det har jo alt sammen et formål. Og det ærgrede mig sådan, jeg var fra min kone et halvt år, og jeg tænkte, at hvis jeg nu havde haft den interesse der, men det var desværre...

[Ler højlydt, da det går op for mig, hvad han mener, og han ler med.]

A: Så kan det være, vi ikke var blevet sammen igen. Men da havde jeg altså ikke fået øjnene op for det, der var det ikke helt dukket op endnu, jeg opdagede det lige sådan et halvt år efter, vi var flyttet sammen igen... Nej, det er jo netop det: Det er jo sjovt, at det

er eksklusivt. Hvis man ku' det altid, og man var arbejdsløs og bare kunne sidde der og glo, så ville det jo ikke være sjovt... Det er bare, at jeg er glad for at have noget, som er formålsløst, og som jeg synes er sjovt. Fordi alt andet, hvad man laver af hobby, jeg kan også godt finde på at løbe en tur, men det har jo også et formål, at man skal få det bedre, prøve og løbe lidt hurtigere og sådan noget. Det her har ikke andet formål, end at man skal se, om man kan få en jumbojet fra det ene sted til det andet.

Men din kone deler ikke din interesse, kan jeg ligesom fornemme.

På ingen måde, hun kan nærmest blive aggressiv, hun er ikke stewardessen, der kommer med kaffe. Sådan er det ikke! Hun siger, hun kan tage det afslappet, men det mener jeg nu ikke helt, hun kan. Men når jeg har gæster, så kommer de tit ind, fordi de hører mig snakke begejstret om det, og så prøver de, og i hvert fald halvdelen af dem – de er jo hankøn alle sammen – og halvdelen af dem, de bliver sådan lidt halvtændt på det. Det kan godt være, de ikke bliver helt tændt, fordi det er ikke noget, man lige sætter sig hen til, og så flyver man – man skal gide at læse en manual, og man skal gide at sætte sig ind i lidt. Og man skal vide en lille smule om meteorologi – selvfølgelig er det ikke det virkelige, men det bliver det efterhånden så meget, at det begynder at ligne noget.

Hvad har du så af computere og sådan?

Kun sådan lige præcis, hvad der kan klare det, men det er jo også en stopklods, for det er jo klart, at de udsender et nyt program hvert andet år, som lige pludselig kan en hel masse andet, og så må man have det. Og det slår næsten ikke fejl, det betyder en ny maskine eller i hvert fald en stor udgift, fordi de er jo ligeglade med, hvad jeg har i computer, de ved jo godt, at det går den vej rundt, så skal jeg nok skaffe en computer. Jeg er solgt... Nu kan det lige slæbe an, men jeg kan ikke bygge den, jeg har, ret meget ud. Du kan downloade ting fra nettet, og jo mere du lægger ind, jo langsommere bliver den. Og det er jo ikke sjovt at sidde og simulere – børnene siger, jeg spiller og leger, jeg siger: „Far simulerer!“ – og det er jo ikke sjovt at sidde og simulere, hvis det foregår i sådan nogen ryk, vel, fordi maskinen er så langsom.

Hvad hiver du så ned [fra nettet]?

Jeg kan ikke forklare hvorfor, men det tager udgangspunkt i Danmark, ikke. Altså, hvis der kommer udbygninger til de danske scenerier, så er det dét, jeg går efter. Jeg er ikke så interesseret i Amerika og Asien og sådan noget. Danske fly – og Europa.

Så det vil sige, at når SAS engang får deres Airbus, så skal du have den?

Ja, ja! Jeg følger virkelig godt med i, hvilke muligheder der er for at få de nyeste af deres. Og har selvfølgelig deres flåde komplet, så vidt muligt. De er ikke alle sammen kommet til den nye [udgave af Microsoft Flight Simulator] endnu, men...

Virtuel realisme

Men der sidder folk rundt omkring og bygger dem...

Ja, det er folk, som har mere computer – ja, de har både computer- og flyveforstand, men – det er ikke noget, man bare lige gør. Det er lige som at sidde og bygge en model fysisk, bygge den op med så mange detaljer som muligt, med lys og ting og sager. De er sådan fotorealistiske efterhånden – men helt virtuelt!

Men der er folk, så vidt jeg forstår, som selv sidder og programmerer sådan noget, ikke?

Jo, men det er også et stort kommercielt marked, fordi Microsoft laver programmet, og så er der en masse firmaer, som lægger sig i halen af det. Microsofts program dækker hele verden, men de amerikanske lufthavne er de flotteste, selvfølgelig, scenerierne er de flotteste. Paris er også flot, og London, men København, for eksempel, er jo ikke specielt flot. Så sidder der en et eller andet sted i Danmark og siger: „Nu laver jeg København flot“ – og laver lufthavnen rigtig. For det eneste, der er rigtigt i det rigtige program, er, at bygningerne ligger, hvor de skal, men de ser jo ikke sådan ud. Banerne vender, som de skal, tårnet ligger, hvor det skal, men det ser jo ikke ud som i virkeligheden. Det sidder der så nogen og gør. De fleste laver det gratis, det er sådan et stort samfund på nettet, hvor man deler tingene gratis ud, men så er der også firmaer, der laver det *rigtig* flot, det koster selvfølgelig noget. Det køber jeg ikke, for det har jeg ikke brug for. Jeg ligger ikke og flyver 20 ture til Amsterdam, for eksempel. Hvis jeg flyver til Amsterdam lufthavn, så er det, fordi jeg er på et europæisk trip, ikke, så er det Amsterdam og Tyskland og Frankrig – ikke samme sted hele tiden.

Er der folk, der gør det – flyver den samme rute hele tiden?

Ja, jeg tror, hvis du har købt en fotorealistisk Amsterdam for et par hundrede kroner, og hvis man lige har lagt det ind, så vil man formentlig flyve meget rundt der.

Det er også en dejlig stor lufthavn.

Ja, den er stor, der er meget at se på. Men det er jeg også vild med – hvis jeg kan komme til at stå i en lufthavn og glo. Jeg havde for nylig en mellemlanding i Paris, hvor resten af selskabet tog til Eiffeltårnet og Triumfbuen og sådan noget (vi havde ti timer) – jeg blev i lufthavnen!

Står du så og kigger ud, eller går du også og kigger inde.

Jeg går sådan lidt rundt, men jeg kigger mest på flyvere ...det er jo det!

Går du så rundt og noterer dig, hvad du ser?

Nej, der er folk, der fører bøger over registreringsnumre og den slags, men det gør jeg ikke. Jeg ved egentlig ikke rigtig, hvorfor jeg gør det... Men jeg tror, det er sådan noget Osvald Helmuth ned til havnen, ned til kajen og se hele verden komme ind.

Er det så nogen bestemte, du leder efter?

Nej, men så mange eksotiske som muligt. Derfor er det jo heller ikke så sjovt at stå ude ved Flyvergrillen i mange timer, for det er jo den ene kedelige SAS efter den anden. Der er de ens alle sammen, der er ikke så meget at kigge på. I Paris er der meget at kigge på. Men jeg tror – nu hvor jeg har skullet snakke med dig, har jeg selvfølgelig *tænkt* over, hvad der ligger bagved – og jeg tror også, at der ligger noget med, at – det kan jeg huske i forbindelse med Storebæltsbroens åbning – da jeg kom ned og så den, sådan tror jeg alle har det, så taber man kæben, for det er jo et fantastisk byggeri. I mit fag [A er journalist] er det jo meget sådan, at man straks skal være *kritisk* over for det. Har de nu sørget for sikkerheden, og hvad med miljøet og pengene og alt det der. Jeg synes, at man kan godt være sådan lidt drengebejstret over, at man kan bygge sådan en bro – sådan lidt Gunnar Nu Hansen-agtig. For jeg synes da, at det er fantastisk, at man kan komme over Atlanten på seks-otte timer, og at man kan bygge sådan en bro og sådan nogle ting.

Jeg kender godt fornemmelsen, jeg har det også sådan, når jeg ser en jumbo lette – det er naturstridigt!

Det er det!

Et maskulint arbejde

Jamen, jeg kan da huske fornemmelsen, fra dér da jeg var otte år, jeg synes simpelthen, det er det mest... det er det jo ikke mere, det ved jeg godt, men jeg synes, det er det mest maskuline arbejde, man kan have. Så mange kræfter! Jeg ved godt, at de selv synes, det er at være buschauffør, men jeg synes, det er ... helt vildt!

Ja, der er nogen symbolske overtoner, det kan jeg godt se!

Jeg synes også – det må du ikke skrive! – at det er naturstridigt med kvinder i cockpittet!

O.k., det skal jeg lade være at skrive – det ville jeg ellers gerne!

Det er en uskik!

Vi kan bare gøre dig anonym, jeg skal nok lade være at sige til nogen, hvem det er!

Nej, det bryder jeg mig ikke om [kvindelige piloter].

Har du det også sådan med kvindelige præster?

Nej, det synes jeg er noget andet. Nej, det er bare... I virkeligheden synes jeg selv, at det at flyve, jeg synes ikke, det er vildt behageligt, og der skal ikke så meget til... Jeg vil ikke sige, at jeg bliver bange, men jeg kan sagtens forstå folk, der bliver bange. Jeg synes, det er utrygt at sidde i sådan en tindåse ti kilometer over jorden og så sige, at alt er i trygge hænder. Det er jo netop derfor, at det er fascinerende, at de kan gøre det så sikkert.

Så det er ikke sådan, at du styrter rundt for at komme ud og flyve...

Jo, jeg gør det så meget, jeg overhovedet kan komme til det – jeg gør det jævnlige. Og så bliver man jo så vant til det, at jeg er ikke bange, det er jeg ikke. Men det kan jeg huske, da jeg var først i tyverne, der var jeg nok lidt bange. Så der er da en eller anden kobling mellem det – den skal ikke gøre så meget... Jeg fløj til Caribien en gang der over Atlanten i bulder bælgravende nattemørke i en eller anden gammel jumbo fra halvfjerdserne, og så kom der et lufthul. Jeg ved godt, at det ikke har noget med farlighed at gøre, men det synes jeg er ubehageligt. Og jeg kan slet ikke sove. Jeg sidder og lytter til alle lyde og synes hurtigt, at noget lyder galt. Jeg ved godt, at det ikke gør det, jeg kan sagtens overbevise mig selv om ikke at gå i panik og sådan noget, men jeg kan sagtens forstå folk, der ikke bryder sig om det. På grund af min interesse har jeg været med SAS på en cockpit-tur. Jeg tog en søndag min cykel og cyklede ind til stationen, og så tog jeg toget til Kastrup, hvor jeg mødte kaptajnen og fløj til Stuttgart og hjem igen og cyklede hjem igen – sådan gik min søndag eftermiddag. Og der bemærkede jeg, at der var jeg ikke en skid utryg, da jeg sad ude hos ham. Der var jeg optaget af knapper og frekvenser og ting og sager. [...]

Men er du kun interesseret i civil luftfart? Du har aldrig fløjet kampsimulationer og sådan noget?

Nej, og jeg kan ikke rigtig forklare hvorfor.

Der er jo nogen af dem, som er enormt flotte...

A: Ja, og der er mange flere kræfter, og det går meget stærkere, det ved jeg godt. Det er mere maskulint... men jeg kan ikke komme det nærmere. De fleste vil jo sige [at den ci-vile luftfart bliver kedelig]. Og har jeg ventet i 20 timer i en lufthavn, så har jeg fået nok. Men kan det holdes på det her plan, så er det en god, sund interesse! Men jeg har haft en F16 [jagerfly], en tillempet version, for den var lige så let at flyve som de andre. Men det gik meget stærkt, jo, og det syntes jeg ikke var sjovt. Jeg vil meget hellere flyve en kedelig MD80 [civilt trafikfly] til Ålborg.

Ålborg retur

Din foretrukne tur, er det Ålborg?

Jeg har fløjet København-Ålborg mange gange – det lyder herrevildt kedeligt!

Hvorfor så lige det?

Det ved jeg ikke, det tager den tid, jeg kan afsætte til det. Århus er endnu bedre, det er endnu kortere. Ja, det ved jeg ikke, jo fordi, selvfølgelig, så kan man se, hvor meget ligner det, fordi man kender Danmark – det kan jeg jo ikke rigtig forholde mig til, hvis jeg kommer til Spanien og sådan.

Men omvendt kan man sige, at når du har gjort det et par gange, så ved du jo, hvor meget det ligner, for det skifter jo ikke?

Ja, men så skifter vejret jo, og så skifter tiden på døgnet, hvor du gør det, jo. En ting er jo, om det er dagslys eller nat eller aften.

Lader du så computeren bestemme hvad tid på dagen osv.?

Nej, så vidt muligt i overensstemmelse med rigtige flyveplaner.

Det vil sige 15.40 fra Kastrup?

Yes! Nej, det kan du indstille den til, du kan godt sætte dig nu og flyve kl. 19 i aften, så belysning og alting er rigtig, også udenfor.

Og hvad med vejret?

Det downloader man. Du kan trykke på en knap, og så hiver den fra en server i USA hele verdens vejr, som det er lige nu, ind på din harddisk.

Det skal være så rigtigt som muligt...

...bare det foregår hjemme i dagligstuen... Der er mange interessante ting i det, kan jeg godt selv høre.

Så udfordringen består i navigationen, kan jeg så forstå?

Ja, det er jo en del af det. Det er jo sjovt, når man har downloadet vejret, og så komme op i et skydække, der er sådan et par tusind fod højt, hvor du ikke kan se en hånd for dig. Og i den nye [simulator] er der også radio, du får radiokommunikation, og der er andre flyvere omkring dig. Så de kan godt pludselig, selv om du har lagt en flyveplan, du vil følge, ind, og sige, jeg skal derfra og dertil, så kan de godt sige, at „du kan ikke lige lande nu, du må lige en tur rundt“, eller „du er nummer tre i køen“, eller hvad de nu siger. Det har man ikke kunnet før. Det er vældig livagtigt.

Et fantastisk selskab

Samtalen runder det årlige flyshow i Roskilde, hvor A er fast gæst. Her optrådte sidst en lang række specielle fly helt tilbage fra Anden Verdenskrig og frem, men disse var ikke den eneste attraktion.

Men jeg kan også huske, at noget jeg *skulle* op i dernede, det var så den der SAS kedelige Q400, der holdt der, som der holder 20 af ude i Kastrup. Jeg skal lige op og vende i den – det er da mærkeligt.

Jamen er det så i virkeligheden SAS, eller er det civil luftfart?

...nej, det er civil luftfart. Jeg synes, at SAS er et fantastisk selskab, det har en fantastisk historie og – jeg skal ikke sidde her som journalist og lave reklame for dem – men jeg synes, de har et godt renommé, og jeg tror på, hvad de siger, jeg er helt ukritisk!

Det lyder lidt som om, det er det, der er det allerbedste ved det – at lægge de kritiske bril-ler fra dig et øjeblik?

Ja, fordi jeg synes af og til, at det er dødssygt at ringe som journalist og brokke sig over „hvorfor er I forsinkede“, og „hvorfor kom den flyver af sted, hvis der var mistanke om sikkerheden“ und so weiter. Når man nu tænker over logistikken i så stor en organisation – det kan man jo ikke falde på røven over hver dag, men man kan godt falde på røven et stykke af vejen... Især den der *åndssvage* sikkerhedsvinkel med, at det ene og det andet ikke er sikkert. Jeg *ved*, at der er ikke noget, der er sikrere end luftfart i Danmark. Men derfor kan der jo godt falde en ned i morgen, men det er jo ligesom den risiko, samfundet har lært at leve med. Jeg synes, det er helt ude af proportioner at snakke om SAS's sikkerhed. Jeg er nok ikke helt objektiv der!

System i tingene

Samtalen glider tilbage på simulationerne.

Men du flyver ikke sådan nogen steder hen, hvor der er bjerge, og det er svært at lande og sådan?

Jo, hvis jeg har...ja, nu bliver det *helt* nørdet. Jeg har jo mine systemer om, hvordan det skal fungere, og så laver jeg et system, hvor det i virkeligheden ikke er mit eget frie valg, om jeg vil det ene eller det andet, fordi sådan er det heller ikke i virkeligheden. Jeg prøver at lave et forløb, hvor, hvis jeg lige har gjort noget, så skal jeg lige noget andet, så skal jeg noget tredje.

Prøv at give mig et eksempel på sådan et forløb.

Altså, jeg får mindre og mindre tid til det, det må jeg se i øjnene. Huset skal passes, og så videre, så jeg har ikke så meget tid. Men hvis vi for eksempel siger, vi har en SAS-plan, og der står en mand, som skal fra Ålborg til Amsterdam, så skal jeg jo finde en forbindelse. Så kan jeg flyve ham til København og så til Amsterdam. Det er to flyvere, der hænger sammen. Så kan jeg jo ikke bare sætte ham ned i København og så tage en hvilken som helst flyver. Der skal vi tage den, der står i planen. Det har jeg den samme tilfredsstillelse ved, som jeg kan huske, fra da jeg var dreng og spillede fodbold, og jeg gik fuldstændig vildt op i Tipslørdrag og holdopstillinger og kunne dem forfra og bagfra, og hvilket nummer, den enkelte spillede med. Det tror jeg er en drengeting med de der

systemer, *formålsløse* systemer, altså, det har ikke noget udkomme. Det er en særlig glæde, det synes jeg.

Det vil sige, du kan sidde derhjemme og sige, at nu skal vi altså fra Stockholm til Amsterdam.

Faktisk vil jeg så sige – det kan man gøre på forskellig måde – nu har jeg lige fået Stuttgart lufthavn [læst ind på computeren], og den er skideflot. Så finder jeg en forbindelse SAS – Stuttgart. Så står jeg dernede og så siger jeg: „Nå, o.k., hvis jeg så skal videre fra Stuttgart, hvor kunne det så være.“ Så sidder jeg jo og kigger i en flyveplan, og man kun-ne jo flyve til Paris, så kan det være, at man skal skifte i den og den lufthavn, og hvis du så skifter i Zürich, så kan det være, du skal med Swissair. Så må jeg jo ud på nettet og finde den Swissair-flyver, jeg skal bruge, så sådan fungerer det. Altså – dens forslag til, hvem der skal flyve, sådan så jeg ikke kommer til at flyve med noget helt *urealistisk*. Jeg sidder med deres fartplan og finder ud af, hvilke typer flyver hvor. Men generelt samler jeg ikke flyveplaner fra alverdens luftfartsselskaber, jeg holder mig til SAS, fordi det er dem, der flyver i Danmark, og det er mit udgangspunkt. Det er sjovest, synes jeg, med vejr og vind og sådan noget og de scenerier, jeg kan downloade, og som så tilstræbt skal ligne virkeligheden, helst så realistisk som muligt, og det er også noget, jeg kan forholde mig til, fordi det er noget, jeg ser.

Jylland i tasken

Når du nu får det nye program, starter du så også bare i Danmark?

Nej, jeg har lige fået det nu, og jeg har kun lige downloadet én SAS-maskine, fordi jeg har ikke haft tid. Der går jo, jeg fik det i november, så går der jo lidt tid med at sidde og finde ud af, hvad det kan. Det kan nogle nye ting, som man jo først skal lære. Og nu er der alt det der ATC, altså automatisk trafikkontrol, og der skal jeg finde ud af, hvad betyder det, når de siger sådan, og hvad skal jeg så svare – overhovedet at finde ud af maskinen og programmet, før man begynder at hælde alt muligt ind i den. Men faktisk har jeg 37.000 kilobyte her [i tasken], som er Jylland – så jeg skal hjem og lægge Jylland ind. Men der er også sådan nogen ture i programmet, London, Paris, Milano og sådan nogen ting, men ture, som de har sat op, i nogle forkerte flyvere, for deres flyvere er jo ikke fra starten tilknyttet noget selskab. Så dem har jeg fløjet, og nu er jeg klar til selv at bestemme, hvad jeg vil – kvalificere mig. Der er faktisk folk i Danmark, som går betydelig mere op i det end mig. Der findes noget, der hedder Virtual SAS, det er et virtuelt luftfarts-selskab, hvor du er tilknyttet som pilot. Og når du så flyver, så flyver du via nettet, og så sidder der nogen, der leger tårnet, og så leger du pilot, og så lægger du ind og siger: „jeg skal derfra og dertil,“ og så dirigerer *de* dig over nettet. Det er der mange mennesker, der er optaget af, og du skal starte med de mindste [fly], hvor du så kvalificerer dig, og efter adskillige mange timer foran computeren kommer du op i de store. Så det kan skam blive endnu værre.

Så bliver det en besættelse?

Ja, men det jeg også kan mærke, der vil ske, det er for eksempel, nu kommer der formentlig et nyt program i 2004, men så tror jeg, at jeg må stå af. Det bliver som program for kompliceret til, at jeg har tid til det. Så skal jeg jo have meget tid, så er det et studium.

For nu er det sådan, at hvis jeg sætter mig ind i en lille Cessna, eller nogen der aldrig har prøvet det før, så kan de sagtens flyve den oppe i luften – gas og styre er jo sådan strengt taget, hvad man behøver at vide. Ned kan man også godt komme, men det kan man selvfølgelig ikke i de store. Det er så det, som jeg nogenlunde kan nu, men det er ikke en skid nemt. Den næste version, der vil det være så svært, at det har jeg ikke...

Der bliver det for realistisk?

Det tror jeg, det gør.

Det er en sjov balance, når det nærmer sig ægte realisme, så er der ingen, der kan være med mere?

Nej, men der er mange mennesker, der bruger megen tid på det. Der findes jo på nettet de der store samfund med folk, som sidder og udvikler, og bare nogen som mig. Der er rigtig mange, men jeg har ikke mødt en kvinde endnu, da. Aldrig nogensinde.

Så kedeligt som det kan blive

Du går ikke og sætter udfordringer op for dig selv med at gøre det så vanskeligt som muligt, flyve på den ene motor og sådan?

Nej, det handler om at gøre det så kedeligt og rigtigt som muligt. Det kan godt være, jeg ville synes, det var sjovt, men nu synes jeg bare... Altså, jeg har jo ikke engang tid til at flyve til Paris, for eksempel, det vil tage to-tre timer. Så det er det der København og Ålborg/Århus, det kan jeg snart gøre i blinde, ikke, jeg kan godt sætte en time af engang imellem. Men de få gange jeg har været på europæiske ture, og det lykkes, og man kommer ud under en sky, og banen ligger, hvor den skal ligge, og Eiffeltårnet, det ligger der... kæmpe tilfredsstillelse! Så er det klart, at jo længere turen er, jo mere er det et nyt område, jo bedre er det. Man kan godt gøre det nemt på de der indenrigs (ja også udenrigs) ved at lave GPS [Ground Positioning System, en form for satellitnavigation, der giver meget præcise oplysninger om flyets position]. Det er jo den nemme måde, så kan du altid komme til at ligge rigtigt for banen, men jeg vil helst flyve på radiofyrene, som man gjorde i gamle dage.

Det er ret morsomt.

Ja, det er det. Men det bedste er at have en hobby, som er formålsløs, for det kan jeg mærke, at jeg har savnet. Indtil jeg var 30, havde jeg ikke sådan en... Jeg havde det som dreng, og nu har jeg fundet den igen.

Ind i hulen

Jeg tror, det er det, kvinder ikke kan tåle.

Ja, det tror jeg også.

Det er dem, der skal være ens formålsløse hobby! „Hvorfor vil du ikke snakke med mig?“

Jamen, det kan godt være. Så vil de jo sige, at det er dem, der laver alt derhjemme. Og det vil jeg heller ikke bestride, at hun laver mere, end jeg gør, men jeg tror heller ikke, hun har lysten til sådan noget. Hun har lyst til at drikke te med veninderne, men ikke sådan noget, det tror jeg ikke.

Ja, men hjemme hos mig er det omvendt, og hun ville alligevel synes, det var forkert, hvis jeg brugte min tid på sådan noget.

Selv om du laver det meste?

Ja, det er fuldstændig ligegyldigt, det har ikke noget med retfærdighed at gøre. Det tror jeg også, du ville opdage, hvis du gik i gang med at muge ud og vaske op – det ville være lige provokerende.

Det kan godt være. Altså, selve det at man laver noget formålsløst?

Ja, selve det, at man laver noget, som ikke er nødvendigt, og som ikke har med dem at gøre – det er dybt provokerende.

Det kan godt være, det kan jeg da tænke over.

Men samtidig tror jeg, det er vældig sundt.

Ja, jeg går lige ind i hulen. Hvis hun har et eller andet, hun skal, og det ikke lige passer ind, at jeg sidder i stuen, så kan hun godt sige: „Gå ind i hulen“.

Nå, det hedder hulen? Er der så ikke andet end en computer?

Det er sådan et gæsteværelse, der er en gæsteseng og en computer, og så har jeg hængt forskellige flyverplakater op på væggen. Midt i alt Monét og alt sådan noget, så hænger der nogle cockpit og nogle kalendere og noget.

Der findes også steder på nettet, hvor man kan høre de rigtige tårne...

Ja, det kan jeg godt finde på at høre på mit arbejde, direkte forbindelse til Kastrup, så kan man lige høre, at alt går, som det skal – det er godt at holde øje med.

Jamen, det synes jeg er en sjov ting at samle på, og jeg kan godt lide det der, at det skal være så kedeligt som muligt.

Desværre er der jo en side af det, som er computerteknisk, hvor det ville være en hjælp, hvis man var lidt mere computerforstandig end mig, som handler om, at jeg risikerer jo, når jeg har downloadet ting og har fløjet i to timer og er på vej, så pludselig så låser den sig fuldstændig fast. Og det er jo skide irriterende. Men på den anden side, så ved jeg ikke, om hvis man kunne gennemføre det totalt kedeligt hver eneste gang, man sætter sig, og du kunne downloade alting, og det bare fungerede – måske ville det kedelige så ikke være sjovt mere? Det er jo meget sjovt.

Så der skal være en lille spænding...

...om maskineriet kører, og det hele ser ud, som det skal, og det er jo fordi, det er krævende programmer, det sætter computeren sådan lidt ud til, hvad den kan, og hvis du så lægger ting fra nettet ind i, så må man bare acceptere, at hvis det fungerer, så er det skideflot, men hvis det ikke gør, så er det jo fordi, teknologien ikke kan hænge helt med endnu. Og sådan noget har man indtil nu kun lavet i store, rigtige simulatorer. Det er jo også utroligt, at man kan putte det i sådan en hjemme-PC... Det er den risiko, vi lever med.

Flyver du så med joystick?

Ja, men ikke pedaler, som der er nogen, der har, og som rigtige piloter har. Men heller ikke med knapper, det kan man jo også sidde og styre med, men det gør jeg ikke. Det er i øvrigt også ret svært at styre.

Tilbage til virkeligheden

Hvad er så dit yndlingsfly?

Altså, i virkelighedens verden er det ikke, men på computeren tror jeg nok, det er MD80. Nu glæder jeg mig til at flyve Airbus 300; de køber jo alle de der nye til mellemdistanterne. Jeg er ved at blive lidt træt af MD'en. Den har jo været pålidelig i mange år, og...

Det er en dødssyg flyvemaskine, det er jeg enig i, den ser også kedelig ud!

Ja, ikke! Det gør den, den er ret kedelig. Men det er jo fordi, det er den, der flyver på de ruter, jeg flyver. Boing 737 kan jeg også godt flyve. Den er også dødssyg. Men i virkelighedens verden synes jeg, det er Airbus 340, deres nye langdistance, som jeg godt ved, at den er så avanceret, så der er ikke meget flyvning i det. Jeg ved ikke, om det er noget, jeg bilder mig ind, men den flyver man behageligt i, det er ligesom Caravelle i gamle dage – den er jo også fransk.

Ja, men jeg bryder mig bare ikke om den.

Kan du ikke lide den?

Nej, jeg synes, at en 777 er væsentlig rarere at flyve med.

Larmer den mindre, eller hvad?

Sæderne sidder anderledes, og den lander ekstremt meget blødere.

Gør den det?

Ja, kan jeg se på fartplanen, at det er en 777, så tager jeg den tur frem for en anden.

Der er heller aldrig sket noget med den endnu.

767 er noget gammelt skidt i sammenligning.

Ja, den har også haft nogen grimme ting om sig, jo. Har du fløjet MD11?

Ja, der er så dejligt meget plads.

Ja, og jeg synes, den er rigtig flot udefra, det var DC10'eren også. Det var nogle dejlige maskiner, men de var ret dyre i brændstof.

Ja, men i USA har de jo ret mange af dem tilbage.

Ja, det blæser de en hatfuld... 747, det er også noget.

Men 777, det skal du prøve en gang.

Er den ikke lidt uharmonisk udefra? Alt for stor til to motorer og sådan noget?

Jeg synes nu ikke, det gør så meget.

Linjerne i 340 er jo flotte.

REVIEW

KENNET PEDERSEN OG DORTHE NYLAND SØRENSEN

FUGLEN OG DEN FATTIGE

AGNÈS VARDA: Fuglen og den fattige (*Les glaneurs et la glaneuse*). Film. 82 min. Frankrig 2000.

Denne bemærkelsesværdige dokumentarfilm har været vist ved adskillige festivaler verden over og er blevet hædret med flere priser. Blandt andet modtog den Det Europæiske Filmakademis pris som bedste dokumentarfilm i 2000, samme år hvor den også fik de franske filmkritikers pris. Kvinden bag filmen, den franske instruktør Agnès Varda, er dog bedst – om end ikke ret godt – kendt i Danmark for sine spillefilm og som pioner inden for den såkaldte nye bølge i fransk film fra slutningen af 1950'erne.

Fuglen og den fattige er en film om mennesker der lever af at samle og klunse i nu-tidens Frankrig. Den er optaget i perioden fra september 1999 til april 2000 og bevæger sig geografisk fra det nordlige Frankrig over Beauce, Jura, Provence og de østlige Pyrenæer, til Paris og dens forstæder. Selve filmen er en collage – et sammenklunset billede – formet over Vardas associationer ved synet af mennesker der ydmygt bøjer sig ned for at samle bortkastede fødevarer op i Paris' gader.

Det er der kommet en meget personlig – og meget smuk – film ud af. Her er det dog ikke på sin plads at vurdere filmen æstetisk, om end der er mange, elegant indlagte referencer til Vardas oeuvre, hendes alderstegenhed, hendes ry som personlig dokumentarist, og i særdeleshed en tilsyneladende underspillet inddragelse af fransk kunsthistorie – hendes fortid som billedkunststuderende ved Sorbonne og École du Louvre fornægter sig ikke. Hun drager således underfundige paralleller mellem kunsten og livet og lader malerier fra det 19. århundrede, heriblandt Jules Bretons *Le retour des glaneuses* (1859) og Jean-François Millets *Les glaneuses* (1867), danne udgangspunkt for en undersøgelse af, hvad der blev af den gamle tradition for at sanke og efterplukke, korn, frugt og grøntsager fra høsten.

Inden for denne ramme er filmen imidlertid også etnografisk seværdig. Den handler mest om et substratum af det franske samfund som lever af „indsamling“. Hele tilværelser er bygget op på denne lovfæstede og -hjemlede ret til at sanke alt hvad der ikke er blevet høstet på markerne, alt hvad der er blevet smidt ud fra markedsboder, alt hvad der bare er blevet smidt ud på gaden eller i affaldscontainere. I filmen belæres tilskueren om denne ret til at tage for sig af rester, overskud og herreløse ting af lærde jurister, ikklædt dommerkåber af den særligt republikanske afart. Og der viser sig at være samlere af mange slags. Fra bistandsklienter hvis sankning på marker tillader dem et

større alkoholforbrug over simple fuskere som for eksempel kan sælge alle de kartofler som producenterne kasserer fordi de ikke opfylder standardstørrelsen og -formerne for kartofler – for eksempel alle de hjerteformede – til rene livskunstnere som ribber de høstede marker for en imponerende mængde delikatesser, eller en Michelinhædret kok der indsamler ellers uopdrivelige, og alt for dyre, kvalitetsråvarer.

Her tillader filmen sig et mellemspil om billedkunstnere som anvender skrald, skrammel, efterladenskaber, som materialer i deres kunst. Den opholder sig blandt andet ved en russer, en pensioneret murer, Bodan Linanski, der bygger monumenter af kasserede dukker, hvis personlighed udgør hans „system“. Selvom der, som hans kone udtrykker det, „findes det der er bedre“. Eller Louis Pons' smukke materialemalerier, som filmen klipper hen til og hvis billedstof udelukkende består af affald. For ham er affald et lek-sikon over u-brugelige ting der indeholder en bunke muligheder. „Kunstens opgave er at skabe orden i den ydre og indre verden“ udtaler han. Affald, „det er små penselstrøg som jeg samler op rundt omkring, som jeg sanker, og som bliver til mine malerier [...] For mig er affaldet blot penselstrøg [...] Horisontale udsagn, intet andet.“

På sin jagt rundt i Frankrig efter historien om det efterladte, skraldet, alt det som nogle betragter som ragelse og andre som værdifulde gaver, møder Varda selvsagt en række forskellige reaktioner fra ejerne af de marker og anlæg hvor der bliver sanket. Markant står her den godmodigt sankningsaccepterende psykoanalytiker Laplanche som får lov at aflægge sit beskedent afgivne votum: Jeg har altid prøvet af finde det psykoanalytiske svar på den Andens større betydning end subjektet.

Filmens eksempel på usikkerheden med hensyn til de nøjere regler er her en ganske komisk kavalkade af professionelle østersdyrkere og samlere som tager sig af de eksemplarer som har forvildet sig væk fra vækstrammerne: Ingen af dem kender de præcise lovfæstede normer, men mener at det må dreje sig om fem kg, et kg østers, eller det nok skal være de små og tilsandede og så videre.

Men gennem alle de *individer* der har denne livsform, og ikke i dansk normal etnologisk forstand, bevidnes det indfølt at vi befinder os hinsides, kulturelt og substentielt, enhver reduktion af det moderne samfund til „frie markeds kræfter og individualisme“. De fleste *personer* som optræder i filmen, er på en meget bogstavelig og gennemreflekteret måde et andet sted. Selvsagt objektivt set og hvad placeringen af socialgrupper angår: marginaliseret og rest-gruppe – de eksisterer jo netop på normalsamfundets rester. Men de begrundelser og moralske overvejelser de har gjort sig, viser sig at være, endda, temmelig avancerede. Blandt andet optræder der en tilsyneladende pæn offentligt ansat, som imidlertid fører sin egen lille krig mod normaliteten. Han har ikke betalt for sine fødevarer i de sidste 10-15 år, men lever af affaldet – fra grøntorvet, fra supermarkeder (alt det der overskrider sidste salgsdato) og har, som han understreger, aldrig været syg. Han gennemtrawler aggressivt bymiljøet iført store røjsere i sin søgning efter overflodens overdrivelser og mener selv at han befinder sig – derfor de langskaffede gummistøvler – i fjendeland. Og dette er overflodens tankeløse domæne hvorfra han trækker en direkte linje mellem overflodssamfundets groteske smid-væk-sygelighed og de stakkels fugle som er blevet ofre for olieforurening. En heroisk, de fleste ville sige: don quijotisk, kamp mod overflodssamfundets konkrete overflod hvor „overflod“ skal forstås i ordets egentlige betydning: en oversvømmelse af affald, skidt og møg som truer den større balance. Denne sære modstandskamp insisterer på sankningen som en moralsk og sædelig adfærd der ikke vil, og ikke vil kunne, forliges med kommercialisme og konsumerisme,

i en næsten martyragtig, vrangøkologisk anarkisme. At filmen her viser en ener, en – for den almindelige betragtning – „original“ er dokumentarisk evident. Men det er Vardas fortjeneste at han alene fremstilles, ikke som originalen François, men den originale François.

Men filmen synes også selv at trække en linje (smukt brudt af selvbiografiske og underspillede æstetiske indslag) fra lige på og hårdt-samlerne, over de pragmatiske, til de filosofiske og de næsten helgenagtige. Blandt Paris' klunsere tegner Varda et næsten utroligt udramatisk portræt (hvis det altså ikke lige var køligt virkeligt) af et generøst makkerpar (en yngre senegaleser og en ældre, vismandsagtig vietnameser) som afhenter kasserede køleskabe og fryser, og som samler affaldet fra supermarkeder og den slags, og som er endt med at være i besiddelse af flere istandsatte hårde hvidevarer – lige foruden dem de har foræret bort til naboer og venner, og dem der bruges til at opbevare indsamlede fødevarer i. Og dermed tillader dem at tilberede middage af de sankede råvarer for venner, naboer og trængende. Her gør filmen det tydeligt, men med en egen simpel selvfølgelighed, at „randeksistenserne“, for nu at tale fransk, lever, gennemlever, finder og opfinder en livsform hvis kendetegn er en jordnær og meget realistisk accept af det konkrete givne (det der kan findes og sankes) og en reciprocitet uden bagtanker, en forbløffende generøsitet, blandt de marginaliserede, dem på randen der lever af rester – ikke blot af hjerteformede kartofler, men med et stort hjerte.

Denne meget sobre hyldest til de marginaliserede randeksistenser afsluttes med portrættet af den evigt gnaskende Alain, der lever af de frugter og grøntsager, som han finder på grønttorvet efter lukketid. Han viser sig at være ernæringsekspert på levninger (han er biolog af uddannelse, og avissælger om dagen), men derudover underviser han immigranter i fransk på et herberg om aftenen – gratis – ved hjælp af undervisningsmateriale han egenhændigt har tilvejebragt. Han er filmens helt. Det er mennesker som han – mennesker der ved hvad der er vigtigt – der er filmens hjerte.

At filmen dertil deler sine episoder og portrætter op med mellemspil, som diskret gennemtænkte musikvalg (fra Berio og Barraud til gadepunker-rap), understreger blot formens neddæmpethed. Og det strejflys filmen kaster over „sankerne“ som marginale eksistenser i overflodssamfundet, rammer kritisk på sin egen underfundige måde også de mere facile antropologiske opgørelser af samfundsvilkåret, som reciprocitet +/- en snusfornuftig gennemsnitlighed, ved at vise at der er mere til, eller flere andre logikker end varens og gavens – ved en enkel registrering af det faktiske: Hvorfor skal hjerteformede kartofler frasorteres?

REVIEW

HANNE VEBER

TRIVIAL PURSUIT

I hælene på jæger-samlere

ERNEST S. BURCH, JR. & LINDA J. ELLANNA (eds.): Key Issues in Hunter-Gatherer Research. Oxford: Berg 1994. 534 sider. ISBN 0 85496 376 6. Pris: £19.95 (pb).

Jæger-samlere udgør få og små samfund. Ikke desto mindre „fylder“ jæger-samler-forskning meget i antropologien. Det hænger sammen med at man har været tilbøjelig til at se små og simple samfundsgrupper som prototyper på en oprindelig form for menneskeligt fællesskab. Hos jæger-samlerne har man troet at finde det idealtypiske *gemeinschaft*, formen for menneskelig sameksistens i den naturlige tilstand, sådan som den formodedes at have set ud gennem de meste af den tid *homo sapiens* har eksisteret frem til det punkt for cirka 12.000 år siden, hvor agerbrug og husdyrhold gav afsæt for nye og mere udviklede former for socialt samliv. I forlængelse af denne tankegang blev nutidens jæger-samlere til „levn“ af denne oprindelige tilstand. Som små og overskuelige samfund var jæger-samlerne desuden „handy“ som laboratorier for videnskabelige undersøgelser af menneskesamfundets beskaffenhed. Det blev især tydeligt i de grene af antropologien, som lagde sig efter forskningsparadigmer af naturvidenskabeligt tilsnit som for eksempel neoevolutionisme, kulturmaterialisme eller sociobiologi. Her kunne man i praksis gøre undersøgelser og forsøg, hvor variablerne lettere kunne holdes under nogenlunde kontrol end tilfældet var i større og mere komplekse sociale sammenhænge.

Denne form for eufori på vegne af videnskaben holdt sig i antropologien frem til 1980'erne, hvor man over en bred kam begyndte at stille grundlæggende spørgsmål til objektets beskaffenhed: Var det rimeligt at se jæger-samlere som „oprindelige“ levn? Var der, når det kom til stykket, belæg for den typologiske model af jæger-samler-samfundet, forskerne havde opereret med? Lange og varierede diskussioner førte til negative svar, som tvang forskerne til at søge nye veje og nye kontekster for studier af moderne jæger-samlere. På den led afspejler jæger-samler-forskningen i miniformat den selvransagelse, der gennem de seneste tiår er foregået i antropologien generelt. I det følgende gennemgås en redigeret udgivelse af en serie artikler hentet fra en af jæger-samler-forskningens lange række af konferencer, og i dette tilfælde en, som tegner brydningen mellem en etableret forskningstradition og forsøget på at sprænge dens rammer, vide perspektivet ud eller vende op og ned på indgroede ideer. Brydningen afspejles i redaktørernes kommentarer til forfatternes arbejder og i forfatternes hyppige „nedrivningstrang“ i forhold til vante „sandheder“ på de felter de undersøger. Artiklerne er udgivet i en antologi med

titlen *Key Issues in Hunter-Gatherer Research* redigeret af to antropologer, E. S. Burch, Jr. og nu afdøde L. J. Ellanna, hvis arbejdsfelter gennem mange år har ligget i forskellige inuit-områder i Alaska.

Artikelsamlinger er normalt anmelderes skræk. Valget har stået mellem en anmeldelse, der går ud over anmeldelsers almindelige format, eller slet ingen. Efter mange år i syl-tekrukken er valget faldet på det første. Artiklerne hidrører fra den 6. konference om jæger-samler-studier i 1990 i Fairbanks, Alaska. Conferencepapirer har det med at stritte i lige så mange forskellige retninger, som deres samlede antal, og det gælder også disse. Redaktørerne har haft den svære opgave at foretage et udvalg og ordne artiklerne i en rækkefølge til fremme af læseligheden. Her er det gjort ved at samle artiklerne omkring nogle problemfelter, som udgør det redaktørerne forstår som „nøgleproblemer“ (key issues) i samtidens jæger-samler-forskning. Anmelderen forholder sig til bogen som et ud-fald af jæger-samler-forskningen som teorihistorisk fænomen mere end til de enkelte artikler og deres meritter hver for sig.

Bogen rummer 19 artikler ordnet i otte kapitler. De rammes ind af en kort introduktionsartikel og en serie redaktionelle kommentarer til de otte kapitler. Dette nyttige håndgreb gør artikelsamlingen brugbar som et opslagsværk, hvor man hurtigt og oversigtligt kan orientere sig i jæger-samler-forskningen og finde rundt i de tematiske delelmer.

Redaktørernes introduktion opsummerer kort og koncist jæger-samler-forskningens udvikling og de vigtigste af de debatter, den har rummet. Redaktørerne ser bogens artikler som eksempler på den store variation jæger-samler-samfundene opviser, og som de mener er blevet underspillet i for høj grad af forskerne. De gør for eksempel opmærksom på, at Woodburns (1988) skelnen mellem „umiddelbart“ og „forsinket“ afkast kan være et nyttigt redskab til at differentiere mellem de forskellige jæger-samler-samfund og udskille de mest simple, som har haft den største plads i forskningen, fra de mere komplekse, som måske i virkeligheden er mere hyppige. Her er dog ikke tale om en dikotomi mellem den ene eller den anden type men om et kontinuum, hvor mange, eller måske de fleste, jæger-samler-samfund befinder sig et sted i midten. Det er tydeligt, at redaktørerne har prioriteret tekster, som bidrager til en dekonstruktion af idealmodellen af jæger-samlere som egalitære smågrupper med udstrakt økonomisk fællesskab, høj grad af lighed mellem kønnene, svagt eller ikke-autoritært lederskab og rigelig frihed til at nyde livet i magelig lediggang (jf. Sahlins“ idé om det „oprindelige overflodssamfund“).

To artikler om kønsforhold (hos biakapymæer og chipewyanindianere) i kapitel 1 tilfører lidet nyt til den bestående diskussion af komplementaritet mellem kønnene, men peger på, at kønsforhold ikke kan anskues isoleret – hvilket heller ikke er nyt. Den ene af disse artikler (af Henry S. Sharp) giver en lidt tragikomisk diskussion af, hvordan den svage part i et dominansforhold kan øve indflydelse på den stærkere. Sharp er her inde på spørgsmålet om, hvordan „de svage“ formår at tvinge „de stærke“ til at påtage sig et ansvar for „de svages“ velfærd, hvad enten de ønsker det eller ej. Et tema, som også – og bedre – er behandlet af nobelpristageren Naipaul i romanen *Ved en krumning på floden* (1980). Det kan undre, at dette „tynde“ og ujævne „kønskapitel“ står som bogens første.

Bogens tre artikler i kapitel 2 om territorier og territorialitet peger på, at jæger-samlere ikke nødvendigvis færdes i et landskab, som alle har en naturlig adgang til. I de komplekse jæger-samler-samfund i Alaska og på Canadas Stillehavskyst er de enkelte regionale grupper territorier for eksempel klart afgrænsede, og man har tidligere kæmpet om dem med livet som indsats. Som analytisk begreb er territorialitet imidlertid fortsat

underbelyst. Artiklerne fremlægger data, som åbner nyt analytisk rum. To af artiklerne ser på forholdet mellem naturressourcer og territorialitet. Leland Donald og Donald H. Mitchell viser blandt andet, at (wakashan) territorialitet er/var et resultat af menneskers behov for at sikre adgangen til og kontrollen med de ressourcer (her laks), deres økonomi bygger på. En anden tilgang ses hos George Silberbauer, som sammenligner territorialiteten hos australske indfødte og buskmænd i Botswana. For buskmændenes vedkommende synes territorialitet primært at være en funktion af den sociale orden; hos australierne forudsættes en totemisk forbindelse til et givet område, men tilflyttere kan sikre sig del i dette spirituelle link gennem etablering af sociale relationer til en person, som har forbindelsen i orden. Denne form for territorialitet modsvarer ikke af vestlige begreber om ejendoms- og/eller brugsret til territorier og lovgivningen i de moderne stater giver kun disse indfødte grupper meget begrænset råderet over landområder. Silberbauer synes at mene at problemet primært er et oversættelsesproblem!

Kapitel 3 rummer tre artikler, som fra forskellige vinkler problematiserer det Sahlin-ske modebegreb om „oprindelige overflodssamfund“ (Sahlins 1974). Grundige og detaljerede etnohistoriske og arkæologiske studier fra Nordamerika (Yesner) og Kamchatka (Shnirelman) viser, at fluktuationer i ressourceforekomster har afstedkommet hyppigt tilbagevendende hungerekatastrofer i jæger-samler-samfund, som under „normale“ omstændigheder har været relativt velstående og komplekse. I et sammenlignende studie af afrikanske hadza og !kungbørns indsamling spørger forfatterne (Blurton Jones, Hawkes, Draper) om baggrunden for, at sidstnævnte aldrig fouragerer uden for bopladsen, mens førstnævnte gør det i høj grad og med stort udbytte. Er der tale om at „overflod“ hos !kung overflødiggør børnenes arbejde? Forfatterne mener nej og finder forklaringen i forskelle i miljø og ressourceforekomster i de pågældende områder. Diskussionen giver anledning til udredninger af metode- og tolkningsmuligheder, som kan være interessante for den materialistisk baserede kulturøkologis vedholdende aficionados. Pointen er, at ideen om overflod hos jæger-samlere ikke altid kan bekræftes empirisk, og når den kan, er „overfloden“ defineret ud fra de beskedne behov jæger-samlerne har indrettet sig på at have – hvilket Sahlins klart havde set (Sahlins 1968).

Spørgsmålet behandles fra en anden vinkel i en artikel om konkurrence i jæger-samfund med adgang til rigelige ressourcer. Artiklen udgør bogens kapitel 4 om social stratifikation. Social stratifikation har ikke haft plads overhovedet i den konventionelle etnografiske model for jæger-samlere, al den stund det har været indbygget i selve begrebet om jæger-samlere, at her var tale om egalitære samfund uden rang- eller statusforskelle. Artiklens forfatter, arkæologen Brian Hayden, nuancerer denne forestilling ved at se på om ressourcerigdom giver anledning til socioøkonomisk konkurrence. I samfund, hvor subsistensbehovene er sikrede, kunne man forestille sig, at der gives mulighed for at konvertere ressourceoverskud til akkumulerbar rigdom, som siden bliver afsat for konkurrence. Under alle omstændigheder bliver kontrollen over arbejde og ressourcer vigtig. Hvis arbejde er en knap ressource i den forbindelse, vil man se forsøg på at udvide gruppen for at kunne øge produktionen. At ressourcerigdom er grundlag for samfundsmæssig udvikling, er ikke nyt. Haydens særlige vinkel består i at ville se konkurrencen, altså mekanismen, hvorved det objektivt mulige omsættes til det menneskeligt ønskeligt, det vil sige individuel motivation, som drivkraft i udviklingen af social stratifikation. I det konventionelle materialistiske perspektiv har konkurrencen været set som noget, man havde over *knappe* ressourcer. Hayden spørger, om konkurrence ikke snarere udfoldes

på basis af *rige* ressourcer? Jæger-samler-empirien peger jo på, at lighed, fællesskab og lige deling af økonomiske goder mellem alle samfundets medlemmer faktisk begrænser sig til grupper, som lever i marginalområder med relativt sparsomme ressourcer, hvor der ikke rigtig er „plads“ til de store ulighedsskabende (a)sociale udskjelser, hvis samfundet skal overleve på længere sigt. Udnyttelsen af de rigere ressourcer optimerer, om ikke andet rent teoretisk, muligheden for at etablere større grupper med et forhøjet potentiale for overlevelse og genetisk og kulturel succes. Større grupper synes at implicere udvikling af social stratifikation. Men hvilke er de mekanismer, der sætter denne proces i gang? Hayden afviser, at fænomener som handel, overrislingssystemer, religiøs eller ideologisk kontrol og militæropbygning kan forklare transformationen fra et simpelt til et mere komplekst samfundssystem. Disse „funktionalistiske“ forklaringsforsøg holder sjældent empirisk. Folk er generelt uvillige til at acceptere hinandens ambitioner i retning af at tiltvinge sig fordele på fællesskabets bekostning. De er heller ikke automatisk særligt glade for at arbejde mere end de behøver for at tilfredsstille egne behov. Der skal noget særligt til for at producere social stratifikation, det vil sige få folk til både at holde op med at dele med hinanden, og producere et overskud og overlade kontrollen med det til andre. Hayden mener at finde nøglen i fester af den slags, hvor man overgår hinanden i udskænkning, beværtning af gæster og eventuelt uddeling af gaver. Her ligger en positiv motivation: Gavmildhed er en socialt værdsat dyd. Den kan føre til en konkurrence om status og prestige, der opnås ved at være mere generøs end naboen. Men ikke nok med det. Der udvikles social stratifikation i takt med at konkurrencen, bag om ryggen på folk så at sige, nødvendiggør opbygning af kontrol med ressourcerne. Hayden forstår logikken økonomisk: Folk investerer deres overskud i disse fester i forventning om at investeringen vil være rentabel og generere et ekstra overskud, der kan reinvesteres. Som i alle bankforretninger kan den dygtige administrator gennem udlån skabe sig et klientel af skyldnere. På denne vis er grunden lagt til opbygning af et socialt hierarki, siger Hayden. Han overlader det til læseren at gisne om hvordan denne skyldner-metafysik nærmere bestemt fungerer. Måske forestiller han sig at læseren sidder med en lille *homo economicus* i hovedet, som gør hans ræsonnement indlysende (se også Liep 1999). Meget taler imod hans generaliserede økonomiske tænkning (fx Mauss 1980; Schrifft 1997). Hayden forholder sig ikke til den eksisterende litteratur på feltet, men henviser alene til en lille håndfuld arkæologiske artikler og til James Teits monografi fra 1906 om lillooet i det indre British Columbia. Faghistorisk er artiklen interessant, fordi den siger noget om forholdet mellem arkæologi og antropologi. Arkæologens sans for den materielle kultur er tydelig, hvor antropologens måske oftere rettes mod det sociale og symbolske. Hayden er primært opmærksom på det forhold, at overskudsproduktion altid må konverteres til noget andet, til prestigegoder, før den kan fungere som statusobjekter. En kurv med fisk er der ikke megen ære og værdighed i hverken at modtage eller bortgive, når både modtager og giver allerede *har* rigeligt med fisk i spisekammeret. De små fisk må transformeres til kunsthæderlige udskårne masker, sjældne perler eller andet eksotisk for at aftvinge interesse. Hans spekulationer går på den menneskelige motivation bag denne proces. Derved søger han at overskride egne faggrænser. Man kan undre sig over, at bogens redaktører ikke har ment sig foranlediget til at bede Hayden om at kontekstualisere sin artikel i forhold til den omfattende antropologiske litteratur af relevans for de spørgsmål, han er interesseret i. Denne litteratur har ganske vist ikke fokus på jæger-samlere, men på teorier om samfund af den art, jæger-samler-forskere betegner som

„mere komplekse”? Det burde dog ikke være en hindring, hvis målet er at diskutere social stratifikation, som allerede i sig selv ligger på kanten af, hvad jæger-samler-forskningen vanligvist har kunnet rumme. Hvorom alting er, sender bogen et ambivalent signal: På den ene side ser redaktørerne gerne en overskridelse af en snæver konventionel idealmodel for jæger-samlere; på den anden side affinder de sig med, at flere artikelforfattere ikke gør det foderarbejde, der skal til for at bryde ud over jæger-samler-forskningens snævre teoretiske parametre, selv når indlysende muligheder byder sig til.

Kapitel 5 handler om „kulturkontakt“. Under denne besynderligt anakronistiske betegnelse informeres vi om udryddelsen af selk’nam-jæger-samlere i Tierra del Fuego i årtierne omkring forrige århundredeskifte, om indfødte australske kvinders problemer med at afsløre eller vælge ikke at afsløre hemmelig „kvindeviden“ i forbindelse med retslig afklaring af jordrettighedsspørgsmål i 1980’erne og om ændringer i eskimoernes erhvervs- og bosætningsmønster på Baffin Island i samme periode. Artiklerne er interessante hver for sig, men hvorfor de sættes under betegnelsen „kulturkontakt“ forekommer uklart. Selk’nam-studiet fungerer som en fremstilling af, hvordan arkæologi, etnografi og historie kan kombineres i en kortlægning af en jæger-samler befolknings brug af territorium i løbet af en koloniseringsproces, og hvordan samme kortlægning kan være med til at aflive nogle myter om disse jæger-samleres territorialitet. Artiklen om de australske kvinder og deres hemmelige viden om hellige steder i landskabet rummer en god diskussion af det skisma, der opstår, når kvinderne på den ene side ønsker at værne om en kulturel tradition og samtidig tvinges til at afsløre dens hemmeligheder som forudsætning for at kunne bevare råderetten over de hellige steder. Skismaet er et resultat af en moderne lovgivning, der skal beskytte de indfødte folks jordrettigheder. Den tvinger kvinderne til enten at tage deres hemmelige viden med sig i graven eller vanhellige den for at bevare muligheden for dens beståen. Forfatteren, Lesley Mearns, diskuterer i den forbindelse hvorvidt konceptet „invented tradition“ er brugbart i forståelsen af en proces, hvor indfødt identitet konstrueres ideologisk omkring kontinuitet og historiske rødder samtidig med, at praksis tvinger til brud og ændring. Forfatteren peger på, at der ikke er tale om en bevidst og forsætlig manipulation af den kulturelle tradition for at opnå strategiske fordele, men om serier af små delprocesser, som gradvis udvikler sig og tvinger kvinderne til at fortolke traditionen og deres egen rolle i forhold til den ny situation. Paradokset ligger deri, at tradition når det kommer til stykket består i en krydsning mellem lige dele kontinuitet og forandring.

Eskimoerne på Baffin Island står over for et dilemma af en lidt anderledes art. Ændringer her svarer ikke til den populære forestilling om, at den traditionelle kultur går tabt med eskimoernes indordning under den canadiske stat og de moderniseringsprocesser, der følger. Tværtimod betød indførelsen af moderne teknologi og adgang til et marked for skind, at den indfødte livsform kunne bestå i en levedygtig tilpasning frem til de tidlige 1980’ere. Ironisk nok blev det ikke højteknologi, men en strategi til naturbeskyttelse, der skulle tage livet af den eskimoiske fanger-livsform. Den traditionelt-moderne kombination af subsistensproduktion, lønarbejde og markedsorienteret jagt, hvor pengeindkomst ironisk nok var en forudsætning for indkomstgivende jagt, blev nemlig skudt sønder med et europæisk forbud mod indførsel af sælskind i 1983. Forbudet var blevet til på foranledning af en kampagne fra en koalition af dyreværnsorganisationer, som gik imod kommercielle drab på babysæler i Nordatlanten. I praksis skelnede man imidlertid ikke mellem de truede arter og skind fra de ikke-truede arter, som blev jaget

på Baffin Island. Denne undladelsessynd fra dyreværnsfolkets side førte til en nedgang i jagten og en radikal omkalfatring af bosætning og social organisation blandt eskimoerne. „Kulturkontakt“ er næppe særligt velvalgt som kapiteloverskrift for cases af den art, som fremlægges her, og som behandler aspekter af ulige magtforhold, hvor små befolkningsgrupper hele tiden må indrette sig på vilkår og betingelser, de kun har ringe eller ingen indflydelse på. Disse ulige forhold forbliver underteoretiseret.

Fremstillingen af cases med næsten tilsvarende problemstillinger fortsættes i kapitel 6 under overskriften „Regeringsindgreb“. Her hører vi om, at hadzabe i Tanzania har vist sig umulige at lokke til et liv som bofaste agerbrugere, selv om en ivrig regering gennem årtier forsøgte med gratis uddannelse på flere niveauer. Ifølge forfatteren (Kaare), en tanzaniansk antropolog, gennemsyrrer nedladdenhed og diskrimination mod hadzabe det meste af omverdenens forholdene sig til dem. Han antyder forsigtigt, at dette kan have noget at gøre med deres hårdnakkede søgen „tilbage til busken“. I det hele taget må deres indgroede „anti-udviklingsattitude“ ses i sammenhæng med, at hadzabe hele tiden kæmper for at reproducere deres egen livsform med tilhørende ritualer og betydninger. Derfor ser de påtvungne ændringer som en trussel mod deres liv og identitet. Vi hører også om, hvordan myndighederne i Alaska og Indien griber ind i lokale folks liv uden at bekymre sig om deres velfærd eller lade dem komme til orde. Prakash Reddy giver os et katalog over jæger-samler-folk forskellige steder i Indien, som trues af udryddelse i takt med, at de skovområder, hvor de bor, fældes eller oversvømmes i forbindelse med dæmningsbyggerier eller invaderes af nybyggere, som forjager de oprindelige folk fra områderne. I Indien slås protester fra jæger-samlerfolk åbenbart altid ned med vold. Det er ikke hyggelig læsning. Forfatteren er den samme, som blev kendt i Danmark for nogle år siden på sine kommentarer til dansk liv i en forhenværende landsby uden for Århus. Hans tekst rummer dokumenterende reportage, ikke epokegørende nytænkning.

Kapitlet om regeringsindgreb sluttes med en fremstilling af hvalfangstens betydning i nogle små fiskersamfund i det nordlige Japan. Her er tale om et erhverv og en lokal kul-tur, der har paralleller i Norge og på Færøerne. Disse lokale kulturformer lider under moderne lovgivninger, som begrænser eller forbyder hvalfangsten. For de lokale befolkninger handler det ikke blot om erhverv og arbejdspladser, men om det sociale, rituelle og kulturelle liv i hele samfundet. At denne art problemstilling inkluderes som jæger-samler-forskning, er en klar melding om, at det er slut med „bare“ at se jæger-samlere som primitive folk i bortgemte ørkener. Jæger-samlere omkring det 21. århundrede er (også) lokalbefolkninger i post-kapitalistiske industrinationer, hvad enten de er (japanske og eskimoiske) fangere af større havpattedyr, indianske jægere, afrikanske samlere eller australske bistandsmodtagere og meget andet. Det betyder, at deres relationer til omverdenen kommer i fokus på en helt anden måde end det var tilfældet, da jæger-samlere sås isoleret som en speciel sociokulturel art (se fx Day et al. 1999).

Som en, ikke ubetimelig, kommentar hertil står en artikel, egentlig en tale, af en aleutisk konsulent, Ilarion Merculieff, til den jæger-samler-konference, hvorfra bogens artikler hidrører. Redaktørerne lader hans tale udgøre bogens næstsidste kapitel med overskriften „Indfødte perspektiver“. Merculieff udnævner dyreværnsbevægelsen („animal rights movement“) til en af de helt store syndere udi udryddelsen af kulturel diversitet. Gennem deres kampagne mod drab på dyr og brug af produkter fra dyr er de med til at fremme udviklingen af miljøskadelig produktion. Bevægelsen gavner olieindustrien og ødelægger livsgrundlaget for jægere og fangere i det arktiske og subarktiske nord.

Trods retorik om det modsatte bidrager dyreforkæmperne til udbredelsen af enøjet økonomisk og kognitiv snæversynethed. Han fremhæver betydning af det, som er blevet betegnet som „indfødt viden“ om lokale miljøsammenhænge, til forskel fra den vestlige videnskabelige viden, som overser sammenhænge til fordel for en isoleret lineært rettet fokusering på udsnit af naturens arter og fænomener. Han argumenterer for, at kulturel og bioøkonomisk diversitet er mindst lige så vigtig for menneskehedens overlevelse, som genetisk mangfoldighed er det for hele biosfærens beståen. Argumentet står som udgangsbøn i forhold til bogens serie af case studier.

Redaktørerne gør opmærksom på, at bogen ikke har medtaget artikler om de to tema-er, som har været allermest fremherskende i jæger-samler-forskningen. Det ene vedrører spørgsmålet om, hvorvidt jagt og indsamling er en kultur- og livsform sui generis eller et produkt af historiske processer inklusive sådanne, som er præget af devolution, de-tribalisering, kulturnedgang og marginalisering. Hvis man mener, at det første er tilfældet, vil man hælde mod et syn på nutidens jæger-samlere som anskuelighedseksempler på menneskelige minisamfund, der kan iagttages ud fra et positivistisk videnskabs-perspektiv. Moderne social- og kulturanthropologer er tilbøjelige til at foretrække et historisk-konstruktivistisk syn på jæger-samlerne. Der er skrevet og publiceret meget og righoldigt om dette vigtige spørgsmål, så der er en vis rimelighed i ikke at gentage diskussionen. Med samme begrundelse har redaktørerne ej heller medtaget artikler relateret til den såkaldte „optimale fourageringsteori“, en teori om generelle strategier for ressourceudnyttelse, som har fyldt meget i jæger-samler-forskningen og naturligvis især den del af forskningen, som har haft kulturøkologi, evolutionsteori eller økonomi som bærende paradigmer.

Redaktørerne har prioriteret empirisk og tematisk variation, idet det har ligget dem på sinde at se på, om det overhovedet er frugtbart at tale om jæger-samler-samfund som en særlig kategori forskellig fra andre typer af samfund. Dette problem behandles i to spændende teoretiske artikler af henholdsvis Harvey A. Feit og E. S. Burch, Jr., som danner bogens afsluttende kapitel. Begge gennemgår nogle grundlæggende begrebslige, metodologiske og praktiske problemer, som er blevet tydelige gennem den intensive forskning omkring jæger-samlere, som er foregået siden den første store „Man the Hunter“-konference i Chicago i 1966. Begge argumenterer for at „jæger-samlere“-kategorien synes at have udlevet sig selv som *analytisk* kategori. Det hænger sammen med, at forskning og information om jæger-samlere er voldsomt øget i en sådan grad, at gamle begreber er blevet for snævre; ikke mindst er det blevet tydeligt, som Burch gør opmærksom på, at begrebet „jæger-samlere“ baseres på en uheldig sammenblanding af erhvervsform og social organisationsmåde i en tænkt samlepakke, hvor den sidste forstås som en afledning af den første. Derved overser man helt, at den sociale organisation i mange jæger-samler-samfund er meget lig den, man finder i småsamfund (blandt andet segmentære samfund) med alle mulige andre subsistensformer. Jæger-samler-forskningens „krise“ forværres yderligere af, at betingelserne for feltarbejde har ændret sig drastisk i og med at mange jæger-samlere har ændret livsform og er overgået til andet erhverv eller driver jagt og indsamling under stærkt regulerede og lovsatte forhold. Dermed er en del af forudsætningerne for at anskue jæger-samlere som en autentisk *kulturtype* undermineret. Dette har ført til, at forskerne er begyndt at stille sig spørgsmålet, om præmisserne for den analytiske begrebsliggørelse i sig selv har været gale fra begyndelsen. Denne debat er interessant ikke blot for jæger-samler-forskere, men for antropologien generelt, fordi den tvinger til en ransagning af fagets selvforståelse som en videnskab funderet i empirisk iagttagelse af en verden, der tages for givet.

Harvey Feit viser i sin artikel, hvis titel („The Enduring Pursuit“) kan oversættes som „Den uendelige jagt“, at de træk, hvorved man har skelnet jæger-samlere fra småsamfund af jordbrugere eller pastoralister, konvergerer omkring måderne for jord- og ressourceudnyttelse og de sociale institutioner, der knytter sig hertil. Samtidig har man altid hæftet sig ved, at jæger-samlere synes at være i særlig grad orienterede omkring nuet mere end om fremtiden, hvorfor de stort set aldrig investerer i langtidsplanlægning eller bruger energi på aktivt engagement i morgendagen. Sært nok formodes denne kortsynede og mærkeligt ubekymrede samfundstype at have tegnet hovedparten (cirka 2 millioner år eller 99% ifølge Lee & DeVore 1968:3) af menneskehedens samlede historie, først ganske nyligt overhalet indenom af anderledes fremtidsorienterede og (på moderne dansk) „omstillingsparate“ sociale væsener, indtil de sidste få grupper af jæger-samlere i dag kun findes som overlevende og marginale (i social forstand næsten „frysetørrede“?) levn fra denne menneskehedens fortid. Feit gør her opmærksom på, at det for forskerne, anført af en af de mere radikale teoretikere på feltet (Meillassoux 1973), faktisk er lykkedes at definere jæger-samler-kategorien så stringent orienteret omkring øjeblikket og tilegnelsen af naturens frugter – i analytisk forstand ikke-produktion – på bekostning af mere langsigtede investeringer, at det bliver umuligt at forestille sig, hvordan mere komplekse samfund nogen sinde skulle have kunnet udvikles. Dermed har man i bogstaveligste forstand fået placeret jæger-samlerne som samfund „uden for historien“. Men i samme åndedrag falder idéen om jæger-samlerne som prototypen på det menneskelige minimalsamfund fra hinanden. Heldigvis har andre forskere vist, at der er grænser for øjebliksorienteringens hersken – selv blandt jæger-samlere. Faktisk begrænser de samfund, hvor den synes at dominere, sig til ganske få (pygmæer og buskmænd), mens andre kendte jæger-samlere synes at mangle dette karakteristikum. I vidt omfang oplagrer de faktisk føde, investerer arbejde og teknologi i langsigtet produktion, skaber systemer af social stratifikation eller udvikler forestillinger om „private“ territorier og ressourcer, som bogens artikler dokumenterer det. Forestillingen om at jæger-samlere tilegner sig naturens færdige produkter, men aldrig griber ind i produktionen for at øge den eller sikre dens fortsættelse er ganske enkelt fejlagtig. Harvey Feits egen forskning har vist, at de indianske jægere arbejder ret systematisk med selektiv nedlæggelse af vildt og med vildtpleje gennem forskellig tiltag som for eksempel rotationssystemer med hensyn til jagtområder og afbrænding af græsning eller underskov, der giver dyrene optimale vækstbetingelser. Disse metoder er ingenlunde nye opfindelser, men har været kendt tilbage i før-historisk tid. Tilsvarende genplanter samlere hyppigt høstede naturafgrøder med henblik på at kunne høste igen, ligesom de på anden vis bereder vejen for reproduktionen af de arter, de går efter. De tænker og planlægger med andre ord deres jagt-og-indsamlingsaktiviteter på langt sigt, fuldt bevidste om at ingen uophørligt kan „høste“ uden at give noget igen eller på anden vis fremme processens fortsættelse. Dermed fremtræder forskellen mellem jæger-samlere på den ene side og jordbrugere eller pastoralister på den anden ikke længere som dikotomisk, men som et spørgsmål om glidende overgange mellem forskellige måder at sikre subsistensen på. I øvrigt viser det sig, når man anlægger historiske betragtninger på de enkelte jæger-samler-samfund, at de sociale institutioner, selv hos „hard-core“ jæger-samlere som for eksempel pygmæerne, er tilpasset og rettet ind på en vedvarende sameksistens mellem dem og de omkringboende landbrugssamfund samtidig med, at de har udviklet sig i forhold til de ændringer, den europæiske kolonisering har afstedkommet.

Med baggrund i et mangeårigt arbejde med grupper af creeindianere i subarktisk Canada påpeger Feit, at kategoriseringen af disse „andre“ som jæger-samlere først og fremmest er en konstruktion, der definerer en forskel mellem dem og os (det moderne industrisamfund/det vestlige menneske), mere end den betegner noget karakteristisk ved jæger-samlerne til forskel fra for eksempel tribale samfund med andre erhvervskombinationer. Han siger ikke, at det er en ideologisk konstruktion, men noterer, at vi gennem kategoriseringen af folk som „jæger-samlere“, orienterede (det ligger i definitionen) mod øjeblikket og måske fortiden, men aldrig fremtiden, fraskriver dem den handlekapacitet, som er forudsætningen for at kunne øve effektiv indflydelse og indgriben (handling) i de historiske processer. I den forstand er kategoriseringen „jæger-samlere“ afmægtiggørende („disempowering“): Den nægter disse folk evne, ønske eller formåen med hensyn til at planlægge i hverdagen såvel som på længere sigt og dermed ændre eller kontrollere egne vilkår – altså spille en aktiv rolle i de historiske processer. Ironisk nok, siger Feit, har jægerne, her creeindianerne, den opfattelse, at det er „den hvide mand“, der mangler lyst og evne til at tænke langsigtet. Sidstnævnte fælder skoven, bygger dæmninger og kraftværker, åbner og lukker miner for at opnå en hurtig gevinst uden at bekymre sig om de miljøødelæggende virkninger på langt sigt. De står dermed i skærende kontrast til creejægerne, sådan som Feit ser dem, og sådan som de ser sig selv, som folk, der i fuld bevidsthed om deres efterkommeres fortsatte overlevelsesmuligheder tager hensyn til naturen og baserer jagten på en kombination af både gamle (traditionelle) og nye (moderne) bæredygtighedsprincipper. Feit (og creeindianerne) konvergerer her med Merculieff i deres syn på nødvendigheden af at medtænke to (eller flere) forskellige perspektiver, hvis man stræber mod en ny forståelse af jæger-samlere og deres situering i det 21. århundredes virkelighed – og mod en ny forståelse af den information om selve det menneskelige vilkår i generel forstand, som jæger-samlerne rent faghistorisk har repræsenteret – og som jæger-samler-forskningen hele tiden (også) har stræbt mod at nå (se fx Lee & DeVore 1968:ix).

Bogen rummer en meget omfattende bibliografi (48 sider), ifølge forlagets spiseseddel den mest omfattende bibliografi vedrørende jæger-samler-forskningen, der nogen sinde er publiceret. Det skal nok være rigtigt. Den gode nyhed er nemlig, at selv om jæger-samlerne uddør eller holder op med at være jæger-samlere, kan jæger-samler-forskningen fortsætte i bøger, papirer og arkivalier. Feltarbejdsbaserede studier vil måske blive færre og om føje tid helt ophøre. Men den arkæologiske og etnohistoriske forskning vil tage over og fortsætte arbejdet forudsat, naturligvis, at de får noget at arbejde med. E. S. Burch, Jr. opfordrer i bogens afsluttende artikel til, at feltarbejdsnoter fremover doneres til relevante arkiver, hvor andre end feltarbejderen selv kan få glæde af dem. Som han ser det, vil fremtidens jægere være marginale eksistenser i store komplekse samfundsformationer, og forskningen omkring jæger-samlerne vil for en stor del være flyttet fra felten til samlinger – af etnografika, noter, og beretninger i etnografiske og arkæologiske samlinger og historiske arkiver. Alternativt kan forskeren vende sig til den anvendte forskning, som efterspørges i forbindelse med opbygningen af ny systemer for videnskabeligt reguleret jagt og indsamling i de post- og senmoderne samfunds periferer natur-områder, hvor gamle jæger-samlere måske fortsat kan finde nye og brugbare græsgange. Fremtidsperspektivet blev til dels bekræftet på en jæger-samler-konference i Moskva i 1993, hvor en overvejende mængde af de fremlagte papers omhandlede jæger-samleres integration i moderne stater (se Schweitzer, Bieseles & Hitchcock 2000).

Retrospektivt repræsenterer *Key Issues in Hunter-Gatherer Research* således en overgang mellem en jæger-samler-forskning, der så sig selv som et felt i krise og på vej bort fra vante begrebsæt, og en (post)moderniseret ditto, der famler sig frem mod et opdateret paradigme inspireret af en „indfødte folk“ diskurs, som ikke helt har skaffet sig systematiserede paradigmatisk ben at gå på. Måtte bogen stå på det velassorterede institutbiblioteks hylde.

Litteratur

- Day, Sophie, Evthymios Papataxiarchis & Michael Stewart (eds.)
1999 *Lilies of the Field. Marginal People Who Live for the Moment*. Oxford: Westview Press.
- Lee, Richard B. & Irven DeVore
1968 *Problems in the Study of Hunters and Gatherers*. I: R. B. Lee & I. DeVore (eds.): *Man the Hunter*. Chicago: Aldine.
- Liep, John
1999 *Markedet i vores hoveder*. Tidsskriftet *Antropologi* 40:59-67.
- Mauss, Marcel
1980 [1923-24] *The Gift. Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Meillassoux, Claude
1973 *On the Mode of Production of the Hunting Band*. I: P. Alexandre (ed.): *French Perspectives in African Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Naipaul, V.S.
1980 *Ved en krumning på floden*. København: Samleren.
- Sahlins, Marshall
1968 *Notes on the Original Affluent Society*. I: R. B. Lee & I. DeVore (eds.): *Man the Hunter*. Discussions. Part II. Chicago: Aldine.
1974 *Stone Age Economics*. London: Tavistock.
- Schrift, Alan D. (ed.)
1997 *The Logic of the Gift. Toward an Ethic of Generosity*. New York: Routledge.
- Schweitzer, Peter P., Megan Biesele & Robert K. Hitchcock (eds.)
2000 *Hunters & Gatherers in the Modern World. Conflict, Resistance, and Self-Determination*. New York: Berghahn Books.
- Woodburn, James
1988 *African Hunter-Gatherer Social Organization: Is It Best Understood as a Product of Encapsulation?* I: T. Ingold, Riches & J. Woodburn (eds.): *Hunters and Gatherers 1. History, Evolution and Social Change*. Oxford: Berg.

EMNALEDLRE

John R. Campbell & Alan Rew (eds.): Identity and Affect. Experiences of Identity in a Globalising World. London: Pluto Press 1999. 306 sider. ISBN 0-7453-1428-7. Pris: £15.99.

Det er ikke længere godt nok at beskue verden gennem en kikkert, der kun har en lokal og en global indstilling, siger Alan Rew og John Campbell i indledningen til denne artikelsamling. Det er nødvendigt at finde frem til bedre linser, der også kan stille skarpt på det, der er mellem disse to yderpunkter. Rew og Campbell mener at have fundet frem til sådanne mere præcise redskaber i identitetsbegrebet og i undersøgelser af sociale aktørers affektive selvkonstituering. Identitet peger på de tilhørsforhold, som folk skaber og udvikler i relation til de globale og lokale vilkår, som de er underlagt. Et fokus på sociale aktørers affektive selvkonstituering gør det muligt at betragte mennesker som følelsesmæssigt engage-rede og bevidste subjekter, der handler og tænker på egen hånd. Det er, konkluderer, redaktørerne i det indledende kapitel, et vigtigt formål med bogen at vise, at „redegørelser for struktur, socialt valg og løst struktureret habitat alle vinder ved en analyse af, hvordan der gives offentligt udtryk for og findes løsninger på de moralske og affektive spændinger der stammer fra et individs modsætningsfyldte tilhørsforhold, følelser og forestillinger“ (s. 29, min frie oversættelse). Dette fokus på identitet og affekt er inspireret af Bill Epsteins arbejde, ikke mindst hans *Ethos and Identity* fra 1978, der er en af de første antropologiske bøger om identitetsbegrebet. Denne artikelsamling er da også dediceret til Bill Epstein, der har været inspirator for de forskellige bidrag.

Ud over redaktørernes indledende kapitel består bogen af 9 kapitler, som er grupperet i tre afsnit : „Becoming...“, „Belonging...“ og „Being...“. I den korte indledning til „Becoming...“ forklares det, at det særlige fokus i denne del af bogen er kolonialismen, de socio-økonomiske og politiske ændringer, den har medført i lokalsamfund, og de måder, hvorpå individer har oplevet og givet udtryk for de

nye sociale identiteter, der er opstået som et resultat af disse ændringer. Ændring og kontinuitet i kulturelle udtryksformer er et vigtigt tema i de fire artikler i denne del af bogen. I den første artikel undersøger R. L. Stirrat religiøse uroligheder i det 19. århundredes Colombo, hvor tidligere og nye sociale, økonomiske og kulturelle grupperinger og spændinger udkrystalliseres i religiøse konflikter mellem buddhister og katolikker. Et vigtigt aspekt i disse uroligheder er kravet om at vinde respekt i det koloniale samfund – et ønske, der er delvist inspireret af respektabilitetsopfattelser introduceret fra det victorianske Storbritannien. David Mosse analyserer, hvordan lavkastegrupper i Sydindien har søgt at forbedre deres status ved at påtage sig nye identiteter. Mens der i det førkoloniale samfund var betydelig fleksibilitet og bevægelighed i systemet, stivnede det under den britiske kolonialisme. Til gengæld blev der med kolonialismen og den senere etablering af Indien som en nationalstat i en større international orden introduceret eksterne institutioner, for eksempel kirker og ngo'er, som tilbød lavkastefolk alternative identifikationsmuligheder. Disse rokkede dog ikke ved selve kastesystemet og den hierarkiske struktur, som det var en del af. Michael Young viser i sit studium af ritualer i Kalauna, at folk ved forbudet mod kannibalisme overførte nogle af de rituelle elementer forbundet med kannibalistiske ceremonier til rituel madudveksling. På denne måde videreførtes de gamle ritualers vigtige identitetsskabende dimensioner. Alan Rews studie af kulturelle identiteter og udviklingsmanagement i East New Britain diskuterer et eksempel på udvikling af ny social identitet, der er delvist baseret på cargokult. Hans undersøgelse viser, at førkoloniale sociokulturelle oppositioner mellem grupperinger videreføres i ny iklædning efter etablering af koloniale styre og senere den uafhængige nationalstat præget af udviklingsprojekter.

Anden del, „Belonging...“, består af to kapitler primært om betydningen af at tilhøre et kulturelt diaspora, både fra et individuelt og et socialt kollektivt synspunkt. Der lægges

vægt på narrativers rolle i bevidstgørelse og videreførelse af tilhørsforhold og den særlige funktion, dominerende narrativer kan få i forhold til at „organisere og kommunikere erfaring af social identitet“ (s. 166). John Campbells bidrag analyserer udviklingen af asiatisk kulturel tradition (af hindu-, shiamuslimsk- og sikh-baggrund) i det urbane Tanzania, tidligere Tanganyika. Han viser, at de første indvandreres tætte integration i det lokale afrikanske samfund afløstes af mere adskilte sociale grupperinger og endelig etablering af særskilte etniske grupper. Det skete ikke mindst på grund af den koloniale politik, der søgte at adskille de asiatiske indvandrere fra den lokale afrikanske befolkning. Ved landets politiske selvstændighed var der opstået et dominerende narrativ om fremmede asiatiske grupper, der sad på det hele. Asiaterne, der havde været ansat inden for det administrative system, blev erstattet af afrikanere, og under pres fra et folkeligt krav om afrikanisering af landet eksproprierede den nye regering en stor del af de asiatiske ejede ejendomme. Det resulterede i, at hovedparten af den asiatiske befolkning forlod landet. Anne-Marie Fortiers artikel diskuterer forskellige narrativer om italienske indvandrere i Storbritannien. Hun problematiserer „community“-begrebet, som hun ser som centralt i etableringen af en etnisk gruppe i et modtagerland, og viser, at der eksisterer forskellige narrativer om det italienske „community“s oprindelse og karakter. Dette afspejler, at de italienske indvandrere opererer med forskellige opfattelser af deres sociokulturelle baggrund og betydningen af deres italienske identitet i det britiske samfund.

Tredje del, „Being...“, fokuserer på, hvordan individer i moderne, industrielle samfund oplever moderniteten – både de mange nye identitetsmuligheder og den tilsyneladende meningsløshed og mangel på orden, der umiddelbart synes at præge moderniteten. Ralph Grillo ser på identifikation med arbejde, som ikke har været genstand for så stor opmærksomhed blandt antropologer, der har haft tendens til at fokusere på køn og etnicitets betydning i identifikationsprocesser. Hans emne er afrikanske togarbejdere, som han studerede under feltarbejde i Uganda midt i 1960'erne, og han rejser spørgsmålet, hvorfor togarbejderne identificerede sig så stærkt med deres særlige beskæftigelse og i det hele taget med lønarbejdet. Han foreslår, at dette ikke umiddelbart kan forstås på baggrund af

en socioøkonomisk analyse af karakteren af det arbejde, de udfører, men skal ses i lyset af den særlige betydning, som arbejdet er blevet tillagt i den lokale sammenhæng, som de befinder sig i. Leonard Mars beskriver de mange forskellige identiteter, mennesker kan påtage sig i vestlige samfund, med udgangspunkt i en beskrivelse af en afskedsfest for en læge af jødisk-skotsk baggrund, der skal gå på pension efter mange års tro tjeneste i et tidligere minedistrikt i Wales. Og Philip Quarles van Ufford diskuterer, hvorfor udviklingsprojekter altid går galt, når folk nu mener det så godt. Han argumenterer for, at når udvikling forceres, holder fremskridt op, og ting begynder at køre i ring efter mønstre, der bedst kan analyseres på baggrund af kaosteori.

Der er mange fine og spændende analyser i bogens bidrag. Men som det måske vil være klart efter ovenstående gennemgang, så er disse unægteligt meget forskellige. Det kan derfor til tider være svært at skimte det overordnede tema i dem. Identitetstemaet træder klarest frem, og for dem, der er interesseret i spændingsfeltet mellem eksternt sociokulturel kategorisering og intern identifikation, er der mange guldklumper at finde i bogen. Men det er vanskeligt at se, at begrebet „affekt“ – eller den mere følelsesbetonede dimension i identifikation – figurerer så centralt i kapitlerne, som der lægges op til i bogens titel, i det indledende teoretiske kapitel og i de korte introduktioner til bogens tre dele. Det lyder således i indledningen til tredje del, at „erfaringen af at være moderne synes at medføre ambivalens og større angst“ (s. 225, min frie oversættelse). Men ambivalens og angst figurerer ikke som hovedtemaer i de tre cases, der efterfølgende præsenteres.

Når det affektuelle, og det følelsesmæssige i det hele taget, synes at fylde så relativt lidt, er det nok i vid udstrækning, fordi forfatterne beskæftiger sig med resultaterne af følelser, og ikke med selve følelserne. Vi lærer om uroligheder, der finder sted i det 1800-tallets Colombo; om asiatiske indvandrere, der udskilles mere og mere for til sidst at miste deres ejendom og blive tvunget ud af Tanzania; om ændringer af oprindelsesnarrativer blandt italienske indvandrere i Storbritannien. Men forfatterne fortæller os meget lidt om subjekternes overvejelser, bevidstgørelse og følelsesmæssige involvering i forbindelse med disse ændringsprocesser. Artiklerne må derfor i vid udstrækning begrænse sig til at konstatere, hvad subjekterne må have følt, tænkt og

gjort, og det er måske lidt fattigt i dag, hvor vi er forvænt med helt anderledes tæt på etnografiske beskrivelser og analyser.

Karen Fog Olwig
Institut for Antropologi
Københavns Universitet

Den Ny Verden 32 (2) Kina – 50 år: Lavindkomstland og industrination. København: Center for Udviklingsforskning 1999. 215 sider. ISSN 0029 6775. Pris: 75 kr.

Publikationen fra Center for Udviklingsforskning blev udgivet i forbindelse med 50-året for Den Kinesiske Folkerepubliks grundlæggelse, og mens hovedvægten er lagt på samtidige økonomiske og politiske forhold, søger de elleve artikler også at gøre status over 50 års udvikling. Man skal vitterlig lede længe efter en mere udviklingsgal nation end Folkerepublikken, og det kan således forekomme ganske passende at portrættere Kina i den – i dansk sammenhæng – uvante rolle som udviklingsland.

De stålsatte kommunister, der stirrede fra propagandaplakater ud i horisonten mod en fremtid, hvor alle var lige, er i samtidens Kina afløst af reklamer for glitrende personbiler på vej mod en utopisk modernitet, hvor alle er rige. Den grundlæggende forestilling er imidlertid den samme: Alle ofre kan bæres i nuet, for fremtiden ligger lige om hjørnet. Tekst og tale i Kina domineres i høj grad af en evolutionistisk matrix, der organiserer alle forskelle som tidsforskelle i et globalt væddeløb. Vesten racer af sted foran Kina, mens de kinesiske byboere bryster sig over at være langt foran bønderne, der må tage til takke med, at de som han-kinesere er foran de tilbagestående minoritetsfolk. Den implicite antagelse, som gør denne matrix meningsfuld, er, at det globale væddeløbs deltagere er på vej samme sted hen – men er de det?

Det er ikke svært at få en diskursiv overdosis af millenaristisk fremskridtstro i Kina, og det er derfor dobbelt ærgerligt, at ingen af de bidragydende Kinaeksperter anlægger et mere kritisk perspektiv på denne udviklingsbesættelse, som deles af teknokrater i Vesten og Kina. „Der er sandelig lang vej endnu,“ synes at være den grundlæggende tone i artiklerne, og i visheden om en sikker førerposition, hvorfra vi overskuer feltet, for-

står vi vesterlændinge automatisk dette ret beset mærkværdige udsagn – der er lang vej til demokrati og lighed, der er kort sagt lang vej, før kineserne bliver som vi. Maria Edins artikel om det kommercialiserede lokalstyre, hvor geskæftige embedsmænd har udliciteret regeringsførelsen, mens de helliger sig deres forretninger, er blot et eksempel på forhold, der kunne give anledning til at overveje om en udvikling i vestlig stil overhovedet er et sandsynligt scenario i Kina, men i det store hele bliver de fænomener, som ikke passer med udviklingen af en modernitet i vestlig stil – det vil sige religiøsitet, ekstrem økonomisk ulighed, lokal-patriotisme og „konfucianske“ familiestrukturer – betragtet som traditionens sidste krampetrækninger eller udslag af transitorisk *anomie*.

Cecilia Milwertz' artikel om den kinesiske familie beskæftiger sig med et gammelt antropologisk interessefelt og kan samtidig tjene som skydeskive for en kritik af forestillingen om en lineær udvikling. Artiklen beskriver den kinesiske families skæbne i det tyvende århundrede som resultat af en strid mellem traditionen, den patriarkalske, konfucianske model, der fortsat spøger på landet, og moderniteten, repræsenteret ved 4. Maj Bevægelsens og siden Kommunistpartiets indsats for ægteskaber baseret på lighed og kærlighed. *The grand old man* i kinesisk sociologi og antropologi, Fei Xiaotong, foreslog engang, at man burde kalde den kinesiske familie for en lille lineage, *xiao jiazu*, frem for en storfamilie, *da jiating*, for at understrege, at det ikke var antallet af personer, men den strukturelle kompleksitet og forbindelsen til patrilineien som helhed, der gjorde den kinesiske familie forskellig fra den vestlige kernefamilie. Fordi Milwertz' fremstilling glider let hen over denne essentielle forskel og ignorerer det bredere spørgsmål om slægtsskab, lineages og klaner, kommer det til at fremstå, som om artiklen trækker en fremmed, og i øvrigt sociologisk diffus, kategori, familien, ned over Kina, undersøger, hvordan de lokale lever op til standarden, og dernæst plottes dem ind et sted mellem tradition og modernitet.

Kommunistpartiets ønske om at indføre et nyt familiekoncept skyldtes en vilje til at regulere spørgsmål, der under den kejserlige administration blev overladt til lokale lineages, og i vid udstrækning lykkedes det i 50'erne at udrydde disse før så magtfulde organisationer ved at nationalisere jorden og opfordre de fattige bønder til at gøre kort proces med

de „udbyttere“, bønderne før havde betragtet som heldigere slægtninge. I de sydlige kystprovincers landdistrikter, særlig i Guangdong og Fujian, hvorfra mange velhavende udlandskinesere stammer, har det imidlertid gennem de sidste tyve år været populært at genopføre lineage-haller og udfærdige forkromede genealogier, mens slægtskabsforhold i stigende grad synes at fungere som basis for social organisation. Den pragmatiske anvendelse af slægtskab som organisationsstruktur er særdeles udbredt – de færreste småentreprenører har en MBA, men de ved alle, hvordan en *pater familias* agerer, og de underordnede inkorporeres således i en familielignende struktur. Kommunistpartiet har i perioder søgt at afskaffe den „feudale“ skik med brudepris og medgift, men det er fortsat almindeligt i landdistrikter, og for tiden bliver der ikke stillet spørgsmål ved det. Det kan undre, at artiklen slet ikke nævner denne praksis – medmindre det rubriceres som handel med kvinder? At de seneste års overraskende frie offentlige debat om en reform af ægteskabslovgivningen ikke nævnes i artiklen fra 1999 er forståeligt, men ærgerligt, for også denne debat har afsløret, at „traditionen“ har det bedre end længe. Artiklen medgiver ganske vist, at nogle traditionelle „sociale former“ er styrket i reformperioden, men fastholder uanfægtet billedet af en lineær udvikling, hvor den moderne kernefamilie langsomt erstatter en obsternasig tradition. Træder man imidlertid for et øjeblik ud af det evolutionistiske tanke-sæt, som tvinger alle facts ind i en evig fremadrettet bevægelse, er der mangt og meget, der tyder på, at ændringerne i kinesiske familiestrukturer gennem de sidste tyve år har karakter af traditionalisering snarere end modernisering.

Det er glædeligt med en akademisk publikation om Kina, og i det hele forekommer artiklerne velskrevne og kompetente, men da der udgives så lidt om Kina på dansk, kunne man have ønsket sig et bredere fokus end udvikling og en mere helhjertet diskussion af, hvor Kina er på vej hen. Artiklerne afslører så mange modsatrettede tendenser, at det svært at købe den overordnede og noget tilbagelænedes antagelse om, at Kina i færd med en udvikling, der konvergerer med en vestlig modernitet. At fremstille Kina som en nation, der med en håndsrekning kunne være godt på vej til at blive lige så fantastisk moderne som vi selv, er måske nok en effektiv måde at angle efter politisk opbakning til bistandshjælp, men skulle

Kinaeksperterne have næret sådanne lønlige håb, er de under alle omstændigheder bristet med den nye VK-regering. Måske vi i stedet skulle argumentere for, at Kina gennem de sidste tyve års afvikling har opfundet så mange traditioner, at det er bydende nødvendigt med penge til sinologisk forskning for at forstå dette stadigt mere eksotiske rige?

Mikkel Bunkenborg
*Gæstestuderende i kinesisk og antropologi
 Pekings Universitet*

Thomas Hylland Eriksen & Finn Sivert Nielsen: A History of Anthropology. London: Pluto Press 2001. ISBN 0-7453-1385-X (pb). 207 sider. Pris: £14.99/£45 (hb)/280 kr.

Antropologiens historie, skrevet af to aktive norske kolleger, er forfriskende. Dens beskedne størrelse gør den let at tage med i rygsækken. Tredive af bogens to hundrede sider er bibliografi, og der er ingen forstyrrende fodnoter. Bogen er relativt let læst; jeg kunne ikke lade være med at være misundelig på folk, som er født med ski på og kan suse let og elegant derudad på løjperne, medens de sludrer med hinanden. *Antropologiens historie* er „lænestolsantropologi“ på norsk. Bogen er en virkelig sjældenhed i en tid, hvor de fleste bøger, vi får i hænde, er artikelsamlinger om et enkelt tema skrevet af en 10-15 forfattere, som tilfældigvis har deltaget i den samme konference tre eller fire år før bogens udgivelse. Inden for dens begrænsede plads fortæller teksten en hel del om antropologiens teorihistorie, dens løbende kontroverser og vigtige ting om antropologerne og deres sociale miljø. De biografiske aspekter er sparsomme, men for det meste tilstrækkelige. Historisk periodisering (det 20. århundredes årtier) og nationalt tilhørsforhold (herunder udvandring) er de to hovedvariabler i antropologernes liv. Køn kommer til lidt senere, men er ikke så fremtrædende som de diakroniske og nationale faktorer.

Når tæppet går op for bogens kapitler, foregår det nogen gange dramatisk. Her er to eksempler: „Jazz og stalinisme, Hitler-Jugend og Al Capone, blod i horisonten og køer foran folkekøkkenerne, konsolideringen af koloniale imperier og massemediernes fødsel, børskrak og velfærdsstatens opståen: 1930'erne dirrer som en pil lige før den bliver skudt af“

(s. 54).

„Hvis hver epoke har sin atmosfære, er 1980'ernes ikke til at tage fejl af. Dette årti synes at rulle imod os i en tung sky af sort læder, urbant forfald, aids og crack. Lægemidlet er lyden fra en walkman, der slentrer hen ad gaden forbi fyren på hjørnet med de blanke søm og forgyldt hår i mohawk-stil“ (s.135). Scenarierne udgør kulisserne for det, som førende antropologer studerede, tænkte og skrev i henholdsvis 1930'erne og 1980'erne. Men læg mærke til, hvor meget „macro“-kraft, der er over åbningen til 1930'erne, og hvor „micro“-stiliseret 1980'er-scenen er blevet. At følge en årti-efter-årti-fremstilling i antropologien er at gå glip af nuancerne i fagets historie, dens omstridte karakter, som unddrager sig mere end den bekræfter årti-perspektivet. Vi ved, at Ruth Benedict (1934) og James Clifford (1988) skriver levende om kulturs udtryksfuldhed i deres antropologier. Den første taler ganske vist om „mønstre“ (*patterns*), den anden om „knibe“ (*predicament*). Æstetisk oplevelse er ikke blot baggrund, det er – undskyld udtrykket – „essensen“. Er denne interesse for æstetik et tegn på deres fælles amerikanskhed? Måske, for som mange amerikanske intellektuelle, der gik imod yankeepuritanismen, var de tiltrukket af europæisk smag og kultur.

Hylland Eriksen og Sivert Nielsen går imidlertid sjældent på tværs af periodiseringen ud fra årtier. De præsenterer deres læsere for præcise opsummeringer, der samler stykkerne i et kapitel. Et årti kan have sine kontroverser, men det hænger ikke desto mindre sammen, om ikke for andet så fordi det er præget af årtiets formative historiske begivenheder. Når forfatterne endelig vover sig ud i en sammenligning på tværs, bærer det frugt. De sammenligner amerikanske Ruth Benedict (1934) med den britiske Mary Douglas (1966): „Med sin store succes både inden for og uden for antropologien udgør *Purity and Danger* på en måde et britisk modstykke til *Kulturmønstre*. I begge tilfælde gælder interessen gruppeidentitet og værdier; men hvor Benedict ikke ser længere end til kulturens symbolske aspekter, forbinder Douglas vedholdende symboler med sociale institutioner på klassisk Durkheimsk vis“ (s. 99).

Så vidt, så godt. Jeg tvivler bare på, at man skal tillægge det amerikansk/britiske skel så megen vægt. Man kunne jo have fulgt en anden parallel, især den, som har med køn at gøre. Ganske vist er Benedicts „holisme“ ikke

baseret på Durkheimsk teori, men snarere inspireret af gestaltpsykologien. Men resultatet er ikke så forskelligt. At man får lejlighed til at sammenligne disse to meget betydningsfulde værker er bestemt et af plusserne ved *Antropologiens historie*. Måske skyldes disse bøgers store succes præcis deres kombination af et intimt somatisk fokus og et holistisk sigte. At læsere af begge køn såvel som fra andre professioner end antropologien bliver ved med at læse disse bøger, øger utvivlsomt successen. Anmeldte bog kunne have foretaget flere af denne type sammenligninger – og foretaget dem mere grundigt. Nationale og epokale inddelinger – og de „skoler“, de giver form – fylder for meget i teksten. De fleste historikere ville nok være enige i, at årtiet sjældent er den bedste kategori at skrive historie ud fra.

Jeg vil slutte anmeldelsen med at se på bogens første kapitel, oplysningstidens epoke. Ikke et årti, men et århundrede! Som de bør, peger forfatterne på den Ny Videnskab hos Giambattista Vico (1668-1744), professor i retorik ved universitetet i Napoli. Vico beskrives som en „blandt de første til eksplicit at tage ideen om socialt fremskridt til sig“ (s. 10). I denne karakteristik er Vico ikke til at kende igen. Sandt nok udviklede Vico en epistemologi, som tillod ham at identificere tre stadier i de „gentile (dvs. ikke-judaiske) nationers“ civilhistorie, men „socialt fremskridt“ var ikke helt, hvad han tænkte på. Han havde snarere øje for tilbageskridtene, dekadencen i det civiliserede samfund, som var på vej til at blive „Romulus“ bundfald“. Som Rousseau fremlagde Vico en civilisationskritik. Samtidens franske fortalere for fremskridt og civilisation (Voltaire, Turgot, Condorcet) sang i et andet toneleje end Vico og Rousseau. I øvrigt nævnes de skotske sociale og økonomiske historikere, som Adam Ferguson, ikke i oversigten over oplysningstiden. Hylland Eriksen og Sivert Nielsen har øjensynlig slet ikke konsulteret de tilgængelige studier af 1700-tallets teori. De foretrak en „gør det selv“-metode, i andre sammenhænge en rosværdig trang. Isaiah Berlins fine studie af Vico og Herder kunne have givet det første kapitel en meget bedre start på en værdifuld kort introduktion til antropologiens historie.

Endelig er det nogen gange passende, når man skriver historie, at vælge nogle mindre kendte figurer; eller hvis man foretrækker kun at bruge hovedfigurerne, så at bruge deres mindre kendte arbejder. „Det guddommelige

ligger i detaljerne“ og undertiden i marginerne. Hylland Eriksen og Sivert Nielsen tog de store navne og de store bøger. Sært nok udelod de Thorstein Veblen, den oprørske norsk-amerikaner, som trak på sider af amerikansk indianerkultur (fx potlatch) i sine etnografiske portrætter af amerikanske opkomlinge. *Antropologiens historie* er en strømlinet tur ned ad almindelighedernes hovedgade. Jeg vil anbefale bogen til førsteårsstuderende og deres lærere med de forbehold, jeg har skitseret.

Jonathan Schwartz
 Institut for Antropologi
 Københavns Universitet
 Oversat af Hanne Veber

Alf Hornborg & Gísli Pálsson (eds.):
Negotiating Nature: Culture, Power, and
Environmental Argument. Lund Studies in
Human Ecology 2. Lund: Lund University
Press 1998. ISBN 917966-582-9. Pris:
uoplyst.

Udgangspunktet for denne bog er bidragydernes deltagelse i et forskningsprojekt finansieret af Nordisk Ministerråd, der skulle bidrage til „Social Science Research on Environmental Policy Issues“ (s. 7). „Forskerholdet“ (s. 7), som det hedder, var ti etnologer og antropologer fra Sverige og Island, en enkelt etnolog fra Norge plus en engelsk kommentator. Dette er måske et forskerhold, men deltagernes forskningsinteresser er bemærkelsesværdigt forskelligartede. Holdet har undersøgt „a very diverse set of concerns“ (s. 7), skriver Alf Hornborg og Gísli Pálsson med rette i indledningen. Nogle har været optaget af naturen som en biofysisk realitet, andre har set naturen som en sociokulturel konstruktion, og endelig har nogle set den som en kompleks hybrid af de to (s. 7-8). Bidragyderne er også, ifølge Hornborg og Pálsson, delt med hensyn til hvorvidt deres forskning er baseret på et ægte engagement eller „concern for the ecological aspects of the human predicament“ (s. 8), og de to redaktører siger derfor, at de kun kan håbe, at de taler på de fleste bidragyderes vegne, når de skriver, at „the study of culture can help environmentalists to a better understanding of human ecology and a more informed discourse on the search for sustainable ways of living“ (s. 8). Indledningen skaber en vis spænding hos læseren. Hvem blandt bidragyderne har

ikke forsket ud fra sådant et genuint økologisk engagement? Man gætter på, at det er dem, for hvem naturen er en sociokulturel konstruktion. Man får således fornemmelsen af, at der ikke er tale om ét, men snarere om mindst to hold, der spiller mod hinanden. Dette spil kunne være spændende, men holdene går ikke rigtigt i clinch med hinanden. Og det er synd, for det er netop disse uundersøgte konflikter, der blokerer for kulturvidenskabernes bidrag til miljøpolitikken. Men der er ikke noget, der forhindrer læseren i selv at spille bidragene op imod hinanden.

Et af de bidrag, som redaktørerne fremmentlig har opfattet som „konstruktivistisk“ (men som nok er det mindst konstruktive, hvis man opfatter naturen som en ydre biofysisk virkelighed), er Connie Reksten Kapstads „Nego-tiating Environmental Identity“. Det er en revideret version af en artikel fra 1997 om unge norske miljøaktivister i 1980'erne og 1990'erne, baseret på en fænomenologisk begrundet teori om en slags kroppens politik med skjulte aner tilbage til Bataille og de Sade. Argumentet er, at aktivisterne deltager i demonstrationer og udfordrer politiet ud fra et ønske om at markere sig kropsligt og at føle spændingen og den korporlige vold. Det er et udfordrende argument, men det kunne lige så godt bruges på en hvilken som helst anden type demonstrant. Forfatterens hensigt, bedyres det noget defensivt, er „to take today's environmentalism seriously“ (s. 80). Men artiklens virkning på magthaverne, der sætter den miljøpolitiske dagsorden, kunne snarere tænkes at blive at de motiveres til at affeje (måske med rette) miljøaktivisternes politik som useriøs.

Orvar Löfgren kan også tænkes at høre til dem som redaktørerne opfatter som holdspillere hos konstruktivisterne. I Löfgrens artikel, „Motion and Emotion: The Microphysics and Metaphysics of Landscape Experiences in Tourism“, er konstruktionsprocessen lige så meget korporlig som intellektuel, hvilket falder godt i tråd med Kapstad. Löfgren argumenterer for, at landskabets kulturelle betydning i høj grad er et produkt af, hvordan man bevæger sig fysisk igennem landskabet, og tesen underbygges af en nyttig historisk præsentation af britisk, amerikansk og svensk landskabstænkning. Artiklen har, som titlen antyder, implikationer for turismepolitik, men det er svært at se, hvad det har at gøre med miljøpolitik eller „the ecological aspects of the human predicament“ (begreberne økologi og

miljø spiller ingen rolle i teksten). Löfgrens dekonstruktion af landskabsæstetikken skaber snarere et dilemma for dem, der opfatter naturen som en biofysisk realitet, fordi han viser at landskabets biofysiske virkelighed ikke bare er en mental konstruktion, men en konstruktion, der bliver til gennem den måde, vi vælger at bevæge os på som biofysiske skabninger. Det bliver derfor svært at skelne imellem, hvad der er biofysisk, og hvad der er konstruktion.

Implikationerne af dette dilemma bliver åbenbare i Birgitta Svenssons artikel „The Power of Cultural Heritage Tourism: Relations between Culture and Nature in Historical Landscapes“. Den bygger på franske og britiske teorier om rumlig praksis, og derved betoner den også aktørernes fysiske aktivitet, i dette tilfælde i forbindelse med kulturarvsturismens konstruerede historiske virkeligheder. Den stigende sammenblanding af natur- og kulturarv, som forfatteren påpeger, gør at naturen bliver opfattet snarere som en konstruktion end som en biofysisk virkelighed.

Katarina Saltzman's „Rural Nature: Ideology Versus Practice in a Controversial Countryside“ danner et værdifuldt konkret brohoved til dem, der vil forholde sig konstruktivt (frem for dekonstruktivt) til den miljøpolitiske dagsorden. Saltzman er kritisk over for de ideologiske implikationer af sammenblandingen af landskabs- og naturbegreberne, som hun sammenholder med den sociale og biofysiske virkelighed som landbrugsbefolkningen oplever på Öland. Ebba Lisberg Jensens artikel „Negotiating Forests: The Concept of Biodiversity in Swedish Forestry Debate“ spænder ligeledes mellem en nyttig vurdering af begrebet „biologisk mangfoldighed's historiske udvikling og ideologiske indhold og en indsigtfuld analyse af begrebets betydning for debatten omkring den biofysiske virkelighed, de svenske skove udgør.

Alf Hornborg, der præsenteres som humanøkokolog, forsøger at etablere en teoretisk broforbindelse mellem de to hold i artiklen „From Animal Masters to Ecosystem Services: Exchange, Personhood, and Ecological Practice“. Her lægges blandt andet vægt på, hvorledes mennesker bygger på menneskelige sociale og økonomiske udvekslingsrelationer i konstruktionen af deres naturopfattelser, og han rejser den mulighed, at der kan være tale om en form for parallelitet i disse relationer. Disse overvejelser er især relevante i miljøpolitikken på grund af den stigende tendens i miljøforvaltningen til at vurdere naturens værdi

ud fra implicite og eksplicite økonomiske principper.

Med den empirisk detaljerede „Reindeer-Pastoralism Politics in Sweden: Protecting the Environment and Designing the Herder“ af Hugh Beach er vi ovre på den anden siden af broen og inde på et klart policy-orienteret emneområde, hvor begrebet økologi er med fra første sætning. Artiklen vil være nyttig for dem med interesse for samisk etnologi og teorien om „the tragedy of the commons“, da tragedien åbenbart er godt i gang i Nordsverige.

Agnar Helgason, Ó

inn Ó

innson og

Gísli Pálssons artikel „Property, Knowledge, and Agency: The Objectification of Icelandic Fishing“ er samlingens tunge dreng, målt i forhold til dens miljøpolitiske relevans. Historien om, hvordan fiskekvoter baseret på problematiske fiskebestandsoptællingsmetoder bruges til at etablere nærmest „feudalkapitalistiske“ kontrolformer over Islands vigtigste naturressource, er meget tankevækkende. Artiklen bærer også præg af bogens eneste rigtige fællesnævner, som er en slags fænomenologisk vægtlægning af praksis. Man oprøres således over nedprioriteringen af fiskernes erfaringsbaserede viden om havet, når industrien overtages af landbaserede interesser. Men det er også tænkeligt, at den moderne fiskeriteknik har spillet en rolle i overfloddiggørelsen af fiskernes kundskaber og dermed banet vejen for en omorganisering af fiskeriet, hvor det er kapital, videnskab og teknik frem for kropslig erfaring, der driver værket. Fiskerne fremhæves som et bærende element i den islandske kultur, men når fiskerne klager over indførslen af, hvad de opfatter som feudal, landbaseret kontrol over adgangen til fælles ressourcer, kan man forestille sig, at der i virkeligheden er tale om en tilbagevenden til Islands traditionelle landorienterede, bondearistokratiske, samfundsideal, hvor man så meget skævt til fiskeriets underklasse. Artiklen bærer præg af et praktisk engagement rundt om bordene, hvor miljøpolitik bliver til, og af, at den ene forfatter, Helgason, er „biologisk antropolog“. Man kommer dybt ned i fiskeriets økonomiske og biologiske virkelighed. Artiklen danner også grundlag for teoretiske overvejelser i redaktørernes indledning til bogen, hvor fiskekvotesagen bruges til en nyttig problematisering af commons-teorien, der også sætter artiklen af Beach i relief.

Bogen afsluttes af Tim Ingolds ihærdige

forsøg på at skrive noget sammenhængende om bogen, men afslutningen er mest interessant i relation til Ingolds eget provokerende forsøg på at gentænke sammenhængen mellem mennesker og deres landskab og miljø ud fra et fænomenologisk grundlag. Det mest spændende ved bogen, som Ingold også lader ane, er dens mangel på sammenhæng. Dens modsætninger giver en del stof til eftertanke.

*Kenneth R. Olwig
Sveriges Lantbruksuniversitet
Institutionen för landskapsplanering, Alnarp*

Jesper Olesen: Børn som tv-seere. København: Gyldendal 2000. ISBN 87-00-48678-7. Pris: uoplyst.

Når børn ser tv og video sammen, møblerer de om. Væk med sofa, stole og kaffebord. Ind med madrasser, dyner og puder, så der kan hoppes, løbes rundt, puttes, skubbes, snakkes og reageres, mens oplevelserne står på. At se videofilm eller tv er ikke blot et spørgsmål om indhold i film eller udsendelse. Sammenhængen mellem mediet og rummets muligheder for udfoldelse er afgørende for det sociale sam-vær, en videoaften blandt udvalgte kammera-ter er. Der er lyd og bevægelse på medier og børn, mens det sker. Mulighederne for kropslig og fysisk aktivitet er en væsentlig del af oplevelsen og samtidig et værn mod de frygteligste gys. Børn bruger medier med kroppen. Det er en måde at tackle dem og det uhyggelige på, de selv har udviklet, og som skaber en beskyttende distance til de værste gys. De ser det selv som en væsentlig kompetence.

Men i familiens skød betragtes denne måde at bruge medier på som barnlig, ukoncentreret og forstyrrende. En adfærd, der skal aflægges. Når børn ser tv eller video sammen med forældre og søskende, sker det i sofa eller på stole omkring sofabordet. En scenografi, der vanskeliggør kropslig aktivitet. Det handler om at koncentrere sig om det udsendelses-indhold, der kan være potentielt udviklende, dannende og formøjende. Bevægelse og med-snakkeri betragtes som obstruktion. De kompetencer og beskyttelsesstrategier, børn selv har udviklet, bliver umulige at praktisere i familiernes rum.

For voksne står børns mediebrug i fremtidens tegn. For børn giver brugen af medier titler, kneb og erfaringer, de har brug for, når de skal hævde sig i hverdagens kammeratskabssammenhænge. To forskellige blik, to

forskellige interesser i det samme fænomen, som krydser klinger, når det gælder børn og deres måder at bruge medier på. Det fokuserer Jesper Olesens ph.d-afhandling *Børn som tv-seere* på. Forfat-teren (f. 1964) er cand. com. fra RUC (1990) og nu forskningsadjunkt ved Center for Kultur-studier, Syddansk Universitet. *Børn som tv-seere* placerer sig som del af en moderne barn-domsforskning, hvor børn ikke længere kun betragtes som passive modtagere, ofre for vil-kår og udvikling, men også som aktører, der aktivt tager vilkår og muligheder i brug på eg-ne måder. Det er mediernes sociale betydning for børn selv, der interesserer Jesper Olesen. Derfor spørger han ikke, hvad tv gør ved børn, men derimod, hvad børn bruger tv/video til. Grundlaget for hans arbejde er derfor ikke en udviklingsmodsatning mellem børn og voksne, men en lighed: „I denne bog vil jeg altså gå ud fra, at børn bruger medier i deres hverdags-liv på samme måde som voksne, men inden for rammerne af barndommen. [...] Jeg vil derfor undersøge børn som publikum i det dobbelte lys, at de både er betydnings-skabende aktører og underlagt et sæt af generationelle bestemmelser, der har en tendens til at placere dem i underordnede seerpositioner.“ (s. 10).

Det er der kommet en spændende, velskrevet og tankevækkende bog ud af. Den bygger på en mindre kvalitativ undersøgelse af, hvordan en gruppe børn i alderen 10-12 år ser tv og video i to forskellige sociale sammenhænge: i familien og i kammeratskabsgruppen. Jesper Olesen har været observerende gæst ved børnenes egne videoaftner, deltaget i familiernes tv-aftner og har derudover lavet kvalitative interview med både børn og voksne. Materialet er ikke stort nok til at være generelt repræsentativt, men sat ind i en forskningssammenhæng, hvor andre typer af undersøgelser bakker op, skaber det et væsentligt grundlag, der kan bygges videre på.

Jesper Olesen viser, hvordan børns mediebrug i kammeratskabssammenhængene styres af deres eget fortolkningsfællesskab. Her knyttes kompetencer til kropslighed og teknisk snilde, erfaring til viden om titler, særlige scener og teknikker. Det hele spiller en vigtig social rolle i børnenes indbyrdes forhandlinger og hierarkier i hverdagen.

I familiesammenhængene sættes denne selvstændighed ud af kraft. Her er det familiens, det vil sige forældrenes fortolkningsfællesskab, der bliver styrende for mediebrugen og for den forståelse af erfaring og kompetence,

der knyttes til den: „I kammeratskabskonteksten betjener børnene sig af en definition på kompetence, der sætter pris på kropslig og teknisk beherskelse. Den form for kompetence har jeg kaldt ‘snilde’. Snilde er kendetegnet ved en tæt sammenhæng mellem idé og udførelse. Den forudsætter således ikke mange års opsparing af kulturel kapital, men dog en hel del øvelse. Til gengæld tager børnene i denne kontekst både direkte og indirekte afstand fra en kompetenceopfattelse, der knytter sig til læring, dannelse og åndeligt udbytte. [...] Børns mediebrug tolkes som et spørgsmål om kompetence i begge kontekster. Der er imidlertid langt fra enighed mellem familien og kammeratskabsgruppen om, hvilken kompetenceopfattelse, der er gyldig. Den kropslige beherskelse og tekniske snilde, som præger mediebruget blandt kammerater, betragtes generelt som barnlig af voksne. Børn reserverer derfor udfoldelsen af denne form for kompetence til, når de er sammen med deres kammerater. [...] I familien møder børnene en kompetenceopfattelse, der er snævert forbundet med læring og dannelse. En af implikationerne ved den kompetenceopfattelse er, at resultaterne udskydes til fremtiden. Læring og dannelse kan først omsættes i praksis og udløse social anerkendelse på et tidspunkt efter barndommen.“

Bogen giver et helt nyt perspektiv på den almene diskussion om børn, medier og beskyttelse. I hele deres sanselige, kropslige tilgang til oplevelserne udvikler børn nogle distanceskabende midler, som beskytter. Netop disse midler nedbrydes af den adfærd, vi som forældre fordrer i forhold til mediet.

Man kan diskutere metoder og analyser i Jesper Olesens arbejde, som i alle andre. Men det dobbeltblik på fornøjelse, frihed, erfaring og kompetence, han åbner for sin læser, og de ligheder mellem børn og voksne som tv-seere, han skitserer, bringer forskningen både i barndom og i børnekultur et skridt videre.

Beth Juncker
Danmarks Biblioteksskole
p.t. Danmarks Humanistiske Forskningscen-
ter

Redaktionen har modtaget:

BLOCH, CHARLOTTE: Flow og stress. Stemninger og følelseskultur i hverdagslivet. Frederiksberg: Samfundslitteratur 2001. 213 sider. ISBN 87-593-0931-8. Pris: 220 kr.

DEN JYSKE HISTORIKER 93: Mødet med den europæiske jungle. National strategi og identitet i dansk europæpolitik 1945-2000. 178 sider. ISBN 87-7023-778-6. Pris: 125 kr. (løssalg).

DET ETISKE RÅD: Årsberetning 2000. København: Det Etiske Råd 2001. 80 sider. ISBN 87-90343-92-1. Rekvideres gratis.

GRIMSHAW, ANNA: The Ethnographer's Eye. Ways of Seeing in Modern Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press 2001. 222 sider. ISBN 0-521-77475-6 (pb). Pris: £13.95. ISBN 0-521-77310-5 (hb). Pris: £37.50.

MAGEO, JEANNETTE (ed.): Power and the Self. Cambridge: Cambridge University Press 2002. 221 sider. ISBN 0-521-00460-8 (pb). Pris: £15.95/US\$ 23. ISBN 0-521-80839-1 (hb). Pris: £45/US\$ 65.

MOORE, CARMELLAC. & HOLLY F. MATHEWS (eds.): The Psychology of Cultural Experience. Cambridge: Cambridge University Press 2001. 288 sider. ISBN 0-521-00552-3 (pb). Pris: US\$ 22.95.

NEWMAN, PAUL & MARTHA RATCLIFF (eds.): Linguistic Fieldwork. Cambridge: Cambridge University Press 2001. 288 sider. ISBN 0-521-66937-5 (pb). Pris: US\$ 24.95.

PEACOCK, JAMES L.: The Anthropological Lens. Harsh Light, Soft Focus. 2. udg. Cambridge: Cambridge University Press 2001. 156 sider. ISBN 0-521-00459-4 (pb). Pris: £12.95/US\$ 19. ISBN 0-521-80838-3 (hb). Pris: £37.50/US\$ 55.

ROTHUIZEN, JAN JAAP: Pædagogisk arbejde på fremmed grund. På vej mod en ny forståelse af pædagogisk faglighed og prak-

sis. København: Gyldendal 2001. 224 sider. ISBN 87-02-00483-6. Pris: 228 kr.

SALAZAR PARREÑAS, RHACEL: Servants of Globalization. Women, Migration, and Domestic Work. Stanford: Stanford University Press 2001. 309 sider. ISBN 0-8047-3922-6 (pb). Pris: £12.95/US\$ 18.95. ISBN 0-8047-3921-8 (hb). Pris: £40/US\$ 55.

VARMING, OLE & LILIAN ZØLLNER: Værdier og værdiudvikling. København: Hans Reitzels Forlag 2002. 184 sider. ISBN 87-412-2510-4. Pris: 198 kr.

WILKEN, LISANNE: Enhed i mangfoldighed? Eurovisioner og Minoriteter. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2001. 318 sider. ISBN 87-7288-928-4. Pris: 348 kr.

FORFATTERLISTE

Hans Harrestrup Andersen, overlæge, specialist i medicinske sygdomme, medlem af Dansk Ornitologisk Forenings repræsentantskab og bestyrelsen for lokalafdelingen i Sønderjylland. Han har set på fugle på fem kontinenter og leveret artikler om natur og naturbeskyttelse til dagspressen og tidsskrifter. Har siddet i redaktionen af *Fugle* og DOF's videnskabelige tidsskrift. Nu medlem af redaktionspanelet i Bibliotek for Læger.

Bryan Cleal, Msc fra Science Studies Unit, Edinburgh Universitet; ph.d. i antropologi fra Cambridge Universitet; siden februar 2001 videnskabelig medarbejder på Center for Menneske-Maskine Interaktion, Forskningscenter Risø.

Torkil Funder, cand.mag. i naturhistorie og geografi, Københavns Universitet. Lærer ved Ribe Katedralskole efter 15 freelanceår som rejsende, museumsleder, opbygger af museumsudstillinger o.a.

Rolf Gilberg, seniorforsker, ph.d., siden 1971 museumsinspektør ved Etnografisk Samling på Nationalmuseet.

Jørn Duus Hansen, tekstforfatter og Strategisk Planner på Bates Reklamebureau. HD i afsætningsøkonomi. Medstifter af reklamebureauet DDB Needham 1984. Har arbejdet for bl.a. Carlsberg, Post Danmark, DSB, B&O, Ericsson Mobile Phones, Arla Foods, Spies, Berlingske Tidende og BT. Medvirkende i tv-programmerne „Må vi se?“ og „Kender du typen“. Medstifter af Creative Circle Danmark.

Lars Holmberg, antropolog, ph.d. og forskningsstipendiat ved Det Retsvidenskabelige Institut D, Københavns Univer-

sitet.

Kirsten Winther Jørgensen, cand.-scient.anth. fra Københavns Universitet, ph.d-studerende ved Det Europæiske Universitets Institut, Firenze.

Lene Otto, adjunkt, mag.art, ph.d. Ansat på Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet siden 1997. Tidligere ansat som stipendiat på Nationalmuseet med et projekt om „Livshistorie“. Igangværende forskning om sundhedsbegreber og sundhedspolitik samt museologi og materiel kultur.

Vibeke Petersen, mag.art i kunsthistorie. Museumsinspektør, seniorforsker inden for museologi og samtidskunst, Statens Museum for Kunst. Ekstern lektor inden for samme områder på overbygningen Moderne Kultur og Kulturformidling, Institut for Litteraturvidenskab, Københavns Universitet.

Jens Paaske, cand.scient i fysik og matematik (1996) og ph.d. i fysik (2000) fra Københavns Universitet og har siden været ansat som post doctoral research fellow ved Universität Karlsruhe i Tyskland. Til daglig arbejder han hovedsaglig med teoretisk faststoffysik.

Kirsten Ramløv, mag.scient. Ansat ved Etnografisk Samling, Nationalmuseet 1980-2000. Feltarbejde i Vestindien.

Mikael Bøgh Rasmussen, mag.art. og ph.d. i kunsthistorie. Han har arbejdet med en bred vifte af emner, fra samlingshistorie over oldkristen kunst til dekonstruktionsarkitektur, samt tysk og italiensk tegne-

kunst fra renæssancen og barokken. Er i dag ansat som videnskabelig medarbejder på Kunstakademiets Bibliotek i København.

Inger Sjørslev, antropolog og lektor ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. I 1970'erne medhjælper på en række udstillinger på Etnografisk Samling, bl.a. „Verdens kvinder – kvinders verden“. Fra 1981-1986 museumsinspektør og i 1986 kurator på Brede-udstillingen „BRASIL 86“. Siden i perioder konsulent for Nationalmuseet med særligt henblik på udvikling af generelle udstillingsprincipper og computerbaserede informationssystemer. Direktør i IWGIA 1994-1997. Feltarbejde i Brasilien i flere perioder i 1980'erne.

Mark Vacher, mag.art i etnografi og socialantropologi og ansat som ekstern lektor ved Institut for Arkæologi og Etnologi.

Hanne Veber, mag.scient. og ph.d. i antropologi fra Københavns Universitet. Feltarbejde i Amazonas og på indianerreservater i USA og Canada. Arbejder bl.a. med historisk antropologi, fagets teorihistorie, materiel kultur, identitet og indfødte folks politiske organisering. P.t. seniorforsker ved Danmarks Humanistiske Forskningscenter.

Nana Vaaben, cand.scient.anth. fra Institut for Antropologi, Københavns Universitet og arbejder p.t. som undervisningsassistent sammesteds samt på Institut for Kommunikation, Roskilde Universitetscenter. Feltarbejdet foregik blandt musikfans i Danmark og på Internettet og mundedede ud i et speciale om individet i massen.

Espen Wæhle, norsk sosialantropolog, har gjort feltarbeid blant efe pygméer og lese dese i det nordøstlige hjørne av Den

demokratiske republikken Kongo, har blant annet arbeidet ved Universitetets etnografiske museum i Oslo og er nå leder av Etnografisk Samling ved Nationalmuseet i København.

ENGLISH SUMMARIES

Kirsten Ramløv: Some Reflections on Moving

The process of moving objects or belongings from one place to another very often implies the necessity of selection. This article deals with two very different situations of moving. The first one concerns the complete removal of objects from the Ethnographic Collection during the rebuilding of the National Museum in Copenhagen in the early 1990's and the subsequent reorganisation of them in the new permanent exhibitions. The second situation is an ordinary change of address. In the museum situation, the necessity of selection did not occur until decisions were made as to which objects were to be displayed in order to reflect cultural themes of the region in question. In the situation of the change of address, the selecting process started immediately. Because of the representative and communicative potentials of objects, considerations of identity usually accompanied the choices, whether, as in the first case, the identity of the objects concerned a cultural universe, or, as in the second case, was connected with a person.

Mikael Bøgh Rasmussen: The "Old Collection" of J. F. Willumsen

From his early years until his death, the Danish multi-talented artist, Jens Ferdinand Willumsen (1863-1958), amassed a large private collection of art and artifacts of all kinds. Emulating his famous 19th century predecessor, Bertel Thorvaldsen, Willumsen bequeathed his collection in 1947 to the Danish state together with a large portion of his own substantial artistic production. On that occasion he arranged a double exhibition to show his own works and the so-called "Old Collection". The article deals with the reception of the "Old Collection" and the very severe critique that it met for its supposed lack of quality. The article describes the reactions and the subsequent changes in attitude towards the collection. Today the collection is recognized as one that includes many important works of art. The second part of the article is an attempt

to identify some of J. F. Willumsen's reasons for collecting: The artist collected things which could inspire him. He tried with his collection to create the impression of himself as a particularly gifted "uomo universale" who, through his artistic intuition, would find a way to the old masters that was unknown to the learned art historians. The "Old Collection" was thus a means of displaying his – not always acknowledged – genius. Finally, it seems that the combination of his own workshop-collection with an art collection, installed together in a museum dedicated to him alone, was a way of linking himself with Thorvaldsen, who was during the Golden Age of Danish painting the only other Danish artist who had a museum of his own, comprising both his own works and his collection of other masterworks.

Inger Sjørlev: The Dissolved Collection and the Magical Matter

Setting out from an episode that occurred while collecting objects related to magic rituals in Brazil for the Department of Ethnography of the Danish National Museum, the article deals with the different conditions in which objects are found, and how they are embedded in their social context as well as in the context of the museum collection. The metaphors of wet and dry are used to characterize the – paradoxical – social killing – or "drying" – of the objects, when they enter the museum and are made permanent, and in principle, eternal through conservation. In Denmark, moreover, the de-accession of museum objects is virtually non-existent, aside from the cases in which cultural property is repatriated. "Wet" objects are objects in social circulation. Likewise objects can be said to be wet when they are used in magic rituals, and where it is their role and fate to be destroyed and dissolved as, for instance, in order to cleanse the person for whom the ritual is performed. "Dry" objects are the permanent, de-socialised museum pieces, for which dissolution is prevented through the institution of conservation. The article includes some reflections on Marcel Mauss'

concept of *hau* as attached to exchange objects. Finally, the article questions whether museum objects, as objects within a global system of exchange, possess anything that bears relation to related to Mauss' *hau*.

Nana Vaaben: Unpractical Reason

The article is a study of music fans and primarily concerns the objects collected by these people. Two main arguments run through the analysis. First of all, the collections are considered as results of a human eagerness to categorize and systematize, and, as such, one can see this account as an exemplification of Claude Lévi-Strauss' thought in a modern Western setting: Things are not known because they are relevant – they become relevant because they are known; as soon as a possible acquisition is discovered by a fan, comes the urge to obtain it. Such conclusions, more-over, are much in line with Baudrillard's writings on collections, in which system-atisation and striving for completing a known series are the basic motives for collecting. There are things, however, which are difficult to explain by reference to the urge for completeness, for example, those things which have previously been used, or merely touched, by a particular singer. The second and prominent part of the article's argument explores, therefore, other theo-retical possibilities for understanding the music fans' collections. Classical theories of magic and theories of play and frames are combined to show how fans seek to gain allegorical control – not of themselves, as is suggested by Baudrillard – but of a social relation that has been bodily felt through listening to music. The fans and collectors define their use of symbols in ways that resemble the classical anthropologies of magical practice within a frame of play. Furthermore, an analysis of autographs will show that, while allegorical micro universes and the rules and systems within them are much valued by fans, many also seek to obtain proof that the felt relation to a given singer actually exists outside the frame of play. The autograph can thereby be considered a gift, and the cultural rules guiding the interpretation of this gift are not confined to a universe of play. The autographs are interpreted according to well-established

cultural ideas of gifts as expressions of emotions. One regards the autograph as a gift and, especially, as a veritable sign that the fan exists in the conscious world of the singer. It is argued that, for the music fan, collecting is not merely an attempt to gain control of the self through striving for completeness, but an attempt to gain control of a particular social relation which is difficult to handle, making it necessary to jump back and forth between play and "reality" and between the corresponding ways of using symbols within these different contexts.

Mark Vacher: The Storyteller's Museum

The article presents a description of a museum of "history" of Saltholm, a small island off the coast of Zealand, Denmark, very near the city Copenhagen. In the article, the author also considers the elements of common history and individual history through this museum and its caretaker. Saltholm has a population of 8 year round and 20 summer residents. The focal point of the article is the island's small historical museum, and the point of departure for the analysis is the work of Walter Benjamin, who has described our relation with history as a "secret pact with our ancestors' history and our own." Our personal histories are inextricably entwined with our common history as a culture or group. There also spring up "experts" in our keeping and telling of history. In modern societies such as Denmark these persons or institutions are historians and museums which organize our common history and separate it from our personal histories. On Saltholm, this expert is Hans Zimling (b. 1919), the collector and caretaker of the small historical museum. According to Zimling his museum contains only "good things," that is, things which, he says, have a story connected to them. It is not the things that are displayed in the museum which are important, but the stories.

Hanne Veber: Gathering, Gatherers, and Hunter-Gatherers: Primitive Mode of Subsistence and the Passion of Civilization

Collecting is about taking possession of the world, an exercise in how to make it one's own, says James Clifford. He refers to the

accumulation of material objects and to the collecting of exotic, curious, rare things that museum curators, philatelists, and art-lovers dedicate themselves to. Collecting, however, is not merely a pastime of an affluent elite. Comparative hunter-gatherer studies indicate that gathering serves to create an existential space of freedom – even in contexts where gathering appears primarily a subsistence activity. Gathering puts time and the social at play. It supports an escape from the workings of time and from the bonds of social relations and institutions that persist through time mediated by exchanges of objects. The article considers the trajectories of hunter-gatherer research and some of its results. It also points to its recent calling into question some of the fundamental assumptions on which the research has been based. Hunter-gatherer society, after all, may not be as distinct from other types of society as previously believed. This allows recognition that cultural phenomena previously considered distinct features of hunter-gatherer society figure equally in other types of society. Indeed, features known as “immediate return” or “demand sharing” and even “living in the present” may be adaptive forms of exchange and perception constituted at the interface of different – complex and less complex – types of social systems. These features then, are not special forms of exchange and ideology characteristic of hunter-gatherers seen as a model of pristine human life in groups. They are social strategies that sustain the survival of marginalized groups in contemporary societies. Indeed, “living in the present” and exchange in the form of “immediate return” or “sharing” helps encapsulated systems at the margins successfully escape total incorporation into surrounding, dominant, systems. A case in point is that of the Pajonal Ashéninka in the Peruvian Amazon where gathering is a necessary supplement to horticulture while simultaneously being considered a leisure activity by the Ashéninka themselves. From the point of view of the capitalist economy, this capacity of the Ashéninka to sustain themselves “from nothing” is an advantage in that it allows their being hired by local settlers for contract labor at very low costs to the employer. Gathering in this context helps the Ashéninka remain a relatively autonomous – and marginalized

– indigenous group. At the same time, their availability as cheap reserve labor sustains a marginal form of capitalist production, in this case cattle-ranching in the rain forest, that threatens and gradually appropriates the resources on which the Ashéninka depend. Marginalized groups, be they Amazonian Indians, London prostitutes, Hungarian Gypsies, or Aegean Greek peasants may be shown to exhibit similar features of orientation to the present, a quasi-ritual space outside of durational time. They all appear to take a “natural” abundance for granted and to forage for their subsistence. They develop modes of life oriented towards the present and see no need to store for the future. In this way the structural insecurity that is part and parcel of their marginalized condition is transformed into an active focus on a celebration of immediate consumption in the present. The marginalized may experience themselves as free and autonomous people to whom freedom from material possessions and disengagement from institutions that organize long-term social reproduction is an existential choice. The marginalized position, and the particular form of identity it allows, however, is peculiarly vulnerable to appropriation by others. Despite the appearance of an autonomous way of life, it is hardly an independent social phenomenon. Rather, it is a product as much as the object of a dual process of incorporation and marginalization. In the end, the really interesting question concerns the role of an orientation towards the present tied to specific behavior in any type of society in particular limited contexts, be they gathering for subsistence, shopping for fun, scavenging, collecting beautiful art, or gathering rare sightings of birds as a leisure time devotion. These forms of behavior are rarely experienced as economic activity. Rather they are seen as forms of pleasure and fun, modes of taking possession of the world. They signal freedom of choice – yet, an imagined freedom. “Gathering” in whatever form it takes always involves substance, material items, that subsequently will be arranged, distributed or consumed. As an act of dealing with something that endures beyond its experience by the practitioner, gathering is a good place to unite loose objects, ends, perceptions and research interests.

Esben Wæhle: The Change of the Ethnographic Congo Collection Through Time-Three Examples

While doing fieldwork in the Democratic Republic Congo (1982-83) the author assembled a collection of objects from the Efe (Mbuti Pygmy) and neighbouring Lese Dese cultivators of the rain forest. This collection was to contribute to the permanent African exhibition of the Ethnographic Museum of the University of Oslo, Norway. Secondly, it was directed primarily at objects which reflected the daily life of the inhabitants of the area so as to contrast to the collections of weapons, religious objects and emblems of power made by Norwegians in the epoch of the Congo Freestate and the early Belgian Congo (1885-1918). If given the chance to collect in this region again, the author would delve into the fascinating and humorous strategies applied by the bricoleurs of the large cities of the Congo. The two existent and the hypothetical collection may not be so different after all. Seen in a historic perspective, all collections attest to material and social strategies for survival and to strategies for making life beautiful and pleasant. Congolese producers have had various sources of inspiration and broad frames of reference for their invention and production of material culture.

Hans Harrestrup Andersen: Twitching

The noble art of seeing as many species of birds as possible, has become a widespread trend among birdwatchers worldwide. The author is no exception. He discusses the motives, ups and downs and psychological aspects of this peculiar pastime.

Bryan Cleal: Censoring Contexts: Finding the Value of a Virtual Collection

This article sets out to exploit the leeway that is allowed, perhaps encouraged, by the notion of collection. The article proposes that collections are apprehended in relation to the connections/relationships that underpin them. One understands these connections by invoking context but, due to the subject matter of the article, this is also seen to be problematic. The article focuses specifically on research being conducted on a EU funded

Information Technology project. The aim of this project is to develop web-based tools to facilitate work in film archives. The collection with which the article is concerned is not, though, those held in the archives but, rather, the collection of individuals, institutions and resources that have been drawn together to work on this project. Against this background the article discusses the nature of the work being conducted and the problems that have been encountered in realising the vision that drives the research forward. In the conclusion the term virtual collection is cast in another light, which looks less to technology and more to the social and material conditions under which collections both acquire and communicate value.

Torkil Funder: Collection and Exhibition. Considering The Siamese Collection in Ebeltoft

Rasmus Havmøller did the Siamese Collection during the twenty years he was a forester in Siam. In 1940, after returning to his native Ebeltoft, Havmøller donated his collection to the local museum. The objects were displayed according to his wishes and remain in much the same arrangement today after a recent conservation of all 6-800 items. The article argues that the collection's museological interest is to be found in the character of the presentation of the objects. In three small rooms, filled to the brim, we meet objects gathered by one person according to his interests. Hunting trophies, specimens in spirits, utensils, ceramics, stone tools etc., mostly from Siam. The moment the gathered objects left Siam they obtained a quality of completion, became a whole, so to speak, with no additions possible. This was the number of statements or testimonies of a foreign reality that chance and personality had brought together: A true collection. Accordingly, all objects are presented as individuals of equal importance. Most are provided with a factual, very brief text: "Gold from Bang Sapan, northern Siam", "536 Gecco. Very common in houses, living from insects. This specimen of medium size", "Fruit from the rain forest". One meets the objects as single and free individuals, which speak only of themselves. Wider contexts like Siam, or the ingenuity of the biological world, or the life of an employeee

during colonial times must be perceived by the visitors themselves. This way of presenting objects stands in great contrast to many present day exhibitions. These often consist of objects brought together from many different sources in order to represent an academic category which is common to them. Such constructions hold numerous rewards perhaps for communicating cultural history, but in disregarding the original context, setting, and aura of the participating exhibits, they leave out important primary information and remain useful, but artificial. The object and its original background thus may become a prisoner of the carefully lit and coloured showcase in which it is displayed, as well as becoming a hostage of the educational, lengthy text that accompanies it. To apply the simple, unconsciously adopted principles of the 1940-displays in Ebeltoft – one object, one text, simple appearance, no sermons – to a modern exhibition is possible of course, but it may meet with numerous difficulties. Major limits are omitting what is technically possible, and not narrating all that one knows, reserving this knowledge for the catalogue. Thus, the exhibit under discussion allows the objects to appear as they were while found, collected, and still around us as parts of a whole, but basically as particulars.

Rolf Gilberg: To Collect, or not to Collect

Some people collect because they cannot stop doing so; it is a kind of disease. Other people collect because they have been requested to do so. The pathological collector collects more for the sport of it than for the results. Therefore, the (p) collector will make stringent rules for the sport, so it will not be too easy for newcomers. But collecting is not enough; the collection has to be organized in a proper way. The result of the requested (r) collection depends on the collector's background and understanding of the matter at hand. The cultural, historic value of a collection can be measured by the amount of information that is added to the objects in the collection. A collection with little or no information on the objects has really low value seen from a cultural, historic point of view. But a p-collector may overlook that fact as long as the objects fulfil the

collector's criteria for making additions to the collection.

Jørn Duus Hansen: Things/Gossip

In our modern life we are surrounded by thousands of objects. In between them they form innumerable and complex patterns by which one person distinguishes himself or herself from another with respect to objects, food, clothes, the home, cars. This is how separate ethnies, territories or clubs are formed, with more or less identical collections of objects. It seems as if we wish to be in a region ("them and us") and at the same time be independent beings within the region ("you and me"). We all are something owing to our objects. Or is it the other way around? Are our objects something owing to the other objects they are combined with? We might have chosen them, but, nevertheless, they seem to chose each other! And might it not be that the objects can change their connotation, simply by being moved into another region or territory? It is particular modern things which distinguish the region of modern life from the region of traditional, folk life. There are objects which distinguish one modern space from another. I am speaking about faint nuances, but they are obvious to the user and the viewer. Social individualism is far more widespread than authentic originality individualism. Among the younger members of the population, an ironic sense of originality is emerging, where very popular, folk things suddenly are considered original by being combined in new and very unfolklike fashions. Is this to be understood as a protest against the canons of elitist judgements? Or is it simply to be understood as a desire to rediscover the traditional folk ways?

Kirsten Winther Jørgensen: Categorical Collections: Or How a Kind of Order was Introduced into the Universe in Eighteenth-Century British Zoology

Following the zoologists of eighteenth-century Britain from the field to the study this article investigates how animals were categorised in the grand taxonomic systems of the day. The article analyses the epistemological, social and cosmological

underpinnings of this particular kind of classificatory collections, showing both how the notions of specimens, species, genera, orders and classes of the taxonomic systems as well as the methods of categorisation were culturally framed, and how the categorisation of animals entailed a categorisation of humans well. The article hence deals with the categorial collections of eighteenth-century zoology from the vantage points of both a history of science and an anthropology of the “totemic” perspective.

Lene Otto: Biographical Collections

The article is approaching the sensory and the material, memory and private reminiscence, objects and time from the perspective of ethnology. It is an attempt to provide an understanding of the relation between people and objects in a biographical perspective. It is argued that the act of keeping and saving is a kind of technology of the self. Biographical objects, because of their materiality and sensory qualities constitute our picture of our own past, stimulate remembering, store information beyond individual experience, and are instrumental to the formation of consciousness and identity. Biographical collections are the result of saving, not just casual keeping of objects connected with a person's own life history. Thus, they are material life stories.

Jens Paaske: Quarks, Leptons and the Superfluous Collection

The article views collections as non-random accumulations, i.e. objects with interrelations and a well hidden, unifying theme. In the greatest of all collections, referred to loosely as the universe, such interrelations make up the “laws of nature” of which we have already unravelled so many. The theme under which it was all put together, however, has still to be revealed. After briefly outlining the evolution in physics from Democritus' atomic theory to the 19th century advent of the periodic table of the elements, the article continues with a descent into the finer details of matter, ending up at the quarks and leptons which constitute the matter particles of the so-called standard model of elementary particles. The collection of all matter hitherto

observed in the universe has repeatedly been subjected to a reduction based on the rationale that seemingly different objects are identified merely as different manifestations of the same object. A simpler, yet representative collection is established once the emerging structures of the collection at hand have been properly resolved. It is the nature of this sobering reductionist process which is the topic in which the discussion draws upon a selection of examples from the ancient, as well as the more contemporary, history of physics.

Vibeke Petersen: Statens Museum for Kunst: A Museum for Art History and Contemporary Art

Statens Museum for Kunst is now one of the few art museums in Europe where collections of art from the 14th century to the present day are kept together. However, the need for an expansion of the exhibition area became increasingly urgent, and a wing was added to the museum in 1996. The article's title indicates, therefore, the framework for the wide field of art covered by the museum. It is relevant to take a closer look at the historical basis for this combination within visual art. Two important players come to mind: Diderot, French art critic and philosopher of the Enlightenment, and in Denmark the art historian Julius Lange. Diderot advanced the idea that contemporary art should be part of the “modern” public museum. If any one person deserves the credit for legitimizing contemporary art as an important category in itself, it is Denis Diderot, for he made the claim the contemporary art be taken as seriously as was the art of the past. Lange played a leading part in Danish artistic life. His aim to make explicit the criteria for obtaining optimum presentation of the art collections at Statens Museum for Kunst resulted in heated discussions. They have had a decisive influence in Denmark on the ongoing discussions of the importance of contemporary art seen in relation to museums and art history, and on the presentation of art collections and, not least, on what they should represent. In the end of the 20th century the concept of representation has had a dramatic revival. For an insightful contribution to this movement, the article points to the American

art historian Donald Preziosi's discussion of the relation between the "modern" public museum and the concept of representation.

Lars Holmberg: Daddy is simulating

The article consists of an interview with a man who has computerised flight simulation as his hobby. In discussing his hobby, he stresses the need for a hobby that has no purpose except the entertainment. From his desktop he simulates actual SAS-flights in Denmark and Europe in real-time. This kind of flight simulation is, in his own words, "as real as it gets", and that is just the point. The virtual aspect presents him with a predicament, however, since he has a limited amount of spare time in which to fly, and thus he mostly limits himself to shorter flights; the flight from Copenhagen to Aalborg, with an estimated 35 minutes, is his most frequent route.

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

28. MIGRATION fokuserer på migranternes betydning for deres oprindelsessted, migration som faktor i skabelse af samfund og kultur, såvel som på returnmigration, længsler i det fremmede og flerkulturelle kontekster.

29. KROPPE præsenterer en række perspektiver på menneskekroppen i feltet mellem antropologi og lægevidenskab. Der gives bud på forholdet mellem krop og identitet, mellem lægers og lægfolks tolkninger af kroppen og mellem vestlige og ikke-vestlige kropsopfattelser.

30. RUM sættes ofte i dimensionel relation til tiden. Dette nummer ser derimod nærmere på selve rummets dimensioner, vores rumopfattelser, arkitektoniske, leksikale og musikalske rum, kort sagt rummets rolle som betydnings-skabende kategori for kultur og tanke såvel som den måde, hvorpå vi indretter det sociale rum.

31. METODE Det særlige ved den antropologiske analyse hævdes ofte at være dens fokus på det kvalitative, men det er ikke altid lige klart, hvilke praktiske metoder til dataindsamling, sådanne analytiske tilgange forudsætter eller betjener sig af. Dette nummer fokuserer på konkrete metodiske tilgange, som antropologer benytter sig af i praksis.

32. INDFØDTE behandler emnet indfødte, oprindelige folk eller 4. verdensfolk inden for rammerne af de aktuelle antropologiske interessefelter kulturel identitet og kompleksitet. Indfødte folks vilkår i den moderne verden frembyder spørgsmål af både teoretisk, praktisk og politisk art.

33. DYR tager udgangspunkt i den ganske forbløffende mængde materiale, som den zoologiske verden bidrager med til vores kategoriseringer af omverdenen. I dette nummer bringes eksempler på, hvordan vi tænker, bruger, fremstiller og forestiller os dyr.

34. AIDS-forskningen i antropologien har udviklet sig fra en hjælpedisciplin for epidemiologien til kritiske analyser af videnskabelige og politiske „sandheder“ om hiv/aids og konstruktive undersøgelser af lokale forudsætnin-ger for forebyggelse og omsorg.

35-36. FELTER er et festskrift med artikler om sjæleanliggender, etnografer, pornografi, repræsentation, rationalitet, identitet, kunst og verden, rum, metaforik, ceremonielle dialoger, ånder,

kroppe og performance, halve mennesker, myter og kosmologi, objekter, totemisme, fysikkens erkendelseslære og menneskekulturerne mv.

37. MELLEMØSTEN præsenterer en bred vifte af regionale og teoretiske problemstillinger, der fra Marokko i vest til Afghanistan i øst er i fokus i den antropologiske forskning. Nummeret giver således et bud på, hvor Mellemøst-forskningen bevæger sig hen.

38. BØRN har kun sjældent været del af det antropologiske genstandsfelt. Her belyses antropologiske perspektiver på børn og unge: Hvor-dan opfattes børn, hvad indebærer socialisering, og hvilke perspektiver og erfaringer har børn i forhold til deres omgivelser forskellige steder i verden.

39. MAD OG DRIKKE viser nye vinkler på de symbolske betydninger og sociale normer, som regulerer, hvad der indtages, hvornår, hvordan, sammen med hvem og i hvilke mængder.

40. OVERGANG ser på den antropologiske videnskab og den videnskabelige antropologi anno 2000. Hvilke erkendelser har overlevet 1980'ernes faglige selvransagelse, og hvilke epistemer tilhører fortidens antropologi? Hvilke klassiske etnografiske dyder kan dårligt undværes, og hvad er forholdet mellem anvendt antropologi og grundforskning?

41. ILLUSION har ofte negative konnotationer i retning af indbildning og forvrænget virkelighedsopfattelse. Her fokuseres der snarere på illusion som et empirisk forhold, dets kreative element i sociale og kulturelle sammenhænge samt dets virkemidler og konsekvenser.

42. DANSKHED Mens antropologer og andre analytikere dekonstruerer nationale fællesskaber, egenskaber og identiteter, polemiserer dette nummer ved at undersøge, hvordan og hvorvidt danskheden faktisk *er*: danske dufte, toner, omgangsformer, filmskatten og højskole-sangbogen med mere. Er der tale om særligt danske forhold eller blot om forhold i Danmark?

44. KRITIK sætter fokus på den engagerede videnskab og videnskabsmand. Kritisk antropologi er ikke af ny dato, men øget forskning og deltagelse i løsning af samfundsproblemer synes at have skærpet den kritiske bevidsthed og kravet om stillingtagen. Hvad betyder det for den videnskabelige erkendelse og metode?